תלמוד בבלי · אחרונים

# ברכת אברהם (ברכות)

רבי אברהם אביש מפראנקפורט

**ספריית אור ברסלב** · or-breslev.co.il

# ברכת אברהם (ברכות)

רבי אברהם אביש מפראנקפורט

מקור הטקסט: דיקטה · רישיון: CC BY-SA 4.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/ברכת-אברהם-ברכות/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611161024 של הספרייה.

# תוכן העניינים


**דף ב.** ..... 5
**דף ב:** ..... 15
**דף ג.** ..... 16
**דף ג:** ..... 19
**דף ד.** ..... 20
**דף ד:** ..... 22
**דף ה.** ..... 28
**דף ה:** ..... 46
**דף ו.** ..... 55
**דף ו:** ..... 61
**דף ז.** ..... 68
**דף ז:** ..... 72
**דף ח.** ..... 73
**דף ח:** ..... 88
**דף ט.** ..... 88
**דף ט:** ..... 89
**דף י.** ..... 89
**דף י:** ..... 93
**דף יא.** ..... 96
**דף יא:** ..... 97
**דף יב:** ..... 98
**דף יג.** ..... 102
**דף יד.** ..... 103
**דף יד:** ..... 103
**דף טו:** ..... 104
**דף טז.** ..... 104
**דף יז.** ..... 106
**דף יז:** ..... 117
**דף יח.** ..... 118
**דף יח:** ..... 118
**דף יט.** ..... 119
**דף יט:** ..... 122
**דף כב:** ..... 126
**דף כד.** ..... 126
**דף כו:** ..... 126
**דף כז.** ..... 127
**דף כז:** ..... 133
**דף כח.** ..... 134
**דף כח:** ..... 141
**דף ל:** ..... 141
**דף לא.** ..... 142
**דף לא:** ..... 151
**דף לב.** ..... 154
**דף לב:** ..... 155
**דף לג.** ..... 158
**דף לג:** ..... 159
**דף לד.** ..... 159
**דף לד:** ..... 161
**דף לה.** ..... 162
**דף לה:** ..... 163
**דף לו:** ..... 163
**דף לח.** ..... 164
**דף לח:** ..... 164
**דף לט.** ..... 164
**דף לט:** ..... 164
**דף מא.** ..... 164
**דף מב.** ..... 168
**דף מג.** ..... 168
**דף מג:** ..... 168
**דף מה.** ..... 169
**דף מו.** ..... 173
**דף מז:** ..... 173

**דף מח**. . . . . 174
**דף מט**. . . . . 175
**דף מט**: . . . . . 175
**דף נא**. . . . . 176
**דף נב**. . . . . 176
**דף נג**. . . . . 176
**דף נג**: . . . . . 177
**דף נד**. . . . . 177
**דף נד**: . . . . . 177
**דף נה**. . . . . 177
**דף נה**: . . . . . 179
**דף נז**. . . . . 179
**דף נז**: . . . . . 180
**דף נח**: . . . . . 180
**דף ס**. . . . . 180
**דף ס**: . . . . . 180
**דף סא**. . . . . 180
**דף סא**: . . . . . 180
**דף סב**. . . . . 180
**דף סג**. . . . . 181
**דף סג**: . . . . . 181
**דף סד**. . . . . 181

## דף ב.

ברכת אברהם (ברכות):
לרבי אברהם אביש ז"ל:
הקדמה:
בשם ה' ובעזרתו ית"ש ווארשא ג' תשא י"ח אדר תר"ץ. אביעה תודתי, לה' אלקי תהלתי, ותבענה שפתי תהלה, בסוד ישרים ועדה, אודה לה' בכל לבב, אשר גמלני הטוב, לראות האור זורח מאור הגנוז והטמון, כי האיר ע"פ תבל הספה"ק ברכת אברהם על מס' ברכות מאת כבוד קדושת ש"ב הארי שבחבורה מגאוני וחסידי קדמאי רבינו אברהם אבוש מפפ"דמיין זצוק"ל, האמנם כל חרט כל עט כל כנף וכל נוצה לא יספיקו לתאר במו אף אחת מני אלף מרגשי גיל וחדוה עדן עונג ונחת אשר ימלאו את חדרי לבבי כהיום הזה, והנני פותח בברוך, בפתיחה קטנה למס' ברכות. במשנה ריש ברכות מאימתי קורין את שמע וכו' משעה שהכהנים נכנסין וכו', ושם ע"ב מאימתי קורין ק"ש בערבין משהעני נכנס לאכול פתו במלח וכו' משעה שב"א נכנסין לאכול פתן בע"ש. דאיתא (באבות דר"נ פ"ד) פ"א הי' ריב"ז יוצא מירושלים והיה רבי יהושע הולך אחריו וראה ביהמ"ק חרב, אר"י אוי לנו על זה שהוא חרב, מקום שמכפרין בו עונותיהם של ישראל, אמר לו בני אל ירע לבבך יש לנו כפרה אחת שהיא כמותה ואיזה זה גמילת חסדים שנא' (הושע ו') כי חסד חפצתי ולא זבח, ולכאו' א) איך אמר ריב"ז לר"י בני אל ירע לך, האין לבכות ולקונן על ביהמ"ק שהוא חרב, ובגמ' (תענית ד"ל:) כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, ובש"ע או"ח (סי' א' ס"ג) ראוי לכל י"ש שיהא מיצר ודואג על חורבן ביהמ"ק, ועי' בס' שמן הטוב דף ל"ד, ב) אשר א"ל יש לנו כפרה אחת שהיא כמותה, הלא טובים השנים מן האחד, ולמה לא ירע לו, משל למה"ד, לאיש אשר היו לו שני בתים גדולים בנוים לתלפיות, ותצא אש ותאכל בית אחד מאלה, והאיש עומד ובוכה בכי תמרורים, אם יבוא אליו מי לנחמהו, ויאמר לו אל ירע בעיניך מאומה כי הלא עוד לך בית אחר אשר לא נאכל באש, האם זאת נחמה יחשב. אכן יש לפרש ע"ד הגמ' (חולין ד"ז:) שא' רפב"י ישראל קדושים הן יש רוצה ואין לו, ויש שיש לו ואינו רוצה וכו', ובתוס' שם שיש לו ואינו רוצה ואפ"ה איקרו קדושים שמזמין את חבירו לאכול אצלו מפני הבושת ע"ש, כי איתא (יבמות דע"ט) שלשה סימנים יש באומה זו רחמנים, ביישנים, ג"ח, והרוצה ואין לו הוא מהרחמנים, ואשר יש לו ואינו רוצה הוא מביישנים כתוס' הנ"ל, ויש לו ורוצה הוא מג"ח, והנה הרוצה ליתן, יש רוצה לעשות רצון הש"י שלא עמלק"פ, ויש רוצה מפני טוב לבבו כי נכמרו רחמיו, ויש רוצה בשביל שיחיה בנו (פסחים ד"ח), הטוב מכלם הרוצה

למלאות רצון הש"י, והרע מכלם הנותן רק מפני הבושת, כי הוא עובר על הכ' (ראה ט"ו י') ולא ירע לבבך בתתך לו, והמקבל לא נהנה כי כמו שער בנפשו וכו' כגמ' חולין שם. ועד"ז יש לפרש המדרש רבה (תשא פמ"א) לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים וכו' אפי' בשעה שאנו עושין את הצדקה, מביטים אנו מעשים שלנו, ויש לגו בושת פנים, היינו לך ה' הצדקה, באמת ראוי לתת הצדקה למענך לרצון הש"י שלא עמלק"פ, וכשאנו מביטים רואים אנו שנתינת הצדקה היא בשביל בושת הפנים כתוס' הנ"ל, ואין אנו מקיימים ולא ירע לבבך וכו', ועי' בס' צבי לצדיק פ' ראה ומש"כ זקני בס' סמיכת משה בסו"ס נזיר השם. וזש"א ריב"ז לר"י בני אל ירע לך יש לנו וכו' היינו באם תתן למלאות רצון הש"י, ולא ירע לבבך בתתך לו, וזה אל ירע לבבך שאופן הנתינה יהי' בלא רוע לבב ולא מפני הבושת לבד, אז היא כמותה, כי חסד כזה חפצתי בזמן שאין זבח, היינו בזמן החרבן, וקאי ולא ירע וכו' על נתינת החסד, ולא על החרבן. והנה הא דהתחלת הש"ס במצות ק"ש משום שכל התורה תלי' בה, דע"י קבלת עומ"ש נתחייבנו בכל המצות, ובכל מה שנאמר בכל הש"ס, ועי' בפי' המשניות להרמב"ם ריש זרעים, ובפתיחה להצל"ח ריש ברכות, והארכתי בזה בספרי פינות הבית סי' ס"ט, וע"ז רמזו חז"ל דמאימתי הוי קבלת עומ"ש שלימה והוי קורא ק"ש באמת בזמן שביהמ"ק הי' קיים, הי' אם נתקיים אכילת קדשים דכהנים ובכלל זה כל עבודת ביהמ"ק, ובזמן שביהמ"ק חרב דאין זבח, אז חסד חפצתי, והקורא ק"ש ומקבל עומ"ש הוי זה האיש אשר הוא גם דואג שיהי' לעני פת לאכול, ולא יהיו רעבים, ושוב הוסיפו דקבלת עומ"ש הוי קבלה, וקריית ק"ש מאימתי הוי קורא, בשעה וכו' לאכול פתן בע"ש, היינו שהוא שומר שבת כהלכתו, שגם בזה תלי' כל התורה, והמחלל שבת ככופר בכל התורה (חולין ד"ה). וכבר פירשתי (באיכה א' י"א) כל עמה נאנחים מבקשים לחם, דלכך אנו מבקשים לחם וצר ומצוק מצאונו, שהוא בעונש משום "דנתנו מחמדיהם באכל" שמשליכים את השבת ומחללים אותו בשביל הפרנסה, כי שבת נקרא חמדת ימים אותו קראת זכר למעשה בראשית, ונותנים החמדת ימים באוכל, ולהיפך הוא דע"י שבת יש לחם, כגמ' (שבת קי"ט) עשירים וכו' בשביל שמכבדין את השבת, ומזונותיו קצובין מר"ה וכו' חוץ מהוצאת שבת, היינו ע"י שבת בא ברכה לאדם שניתוסף לו אחר הקצבה גם על ימי החול, כחז"ל (בר"ר פי"א) ברכת ה' היא תעשיר זו השבת, ובגיטין (דל"ח) נחתי בעה"ב מנכסיהון משום דסיירי נכסייהו בשבתא, ומבקשים לחם, ובכתובות (ק"י:) כל ימי עני רעים והאיכא שבתות, היינו דע"י שבת יכולים להנצל מעניות ואכמ"ל, וע"ד (המכילתא יתרו כ' י"ג) מי שמחלל את השבת מעיד לפני מי שאמר והיה העולם שלא ברא עולמו וכו' וכל מי שמשמר

את השבת וכו' מעיד וכו', והוא כנ"ל דק"ש ויחוד ה' וקבלת עומ"ש תלי' בזה והבן. וכבר אמרתי לפרש המדרש פליאה אמר הקב"ה לא"א אתה אמרת יוקח נא מעט מים חייך שאני פורע לבניך שנא' אל תאכלו ממנו נא (הובא בס' זכרון מנחם דק"כ מהגה"צ ר' מנחם צבי זצ"ל אבד"ק סילאדינאדיפאלו) משום דמצות צדקה תלי' בזה דאנו בנים למקום (ב"ב ד"י), ועי' בספרי דגן שמים (דף מ"ד: ), ואיתא בחינוך פ' בא מ' ז' שנצטוינו לאכול צלי הק"פ, שכך דרך בני מלכים ושרים וכו' לזכרון שיצאנו לחירות וכו' ע"ש, ובמצוה ט"ו, ט"ז, ובס' דרך פקודיך מ"ז מטעמי המצות למהר"ם הבבלי דאכילת נא הוא כאוכלי העבדים, ואאע"ה שקיים מצות צדקה מבחינת בנים, זכו לאל תאכלו ממנו נא והבן, ועי' בברכת אברהם ברכות דף ו' ע"ב ד"ה אגרא דתעניתא, ועי' המשל הנפלא בס' קול יהודא לה' מגילות דס"ח. ואפריון נמטי' למחותני ש"ב הנגיד הנכבד המפורסם עסקן ציבורי וכו' מו"ה ישכר דובעריש לעווינשטיין נ"י מפה, בן מחו' הגה"צ גזר הקודש מ' יוסף זצ"ל אבד"ק סעראצק שנדב סכום הגון להוצאות הדפסת הס' ברכת אברהם, זכות זקינו הגה"ק המחבר יעמוד לו להצלחת עלמין. צבי יחזקאל מיכלזאהן בועד הרבנים דפה בעהמח"ס דבן שמים, שו"ת בית יחזקאל, פינות הבית וש"ס. ברכות:

ברכת אברהם על ברכות דף ב/א

בתוס' ד"ה מאימתי קורין כו' וגם ראי' דרב מצלי של שבת בע"ש ומסתמא הי' קורא גם ק"ש, הרא"ש ז"ל דחה אותה ראי' דדילמא כריב"ל ס"ל דאמר תפלות באמצע תיקנום ושמע הי' קורא אחר צה"כ, ונראה ליישב דהי' להם הכרח לומר דרב ס"ל כר' יוחנן דגם בערבית צריך לסמוך גאולה לתפלה דאמרי' לקמן (דף מ"ב.) אמר רב שלש תכיפות הן תיכף לסמיכה שחיטה תיכף לגאולה תפלה, אלמא דרב ס"ל כר"י דצריך להסמיך גאולה לתפלה, וא"ל דרב בשחרית מיירי אבל בערבית מודה דצריך לקרות ק"ש אח"כ דתפלות באמצע תקנום, ז"א דלקמן (דף נ"ב:) אמר בברייתא תיכף לנט"י סעודה, וכתבו התוס' שם האי דלא חשיב לי' רב בהדי אידך תכיפות משום דשנוי' בברייתא לא חש למתניי', ואי נוקים הא דרב דקאמר תיכף לגאולה תפלה, היינו בתפלה דשחרית הק"ל דהא גם בסמיכת גאולה אלי' קתני כבר בברייתא לקמן (דף ט':) וותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה כדי שיסמוך גאולה לתפלה, אעכצ"ל דרב מיירי בתפלת ערבית וא"כ ע"כ דכר' יוחנן ס"ל ודברי ר"ת כנים וברורים:

כתב התוס' יו"ט מסכתא לשון מסכה יינה מזוג, כי כל מסכתא יש בה דינים שונים, נר' לפרש כי ארז"ל (תענית ז'.) התורה נמשלה ליין, רק שאי אפשר לשתות היין כמו שהוא חי, וכן בהעדר התורה שבע"פ א"א להבין רוב עניני התורה מעומק המושג וכמ"ש

הסמ"ג בהקדמתו הרבה סתירות בתורה שבכתב ע"ש, וגם אינו מבואר פרטי המצות רק שרשים, והפרטי' נמסרו לחכז"ל בסיני כמ"ש לקמן (דף ה'.) והמצוה זו משנה כו' להורותם זו גמרא מלמד שכולם ניתנו למשה מסיני, נמצא כי הם באו לתקן היין שנוכל לשתותו ע"י דבריהם בביאור פרטי המצוה:

עוד כתב בשם ספר חסידים שהיא מלשון אריגה, שהיא מקבץ הלכות וענינים רבים שיהיו ענין א' כמו עם המסכת דכתי' גבי שמשון, נר' כי אמרו ד"ת עניים במקום זה ועשירים במקום אחר, וכל א' נצרך לחבירו כמו אריגת הבגד שכל חוט מחזק הבגד ומגודל בקישור זה לזה ובמקום זה יארגו כל ההלכות השייך לזה:

ובמוסף ערוך כ' מלשון הסכת ושמע ישראל, שדבריהם יפה לאוזן ודברים שבע"פ לא ניתן ליכתב, ובמדרש רות ולא אבה דוד לשתותם (ש"ב כ"ג) שלא רצה דוד שתקבע הלכה לשמו ויסך אותם לה' עשאה מסכתא וקבעה הלכה לדורות, וכדאיתא בב"ק (דף ס"א.) והוא מלשון יציקה ושפיכה, שהריקו חכמתם לתלמידיהם אחריהם, ויש לפרש מלשון נסיך ומושל, כמ"ש בזוה"ק (תיקון א') מלכות פה ותורה שבע"פ קרינא לה, וזו (משלי ח') מעולם נסכתי מראש, ויש לפרש מלשון ראי' כמ"ש (סנהדרין ס"ט) יסכה שסוכה ברוה"ק, שראו מה לתקן בקיום התורה בתכליתה, גם יש לפרש מלשון כיסוי ומסך המבדיל, שעשוי כיסוי וגדר וסייג כיתד שלא תמוט מדת תוה"ק כמ"ש (פ' תרומה) ומנקיותיו אשר יסך בהן, שהוא כיסוי:

וטעם קריאת מסכתא זו ברכות, לכלול כל הששה סדרים שנכללו בכל מסכתא, והוא מדת יסוד הבא מיוסף, וצדיק באמונתו יחיה, ואמרו (שבת ל"א.) אמונת זו סדר זרעים. ונכלל בו מדת צדיק, ונאמר (משלי י') ברכות לראש צדיק, ולז"א (שם כ"ח) איש אמונות רב ברכות, וכמו בזריעה צריך להאמין בהשי"ת ליתן הגרעין בתוך הארץ ולירקב, ואז יוכל להגיע לברכה, כמו כן אם הוא מאמין שהכל מאתו יתברך וקודם ברכה לה' הארץ ומלואה, אז יקבל עליו עול מ"ש בברכתו:

עוד נראה כי איתא בחגיגה (דף י"ג:) כתוב א' אומר שש כנפים לאחד, וכתוב א' אומר וארבע כנפים לאחת להם, לא קשיא כאן בזמן שבהמ"ק קיים כאן בזמן שאין בהמ"ק קיים כו' הי מינייהו אמעוט כו' ובשתים יעופף, וחסרו ב' אחרונות, ונודע מכתבי האר"י ז"ל ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, אינון שית תיבין נגד שית גדפין, א"כ חסר לעולם ועד, וכדאיתא בחולין (דף צ"ב.) שהקב"ה נק' לעתיד קדוש לעולם ועד, וכנגד זה נחלק לו' סדרים, ולאחר החורבן בעוה"ר נחסרו הב' אחרונות קדשים וטהרות שאין בידינו לקיימם, וע"כ קראו להסדר הא' בשם ברכות נגד גדפא קמאה, ואיתא בפסחים (דף נ"ו.)

אמרו בניו שמע ישראל כו' באותה שעה פתח יעקב אבינו ואמר ברוך שכמל"ו, ע"כ כשהתחיל בברכות פתח בדיני ק"ש ונכון [ע' שנות אליהו בסופו ותיקוני זוהר תיקון י"ג ותיקון כ"א דף נ"א. קמ"א וס' אוהב ישראל פ' וישב מזה]:

מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסי' לאכול בתרומתן, דקדק התוס' יו"ט בלשון בתרומתן, ולא אמר בתרומה, ונר' דלכאורה קשה לפי מה דקיי"ל דתרומה בזה"ז דרבנן, א"כ הי' מותר לאכול תרומה בבה"ש כיון דספיקא דרבנן לקולא, והאיך תלי התנא זמן ק"ש באכילת תרומה, כיון דקיי"ל דק"ש ודאי אסור לקרות רק כשהוא ודאי לילה, ואין לומר דהתנא סובר דתרומה בזה"ז דאורייתא, דהא לתירוצא קמא לקמן (דף ג'.) ריש נמי ר"א, ור"א ס"ל בחגיגה (דף ג':) דלא קידשה לעתיד לבא [עי' בתוס' מגילה (דף י'.) ד"ה דכ"ע] ואפי' לתירוצא בתרא דלאו ר"א, רק הוי סתם מתני', הא רבי סובר בחולין (דף ו':) דלא קידשה לע"ל, וא"ל דגם ק"ש דרבנן, דהא בגמ' אמר תנא אקרא קאי, ועכצ"ל דבירושלמי כאן אמר ספק קרא ספק לא קרא ק"ש נשמעני' מן הדא הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו וקודם לכן לאו ספק הוא, ולפי הגמ' דילן לקמן (דף כ"א.) אינו חוזר וקורא בס' קרא משום דק"ש דרבנן, א"כ הא דהקורא קודם לכן לא יצא. היא משום דהוי חזקת יום, וכמ"ש המג"א (סי' שמ"ב) בין אפוקי יומא לעיולי יומא. ואפי' הוי סד"ר אסור באתחזיק, אלא דבספק קרא הוי ספק הרגיל כמ"ש הט"ז ביו"ד סי' ס"ט סק"י וע' בהקדמת התנא תוספאה לסדר זרעים שנדחק בזה] דבודאי קרא, משא"כ בקודם לכן, ושפיר מדמה תרומה לק"ש כיון דהוי חזקת יום ואסור לאכול בבה"ש, אך יקשה דהא הרמב"ן בחידושיו לגיטין כ' דמש"ה לא ילפי' דע"א נאמן נגד חזקה, מנדה דנאמנת לומר שטבלה, דשם הוי בידה לטבול והיא מסלקת לחזקה, הרי דבידו מסלק החזקה, וכן בשחיטה לא חשבי' חזקת בהמה נגד רוב מצויין כו' כיון שהרוב מתעסק לבטל עי' ברשב"א בתה"א, א"כ ה"נ תו לא הוי חזקת איסור כיון דבידו לשאול על התרומה כדאיתא בעירובין (דף ל':) וא"כ תו ליכא חזקת איסור על התרומה, וחזקת יום לחודי' בלי צירוף חזקת אותו דבר, עשוי להשתנות, וע"כ צ"ל שהית' התרומה של הכהן בביתו דאז לא יוכל לשאל ע"ז כדאיתא בנדרים (דף נ"ט.) מש"ה אמר. בתרומתן, ואף דבשבת (דף ל"ה:) פסק ר' יוחנן דלא אכלי כהנים תרומה עד דשלים בה"ש דר' יוסי, והיינו מצאת הכוכבים, היינו דר' יוחנן לשיטתי' בזבחים (דף ק"ז.) דתרומה בזה"ז דאורייתא משום דקידשה לע"ל, והוא ע"ד החידוד, ולקמן נבאר כמה דיעות דתרומה מותר לאכול בטבול יום קודם צאת הכוכבים:

בגמ' תנא היכא קאי דקתני מאימתי ועוד ליתני דשחרית ברישא, תנא אקרא קאי דכתיב בשכבך ובקומך ואבע"א יליף מברייתו של עולם דכתיב ויהי ערב ויהי בוקר כו', יל"ד דלר' יהודה לקמן (דף כ"א.) דסבר דק"ש הוא מדרבנן והא דכתיב בשכבך ובקומך האי בד"ת כתיב כדאיתא שם, א"כ קשה לדידי' תרי קו' הני דתנא היכי קאי דקתני מאימתי ועוד דליתני דשחרית ברישא. דלדידי' ליכא למימר דאקרא קאי דכתיב בשכבך ובקומך, דהא ההוא בד"ת כתיב ולא קאי כלל אק"ש, וצריך לדחוק דאע"ג דק"ש הוא דרבנן אפ"ה אסמכינהו רבנן אקרא דבשכבך ובקומך כדאיתא בתוס' לקמן, דהא במתני' לקמן (דף י':) תני בערב כל אדם יטה וכו' דכתיב בשכבך כו' וצריך לומר דאסמכינהו אקרא דבשכבך כו' וא"כ שפיר תירץ הגמ' דאקרא דבשכבך קאי דאסמכי' חובת קריאה אקרא זה, [וכ"כ הפ"י] ונר' לישב לפמ"ש הרשב"א בשם רבי' האי גאון בטעמא דר"א בברייתא משעה שקידש היום כו' משום דס"ל ובא השמש היינו תחילת שקיעה ע"ש [ועי' בפ"י בתוס' ד"ה ודלמא ביאת אורו, ובביאור הגר"א באו"ח סי' רס"א סק"א] וצ"ל דאזיל לרבי יהודה בשבת (דף ל"ד.) ולא לר' יוסי ולפ"ז קשה אמאי מוקי בגמ' תרי תנאי אליבא דר' אליעזר, הא י"ל דגם מתני' דקאמר משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן, היינו בתחלת השקיעה, משעה שקידש היום, ועכצ"ל דבשלמא אי משעה שהכהנים כו' היינו צאת הכוכבים, תלי לה מתני' בתרומה דכתיב ובא השמש וטהר, והיינו צה"כ, דבמקום אחר לא נאמר בתורה צה"כ, אבל אי נימא דמשעה שהכהנים כו' היינו שקיעת החמה, למה לי' למתלי בתרומה ולא אמר משתשקע החמה ויש לפרש עוד דזהו באמת אמר בגמ' תרי תנאי אליבא דר"א, דלר' יוסי שיעור זמן ק"ש מצה"כ מאכילת תרומה, כמתני', ולרב יהודה שיעור זמן ק"ש משקיעת החמה מאכילת תרומה ומעתה אפ"ל דבזה נחלקו גם לרב יהודה, דמ"ד מצאת הכוכבים ס"ל דק"ש דאורייתא לזה צריך להמתין עד צאת הכוכבים, ומ"ד דהוי משקיעת החמה דהיינו משעה שקידש היום סובר דק"ש דרבנן, וא"כ כל השקלא וטרי' אזיל למ"ד דק"ש דאוריי' וא"ש הכל:

ועוד י"ל דאע"ג דק"ש הוא מדרבנן, מחמת דחיוב הזכרת יציאת מצרים, הוא דאורייתא כדאיתא לקמן (דף כ"א.) וא"כ אכתי י"ל דאקרא קאי דהא כתיב בתורה להזכיר י"מ ביום ובלילה [ואף דחכמים לקמן (דף י"ב:) דרשו דכל ימי חייך להביא לימות המשיח, ולא לרבות לילות, מ"מ הא לקמן (דף ט':) מוקי למתני' כראב"ע דפסח אינו נאכל אלא עד חצות, כחפזון דמצרים, משום דגאולה מעליותא מאורתא הוי, א"כ חייב מה"ת גם בלילה בלא דרשת כל] ובזה יש לתרץ ג"כ מה שמקשין העולם דהא בתירוץ השני לא מתורץ הקו' ראשונה דתנא היכא קאי כו' וא"כ לתרץ רק תירוץ הראשון, מאחר דמ"מ

צריך לבא לתי' ראשון מחמת הקו' הראשונה דתנא היכא קאי כו', ולפי הנ"ל י"ל דהגמ' רוצה לתרץ גם למ"ד ק"ש הוא דרבנן, דהשתא קאי רק איצ"מ, וא"כ קשה ליתני שחרית ברישא לזה מתרץ דיליף מברייתו של עולם דכתיב ויהי ערב וכו' וק"ל [ועי' בס' מנחת שמואל מזה]: שם ואיבעית אימא יליף מברייתו של עולם כו', מקשין העולם דהא אכתי לא מתיישב הקושי' ראשונה דתנא היכי קאי, וליתרץ רק תירוץ הראשון, ונראה שעל קו' הב' דלמה תני ערבית ברישא, לא הוי ניחא לי' בתירוץ הא', דמקרא דבשכבך אין ראי' להקדים ערבית, דכיון דאין דרך קימה לפני שכיבה, מש"ה הקדים בשכבך, ומש"ה דחיק בתירוץ הא' וה"ק זמן ק"ש דשכיבה אימת, דנקיט תנא דמתני' נמי בזמן שכיבה מוקדם כאורחי' ומיושב בזה (לקמן י"א.) דנימא קרא בבוקר ובערב, דאי לאו משום שכיבה וקימה, ראוי להקדים של יום מבלילה מש"ה לא אמר בערב ובבוקר, והמתרץ הזה לא הוי ניחא לי' דקאי אזמן שכיבה מש"ה משני דיליף מברייתו של עולם וק"ל:

גם י"ל דמקרא אין ראי' כ"כ דאיכא למימר דאורחא דעלמא נקיט ששוכבים ואח"כ קמים ממטתם, לז"א ואיבע"א, ומשום ה"ט מקדים כנ"ל:

מצותן עד שיעלה ע"ה, עי' לקמן (דף ק"ו:) בתוס' בד"ה יעקב:

שם עד דקאי בשחרית פריש מילי דשחרית והדר פריש מילי דערבית, יש לדקדק לפי תירוץ זה דיליף מברייתו של עולם, אמאי לא תני לקמן (דף כ"ו.) תפלת ערבית קודם תפלת שחרית, מאחר דיליף מברייתו של עולם, דהא התם ל"ש תירוץ זה שכבר הפסיק בשני פרקים בענין אחר, ודאי הוי שייך למתני גבי התפילות, של ערבית ברישא, אך נרא' דלק"מ דהא שם בפ"ד תני תפלת הערב אין לו קבע [ומפרש בגמ'] דתפלת ערבית רשות עי"ש, וא"כ רוצה להקדים תפלת חובה קודם תפלת רשות להכי תני בשחרית ברישא, וק"ל: תוס' ד"ה מאימתי, תימא לפירושו והלא אין העולם רגילין כו' מה שהוצרכו התוס' להקשות מהמנהג, אף דרש"י כ' להדיא דבקריאת פרשה ראשונה שעל מטתו יוצא, היינו משום די"ל דרש"י סובר דמה"ת סגי בפרשה ראשונה, דהא במתני' תני קורין את שמע לחוד, ע"כ בדיעבד יוצא, לכן הקשו ממנהגינו שאף לכתחלה אין קורין יותר מפרשה, אך לרש"י י"ל דאף דמדרבנן בעי ג' פרשיות, מ"מ סדרן לא מעכב, ויוצא במה שקרא הב' פרשיות בבהכנ"ס, דבהם לא בעי' זמן שכיבה דוקא כנ"ל:

בא"ד אינה אלא בשביל המזיקין כדאמר בסמוך ואם ת"ח הוא אינו צריך, ובראש"ש דחה זה דמיירי היכי דקרא בזמנה בבהכ"נ (ובמיו"ט אות ו') ואפשר דהתוס' כוונו לדברי התר"י שכ' שמתוך שחושב שאינה אלא להבריח המזיקין בלבד, אינו מכוין לצאת י"ח ומצות צריכות כוונה ע"ש, וז"ש מדאמר בסמוך דאם ת"ח הוא א"צ, ומדקא מפליג בין

ת"ח לאינש דעלמא, מוכח דלא נתקנה אלא בשביל המזיקין, א"כ ממילא אינו יוצא י"ח כיון דמצות צריכות כוונה וק"ל:

בא"ד זה הסומך גאולה של ערבית לתפלה כו', נראה דלרש"י י"ל דתפילה בציבור עדיף מסמיכות גאולה לתפלה וכמ"ש הרא"ש בסוגיין בשם ר"ה גאון ז"ל, ועוד דהוי סמיכת גאולה לתפלה, כיון שיוצא בקריאת הב' פרשיות האחרונות, ומה שהוצרך בירושלמי לומר כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה, משום דרבי יוסי בירושלמי לא חייש משום סמיכת גאולה לתפלה, וס"ל כריב"ל דתפלות באמצע תיקנום:

בא"ד וי"ל דקיי"ל כרבי יהודה דאמר בפ' ת"ה דזמן תפלת מנחה עד פלג מנחה דהיינו י"א שעות פחות רביע ומיד כשיכלה זמן המנחה מתחיל זמן ערבית, וכ' הרא"ש ע"ז ואמרי' לקמן דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד ואמרי' נמי לקמן (דף כ"ו:) רב צלי של שבת בע"ש, אלמא חשיב לילה לענין תפלת הערב וה"ה לענין ק"ש כו' ולא נהירא לי כו' ומרב דצלי של שבת בע"ש אינה ראי' דדלמא כריב"ל ס"ל דאמר תפלות באמצע תקנום ושמא הי' קירא אחר צה"כ עכ"ל, ולכאו' קשה דהא עכ"פ ראייתו הראשונה הוי ראי' טובה, מדאמר דעביד כמר עביד ומתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה, ועוד דהא הרא"ש פסק כר' יוחנן, והאיך מצלי בע"ש של שבת, וצ"ל דהרא"ש סובר דלא קפדי' אסמיכת גאולה לתפלה, רק כדמצלי בזמן ק"ש, אבל כשמתפלל מקודם לצורך שעה קודם הזמן, רק שהמניעה היא מצד סמיכת גאולה לתפלה לא קפדי' בה כיון דתפלת ערבית רשות אף דשוי' חובה לא מהני לענין סמיכת גאולה לתפלה בדלא מטי זימני' ומתפלל לצורך שעה כנ"ל, אבל אין מכאן ראי' דמותר להתפלל לעולם ובזה שפיר אנו קיי"ל כריב"ל וא"ש:

בא"ד עד פלג מנחה דהיינו י"א שעות פחות רביע כו', ובלבוש סי' רס"ז כתב ושיעור פלג המנחה שעה ורביע קודם הלילה קודם שתשקע החמה כו' שכולם מפרשי' פלג המנחה דקאמר רב יהודה שעה ורביע קודם צה"כ וכבר אמרנו דלכ"ע מעת השקיעה עד צה"כ מהלך ד' מילין שהוא שעה וד' חלקי כ' מן השעה, והיינו שעה ורביעית פחות חומש מרביע, ובאותו הזמן שבין שקיעה עד הלילה אין ספק שמותר להתפלל כו', וא"כ לא יהי' הפרש בין רבנן רק חומש מרביע שעה, וזה דחוק מאוד לחלק בזמן קצר כזה, אבל לפמ"ש כו' ויהי' הכל ב' שעות ומחצה פחות חלק כ' מן השעה, וחשבו מאי דחלקו רבנן היום לי"ב שעות מתחיל לעולם מע"ה עד צה"כ ולדידי נ"ל, שטעות גמור הוא ולא הי' דעת רז"ל מעולם רק מעת זריחת השמש ואילך עד השקיעה כו' עכ"ל, וכן כ' בס' מנחת כהן בשער מבוא השמש להוכיח מדברי הירושלמי ריש פרקין א"ר יוסי בר בון אם אומר

ליתן עוביו של רקיע ליום בין בערבית בין בשחרית נמצאת אומר שאין היום והלילה שוים, דמוכח דשיעור הי"ב שעות של יום השוה ללילה הוא מנה"ח עד שקיעתה ע"ש, וכן מוכח בגמ' לקמן (דף כ"ז:) רב צלי של שבת וכו' ש"מ הלכה כר"י דאמר עד פלג המנחה ומשם ואילך הוי ת"ע וקאמר שם ומי בדיל כו' ונתפזרו העבים וזרחה החמה וכו' הואיל והתפללו התפללו ע"ש, ואי נימא דחשבי' הי"ב שעות מע"ה עד צה"כ, א"כ משקיעת החמה עד צה"כ הוי שעה וחומש כפי שיש הד' מילין מפלג המנחה שהיא שעה ורביע הוא ג' מינוטין קודם שקיעת החמה, א"כ האיך היו מתפללין ערבית לאחר פלג המנחה, ואח"ז יתפזרו העבים ותזרח החמה על הארץ, ובמשך ג' מינוטין א"א להתפלל ת"ע, ובע"כ מוכח דחשבי' מנה"ח עד שקיעתה, ופלג המנחה הוי שעה ורביע קודם שקיעת החמה שהם ב' שעות ומחצה פחות ג' מינוטין ושפיר משכחת לה (אף שהמג"א בסי' רל"ג סק"ג וסי' תמ"ג סק"ג כ' לפרש דברי הלבוש שכוונתו על סוף השקיעה, שהוא כרביעית שעה קודם צה"כ, המעיין בלבוש ובפרט בסי' רס"ז יראה שכוונתו על תחלת השקיעה, וגם המג"א בסי' רס"ז סק"א סותר א"ע שפי' הכוונה על תחלת השקיעה, וגם מ"ש המג"א להשיג על הלבוש שכ' דפלג המנחה הוי ב' שעות ומחצה קודם צה"כ, ועז"כ המג"א דמיל הוי ב' חומשי שעה ע"ש, אינם מכוונים דהא אליבא דר' יהודה קיימי' בפ' מי שהי', דמן ע"ה עד נה"ח הוי ד' מילין שהוא שעה ומחצה, א"כ הוי לפי החשבון ב' חומשין פחות א' מינוט וחצי, ומש"ה כתב הרמב"ם בפי' לפ"ג דפסחים כמ"ו ב' חומשי שעה, דהיינו בקירוב פחות מעט, ובאמת לק"מ קו' המג"א כלל על הלבוש דכיון דלר' יהודה הוי שעה ומחצה קודם הנה"ח ושעה ומחצה אחר שקיעת החמה הוי ג' שעות, ובצירוף י"ב שעות חשבון היום הוי ט"ו שעות, חלק ג' שעות לי"ב חלקים, הוי שעה ורביע ע"ה מינוט, נמצא שאם נצרף כל השעות מע"ה עד צה"כ לי"ב שעה, הוי שעה ע"ה מינוט, וחומש שעה שהיא ע"ה מינוט, הוי כ"ה מינוט, ס"ה צ' מינוט, וכן שעה ומחצה בלא צירוף, רק מנה"ח עד צה"כ הוי ג"כ צ' מינוט, וא"כ הכל חשבון אחד) וכן הסכים התיו"ט בפ"ג דפסחים מ"ב שכן דעת הרמב"ם ז"ל דחשבי' רק מהנה"ח עד שקיעתה (רק שהרמב"ם ז"ל כתב דמיל הוי רק ב' חומשי שעה משעות ההשווי' לפי שהוא פי' שמהלך י' פרסאות ביום בינוני, היינו מן הנה"ח עד תחלת השקיעה, וא"כ לרבנן דבין ע"ה להנץ הוי ה' מילין, וכן משקיעה עד צה"כ הוי ה' מילין הרי ד' שעות, ויש בכלל היום י"ו שעות, אבל הלבוש סובר דזה שנזכר ביום בינוני, היינו מע"ה עד צה"כ י"ב שעות משעות השווי' וכשיטת התוס', לזה סובר דמיל הוי י"ח מנוטין, רק במקום שנזכר שעות ולא יום הוי מהנה"ח, כנ"ל) ובאמת שכן מבואר דעתו בגמ' (ולא כדעת הלבוש

הנ"ל) שהרי בפסחים (דף צ"ג:) במשנה איזהו דרך רחוקה מן המודיעים ולחוץ וכמדתה לכל רוח וכ"פ הרמב"ם בפ"ה מהק"פ ה"ב, ובגמ' אמר עולא מן המודיעים לירושלים ט"ו מילין הוי סבר לה כו' כמה מהלך אדם ביום י' פרסאות מע"ה עד הנה"ח ה' מילין כו' פשו להו תלתין ע"ש, הרי דשיעור מהלך אדם ביום הוי ט"ז שעות, והתלתין מיל הן מתח לין מן הנה"ח, וכ"כ הכ"מ בפ"ה מהק"פ ה"ט שאין מתחילין הט"ו מיל מע"ה ע"ש, וכן ידוע בחוש בתקופת ניסן שיש י"ב שמות מהנה"ח עד שקיעתה, א"כ לעולא ורבא דהוי ה' מילין, הוי מע"ה עד צה"כ ט"ז שעה, ולר"י דהוי ד' מילין וכוותי' קיי"ל הוי ט"ו שעות, א"כ מוכרח כשיטת הרמב"ם דמיל הוי ב' חומשי שעה פחות שמינית חומש ולא כי"ח מנוטין, וכן בחק יעקב סי' תנ"ט סק"י כ' דהעיקר כהרמב"ם ועכ"פ יש להם מקום להקדים השיעור זמן כ"כ ולקמן יבואר עוד בזה:

ד"ה מברך ב', אלא בלילה, אבל בזמן הגמ' אפי' היו מתפללין ערבית מבע"י וכמ"ש התוס' ורשב"א לעיל היו צריכין ג"כ להמתין:

ד"ה והא קמ"ל, למה שמפורש כבר, וכ"כ התוס' בזבחים (דף כ"ח. פ"ט.) ומנחות (דף צ"ג.) והתוס' ביבמות (דף נ':) בד"ה שנה רבי משנה שא"צ, דאפי' למה שמפורש בפסוק דרך התנא לשנות, ועי' בתוס' כתובות (דף מ"ח: ) ובשיטה מקובצת שם (דף כ"ט.) וגם (דף כ"ג.) וגיטין (דף מ"ד.) ובתיו"ט כאן, ובשלהי דמאי, ובע"ז פ"ה מ"ח, ובשבועות פ"ד מי"א ומעילה פ"ד מ"ב, אולם מש"כ התיו"ט בשבועות פ"ד מי"א סוד"ה והם יודעי', לחלק דבתרי מסכתא אז דרכו להביא מה דתני, סותר א"ע למ"ש ברפ"י דשבת ובשם התוס' דיבמות (דף ס"א.) דאפי' בחדא מסכתא דרכו להביא אפי' בבא שלימה ע"ש, והא דבחולין (דף כ"א.) מקשי שן וצפורן בהדיא קתני להו, ולא משני דדרכו להביא, י"ל דהתם הנך תרי בב' מיותרים, רק דמשום הך בבא תני אידך, א"כ כיון דהך בבא גופא מיותרת תו לא שייך למתני אגב, וכעין זה בחולין (דף ס"ח.) וסיפא מאי קמ"ל כו' הא תנינא חדא זימנא, ובמכות (דף י"ט.) תנינא חדא זימנא, ובב"מ (דף ב'.) בתוד"ה בראי', אך התיו"ט גופי' סותר א"ע שכ' לחלק בין בבא שלימה לפחות, ונר' לע"ד דבתרי מסכתא אפי' בבא שלימה ובחדא מסכתא דוקא תיבה ולא בבא שלימה, וכן נר' מהתיו"ט בפ"י דכתובות מ"ה להמעיין שם, ובדאיכא חידוש אפי' בבא שלימה, וכ"נ קצת מדברי התוס' יבמות שכ' ואור"י דחולק אתי לאשמעי' דס"ד כו' אע"ג דתני לי' לעיל, ור"ל דדרך המשניות לשנות בקיצור, וא"כ למה כתבו דחולק אתי לאשמעי', דהא בלא"ה לק"מ כיון דדרך כו' וע"כ משום דהוי בבא שלימה בחדא מסכתא ובעינן חידוש, אך דמזה אין ראי' דדוקא היכא דליכא תירוץ אחר שייך למימר זה, משא"כ היכא דיכול למצוא

תירוץ הנכון יותר, וראיתי מחלקין בחדא מסכתא לפרק אחד או לתרי פרקי והעת לקצר רק לעורר:

## דף ב:

מאימתי מתחילין כו' משעה שקידש, מבואר ברשב"א בשם ר"ה גאון דטעמא דר"א דאמר משעה שקידש, היינו משום דס"ל ובא השמש היינו תחלת שקיעה ומאי וטהר טהר יומא ע"ש, והא דאיתא במגילה (דף כ"א.) זה הכלל דבר שמצותו בלילה כשר כל הלילה, ואמרי' בגמ' לאתויי אכילת פסחים דמשמע דבעי' דוקא לילה והרי לקמן (דף ט'.) תני שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים, רא"א כבא השמש אתה אוכל, א"כ ראוי להיות אכילתו בתחלת השקיעה, כיון דכתי' בא השמש, עכצ"ל דקרא דואכלו את הבשר בלילה הזה אתי לאפוקי מקרא דכבא השמש דבעי' דוקא בלילה וכמו דמפיק בפסחים (דף ק"ב.) מהאי קרא דאינו נאכל לב' לילות ויום א' ע"ש, אך קשה דלפ"ז דהערב שמש הוי מתחלת שקיעה, ולא מהני לענין זה ספיקא דבה"ש, א"כ אסור לטבול אחר תחלת השקיעה, כיון דליכא הע"ש אח"כ, א"כ הא דאמרי' ביבמות (דף ע"ד.) ובא השמש וטהר, לתרומה, ואמרי' שם (דף ע"ה.) במים יובא וטמא עד הערב וטהר למה לי, ופירש"י ת"ל מובא השמש וטהר ע"ש, דמאי פריך דהא קרא דובא השמש מיירי מתחלת השקיעה ועד הערב הוי לילה ממש, ומשמעות הפירכא למה לי הוי משום שענינם אחד, ועוד להמסקנא דהאי עד הערב מיירי לתרומה הרי דתרומה אסור עד צאת הכוכבים ושיעור דק"ש תלי לה בתרומה, ואפשר דרק ר"א סבר הכי, ומיושב לדידי' קו' התוס' ביצה (דף י"ח.) ד"ה כלי שנטמא, דהא לא הוי ראוי לבו ביום דהא בעי הערב שמש ע"ש, דלדידי' שרי להשתמש בו תיכף לתרומה ומ"מ יו"ט הוי עדיין כנ"ל:

תוס' ד"ה דלמא ביאת אורו, דהיינו תחלתו של שקיעת החמה כו' ומאי וטהר טהר גברא, וצע"ק דכיון דלא אתי למימר שיביא קרבנותיו כפירש"י, אלא שיטהר ממילא, א"כ הו"ל להגמ' לתרץ דלמה לי וטהר כלל, שהרי כתיב ואחר יאכל מן הקדשים, ולמה משני לימא קרא ויטהר:

במהרש"א וה"מ להקשות דתפשוט ממתני' דהכא, נ"ב צ"ע דדלמא לאו צה"כ הוא וכדלקמן בגמ':

## דף ג.

ר"א אומר ג' משמורות הוי הלילה כו' משמרה ראשונה חמור נוער שני' כלבים צועקים שלישית תינוק יונק משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה, יש לכוין הענין כך ידוע שהעוה"ז נקרא לילה כדאיתא בב"מ (דף פ"ג:) תני רב יוסף מאי דכתיב תשת חושך ויהי לילה זה העוה"ז שדומה ללילה, נחלק לשלש חלקים, והם גלות מצרים וגלות אדום שהם הכוללים כל הארבע גליות, והשלישי הוא ימי המשיח שעתיד להיות ב"ב והוא יהי' עולם שכולו שבת שידוע שבימי החול בא השפע ע"י מט"ט, אבל בשבת ע"י השכינה בעצמה ולעתיד יהי' עולם שכולו שבת ויהי' השפע תמיד ע"י השכינה בעצמה, וידוע כי ישראל נקראו תינוק כמ"ש (הושע י"א) כי נער ישראל ואהבהו, גם כתי' (ירמי' ל"א) הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים, וזהו אמרם כאן ג' משמורות הוי הלילה משמרה ראשונה הוא גלות מצרים חמור נוער שהיא קליפת מצרים הנקרא חמור כדאיתא בזהר (פ' בא) ע"פ ופטר חמור כו' ע"ד (יחזקאל כ"ג) ובשר חמורים בשרם, משמרה שני' כלבים צועקים שהוא גלות פרס ואדום שהם קליפת כלב כידוע וביומא (דף כ"א:) א"ר חנינא שראה האש היורד מן השמים רבוצה ככלב, ועי' בח"א שם, רומז לפרס, ואפשר שזה שראה הוא בהיות סמוך לחורבן שהי' מורה שאדום יחריב הבית, משמרה שלישית שהם ימי המשיח שיהי' ב"ב או יהי' תינוק הם ישראל נער ישראל כנ"ל יונק משדי אמו היא השכינה ולא ע"י מט"ט רק ע"י השכינה עצמה כנ"ל ואשה מספרת עם בעלה הוא ת"ת ומלכות אנפין באנפין, עמש"כ בהפט' שמות:

או יאמר כי ימי האדם נחלקים לשלשה חלקים והם ימי עלי' ימי עמידה ימי ירידה, שליש שנותיו הראשונים והאמצעים והאחרונים, ובשליש הראשון מתאוה למאכל ומשגל לבד שהוא מצד החומר, חמור נוער רק לתאוות החומר כמו החמור, ובשליש השני מתאוה לכבוד וגדולה וקנאה שהוא מצד קליפת כלב הוא הס"מ שרוכב על הנחש, והם הקנאה והתאוה והכבוד שמוציאין את האדם מן העולם כמ"ש בשל"ה, ואדוק בתאות המשגל ככלב כמאמרם ז"ל בסוטה (דף ג':) רא"א קשורה בו ככלב שנא' ולא שמע אליה לשכב אצלה, והוא מוטרד בצורך הפרנסה כמ"ש (יחזקאל ל"ג) ואחר בצעם לבם הולך, וצועקים הב הב לן מזוני כאינון כלבי כמובא בזוהר ובשליש האחרון לענין תאות העוה"ז הם ימי ירידה, ולענין העוה"ב הם ימי עלי' שאז נחה שקטה רתיחת הדם ואינו מתאווה לעבירות, והנה הפלסופים קראו לצורה וחומר איש ואשה, ואז התגברות הצורה והגוף החומר יש לו בהירות מעט, ונשמעת להצורה בלי התנגדות כ"כ, וזהו אשה מספרת עם בעלה שהם החומר והצורה כנ"ל, ששלום ביניהם, ותינוק הוא היצ"ט ע"ד (קהלת ד')

והי' בה ילד חכם ומסכן, יונק משדי אמו כמ"ש (לקמן י'.) שעשה לה דדים במקום בינה ואמרו עוד (לקמן נ"ז.) הבא על אמו בחלום יצפה לבינה שנא' כי אם לבינה תקרא, כי אז אין יניקה להיצה"ר, כי העונות גורמים יניקה להחיצונים ובמעשה הטוב אז בהיפוך לטובה, ולימוד האמת מכונה בשם חלב כמ"ש בחגיגה (דף י"ג.) שמזה יכיר גדולת הבורא כמו שהתינוק יונק ממקום בינה ומשיג עי"ז החכמה, ובר"ח שער הקדושה פ"ד כי זהו תענוגי הנשמה:

שם תניא א"ר יוסי פ"א נכנסתי לחורבה אחת כו' והגליתים לבין האומות, לכוין זה דהנה בשבת (דף קי"ט:) חשבו ז' סיבות לחורבן ירושלים וע"ש בחידושי באורך, עוד בב"מ (דף ל':) והודעת להם את הדרך אשר ילכו בה, והודעת להם זו בית חייהם ופירש"י זו אומנת, את הדרך זו גמ"ח, ופי' המהרש"א ז"ל דכתיב הדרך בה"א הידוע הוא הדרך דרך ה' להלוך אחר מדותיו כמ"ש בסוטה (דף י"ד.) מאי דכתי' אחרי ה"א תלכו וכי אפשר לו כו' אלא להלך אחר מדותיו, מה הוא מלבוש ערומים דכתי' ויעש כו' אשר ילכו זו ביקור חולים, וא"ר יוחנן לא חרבה ירושלים אלא שהעמידו דבריהם על דין תורה, עוד ביומא (דף ט':) מקדש ראשון חרב מפני ג"ד שהיו בו ע"ז וג"ע שפ"ד וכו' אבל מקדש שני שהיו עוסקים בתירה במצות וגמ"ח מפני מה חרב מפני שהיתה בו שנאת חנם, ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד ג' עבירות עכו"ם וג"ע וש"ד, הרי עשרה חורבות אשר בשבילם חרבה ירושלים, ובאבות (פ"א מ"ב) איתא על שלשה דברים העולם עומד על התירה ועל העבודה ועל גמ"ח, ועמוד התורה ועמוד העבודה זו תפלה הי' יכול ר' יוסי לקנות ולקיים בעצמו בפיך ובלבבך לעשותו, אבל עמוד הג' גמ"ח א"א לקיים בעצמו רק צריך להשתדל בזולתו, ע"כ נתן ר' יוסי ללבו להלך בדרך לקיים עמוד הג' הנקרא דרך כנ"ל בב"מ, ובתוך גמ"ח יוכל לגמול חסד לאוקמי שכינתא מעפרא וגם אמרו בזוה"ק (פ' פנחס) איזהו חסיד המתחסד עם קונו, ובזה נבא לביאור זה א"ר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך, לקיים גם העמוד גמ"ח שנקרא דרך, ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים, לתקן חורבה אחת מהעשרה חורבות הנ"ל ובתוכם יש חורבה אחת שהוזכר בשבת (דף קי"ט:) בשם ר' עמרם לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זא"ז, ורצה ר"י לתקן זה בתפלה כמו דאיתא לקמן (דף י'.) דביתהו דר"מ כו' מי כתיב יתמו חוטאים חטאים כתיב בעי רחמי ואהדרי' בתשובה דהיינו שיבאו עליהם יסורים שיתנו לבם לשוב,, ולזה כיון אליהו ז"ל ששאלו מפני מה נכנסת לחורבה זו דוקא דהא בעירוכין (דף ט"ז:) א"ר טרפון תמה אני אם יש בדור הזה מי שיכול להוכיח או מי שמקבל תוכחה, וע"ז השיבו ר"י להתפלל, לא נכנסתי לתקן החורבה בפועל להוכיח הבריות רק ע"י תפלה כהנ"ל, ואמר לי הי' לך

להתפלל בדרך, על אותן ההולכים בדרך, שיבטלו השנאת חנם שביניהם כמו רב ספרא (לקמן ט"ז.) בתר צלותי' אמר יה"ר שתשים שלום בין התלמידים העוסקים בתורתך בין העוסקים לשמה ובין העוסקים וכו' ויתוקן ג"כ חורבה אחת מחרבות הנ"ל כמאמרם ביומא (דף ט':) מקדש שני שהיו עוסקים בתורה ובמצות ובגמ"ח חרב מפני שנאת חנם שהי' ביניהם, וע"ז השיב לו ר"י מתיירא הייתי שמא יפסיקוני עוברי דרכים, ע"ד מאמרם בסנהדרין (דף צ"ח.) אין בן דוד בא עד שיהי' הדור כולו זכאי או כולו כו', ואם אתפלל על אותן ההולכי' בדרך שיהי' שלום ביניהם כמו רב ספרא כנ"ל, אכתי לא יבא משיח, דעוברי דרכים, היינו שאינם הולכים בדרך ה' הם יפסיקוני דאין בן דוד בא עד שיהי' הדור כולו זכאי, ע"כ נכנסתי לחורבה זו דוקא להתפלל עליהם על הריקנים מתורה ומצות כחורבה, וע"כ נק' ר' יוסי חסיד (אבות פ"ב מי"א) על שעשה חסד וכמ"ש בס"ח (סי' י') שיחזרו הם בתשובה כמו דביתהו דר"מ, ולהיות שלום בין התלמידים הלומדים לשמה ובין וכו' יהי' אז כמ"ש בעדיות (פ"ח מ"ז) אין אליהו בא לא לרחק ולא לקרב אלא לעשות שלום בעולם, ואמר לי אליהו הי' לך להתפלל תפלה קצרה כמו נוסח הברכה שים שלום עלינו ועל כל ישראל עמך, שהיא הכלי המחזיק ברכה שהשי"ת יברך את עמו בשלום, ויהי' אחדות בין הת"ח וההמון ואז יבנה הבהמ"ק שישא לכל המקומות עבור הת"ח, באותו שעה למדתי ממנו ג"ד למדתי שאין נכנסין לחורבה, מדשאל אותי מ"מ נכנסת לחורבה ע"כ שאין להתבונן מאיזה טעם נחרבה ירושלים. שלא בזמן המשמרות ולמדתי שמתפללין בדרך, על הצדיקים ההולכים כבר בדרך ג"כ צריך להתפלל כמו רב ספרא בתר צלותי', והוא חבלי המשיח כמו שפירש"י בשבת (דף קי"ח.) והמתפלל תפלה קצרה ביחודא שלים בשם כל ישראל בלי פירוד שה' יברך את עמו בשלום, ואזי יבא גואל צדק בב"א ועמ"ש בהפט' קרח מזה:

שם מה קול שמעת בחורבה זו ואמרתי לו שמעתי בת קול שמנהמת כיונה, יש לדקדק אם ידע אליהו שר' יוסי ג"כ שמע א"כ למה שאלו, והי' לו לשאלו אם שמע קול, וגם למה לא אמר ג"כ שמעתי קול, ונר' דאיתא בסוטה (דף ל"ג.) יוחנן כה"ג שמע בת קול מבית קה"ק שהוא אומר כו' פירש"י שזה הקול הבא מהקול כמו שמכה בכח ושומע קול אחר היוצא ממנו למרחוק ולא היו שומעים הקול היוצא מן השמים וזה נקרא ב"ק, וגם אית קול ע"י שכינה וגם יש קול ע"י גבריאל המלאך ע"ש בע"י בפ' אלו נאמרים ובפרד"ס שער כ"ג ספ"ב ומלאך גבריאל לילה שמי' כמ"ש בזוה"ק (פ' שמות) והי' שאלת אליהו לר"י מה קול שמעת אם ע"י גבריאל או ב"ק כי מפי השכינה הוי נבואה וזה חסר בבית שני כמ"ש המהרש"א שם בח"א אלא אליהו לבד שמע מפי השכינה שהוא מלאך

כמ"ש בזוה"ק (פ' ויצא) ובס' ההיכלות שנהפך בשרו לשלהבת וכן איתא ברד"ק (מלכים ב' ) ובפרד"ס שער ההיכלות פי"ג רק לר"י שאל עה קול שמע והשיב בת קול שמנהמת כיונה, שידוע שאינה ממרת בת זוגה וכן אמרו (רבה איכה א') שנשבע שלא יחליפם כו' ולא שמעתי מהשכינה עצמה [עי' נוב"ת חא"ח סי' ק"ז] רק שהבנתי מאהבה והיחוד שמקושר הקב"ה בנו כביכול ואומרת אוי לבנים כו', כנ"ל: תוס' ד"ה למאן דגני, עד שיכיר בין תכלת לכרתי, צע"ק לפי"ד המג"א בסי' א' סק"ד דמנינן משעת צה"כ, דא"כ מאי פריך אורתא כו' יממא כו' למקרי ק"ש, כיון דהמשמורת הם לפי סדר הלילה, וצע"ק:

## דף ג:

בחדתי, ופירש"י שנפלה מחדש שהחומה שלה נפלה, נ"ב צ"ל שלא נפלה ועודנה היא בחזקתה:

שם דאמר רב אחא בר ביזנא א"ר שמעון חסידא כנור הי' תלוי למעלה ממטתו של דוד וכיון שהגיע חצות לילה באה רוח צפונית ומנשבת בו ומנגן מאליו מיד הי' עומד ועוסק בתורה עד שעלה עמוד השחר כו', איתא בילקוט חדש ערך אבות אות ח' א"ר חנינא האיל שהקריב אברהם תחת יצחק כו' גידיו הם עשרה נימין שבכנור של דוד, ויש לתת טעם שהי' דוקא כנור ורוח צפונית מנשבת בו, וגם מה שדקדק השל"ה בהל' תשובה על מאמר זה למה השמיט הנבל מהכנור כי בפסוק שלומד הגמ' שכנור הי' תלוי כו' הוזכרו שניהם הנבל והכנור, ונראה כי ידוע להמשכילים אשר יזהירו עיניהם בזוה"ק שבזמן שישראל חוטאים ומטילין מום בקדשים ופוגמים בספירות אז אימה חשיכה גדולה זה הגלות והצרות נופלת להיות שהאור העליון נסתלק ואינו משפיע אור ושפע טוב למטה למלכות והנהר יחרב ויבש בעוה"ר והעניים מבקשים מים ואין, וזה גורם המיתה וכל הצרות רח"ל אבל כשישראל חוזרים בתשובה ומתקנים העיוות פועלים שהכרובים מסתכלים פנים אל פנים איש אל אחיו והאור העליון מאיר ומשפיע לנו אורו, וכן יהי' לעתיד כמ"ש הנביא (ישעי' ס') לא יהי' לך עוד השמש לאור יומם ולנוגה הירח לא יאיר לך והי' לך ה' לאור עולם ואלהיך לתפארתך, כי השם תפארת ישראל יתן אורו ויאיר לנו, כמ"ש בחידושי עה"ת (פ' בראשית) וידוע שבשעה שחטאו ישראל בעגל הרסו הבנין וגרמו הגלות וחושך על פני תהום זה המות כמ"ש בזוה"ק (פ' חיי, קל"א) אני אמרתי אלהים אתם אכן כאדם תמותון והורידו את עדים אחר שמנעו הטוב והפרידו האלף בפירוד בין הדבקים אך דוד הע"ה בזה שאמר שירה בעמידה תיקן החטא הלז ובאלקים עשה חיל והביס צרינו וזכה להיות מלכא לעלמין כמ"ש בזוהר (פ' לך)

והאיר במקום אופל דרך ישכון אור תפארת ישראל בהלו נרו על ראש ספירת מלכות, והנה כנור אותיות כ"ו נ"ר כי ספירת ת"ת היא עולה כ"ו וגם כף וו בגי' אהי"ה כ"ו אדנ"י והוא קו הרחמים ודרך קו הזה יאיר לארץ ברחמים והספירה מלכות נקרא מטה כמ"ש בזוהר (פ' בשלח) וישתחו ישראל על ראש המטה ונקראת ג"כ דוד, ולכך כנור הי' תלוי ולא נבל למעלה ממטתו של דוד כלומר שהנר של תפארת הי' מאיר על מטתו של דוד הוא המלכות כי כבר תיקן דוד חטא העגל ופנה דרך ישכון אור וידוע שהס"מ נקרא צפוני כמבואר בסוכה (דף נ"ב.) שנא' ואת הצפוני ארחיק מעליכם והוא הנחש הקדמוני שנתמלא ערמימות בראותו הזיווג של אדם וחוה ונרגן מפריד אלוף, ואמרו בקידושין (דף ל':) אם פגע בך מנוול זה משכהו לבהמ"ד, וידוע שעיקר תגבורת הדינים הוא עד חצי הלילה ומאז יריעון כל בני אלהים ומתברין דינין קשין וברן יחד כוכבי בוקר, וז"ש כיון שהגיע חצות לילה הוא סוף ותכלית הקטרוג של רוח צפונית ומנשבת שאין יכול לסבול הטוב אשר יטיב לנו הקב"ה ורצה להפריד ח"ו בין הדביקים מיד עמד דוד ועסק בתורה כדרך שאמרו משכהו לבהמ"ד, ובחידושי עה"ת (פ' תולדות) כתבנו ביאור מאמרם בר"ה (דף כ"ה.) דוד מלך ישראל חי וקים, אף שהאבות היו במעלה יותר מדוד שהיו רגלי המרכבה מקודם, אך ידוע שתכלית כוונת הקב"ה בבריאת העולם ומתן תורה לבטל המות כמ"ש (זוה"ק בשלח) חרות על הלוחות אל תקרי חרות אלא חירות ממלאך המות וכיון שחטאו גרמו המיתה אך דוד שתיקן החטא כנ"ל בדין הוא שיטול שכרו להיות חי וקיים וק"ל [עיין ביע"ד ח"ב דרוש ה' מזה]:

שם נכנסו חכמי ישראל אצלו אמרו לו אדונינו המלך עמך ישראל צריכין פרנסה, יל"ד וכי בכל יום הי' בקשתם ממנו, ונר' דידוע שאמירת תהלים מסוגל לפרנסה והוא הי' יכול לומר תהלים בחיות הנשמה עבור הכלל ובקשוהו שיכוונם בכל יום, אמר להם פשטו ידיכם בגדוד שצריך לעשות עפ"י דרך הטבע כמ"ש (פ' ראה) וברכך בכל אשר תעשה:

## דף ד.

לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני לוי ורבי יצחק חד אמר כך אמר דוד לפני כו' ולא בושתי, להבין מה הי' קשה להו בפסוק זה שהוצרכו לומר כך אמר דוד לפני הקב"ה, וגם במה פליגי מאיזו טעם קרא עצמו חסיד, נראה שהוקשה להם דכיון שידע בעצמו שהוא חסיד למה התפלל לה' שמרה נפשי ומה נתינת טעם בזה לז"א ח"א כך אמר דוד לפני הקב"ה לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב ישינים עד ג' שעות ואני חצות לילה אקום להודות לך, וכמ"ש בראשית חכמה שער הקדושה פ"ז מי שעומד בחצות לילה

תמיד הוא במדריגת חסיד ונקרא אוהב ה' שמשבר ומבטל תענוג השינה שהיא הקליפה הקשה שבכל התאוות ושהיא אחד מששים במיתה וע"כ מחמת שאני חצות לילה אקום להודות לך אני במדריגת חסיד שכ' בזוהר (פ' תצא) איזהו חסיד המתחסד עם קונו, ועי' בשערי קדושה ח"א שער ג' וצריך להתחבר עם כל ישראל כמ"ש בס' חסידים סי' י' שזה משורש חסיד ובשם כל ישראל ביחודא שלים לעורר תמיד כח האהבה והשמחה, ובפרט דוד שהי' מלך שלבו הוא לב כל קהל ישראל וכמ"ש הרמב"ם בפ"ג מהל' מלכים ה"ו לפיכך דבקו הכתוב בתורה יתר משאר העם כו' וידוע המשנה אבות (פ"ה מ"ח) עשרה נסים נעשו לאבותינו כו' ולא אירע קרי לכה"ג ביוהכ"פ, והרגישו בזה המפרשים מפני מה הי' זה נס שלא אירע קרי לכה"ג ביוה"כ, אך הטעם נראה שהכה"ג הי' מכפר על כל ישראל והי' אפשרי שמחמת האהבה שהי' לכה"ג עם כל ישראל אפי' עם העבריינים, יגיע לו לכה"ג איזו טומאה מחמת דביקותו ואהבתו להרשעים, ע"כ הי' זה נס לכה"ג שלא אירע לו קרי ביוהכ"פ וידוע שנפש המתאוה הוא נקרא נפש וכמ"ש המפרשים (אבות שם) מתלמידיו של אברהם אבינו, נפש שפלה שאינו מתאוה כמו אברהם אע"ה שאמר (פ' לך) הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את, שלא הי' מסתכל בה ועכשיו הכיר בה ע"י מעשה כפירש"י, וז"ש דוד שמרה נפשי, שלא יתגבר עלי כח התאוה הנקרא נפש שהוא בלב כל ישראל העבריינים ויגיע לי הפסד לנפשי ח"ו, כי חסיד אני ואני צריך לקשר א"ע ביחודא שלים בשם כל ישראל לעבוד אותך תמיד באהבה ובחדוה, מחמת שסובר זה המ"ד שהחסידות גדולה מכולם, ואידך כך אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע לא חסיד אני שכל מלכי מומ"ע יושבים אגודות כו' ולא עוד אלא כל מה שאני עושה כו' א"כ הגעתי למדת הענוה, והמ"ד הזה סובר דענוה גדולה מחסידות ופליג אמתני' דר"פ בן יאיר, א"כ בודאי הי' לו מדת חסידות ע"כ ביקש מהשי"ת שמרה נפשי כי חסיד אני: שם ודוד מי קרי לנפשי' חסיד והא כתיב לולי האמנתי כו', ויל"ד מ"פ הגמ', אדרבה מהכא מוכח שהי' חסיד שלא הי' בטוח בעצמו שהי' תמיד דואג שמא מקצר בעבודתו, וכמ"ש בערכין (דף י"ז.) א"ר אליעזר הגדול אם הי' הקב"ה בא בדין עם האבות לא היו יכולים לעמוד מפני התוכחה כו', ועוד דאמאי לא מקשי בלא הך דלעיל, ונר' לתרץ דאיתא באבות פ"א אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס אלא כו', ובזה כ' הראשית חכמה שער האהבה דחסיד העובד מאהבה אינו חושש לשום תשלום שכר ואפי' לשכר, עוה"ב אינו מצפה ובזוהר (פ' תצא ופ' פנחס) איזהו חסיד המתחסד עם קונו, פי' שאינו עובד לשום שכר רק כוונתו לעשות נח"ר ליוצרו כמ"ש (לקמן י"ז.) אשרי מי שעמלו בתורה ועושה נח"ר ליוצרו, ובס' שערי קדושה (ח"א שער ג') איתא

ההפרש בין הצדיק לחסיד, צדיק נקרא מי שמתאוה לרע אלא שהוא מתגבר על יצרו שלא לשמוע לעשותו, וחסיד נקרא מי שאינו מתאוה לרע כלל, ולפ"ז י"ל דהכי פריך ודוד היכי קרי לנפשי' חסיד הא כתיב לולי כו', ואיני יודע אם יש לי חלק עמהם, ואם הי' דוד במדריגת חסיד לא הי' שואל ע"ז כלל אם יהי' לו חלק ביניהם או לא, דהחסיד אינו עובד אפי' לשכר עוה"ב, וע"ז תי' הגמ' סבר שמא יגרום החטא, פי' באמת הי' דוד חסיד ועובד ה' מאהבה ולא לשום תקות שכר לע"ל, רק שהי' מתיירא שמא יחטא בשוגג עד שיאבד מדריגת חסיד ויהי' לו כח המתאוה, ויגרם לו החטא מלראות בטוב ה' בארץ החיים, ומחמת זה יגיע צער להש"י על שעבר על רצונו והביא גנות החטא לפני הש"י, וכמ"ש בזוה"ק על (פ' האזינו) שחת לא לו, שאין פוגמין למעלה ומ"מ לו נוגע ג"כ כביכול שהשכינה מצטערת על שהחצונים חוטפים השפעתה, וז"ש (סנהדרין מ"ו.) בזמן שהאדם מצטער שכינה אומרת קלני מראשי ומזרועי, שמצטער בצרתן של ישראל וכמ"ש בכל צרתם לו צר ואו' מראשי ומזרועי רומז למדות עליונים הנק' ראש וזרועות המשפיעים לשכינה כנודע לי"ח, וע"ז הי' מסופק תמיד לולי האמנתי כו' הגם שהי' עובד באהבה וכמ"ש (אבות פ"ב) ואל תאמין בעצמך עד יום מותך, ואין הקב"ה מיחד שמו על הצדיקים בחייהם כמ"ש הן בקדושיו לא יאמין, רק על יצחק אבינו יחד שמו בחייו בשביל שכהתה עיניו כמו שפירש"י (ר"פ ויצא) ומפני כן הי' תמיד מפחד דוד לולי האמנתי כו' שמא יעשה איזו חטא ויגיע למזיד ח"ו שיגיע על ידו צער להקב"ה כנ"ל, אבל באמת קרא לנפשי' חסיד שזה הי' יודע בעצמו שאינו עובד השי"ת לשום תקות שכר אפי' לשכר עוה"ב רק מאהבה, ובלא זה לא הוי מצי להקשות כלל, דהומ"ל דקרא לנפשו חסיד שהוא מחורף ומגודף כפירש"י שם או מלשון חיור, ששומע חרפתו ושותק, ואינו מדה טובה שיהי' מהצדיקים שלא יחטא כלל, וכמ"ש בס' חסידים (סי' י') וא"ש ז"ש לולי האמנתי, אבל אחרי שאמרו שהי' לו מדריגות הגדולות שפיר מקשה היכי קרי לנפשי' חסיד כנ"ל:

## דף ד:

ואי כר"ג סבירא להו לימרו כר"ג כו', הקשה המהרש"א לקמן (דף ט'.) לפשוט מזה מהא דשאלו בניו של ר"ג לא קרינו את שמע, דפריך לקמן ועד השתא לא שמיע להו הא דר"ג ומשני הכי קאמרי לי' רבנן פליגי עלך ויחיד ורבים הלכה כרבים, א"ד רבנן כוותך ס"ל והאי דקאמרי עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה, ואמר להו רבנן כוותי ס"ל והאי דקאמרי עד חצות כדי להרחיק כו' וא"כ מוכח דסברי כר"ג ומאי קמיבעי' ליה כאן, ע"ש

שהניח בקושיא, ונראה לתרץ דלקמן איפלגי ר"י וריב"ל אי ק"ש ואח"כ תפלה, או תפלה ואח"כ ק"ש בערבית, ולקמן (דף ח':) תני ר' שמעון בן יוחי אומר פעמים שאדם קורא ק"ש ב' פעמים בלילה כו' ביום אחת קודם הנץ החמה ואחת לאחר הנץ החמה של קודם הנץ החמה יוצא בשל לילה ואחר הנץ החמה יוצא בשל יום וכו', לעולם יממא הוא והאי דקרי לי' ליליא כיון דאיכא אינשי דגנו בההיא שעתא וקרינא בי' בשכבך, וכ' הרא"ש שם דהא דנפיק בדליליא זה אינו רק מחמת אונס שלא הי' יכול לקרות בלילה אז מותר לקרות אפי' אחר שיעלה ע"ה אם הוא עדיין קודם הנץ החמה אבל שלא מחמת אונס אסור, אבל הרשב"א כ' דאפילו שלא בשעת הדחק קורא קודם הנה"ח ק"ש של לילה ואפי' לכתחלה אחר שיעלה ע"ה י"ל דמותר מאחר דאיכא אינשי דגנו בהאי שעתא מקרי בשכבך, דהא אינו יוצא בשל יום קודם הנה"ח דכיון שהוא זמן שכיבה. לא הוי זמן קימה כנ"ל, וגם ר"ג י"ל דסבר הכי דזמן ק"ש של ערבית הוא עד הנה"ח והא דא"ר גמליאל עד עה"ש וגם ר"ש בן יוחאי דאמר רק פעמים שאדם קורא ק"ש כו' משמע דלכתחלה אסור, היינו משום דלקמן (דף כ"ו:) א"ר יהושע בן לוי תפלות כנגד תמידין תקנום כו' תפלת השחר עד חצות שהרי תמיד של שחר קרב והולך עד חצות כו' תפלת הערב אין לה קבע שהרי אברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב קרבים והולכים כל הלילה, הרי שתפלת הערב הוא כנגד איברים ופדרים ובודאי הא דאיברים ופדרים שלא נתעכלו מבעוד יום שקריבין והולכין כל הלילה, ה"ד עד ע"ה ולא יותר וכמ"ש הרמב"ם ז"ל בפ"ד מהמעה"ק ה"ב דהא עמוד השחר עושה לינה ופסול בלינה, וא"כ תפלת ערבית שהיא נגד איברים ופדרים ג"כ דוקא היא עד ע"ה ולא יותר, ולפ"ז י"ל דר"ג סבר דזמן ק"ש הוא עד הנה"ח והא דאמר עד שיעלה ע"ה ותו לא, היינו משום דרוצה לומר עד היכן מותר לקרות ק"ש לכתחלה, וא"כ לא מצי למימר דמותר לקרות ק"ש עד הנה"ח דהאיך משכחת לי' דהא צריך לקרא ק"ש ואח"כ תפלה, ות"ע הוא רק עד שיעלה. ע"ה ולא יותר כנ"ל [אלא דלפמ"ש התוס' כאן ד"ה א"ר יוחנן, דאי ת"ע רשות לא בעי' מסמך גאולה לתפלה, וא"כ יוכל להתפלל קודם שיקרא ק"ש, ומבואר ברש"י שבת (דף ט':) ד"ה למ"ד דלפי דתקנום כנגד תמידין, להכי ת"ע רשות כיון שאין מעכבין כפרתן, ע"ש, וא"כ ריב"ל לשיטתי' סובר דתפלות באמצע תקנום, א"כ נדחה סברא זו] וא"כ לא משכחת שיקרא ק"ש לכתחלה עד הנה"ח מחמת התפלה כנ"ל, אבל מצד עצמו של ק"ש י"ל דזמנו לכתחלה עד הנץ החמה, ונפ"מ היכי דלא קרא ק"ש והתפלל קודם ע"ה אפי' שלא באונס שמותר לקרות ק"ש לכתחלה קודם הנץ החמה, ולפ"ז י"ל דזה הוי מספקא להו לבניו של ר"ג אם מותר לקרות ק"ש אפי' אחר שיעלה ע"ה עד הנה"ח דהם לא ידעו עדיין אם לא עלה ע"ה, דהא אמר להם

צאו וראו אם עדיין לא עלה עה"ש משמע דלא ידעו מזה והוי מספקא להו אי הא דא"ר גמליאל עד ע"ה הוא מצד עצמו של ק"ש או מצד התפלה של ערבית כנ"ל, אבל מצד ק"ש הזמן הוי עד הנה"ח ואמר להם צאו וראו אם לא עלה ע"ה חייבי' אתם לקרות ולא אח"כ שהזמן הוא מצד עצמו של ק"ש עד ע"ה, והא דלא משני בגמ' הכי, היינו משום שרצה לתרץ גם להך דיעה דסבר תפלה ואח"כ ק"ש דל"ש תירוץ זה, ולפ"ז לא קשה קו' המהרש"א הנ"ל, די"ל דזהו הוא דמספקא להו כנ"ל, והך דיעה דסבר תפלה ואח"כ ק"ש בל"ז י"ל כאינך תנאי כמש"כ בחידושי לקמן בס"ד ודו"ק היטב: שם קורא ק"ש ומתפלל מסייע לי' לר' יוחנן דא"ר יוחנן איזהו בן העוה"ב זה הסומך גאולה לתפלה של ערבית וריב"ל אמר תפלה ואח"כ ק"ש כו', יש לדקדק האיך ריב"ל פליג אברייתא דתני להדיא ק"ש ואח"כ תפלה, דהא ריב"ל אמורא הוא והאיך יחלוק על ברייתא, ולדעת רש"י ריש מכלתין דק"ש צריך לקרות כשהוא ודאי לילה, ניחא דהא לקמן (דף כ"ז:) אית' בצד עמוד זה התפלל ר' ישמעאל בר' יוסי של שבת בערב שבת וא"כ שהתפלל תפלת ערבית ביום, ע"כ סבר תפלה ואח"כ ק"ש, א"כ י"ל דריב"ל סבר כהך תנא, [עאו"ח סי' קי"א ס"א בהג"ה וצ"ע] וע' בית הלוי סי' ט' אבל לדעת התוס' לעיל בריש מכלתין דקרי ק"ש ג"כ, וכ"נ ג"כ דאמר לקמן אומר קדושה על הכוס, וקידוש הוא במקום סעודה תיכף, ואי לא הוי קרי ק"ש הוי אסור לאכול כדתני הכא וקורא ק"ש ומתפלל ואוכל פתו וכל העובר כו' וע"כ שקרא ק"ש ושפיר אכיל כמ"ש הב"י באו"ח סי' רס"ד א"כ הק"ל, ונ"ל דהתוס' הקשו לעיל דאם אינו יי"ח בק"ש בבהכנ"ס א"כ היכי סמכי' גאולה לתפלה, די"ל דרק פרשה א' הוי דאורייתא וא"צ לקרא פרשיות האחרונות, ושפיר הוי סמיכות גאולה לתפלה, וא"כ יקשה כיון שכן הוא לדעת רש"י למה א"ר יוסי שם בירושלמי דהוי כדי לעמוד בתפלה מתוך ד"ת, תיפוק לי' משום סמיכות גאולה לתפלה וע"כ דא"צ לסמוך גאולה לתפלה וא"כ ממילא צריך להקדים ת"ע שחיובה מתחיל אח"ז המנחה ואח"כ ק"ש וק"ל:

שם א"ר אלעזר א"ר אבינא כל האומר תהלה לדוד בכל יום ג' פעמים מובטח לו שהוא בן העוה"ב, ופירש"י ג"פ נגד ג' תפלות, ויש לתת טעם אחר עפ"מ דאיתא בשבת (דף פ"ח.) דרש ההוא גלילאה עלי' דרב חסדא בריך רחמנא דיהב אוריאן תליתאי לעם תליתאי ע"י תליתאי ביום תליתאי בירחא תליתאי, ואיתא בפיאה (פ"א מ"א) אלו דברים שאדם אוכל כו' והקרן קיימת לעה"ב, ות"ת כנגד כולם, וע"כ כל האומר כו' ג' פעמים דוקא שהוא נגד אוריין תליתאי הוא מובטח שהוא בן העוה"ב, כי מחמת התורה הקרן קיימת לו לעוה"ב, ואיתא בתנחומא (תדב"א פכ"ו) עד שאתה מתפלל שיכנסו ד"ת במיעיך

תתפלל שלא יכנס אכילה ושתי' יתירה במיעך, וכן הביאו התוס' כתובות (דף ק"ד) בשם המדרש, ומקשה הגמ' מ"ט דוקא זה המזמור תהלה לדוד, אילימא משום דכתיב באלפא ביתא, שהוא מכוון נגד כ"ב אותיות התורה, ע"כ צריך לומר דוקא ג"פ נגד תנ"ך, לימא אשרי תמימי דרך דאתיא בתמניא אפי, כי הא"ב הוא בשמונה פנים שונות לפי הנקודות, והנקודות אינן אלא ח' כי השוא אינו נקרא נקודה בפ"ע כי הוא הולך עם כל הנקודות, אלא משום דכתיב בי' פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון, ואיתא בזוהר (פ' יתרו) פתח ר' חייא ואמר ואכלת ושבעת וברכת וכי עד לא אכיל ב"נ לשבעה ואתמלי כריסי' לא יברך לי' לקב"ה, אלא אפי' לא ייכול ב"נ אלא כזית ושוי' לי' להההוא מיכלא עיקרא דמיכלא, שבעה אקרי דכתיב פא"י ומשביע לכל חי רצון, לכל חי אכילה לא כתיב אלא רצון, בההיא רעוה דשוי' על ההוא מיכלא שבעה איקרי ואפי' דלית קמי דב"נ אלא ההוא זעיר בכזית ולא יתיר הא רעותא ושבעה שוי' לי' עלי' ובג"כ משביע לכל חי רצון, רצון כתיב ולא אכילה עכ"ל, והתורה נקנית במיעוט מאכל כנ"ל בשם התנחומא, וזהו לכל חי היינו הצדיקים כמאמרם לקמן (דף י"ח:)

בן איש חי כו' דאפי' במיתתן קרויין חיים, ודבר זה אינו נוהג אלא לצדיקים כמ"ש (משלי י"ג) צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר, וע"ז מקשה נימא הלל הגדול, שהוא הכנה לתורה שהוא נותן לחם לכל בשר גם לרשעים שאינם בגדר חי ומכש"כ שהוא נותן לחם לצדיקים שנקראים חי, וע"י הבטחון הזה יעסקו הצדיקים בתורה ולא יהיו נעזבין, ומשני דאית בי' תרתי, דאתי' בא"ב שהוא מכוון נגד כ"ב אותיות התורה, משא"כ הלל הגדול שיש בו כ"ו כנגד הכ"ו דורות שהיו קודם שניתנה התורה, וכמ"ש המהרש"א בפ' ע"פ בהלל הגדול, וע"כ במדרש תמורה, חשב כל א' כנגד עת אחר הוא, והתורה אינו בגדר העת, ועוד משום דכתיב בי' פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון, והוא הכנת מזון להצדיקים הנקראי' כל חי, ועי"ז יעסקו בתנ"ך וע"י כך יהיו מובטחים שהם בני עוה"ב, מחמת שהקרן קיימת לעוה"ב ות"ת כנגד כולם, ולזה אומרי' מקודם הפסוקים אשרי יושבי ביתך כו' אשרי העם שככה לו כו' לרמז על גודל מעלת לימוד התורה בקביעות, ועי' בחי' לפסחים (דף ע"ה.) רמז:

שם במערבא מתרצי לה הכי נפלה ולא תוסיף לנפול עוד קום בתולת ישראל, הלשון מתרצי נר' דהוקשה להו דהיכי קאמר נפלה ולא תוסיף קום, שהרי אמר סומך ה' לכל הנופלים, הרי שלכולם יש סמיכה, לזה מתרצי דכתי' סוכת דוד הנופלת, ולא כתיב הנפלה שבכל יום ויום היא נופלת, כמ"ש בסוטה (דף מ"ח.) כל יום קללתו מרובה מחבירו, וכאשר תהי' הנפילה כ"כ באופן שלא תוסיף ליפול, כמ"ש (תהלים מ"ד) כי

שחה לעפר נפשינו, אז סומך ה' לכל הנופלים ויאמר קום בתולת ישראל וזהו סומך ה' לכל הנופלים, וכמ"ש בזוה"ק (פ' ויקרא) קב"ה אחיד בידי' ויקים לה ויתפיס בהדה ויותיב לה להיכלי', ותא חזי דהכי הוא דהא כתיב נפלה ולא תוסיף, קום, (והובא בעין יעקב) למי שנפלה עד שלא יוכל להוסיף בנפילה. הוא נפילת הדעת שאין נפילה אחרי', וכמ"ש בסנהדרין (דף צ"ז.) ג' באין בהיסח הדעת כו' משיח, שאין מתאוה עוד, וזהו שחה לעפר לדיוטא התחתונה נפשינו, הוא כח המתאוה כמש"ל ע"א קומה עזרתה לנו: שם א"ר אלעזר בר אבינא גדול מה שנאמר במיכאל יותר ממה שנאמר בגבריאל דאלו במיכאל כתיב (ישעי' ו') ויעף אלי אחד מן השרפים ואלו גבי גבריאל כתיב (דניאל ט') והאיש גבריאל כו' תנא מיכאל באחת וגבריאל בשתים, ופי' המהרש"א ענינו שמיכאל מים בימין וממונה על הרחמים, וגבריאל אש משמאל ממונה על הדין כמפורש בכמה דוכתי (ועי' בפרד"ס שער ההיכלות פ"ו) ולפי שרחמי שמים מרובים ניתן כח למיכאל לעשות שליחותו בפריחה אחת, ולגבריאל בשתים לא ניתן כח למהר שליחותו עד שני פריחות שירגיע בנתיים אולי ישובו וינחם השם כמ"ש באנשי ננוה, ורחמים הם באין מעצור כי החסד גובר כדאיתא ביומא (דף ע"ז.) אלמלא לא נצטננו כו', והוא בהדרגה והמה"מ כלול מד' כתות שהם טוב ורע לכן בשעת כו' הוא להיפוך חלילה שהדין באין מעצור כיון שניתן רשות כו' חלילה ובשעת שלום הרחמים באין מעצור:

או יאמר ע"ד הנ"ל עפ"מ דאיתא לקמן (דף ה'.) אמר רבא כו' כל שהקב"ה חפץ בו מדכאו ביסורין שנא' וה' חפץ דכאו החלי, ובפסיקתא רבתי כל מי שמשרת את את ישראל צריך לזהר שלא יטול את שלו מתחת ידיהם, כגון משה וישעיהו ואליהו, משה אמר שמעו נא המורים ונא' לו לכן לא תביאו את הקהל הזה, אליהו אמר כי עזבו בריתך בני ישראל ונא' לו ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך, ישעיהו אמר ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב ונא' לו ובידו רצפה במלקחים כו' ובידו גחלת אין כתיב כאן אלא רצפה, ארשב"נ רצץ פה שאמרה דלטוריא על בני כו' ע"כ, וגם בהושע בן בארי מצאנו בפסחים (דף פ"ז.) שהי' לו עונש על שאמר על ישראל החליפם באומה אחרת, ויל"ד למה נעשה זה שנגע רצפה בישעיהו ע"י מיכאל שהוא שר הממונה על רחמים כנ"ל, יותר הי' לו לעשות שליחות זו ע"י גבריאל שהוא אש ודין, וצ"ל שמחמת שהקב"ה אוהב ישראל אהבה רבה כמ"ש (מלאכי א') אהבתי אתכם אמר ה', אהבה מקלקלת השורה להתייסר ע"י מיכאל שהוא שר ישראל כמ"ש בדניאל (י' כ"א) מיכאל שרכם לכן נעשה שליח ליגע הרצפה בו כמאמר החכם (משלי ג') מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו כי את אשר יאהב ה' יוכיח, כדי להרבות שכרו בעוה"ב או בשביל כפרת עון הדור כמ"ש המהרש"א בח"א

ע"פ ה' חפץ וכו' ומחמת שישעי' קטרג על הדור באמרו בתוך עם טמא שפתים אנכי יושב, ונתעורר תיכף ע"י דבורו דין על ישראל ע"כ נתייסר תיכף ע"י מיכאל בזה הרצפה שהוא השר של ישראל כדי לסלק הקטגוריא מעל ישראל שהמקטריגים יראו שהשי"ת עשה בו נקמה תיכף ממילא אין רצון השי"ת שילמדו קטגוריא על בניו וגם בזה היסורין שנגע בו הרצפה הי' כפרה על הדור כנ"ל, והעון עצמו שדבר על ישראל לא הי' נמחק עד שמנשה נסר הארז לפיו על זה שאמר בתוך עם טמא שפתים אנכי יושב, כדאיתא ביבמות (דף מ"ט.) וז"ש לו המלאך וסר עונך וחטאתך תכופר, זה הקטרוג שנתעורר ע"י על ישראל כדי לסלק מהם הדין, ומצאנו בגבריאל אף שממונה על הדין כדאיתא ג"כ בב"מ (דף פ"ו.) למהפכי' לסדום, ובסנהדרין (דף י"ט) וחבטן בקרקע, וברבה דברים (פי"א) צא והביא נשמתו של משה והוא אש כדאיתא ביומא (כ"א. ע"ז.) לפעמים משתלח ג"כ לרחמי' כדאיתא בשבת (דף נ"ה.) רשום על מצחן של צדיקים, ובפסחים (דף קי"ח.) ארד ואצנן. ובמגילה (דף ט"ז.) וגבריאל כותב, ובסוטה (דף ל"ג:) בא גבריאל ולמדו ע' לשון, ושם (דף י.) בא גבריאל וקירבן, ובסנהדרין (דף צ"ה.) אלמלא לא בא גבריאל, וגם אצל דניאל עשה עמו רחמים כמ"ש (דניאל ט' כ"א) והאיש גבריאל כו' מועף ביעף וידבר עמי ויאמר דניאל עתה יצאתי להשכילך בינה, וז"ש ר' אלעזר גדול מה שנאמר במיכאל כו', שבא להוכיח שזה יותר גדולה אהבה ורחמים מה שהקב"ה עושה לפעמי' איזה דין ויסורים לצדיקים ממה שעושה לפעמים רחמים להם, שהרי מיכאל באחת אף שהוא בימין וממונה על הרחמים, עכ"ז עשה שליחותו בפריחה אחת לעשות דין בישעי' על שדיבר על ישראל לכפרת הדור כנ"ל, וגבריאל בשתים הגם שעשה חסד עם דניאל כמ"ש עתה יצאתי להשכילך בינה עכ"ז הי' ההכרח בב' פריחות, ואליהו נקרא בד' שמות כמבואר ברבה שמות (פרשה מ') והוא פורח בכל שם טיסה אחת, ואמרו בב"ב (דף ט"ז.) הוא יצה"ר הוא שטן הוא מה"מ, וביצה"ר כ' האלשיך בירמי' (י"ד ז') ע"פ אם עונינו ענו בנו, שהוא בג' ענינים בתחלה מפתה אותו מצד רצון קונו, שציוהו, ואח"כ בנפש וגוף המתאוה, והוא עין רואה לב חומד, ואח"כ במעשה קשור בו, וגורר עבירה אחרת, ואח"ז נעשה לו כהיתר, והם ששה, ואח"ז משטין, וממיתו, נמצא בח' פריחות, ובשעת כו' שאינו מבחין בין טוב כו' באחת, אבל בשעת שלום אין הערוד ממית אלא החטא, וכמ"ש בשבת (דף נ"ה.) אין מיתה בלא חטא, ובעירובין (דף י"ט.) אלו ב"א שעוברין על רצונו של מקום כו' שמצדיקין עליהן רבש"ע יפה חייבת, וזהו מרחמי השי"ת כי לא ענה מלבו ויגה בני איש, רק ותמוגגנו בעד עונינו ודרכו להאריך האף כמ"ש החפץ אחפוץ כו' בשובו מדרכו וחי':

שם א"ר יהושע בן לוי אעפ"י שקרא אדם ק"ש בבהכ"נ מצוה לקרותו על מטתו, א"ר יוסי מאי קראה רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה, ופירש"י אמרו מה שכתוב על לבבך, על משכבכם שנא' ובשכבך, ודומו בשינה אח"כ, וכתב המהרש"א מיהו מהאי קרא דבשכבך לא שמור מהמזיקין להגן, ולבקש רחמים מה' שיפדה רוחו מן המזיקין, ומשו"ה התפלל ר' אלעזר (לקמן ) בתר דמסיים צלותי' ונשכים ונמצא יחל לבבינו ליראה את שמך, ופירש"י ז"ל שלא יתגבר עלינו יצה"ר בהרהור הלילה לסור מאחריך ביום אלא כשנשכים בכל בוקר נמצא לבבינו מייחלי לך, לזה בעי למימר כגון בידך אפקיד רוחי כו' מטעם הנ"ל כנ"ל:

תוס' ד"ה וקורא ק"ש ומתפלל, מכאן משמע כו' שאין לו לאכול סעודה, וקשה דהא בשבת (דף ט':) מפורש במתני' ולא לאכול [ועיי' בתפארת ישראל בחידושיו שנדחק בזה] ונר' דקמ"ל דמפסיקין, דבגמ' שם אמר דהך דמפסיקין אתי לד"ת ע"ש (דף י"א.) וקמ"ל נמי לענין אכילה דצריך להפסיק ועי' בראב"ד פ"ב מהל' ק"ש:

## דף ה.

א"ר לוי בר חמא א"ר שמעון בן לקיש לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר שנא' רגזו ואל תחטאו נצחו, יל"ד דא"כ מאי לעולם, דהא לאחר שנצחו לא יחטא, ונר' דכתיב (מיכה ז') אל תאמינו ברע אל תבטחו באלוף, היינו שלא יחשוב שהוא ריע ואהוב שכבר נצחו, כמ"ש הח"ה, וע"כ צריך לידע לעולם שהם אינם נייחים שנא' רגזו וכן אם לא נצחו אל יחשוב להתייאש א"ע רק לעשות כל ההתפעלות נגדו כמ"ש בחידושינו עה"ת (פ' בראשית) ע"פ ויאמר ה"א הן האדם וגו' ע"ש, ולא יפטור א"ע מה שעשה נגד היצה"ר רק בתחבולת תעשה מלחמה, ובחי' עה"ת הארכנו בביאור הגמ' זו בפ' תצא ופ' נצבים ופ' ברכה בס"ד:

שם אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה כו', יל"ד דאם זכירת יום המיתה הוא בדוק ומנוסה לתועלת ב"א למניעת כח היצה"ר, למה לא יזכור מיד יום המיתה, ונראה לפרש כי ידוע שעיקר תכלית האדם להגיע במעלת עובד ה' מאהבה כי עבודה מיראה היא מעלה ומדריגה הפחותה שלא יבא לעשה טוב. וו"ש אם נצחו מוטב, שאם הי' ביכולתו להגביר עליו עד שלא יהי' לו התאוה כלל והוא מדריגת חסיד כמ"ש בשערי קדושה, ח"א שער ג', ואם לאו יעסוק בתורה, שיראה להגיע במעלת אהבת תורה וזה שלא אמר ללמוד, ומזה יגיע לעבוד מאהבה כי אורייתא וקוב"ה וישראל חד, ואם לאו יקרא ק"ש, לקבל עליו עול מלכות שמים בכלל אהבת ישראל ויגיע ג"כ לזה, ואם לאו שאין ביכולתו

להגיע להעבודה הראוי' יראה עכ"פ להיות ביראת ה' ע"י שיזכור לו יום המיתה ובזה יגיע להיות סור מרע אבל לא במעלת ועשה טוב שזה מגיע ע"י מעלת האהבה לבד וע' בחי' עה"ת (פ' ויקרא) מזה: או יאמר להמתיק עד"מ לאב שנתן בנו לאומן ללמדו אומנות וקבע לו שכר הרבה עבור השלמת לימוד אומנות הלז לבנו, אך במשך הזמן הרגיש האב בהאומן, הלז שהוא אחד מקלי הדעת והולך אחר תאותו, ואין משגיח כלל על בנו ללמדו אומנות, ועי"ז הגיע הבן להתחבר עם נערים פוחזים לאהוב הבטלה, ויוכל להגיע ח"ו ברוב הימים שיצא לתרבות רעה, אז התייעץ האב להזהיר האומן שאם לא ישגיח על בנו שיגיע לתכלית שלימות האומנות, יקח ממנו בנו ויפסיד שכרו, וכמו כן הקב"ה נתן להאדם החומריי הנשמה הרוחניות להגיע יותר במעלה ע"י הנפש השכליי אשר ניתן לו, והבטיח לו יעודי השכר והוסיף לו סייגים וגדרים במילי דרבנן, והאיש הנלבב יוסיף לו פרישות מדברים המותרים, אך אם האדם הוא בקלות הדעת שאין משים לבו ע"ז ורוח היצה"ר בוער בקרבו להדיחו ממצות השם מעט מעט בדרך ערמה ופיתוי עד שלבסוף מאמין לו בכל דבריו וא"צ להגיע ביותר בתחבולות עליו, וע"ז בא לקלקול הנשמה, עד שהקב"ה נוטל ממנו הנשמה לביתו וכמ"ש במ"ק (דף כ"ה:) כעס וחמד נשמותיהם, לזה ההכרח מקודם להשתדל ולהרגיז היצ"ט על היצה"ר בעניני הפרישות להתגבר עליו ולנצחו, ואם לא יוכל לנצחו שאין ביכולתו להתנהג בפרישות כ"כ אזי עכ"פ יעסוק בתורה כמ"ש במ"ר (וסנהדרין צ"ט:) אדם לעמל יולד, או לעמל של תורה או לעמל של עוה"ז אשרי מי שעמלו בתורה, שזהו התבלין בידעו הדינים והמוסרים שלא להטות מהם, ואם לא יוכל לעסוק בתורה מחמת שגבר עליו היצר אזי יוכל לבא ח"ו לידי כפירה בהשי"ת, לזה מחויב עכ"פ לקרות ק"ש שהיא יחוד השי"ת במס"נ, ואם הוא פנה מכל זה, אזי ידע שיבא יום מיתתו: או יאמר דמבואר במדרש (ב"ר פ"ט) הנה טוב מאוד זה יצר טוב.

והנה טוב מאוד זה יצה"ר וכי יצה"ר טוב וכו' אלא שאלולי יצה"ר לא בנה אדם בית ולא נשא אשה ולא הוליד וכן שלמה אמר כי הוא קנאת איש מרעהו עכ"ל, הרי שאף הדברים ההכרחים עפ"י התורה כגון לישא אשה אין כח ביצ"ט לעשותם, כי התאוה צריך היצה"ר לעשותו, אך היצה"ר מחמת היותו רע עושה לו תאוה למלאות הנאתו ולא בשביל ה', לזה צריך להרגיז היצ"ט על יצה"ר שלא לשבוק ליצה"ר לגמרי שצריך לו לעורר תאוה, אך שיעשה זה ביצ"ט בכוונתו בשביל ה', ובזה מיושב לשון הגמ' בב"ב (דף ט"ז.) בראתי יצה"ר בראתי תבלין, ולא אמר בראתי רפואה מעיקר שהוא כמו מאכל שנותנים לו תבלין, כמו כן צריך להיצה"ר בתאותו לתבל אותו ביצ"ט להיות כוונתו בשביל ה', ואמר

אם נצחו מוטב, פירוש באם שבא למדה זו שיעשה התאוה מהיצה"ר לשם ה' אז מוטב, ואם לאו שלא הי' יכול מעצמו לכבוש להיצה"ר לחשוב מחשבות טובות בתאוותו שבא מהיצה"ר אז יעסוק בתורה או בק"ש, אפשר שזה יהי' תבלין להיצה"ר להכניסו במדת הטוב במחשבות טובות לשם ה', ואם כ"ז לא יוכל שלא יוכל לבא לידי מחשבות טובות בעשות התאוה אשר בא מהיצר כ"א בכוונת נפסדת למלאות הנאתו, אזי יזכיר לו יום המיתה ואף בזכירת יום המיתה ימאס מכל התאוות אף מההכרחים לעבודת השי"ת וית' בנפול עליו אימת המות ועצבות ויגון ואנחה אשר לא יהי' לו עוד תאוה אה בדברים הנצרכים לקיום העולם לישא אשה ולבנות בית, אעפ"כ יותר טוב שלא יהי' לו תאוה כלל ממה שיתן חלק להיצה"ר, אשר יתן לו מקום להיצה"ר מעט ויהי' בכל יום הולך ומתגבר להכשילו יותר ויותר כידוע מדרך היצה"ר [אח"כ מצאתי במהראנ"ח (דף צ"ב:) כעין זה] כמו שמבואר בסוכה (דף נ"ב.)

שמתחלה קרא הלך כו' ולבסוף איש, ע"ד שמבואר באורך לעיל בשם האלשיך שג' עניני היצה"ר יש, ע"כ מתורץ מה שלא יזכיר תיכף מיום המיתה כי בזה יבטל היצה"ר מכל וכל, ע"כ לא יהיה לו תאוה אפי' להההכרחיים כהנ"ל, ע"כ יעשה מקודם לראות תחבולה שיהי' אצלו תאות היצה"ר עם כוונת ומחשבת מהיצ"ט, ואף גם בזה שיש להיצה"ר מעט אחיזה באדם, עכ"ז לא יהי' מקום להיצה"ר כלל אצלו ולהכשילו, אשר בזה פירשנו (משלי ט"ז) ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו, ירצה אף בדרכי איש שהם אכילה ושתי' ושאר דברים כיוצא בזה, וכוונתו בדרכיו לרצות את ה' שבמחשבתו עושה עבור ה', אף שמתחילה בא דרכיו מהיצה"ר, אעפ"כ אין לו אחיזה באיש להכשילו ולזה אמר יעסוק בתורה שיהי' טרוד בה ולא יפנה לבו לעבירה, וז"ש בקידושין (דף ל':) אם יפגע בך מנוול זה משכהו לבהמ"ד, דלכאורה קשה אומרו אם פגע, הא ודאי פגע, וגם אומרו לשון מנוול, וגם אמרו משכהו לבהמ"ד, הא גם שם ימצא היצה"ר כמארז"ל ביומא (דף ע"ב:) לא זכה זר, אך להנ"ל נאמר להיות מבואר בסוכה (דף נ"ב.) שהיצה"ר ז' שמות יש לו, ועל מה שרוצה לצוד האדם כמו כן נקרא שמו עליו, ובאם רוצה לצודו בענין ערוה ח"ו שהיא עבירה מנוולת, אז נקרא מנוול, וזה בא בהיותו שבע מרעיבו, כמ"ש בכתובות (דף נ"ט:) שהבטלה מביאה לידי זימה, אבל בהיותו טרוד בד"א אין יצה"ר של עריות מתגבר כ"כ, אמנם כשהוא טרוד במו"מ אזי אין ביכלתו לעסוק בתורה ובתפלה כראוי, אבל כשטרוד בטרדת התורה אזי לבד שאין היצה"ר מתגבר כ"כ, אף גם הוא עוסק בתורה ובתפלה, שמקיים תכלית בריאת העולם, וז"ש אם פגע בך מנוול זה, היינו בענין עבירה מנוולת משכהו לבהמ"ד ולא לעסוק במו"מ כדי שישתכר בשנים כהנ"ל,

אם נצחו מוטב ואם לאו יזכיר לו יום המיתה, האיך יוכל להיות היצה"ר אוהבי ומבקש טובתי הלא הוא המלאך המות הממית אותי, ואחרי שאינו אוהבי אין ראוי לשמע לו כנ"ל ועמ"ש בחי' עה"ת (פ' בהעלותך) עוד בזה:

שם ואם לאו יעסוק בתורה שנאמר אמרו בלבבכם אם נצחו מוטב ואם לאו יקרא ק"ש שנא' על משכבכם, אם נצחו מוטב ואם לאו יזכור לו יום המיתה, והקשה המהרש"א דהיכי מוכח מהך דאמרו בלבבכם שהיא עסק התורה, ונר' ליישב דהנה יל"ד אמרו לעולם ירגיז, דמשמע שתמיד ירגיז האדם יצ"ט על יצה"ר, והלא אם האדם חולק לפי תומו ועושה רצון קונו למה ירגיז, ב' אמרו ירגיז ולא אמר יגביר אדם יצ"ט, ג', שלא אמר תיכף יזכיר לו יום המיתה, ד', שלא אמר יזכיר המות, מאי יזכור לו יום, ה', לשון ירגיז אינו מדוקדק, דירגיז משמע בכיון שירגיז עם היצה"ר, וזה אינו רשאי כמ"ש בקידושין (דף פ"א:) ואלא היכי אימא כו' רחמנא נגער בי' בשטן, ונר' לתרץ דאיתא בס' הישר לר"ת בשער הששי, ז"ל, דע כי עבודת הבורא יתברך יש עניינים רבים המבטלים אותו והם התאוה והכעס והחנופה כו' ואומר התאוה הוא הראש ושורש לכל המעשים הרעים, וכשיתן אדם רשות לתאוותו לא ישאר מעשה מן המעשים הרעים אשר לא יעשה אותו והתאוה היא מצוייה בעשרה דברים, במאכל, ובמשתה, ובשינה, ובנשים, ובעושר, ובשררה, ובעסקים, ובמלבוש, ובמרכב, ובתענוגי הגוף עכ"ל, וביאר שם הרפואה לכ"א מעשרה תאוות להפך תיכף התאות הנ"ל, ומבואר ברמב"ם ראש הל' דיעות שראוי להתנהג בדרך הממוצע וכמ"ש הרע"ב (אבות פ"ב) וכל מעשיך יהיו לש"ש, ואיתא בסוטה (דף כ"א) אמר רבא תורה בעדנא דעסיק בה מגנא מצוה בין בעידנא דעסוק בה ובין בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא אצולי לא מצלא מן החטא, והנה התורה והתפלה ומעש"ט הכל הוא מצד היצ"ט, וכל התאוות הם מצד היצה"ר, ובהקדמת ס' החינוך להרא"ה כתב שיש מצות התלויות בזמן ויש מצות שיש בה סיבה, אבל מצות שאינו בשום זמן וסיבה הם ששה והם א' אמונת השם ויראה מאהבה שהם בלי סיבה ובלי מקום ובלי זמן שהם תמיד בכל רגע כל ימי חייו של אדם ע"ש, וז"ש לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר, היינו התאות שהם מצד היצה"ר שלא למלא התאוה רק מה שצריך לקיום הגוף כמאמר הלל הזקן, עיין במדרש (פ' בהר) ובר"ח שער הקדושה פט"ו, שהוא לגמול חסד עם הגוף באכילה, ולשתות כדי לפקח הלב כמאמרם ביומא (דף ע"ו:) חמרא וריחנא פיקחין וכשהוא עושה כן לעולם בהיותן בתאוה הנ"ל צריך להרגיז היצ"ט על יצה"ר שלא ימלא כל תאוותו רק בדרך הממוצע שכ"ז שעוסק בהתאוות שהם מצד היצה"ר לעולם צריך להרגיזו שלא ימלא כל רצונו שנא' רגזו ואל תחטאו, שאם לא ירגיזו בעשרה תאוות

הנ"ל ויתן רשות למלא תאוותו יוכל לבא לידי חטא כמ"ש הר"ת הנ"ל, אבל כשמרגיזו לעולם בכל הי' תאוות הנ"ל ואינו ממלא כל תאוותו רק לש"ש בודאי לא יחטא עוד, וז"ש בסנהדרין (דף ע'.) זכה משמחו לא זכה משממו, שאם זכה לנצח היצה"ר (כדאיתא לקמן (דף י"ב) ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים, ופירש"י לא נצחתי) שישתה מעט, שהוא דרך האמצעי, אזי משמחו לא זכה שלא נצחו ושותה יותר מכדי צרכו, אזי משממו, כמ"ש שם ט"ז ווין נאמר בשתיית יין אצל נח ע"ש, אם נצחו מוטב, שאם הגיע למדריגת חסיד שאינו מתאווה לרע כלל ויוכל להשתמש בכל הי' תאוות הנ"ל רק לש"ש כנ"ל מוטב, ואם לאו שרואה בעצמו שעדיין לא הגיע למדריגה זו שאין לו כח לשבר התאוה לחצאין וכשעוסק בהתאוות הנ"ל היצה"ר מנצחו למלאות תאוותו, יעסוק בתורה, ויניס כל עסקי העוה"ז ובעדנא דעסיק בה מצלת מן החטא שנא' אמרו בלבבכם, בשני לבבות שהיא השמחה שבא מצד היצה"ר, וזהו תורה שלומדה בשמחה, אם נצחו מוטב ואם לאו, שרואה בעצמו שאינה מצלת אותו מן החטא בהיותו עוסק בא' מהי' תאוות הנ"ל רק בעת שהוא לומד תורה כמאמר רבא הנ"ל בעדנא דלא עסיק בה אגוני מגניא אצולי לא מצלא, יקרא ק"ש וידבק עצמו באמונת ואהבת ה' התלויים בק"ש שנוהגת תמיד בלי הפסק בכל רגע, וכשקורא הק"ש בשני המצות הנוהגת תמיד וגם היא לומד תורה היא מצלת אותו מן החטא וכמ"ש רבא בעידנא דעסיק בה מצלת אותו מן החטא שנא' על משכבכם כי הק"ש יכול לקרותה גם על משכבו, אבל שאר מצות או ללמוד תורה א"י לקיימו כששוכב על משכבו, אם נצחו מוטב ואם לאו, שהיצה"ר מדיחו ומנצחו כשהוא עוסק בעשרה תאות הנ"ל למלאות כל תאוותו, יזכור לו יום המיתה, שאז הוא דבק בגוף ונפש, ויהי' לו צער גדול בהיותו דבוק בהתאות הנ"ל להפריד הנפש מהגוף (וכמ"ש בס' מגיד מישרים שהוא ענין כף הקלע, שכחות הגופניות שנתקשרו עם הנפש מוליכין אותו לכל הכחות הממונים. ע"ש) וז"ש חז"ל שנפש רשעים קשה לצאת כצמר הנאחז באחד הקוצים כו' ועי' בעקידה ע"פ ישוב העפר על הארץ כשהי' והרוח תשוב אל האלקי' אשר נתנה ע"ש וז"ש בב"ב (דף ט"ז.) הוא השטן הוא היצה"ר הוא המלאך וכו', מחמת שהתאות הנ"ל הם חלק היצה"ר והגוף הוא ג"כ מצד היצה"ר ויש לו חלק בו לפיכך קשה לנפש להפריד מן הגוף מחמת שהנפש הי' דבק תמיד בהגוף בהתאוות הנ"ל, משא"כ כשאינו משתמש בתאוותיו ג"כ רק לעבודת השם אזי אין לו להיצה"ר חלק אפי' בגופו מחמת שכל התאות הבא מצד היצה"ר ג"כ לא הי' רק לעבודת השם והנשמה נפרדת מהגוף באהבה בלי צער מחמת שאין להשטן שהוא המה"מ חלק בו כלל, ממילא כשיזכיר לו יום המות שקשה לו הפרדת הנפש מהגוף ונידון בז' דינים כמ"ש בר"ח שער

היראה פי"ב, ע"כ מדוייק אומרו יזכור לו יום המיתה, ותיכף לא אמר ר' לוי שיזכור לו יום המיתה שהיא יראה החיצונית רק מחמת צער הגוף, ומוטב יותר שינצחו להיצה"ר בתורה או בק"ש שהוא יראה ואהבת ה' כנ"ל, אבל כשרואה שא"א לנצחו בתורה ובק"ש אזי צריך לנצחו שיזכור לו יום המיתה הגם שהיא יראה חיצונית כמ"ש בר"ח שם, אמנם כשירגיז על יצה"ר כ"ז שעוסק בהתאות הנ"ל ויקיים אז וכל מעשיך יהי' לשם שמים אזי לא ישלוט עליו היצה"ר הוא המה"מ אפי' ביום המיתה כמ"ש (תהלים ט"ז) כי לא תעזוב נפשי לשאול אף בשרי ישכון לבטח, וכ"ז מגיע לו מחמת שהי' תמיד כוונתו לעבודת השם אף כשהי' דבק בהתאוות הנ"ל ע"כ ישכון בשרו לבטח וע' בחי' עה"ת (פ' בלק) מזה בע"א מאמר אוזן שומעת תוכחת חיי"ם, בחי' ראשונת:

או יאמר וליישב למה באמת לא נצחו בתורה, הא אמרו בקידושין (דף ל':)

בראתי יצה"ר בראתי תבלין זה תורה, דהנה ידוע שהיצה"ר הוא אורב לאדם בכל האפשרות כמ"ש צופה רשע לצדיק כו' ועיקר כוונתו להפיל מחשבות לאדם שחייו לית דין ולית דיין וכמ"ש (אבות פ"ד) ודע שהכל לפי החשבון ואל יבטיחך יצרך שהשאול בית מנוס לך, וכשכופר בדין וחשבון יוכל לעבור חייו על כל התורה כולה, ולזה אין מועיל להזכיר לו יום המיתה כיון שאין מאמין שעתיד ליתן דין וחשבון הוא רוצה למלא תאוותו כל זמן חייו וכמ"ש (ישעי' כ"ב) אכל ושתו כי מחר נמות, אך לאותן המאמינים בדין וחשבון רק שהם טרודים בעסק העוה"ז מחמת עניות או עשירות והתאוות רודפות אחריהם מנעוריהם, לו יש תקוה כשמזכיר לו יום המיתה שנותן אל לבו למה לי לעמל הזה שהוא היום בכאן ולמחר בקבר, טוב לי ללכת לבית הספר שתנחה אותנו כמ"ש במשלי בהתהלכך כו' להמליץ בעדינו לפני כסא כבודו, אבל להכת ראשונה זה העיקר שילך ויעסוק בתורה ויתן אל לבו חכמת התורה, ומכח זה יכיר שבודאי יש בורא אחד שהוא נתן לנו התורה וחנן אותנו בשכל ודיעה להשיב ונפשינו, וז"ש יעסוק בתורה, אי אזיל מוטב ואם לאו, מחמת שאינו עוסק בתורה בכל כחו רק כשאר חכמות וע"ז התורה חוגרת שק לומר בניך עשאוני ככנור, שהוא פועל לפי שעה לשמח או לעצב, ואז אין לו כח לגרש היצה"ר אז יקרא ק"ש, שימסור נפשו לה' בכל לבבו ויתן לו שכל חדש התעוררות, ואם לאו, שמבלבל לו מחשבות זרות וטרדת מו"מ אז יזכור לו יום המיתה, ויראה שהכל הבל וטוב ללכת כו' סוף כל האדם ובודאי יתגרש היצה"ר מקרבו כנ"ל וזו (פ' בראשית) ומתושאל ילד את למך, לשון מך והכנעה כנ"ל:

שם א"ר יצחק כל הקורא ק"ש ע"מ כאלו אוחז חרב של ב' פיפיות בידו שנא' רוממות אל כו', ופי' המהרש"א שמכה בשני צדדים מימין ומשמאל כמ"ש יפול מצדך אלף ורבבה

מימינך, ואפשר לומר עוד טעם למה ב' פיפיות כי כשהוא קורא ק"ש עושה ומקיים ב' מצות, א' שהוא עוסק בתורה שהיא מצוה כללית, ב' שהוא מקיים אהבת ה' שנוהגת תמיד בלי הפסק, ע"כ א"ר יצחק כו' כאלו אוחז חרב של ב' פיפיות שהתורה מגינה ומצלא, ומצוה ג"כ מגינה א"כ מחמת ק"ש הוא נשמר משני צדדין, והתורה ניתנה בימין כדאיתא (לקמן ו'.) ע"כ מפיל רבבה וגם שכר ת"ת כנגד כולם, ומצד השמאל בשכר המצוה יפול אלף:

שם א"ר שמעון ב"ל כל העוסק בתורה יסורין בדילין ממנו כו' תורתי אל תעזובו, יל"ד דמשמע דאף אם כבר בא עליו יסורין היסורין בדילין הימנו כנ"ל, א"כ קשה דהא חזי' דלאו הכי הוא ומי לנו גדול מר' אליעזר ועכ"ז מצינו בסנהדרין (דף ק"א.) כשחלה ר"א נכנסו תלמידיו לבקרו התחילו הם בוכים ור"ע משחק אמרו אפשר ס"ת בצער ולא נבכה כו' א"ל ר"א לר"ע כלום חסרתי מן התורה כולה כו' נענה ר"ע ואמר חביבין יסורים, הרי שלא בדלו היסורים מר"א ע"י עסק התורה, וגם מצינו אצל רבינו הקדוש בב"מ (דף פ"ז.) ע"י מעשה הלכו היסורים ולא בדלו ממנו ע"י עסק התורה, ובודאי שעסק בתורה אפי' במשך זמן היסורים, ונראה לפרש כי ידוע שיש שני מיני יסורים, א' יסורים שהן חוץ מהגוף שהוא עניות ואמרו בב"ב (דף קט"ז.) שעניות קשה מחמשים מכות, כי בי' מכות נאמר אצבע אלקים הוא ובאיוב נאמר יד ה' נגע בי' ע"ש, ובשבת (דף ל"א.) הלל מחייב את העניים, ב', יסורי הגוף שמבטלין אותו מה"ת כמ"ש בב"מ שם, בראבר"ש בצפרא אמר להו ליסורין זילו מפני ביטול תורה ובפניא אמר להו בואו אחי וריעי, ובלשון יסורים יש בו שתי משמעות, א', לשון שמאסרין את הגוף שא"י לעשות תאות לבו שהיסורין מונעין אותו, הב', לשון הסרה שחייו היסורין כולין להסירו מהשי"ת שמבעט ביסורין כמ"ש (איוב ט') תם ורשע הוא מכלה וכמ"ש (מלאכי ג') באמרכם כל העושה רע טוב בעיני השם ובהם הוא חפץ כו' ואמר (משלי י"ט) ועל ה' יזעף לבו וכענין מאמרם (כתובות ל"ג) אלמלא נגדוה לחמ"ו הוו כו', ועוד טעם ג' שמאסרין לגוף בטרדת הזמן להביא טרף לביתו ומחמת זה א"י לעסוק בתורה ובמצות, ואיתא בעירובין (דף כ"ב.) שחורות כעורב רבא אמר מי שמשים עצמו אכזרי על בניו כעורב כהא דרב אדא בר מתנה אמר לה איכא קורמי באגמא וביסורי עוני א"י לעמוד בנסיון זה רק מי שעוסק בתורה כמ"ש בר"ח שער הקדושה (פ') צדיק אוכל לשובע נפשו, בתר דשבע נפשי' באורייתא וכמ"ש (תלים מ') ותורתך בתוך מעי שהת"ח ניזון מן התורה עצמה דאורייתא מחכמה נפקא והיא למעלה מן הטבע ע"כ יכול להתקיים זמן בלי אכילה משא"כ בע"ה שהן ניזונין מן הטבע ע"כ צריכים לבקש לזון את נפשם, וכמ"ש בס' ר"ח שער התשובה

דביום התענית יעסוק בתורה ויכול להתקיים ג' ימים בלי אכילה שהתורה למעלה מן הטבע אבל כשאינו עוסק בתורה ביום התענית הוא נשאר בטבע, והטבע הוא להתקיים דוקא באכילה קשה עליו התענית ויזיק לו עכ"ל, וז"ש רשב"ל כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו, שאין מבטלין אותו יסורי עוני בשעת עסקו בתורה, (ולא מיבעי' יסורים שבגופו שאין מושלים על הלומד תורה כלל) שנאמר בני רשף יגביהו עוף, ולזה הביא פסוק זה מזי רעב ולחומי רשף, שמדבר ביסורי רעב שמחמת עוני בדילין הימנו בשעת עסקו בתורה והיא עצמה משביעתו כמ"ש הר"ח הנ"ל, וגם אינו חושש מיסורי ב"ב כרב אדא דאמר איכא קורמי באגמא, ולזה לא אמר מסתלקין הימנו, דהיינו שלא יהיו לו, רק שבדילין הימנו בשעת עסקו בתורה שאינו מרגיש בהם כלל, ועז"א ר' יוחנן הא אפי' תשב"ר יודעין אותו שנא' ויאמר אם שמוע כו' עד כי אני ה' רופאיך, ולכאורה קשה האיך מרומז כאן תורה, הא בכתוב נאמר כאן והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל חוקיו, אעכצ"ל שמרמז על עסק התורה דוקא, כי האיך זה אפשר לקיים כל המצות וכל החוקים באיש אחד, דהרי יש מצות הנהוגה בכהנים דוקא, ויש מצות שנוהג במלך ויבום ושלוח עבדים וכדומה, אם לא בעסק התורה כמאמרם ז"ל בסוף מנחות כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה, נמצא כי עפ"י לימוד התורה יוכל לקיים כל המצות שמעה"כ כאלו עשאה, ובזה יש לכוין הפסוק לא אשים עליך כי אני ה' רופאך, שאם לא אשים למה צריך רפואה, ורש"י הרגיש בזה וכ' ואם אשים הרי הוא כאלו לא הושמה כי אני ה' רופאך, ע"ש, ולהנ"ל פי' שאף אם יבאו עליו יסורין יהי' כאלו לא באו עליו מחמת שיבדלו הימנו בשעת עסק התורה ולא יבטלוהו היסורין כלל הרי הוא כאלו לא הושמה, וז"ש כל המחלה, היא יסורי עניות ששקולה כנגד כל המכות לא אשים עליך, רק שיהיו בדילין ממך בעת עסקך בתורה כי אני ה' רופאך, שהתורה מכונה בשם ידו"ד שהיא שמותיו, היינו שעסק התורה שהיא למעלה מהטבע ירפא לך, ואורייתא וקוב"ה חד, ול"ל לרשב"ל למילף דהעוסק בתורה יסורין בדילין הימנו ממה שנא' באיוב ובני רשף יגביהו עוף הא אפי' תשב"ר יודעין שמפורש בתורה שנא' אם שמוע תשמע כו' כי אני ה' רופאך אלא אימא כל שאפשר לו לעסוק בתורה, שיש לו שכל להבין בתורה שבע"פ שזה נקרא עסק, כי לזה צריך יגיעה ועסק, ואינו עוסק, שרודף כל הימים אחרי מזונותיו ואינו קובע עתים לתורה, מחמת שאינו מאמין בהקב"ה שיתן לו טרפו הקב"ה מביא עליו היסורי', היינו על גופו ועוכרין אותו שלא יוכל ללמוד תורה מחמת יסורי הגוף שנא' החשתי מטוב וכאבי נעכר, מחמת שהחשיתי מטוב ולא עסקתי בעסק התורה שנק' טוב, ע"כ כאבי נעכר ביסורין בגוף ממש שהביא עליו יסורין הכעורים מחמת שאפשר

לו לעסוק בתורה שיש לו כח ושכל לעסוק ואינו עוסק שפורש עצמו מעסק הגמ' ע"כ עונשו חמור כמ"ש בסנהדרין (דף צ"ט.) כי דבר ה' בזה זה שפירש עצמו מן התורה ע"כ מביא יסורים עליו:

שם א"ר זירא ואיתימא ר' חנינא בא וראה שלא כמדת הקב"ה, מדת ב"ו, אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצב ולוקח שמח אבל הקב"ה אינו כן נתן להם תורה לישראל ושמח שנא' כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו, ירצה כי תזדמן לפעמים שיש לאחד כלי יקר ומוכרח למכרו בערך דמים, הרי הוא בעצבות גדול מפני שחושב שאין באפשרי בשום סיבה להגיע עוד לכלי יקר כזה, אבל הלוקח שמח בזה שמגיע לחפץ יקר כזה, אבל הקב"ה אינו כן נתן להם תורה לישראל, כי הי' התורה בנתינה שיזכה בה בעצמו ואין בה שום אופן להתעסק במו"מ כמו שאר חפץ שנא' כי לקח טוב נתתי לכם, שהיא לכם ללמוד כדי להגיע לשלימות המעשה ממדריגה למדריגה, וזהו עסיקת תורה לשמה, תורתי אל תעזובו, ישמש ע"ד עזוב תעזוב עמו, ולא להגיע לשאר קניני הצטרכות המועיל לבלי הועיל, וע' בביאורי עה"ת (פ' עקב) בע"א: או יאמר להמתיק זה עד"מ לא' שקנה מחבירו סחורה הנחמדת למראה, אשר כל רואיו יפליאו על יופי' והיא באמת גרועה בתכליתה, ומגיע שבזמן מה יתהפך הוד צבעה למשחית ולא יגיע אליה אף היופי משאר סחורות הנ"ל, אך הלוקח אינו מבין בענין זה, ע"כ הוא שמח ביותר, אבל המוכר שיודע חסרונה הוא עצב במכירתו, כי ירא אולי יודיעוהו המבינים ויחזיר לו הסחורה הזאת ונמצא שהי' מבלה זמנו בחנם, אבל הקב"ה אינו כן נתן תורה לעמו ישראל והי' שמח בזה, וה"ר לזה שנא' כי לקח טוב נתתי לכם, שהוא טוב ומתקיים ואינו מגיע לשום השתנות בזה, וכל מה שממשמש בה מוצא טעם ע"כ בודאי תורתי אל תעזובו מכם לעולם:

שם אמר רבא ואיתימא ר' חסדא אם רואה אדם שיסורים באים עליו יפשפש במעשיו שנא' נחפשה דרכינו כו' פשפש ומצא יעשה תשובה שנא' ונשובה אל ה' פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה שנא' אשרי הגבר כו' יל"ד דהא מבואר בנדרים (דף פ"א.) מאי דכתיב מי האיש החכם ויבן את זאת, ד"ז נשאל לחכמים ולנביאים כו' על מה אבדה הארץ כו' על עזבם את תורתי, הרי שוויתר הקב"ה על ע"ז וג"ע ושפ"ד ולא על ביטול תורה, ואמרו במדרש איכה הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו, אכ"ק אוטרו פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה וכי יש יותר עון מביטול תורה, ונר' לתרץ עפ"מ דאיתא בב"מ (דף ל':) והודעת להם זה בית חייהם, ופירש"י בב"ק (דף ק'.) זו תלמוד תורה שהיא חייך ואורך ימיך, את הדרך זו גמ"ח שנא' למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו

ושמרו דרך ה' לעשות משפט וצדקה, וגם נאמר (פ' ראה) אחרי ה"א תלכו כו' ובסוטה (דף י"ד.) להלך אחרי מדותיו של הקב"ה מה הוא רחום כו', ומבואר שם (דף כ"א.) מצוה בעדנא דעסיק בה כו' תורה בין בעידנא דעסיק בה ובין בעדנא דלא עסק בה אגוני מגניא, מן היסורין ע"ש, ואיתא בזוה"ק (פ' יתרו) דמדריגת אדם יותר ממדריגת איש כמ"ש (יחזקאל א') ועל דמות הכסא כמראה אדם עליו מלמעלה כו', וידי אדם מתחת כנפיהם כו', וז"ש אם רואה אדם, שהוא במדריגת אדם ורואה שיסורין באים עליו, שהי' עוסק בתורה ובמצות ובגמ"ח גם מתוך דוחק ויסורי עוני ועכשיו באים יסורים עליו, דהיינו על גופו ממש שמושלים עליו שא"י עוד לעסוק בתורה ובתפלה, יפשפש במעשיו הטובים, בתורה ובתפלה ובגמ"ח, שמא לא עשאם בשביל כבוד השי"ת אלא לאיזה צד פני' או לכבוד עצמו או לקנתור שנא' נחפשה דרכינו ונחקורה, ודרך נקרא מעש"ט וצדקה וגמ"ח כמ"ש ושמרו דרך ה', שאם הי' לש"ש הי' לו להתורה להגן מהיסורים כהנ"ל, ע"כ יפשפש במעשיו הטובים אולי אין נ"ר להש"י בתורתו ובתפלתו ע"כ הגיעו עליו היסורים בגופו ממש, כדי שלא יעבוד כמאמרם (סוכה כ"ח:) במשנה משל, לעבד שבא למזוג כוס לרבו ושפך לו קיתון על פניו, ובגמ', ואמר לו אי אפשי בשמושך, פשפש ומצא, בעבדותו שעובד שהוא לשם כבוד או לקנתר או לשום פני' אחרת כלל וכמ"ש לקמן (דף ס"א:) לידע אינש בנפשי' אם צדיק גמור או רשע (וכמ"ש בהקדמה לבאר הגולה) יתלה בביטול תורה, דאיתא באבות (פ"ו מ"י) חמשה קנינים קנה הקב"ה בעולמו, תורה קנין א', ואיתא (שם מ"ו) התורה נקנית בארבעים ושמונה דברים כו' בבינת הלב באימה ביראה בענוה כו' ע"ש, א"כ כשחסר דבר אחד ממ"ח דברים עדיין התורה אינה נקנית לו, דהו"ל ביטול מקח, לז"א יתלה שהיסורין באים עליו בשביל ביטול תורה, דברים המבטלים קנין התורה והמה יראה וענוה ושארי מ"ח דברים אף שעוסק בה תמיד, וכמ"ש (שם פ"ה) סוב ובלה בה שאין לך מדה טובה הימנה. שאף שמבלה ימיו בה, מ"מ יוכל להיות שלא יהי' לו מדה טובה הימנה, ע"כ באו עליו היסורי' בגופו ממש כדי שיתן על לבו לקנות בעצמו המ"ח דברים, ואז יהי' למודו נ"ר לפני המקום. ואם תלה ולא מצא פי שפשפש בעצמו וראה שקנה התורה בהמ"ח דברים בידוע שיסורין של אהבה הן ובודאי לא באו עליו אלא להרבות שכרו בעוה"ב שנא' כי את אשר יאהב ה' יוכיח, וכמ"ש בזוה"ק (פ' וישלח) שחביב לפני הקב"ה יסורין של הצדיק יותר מתורה, ולפ"ז לא פליגי מימרא דרבא על מימרא דר' יעקב בר אידי ור' אחא בר' חנינא שהם אמרו כשיש ביטול תורה או תפלה אינם יסורי' של אהבה, ובכאן אמרי' כשהיסורים באין עליו על גופו ממש הגם שא"י ללמוד ולהתפלל הם ג"כ יסורין של אהבה, דכאן איירי רבא

אחר הפשפוש ולא מצא בעצמו שום עון וגם התורה כבר קנוי' לו במ"ח דברים, אעפ"כ ראה שבאו עליו היסורין בודאי הן יסורים של אהבה כפירש"י הקב"ה מייסרו בעוה"ז בלא שום עון כדי להרבות שכרו בעוה"ב יותר מכדי זכיותיו שנא' כי את אשר יאהב ה' יוכיח, אבל ריב"א וראב"ח הם מיירי שלא פשפש עדיין במעשיו ויוכל להיות שהקב"ה אינו חפץ בתורתו ותפלתו ע"כ מבטלו ביסורין שאינו חפץ בתורתו ותפלתו כמארז"ל משל לעבד כו' ושפך לו רבו קיתון ע"פ כו' כנ"ל, ומש"ה אמרו רב יעקב ור"א כל שיש ביטול תורה או ביטול תפלה אינם יסורין של אהבה אבל כאן מיירי רבא שכבר פשפש ומצא עצמו שלם בכל המ"ח דברים, א"כ נקנית לו התורה ומגינה מהיסורים ולמה באו בגופו ממש בידוע שיסורין של אהבה הן, שהקב"ה הביא יסורים על גופו ממש, הגם שיש לו ביטול תורה ותפלה כדי להרבות שכרו בעוה"ב שנאמר את אשר יאהב ה' יוכיח יותר מכדי זכיותיו כפירש"י לעיל:

ובזה מיושב קו' הרי"ף שהקשה על הא דאמר רחב"א א"ר יוחנן אלו ואלו בין שיש בהם ביטול תורה או ביטול תפלה יסורים של אהבה הן שנא' כי את אשר יאהב ה' יוכיח, וכאן דרש מקרא זה דה"ד שלא מצא שום עון וביטול תורה אז הם יסורים של אהבה שנא' את אשר יאהב ה' יוכיח, ולהנ"ל לא פליגי אהדדי, דגם רבא ואיתימא ר"ח דברו ג"כ שהיסורין שבאו עליו ויש לו ביטול תורה ותפלה מחמת זה רק שתלה ולא מצא בעצמו שום ביטול ממ"ח דברים, ובודאי הי' לפני המקום תורתו לנח"ר ואין שום מקום לומר שרבו שפך לו הקיתון ע"פ ועכ"ז באו היסורין עליו בביטול תורה ותפלה, לז"א בידוע שיסורין של אהבה הן שנא' כי את אשר יאהב ה' יוכיח ולא פליגי עם רחב"א א"ר יוחנן, דר"י דאמר אחד זה וא' זה יסורים של אהבה הן, הוא ג"כ אחר הפשפוש ולא מצא איירי, הגם שא"י ללמוד ולהתפלל הם יסורין של אהבה, ושניהם הביאו הפסוק כי את אשר יאהב ה' יוכיח, לז"א רחב"א א"ר יוחנן אלו ואלו יסורים של אהבה הן אעפ"י שא"י ללמוד ולהתפלל מחמת היסורין שיש בגופו ממש דר' יוחנן מיירי ג"כ אחר פשפושו ותלה ולא מצא בעצמו שום חסרון ממ"ח דברי' שהתורה נקנית בהם הן יסורים של אהבה שנא' כי את אשר יאהב ה' יוכיח כדי להרבות שכרו בעוה"ב:

שם יפשפש במעשיו שנא' נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה כו' פשפש ומצא יעשה תשובה שנא' ונשובה אל ה' פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה, וקשה דהא ביטול תורה גופי' הוי חטא, ונר' לפרש דאיתא בזוה"ק (פ' ויקרא) ע"פ או הודע אליו חטאתו, אורייתא מודעה לי' חובי' שמי שהוא לומד יודע גודל העוונות שעושה, וז"ש פשפש

ולא מצא יתלה בביטול תורה, שעי"ז לא מצא בעצמו העוונות שעשה, ועי' עוד בביאור מאמר זה בחידושי עה"ת פ' מצורע ופ' עקב ופ' תצא בס"ד:

או יאמר דאיתא במדרש (פ' לך) שהקב"ה הראה לאברהם מעשה קרבנות לכפרה ובזמן שאין בהמ"ק אזי תורה במקום קרבן ואם אינם עוסקים בתורה אזי נוטל הצדיק שבהם והוא במקום קרבן, וידוע שהצדיקים הם בחי' ראש להההמון עם שהם כמו צפורן וכמ"ש בביאור המדרש כל הנשמות תלוית באדה"ר זה בראשו כו' והצפורן מרגיש ביסורי הראש, וז"ש אם רואה אדם שיסורים באים עליו היינו יסורי הסתלקות הצדיקים אזי צריך לפשפש במעשיו כו' בשביל עון הדור פשפש ולא מצא אז יתלה בביטול תורה שעי"ז צריכים להסתלק במקום קרבן, ועמ"ש בהפט' וילך בדרך הי"ב עוד יישוב לזה:.

או יאמר דהנה הרמב"ם ז"ל כתב דאם אדם עושה עבירה הקב"ה נפרע תחלה מממונו ואח"כ מגופו, אבל בביטול תורה ח"ו הקב"ה נפרע תחלה מגופו ע"ש, וזהו אם רואה אדם שיסורים באים עליו, היינו על גופו יפשפש במעשיו מלשון (ש"א כ"ה) ומעשהו בכרמל, שישגיח בעסקי ממונו אם לא הגיע בממונו תחלה הפסד וכליון, ואז יעשה תשובה, אבל אם פשפש ולא מצא שום נזק בממונו, יתלה בביטול תורה שאז הוא נענש בגופו ויעשה תשובה, וז"ש (פ' וישלח) ויבא יעקב שלם, ופירש"י שלם בגופו שלם בממונו שלם בתורתו, שלא הי' לו יסורי' בגופו, וא"ת שהי' לו עבירה אחרת עז"א שלם בממונו, וזהו מחמת שהי' שלם בתורתו בלימוד ובמעשה כהנ"ל:

או יאמר כי ידוע שמעלת האדם הוא רק בשלימות המדות טובת, ע"כ ההכרח להענישם ביסורין כדי שירגישו חטאם לעשות תשובה ולהשגיח בחסרון מדותיו, כי עפ"י הרוב דרך איש ישר בעיניו ומדעתו כי אינו במדות הרעות כלל, ואין כל אדם זוכה לפקוח במעלת עצמו מהמדות הרעות זה בהנה וזה באחרים, כי זה כל האדם, וז"ש אם רואה אדם שיסורין באים עליו, ע"י מדותיו הרעות בא בהשגחת השי"ת עין בעין אזי יפשפש במעשיו, לתקן מדותיו הרעות שיש לו, פשפש ולא מצא דרך תרופה למכתו לעזוב המדות הרעות הנ"ל, יתלה בביטול תורה, שבודאי אינו לומד תורה, כי הלומד תורה א"י לסבול המדות רעות:

או יאמר כי ידוע שהרבה פעמים באים היסורים ע"ד הנסיון לנסותו אם יעמוד בנסיון ולא יהרהר אחר מדותיו יתברך, וזהו לאותו שמכיר שיעמוד בנסיונו שנא' ה' צדיק יבחן, ואיתא במ"ר בראשית (פ' ל"ב) משל לבעה"ב שהי' לו שתי פרות אחת כחה יפה ואחת כחה רעה על איזו מהן מטריח, לא על זו שכחה יפה כך ה' אינו מנסה כ"א לצדיקים, וברבה איכה משל ליוצר כשהוא בודק בקנקניו אינו בודק בקנקניו הרעים שאם מכה

עליהם באצבע פ"א הוא שוברו, אלא בודק בקנקניו היפים שאפי' מקיש עליהם כ"פ אין שוברן, כך הקב"ה אינו מנסה ומייסר הרשעים כ"א לצדיקים הוי ה' צדיק יבחן, וז"ש אם רואה אדם שיסורים באים עליו על גופו יפשפש במעשיו לראות אם הוא ראוי לנסיון מצד מעשיו הטובים שנא' נחפשה דרכינו, פשפש ומצא יעשה תשובה, כי אם הי' צדיק גמור בבירור ג"כ לא נתנסה כלל (ועמ"ש בחי' עה"ת ס"פ וירא) פשפש ולא מצא מעש"ט כ"כ עד שיזכה לנסיון יתלה בביטול תורה, והוא ע"צ העונש, מה שביטל מלימוד התורה שע"ז לא שייך תשובה ללמוד כי ביום האחר החיוב מצד עצמו ללמוד ואיך ישלים יום העבר שביטל תורה [או, שבמניעת תוכחתו מהעוונות ושביטלו תורה מגיע ביסורין, כמ"ש הזוה"ק (פ' ויקרא), או ירמז, פשפש ולא מצא עבירות גדולת שלא ימתינו לו כלל, כמו חילול השם שאין מקיפין, אז יתלה בביטול תורה, שבזה אין ממתינים, כי אין מגיע לתשובה, שיהי' ההמתנה תועלת לזה] אבל תקנתו ללמד תורה לרבים שע"י תורת תלמידיו יוכל להשלים הביטול תורה מימים שעברו שנא' אשרי הגבר אשר תיסרנו יה כדי ומתורתך תלמדנו, שילמד תורה לרבים ואם תלה ולא מצא שום עון ביטול תורה והעם הולכים בדרך הישר, או שאין בידו למחות בידוע שהם יסורים של אהבה כנ"ל:

שם אמר רבא א"ר סחורה א"ר הונא כל שהקב"ה חפץ בו מדכאו ביסורים יש לפרש בזה (תהלים ג') מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו, והקשו לקמן (דף ז':) מזמור כ' ורצה שכשהי' לו צרת הגוף הי' לו מזמור דכל צערא דגופא לאו כלום כי תכליתו לטוב, והעיקר כשהצער מגיע להנשמה, אבל ה' מה רבו צרי רבים קמים עלי רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לו באלקים סלה, שאין שום ישועה להנשמה זהו רב צרה וקינה:

שם אם רואה אדם שיסורין באים עליו יפשפש במעשיו כו' פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה, הקושי' מפורסמת הלא אין לך עון גדול מביטול תורה כנגד כולם ולמה עשאו טפל, אך רומז שיפשפש תחלה במעשיו של עצמו ואם לא ימצא בעצמו איזה עון יתלה שנענש בשביל ביטול תורה שלא למד תורה לרבים ולא מיחה בם כראוי ונענש עבורם כי תורה לשון הוראה שמורה לאחרים כנודע, זה שמעתי מאאמ"ו נ"י, ואפ"ל שז"ש באבות (פ"ג מט"ו) ובטוב העולם נדון, בשביל טוב העולם טוב רומז לתורה ע"ז נדון הצדיק שיהא מטיב לעולם ללמדם תורה ויקבל שכר לעתיד והכל עפ"י רוב המעשה, שיתרבו מעשיו יותר ממה שעשה בעצמו, וירמוז עוד המעשה ע"ד שארז"ל גדול המעשה יותר כו' שהמעשה לאחרים נעשה גדול שכרו יותר גם מן העושה, שמעשים של אחרים הנעשים על ידו יוחשב לו:

שם א"ר הונא כל שהקב"ה חפץ בו מדכאו ביסורים שנא' (ישעי' נ"ג) וה' חפץ דכאו החלי יכול אפי' לא קבלם מאהבה ת"ל (שם) אם תשים אשם נפשו מה אשם לדעת אף יסורים לדעת ואם קבלם מה שכרו יראה זרע יאריך ימים ולא עוד שתלמודו מתקיים בידו שנא' וחפץ ה' בידו יצליח. והקשה בספר מעשה חייא כאן דהא היסורין באין אחרי שחפץ בו השם והיאך שייך לומר שלא קבלם מאהבה, ואם הכונה לומר שהכל גלוי לפניו אם יקבלם מאהבה, הול"ל יכול אפי' לא יקבלם מאהבה, ב', דלמה לא הביא ר"ה קרא המוקדם כי את אשר יאהב ה' יוכיח, או איפכא למה לא הביא רבא לעיל האי קרא וה' חפץ דכאו כו', ג', אמרו אם קבלם מה שכרו, הלא כבר אמר מקודם בידוע שיסורין של אהבה הן וכמו שפירש"י כדי להרבות שכרו בעוה"ב יותר מכדי זכיותיו, ד', אמרו מדכאו ביסורין, ולא אמר כלשון המוקדם הקב"ה מביא עליו יסורין, ועיין ברי"ף מזה, ונראה לתרץ דהנה היסורים הבאים על האדם יתכן בכמה אופנים. א', כדי להחזירו למוטב שיעשה תשובה וכמ"ש (פ' בחוקותי) ואם באלה לא תוסרו לי ויסרתי אתכם שבע על חטאתיכם כו' או אז יכנע לבבם הערל, וכן אמר הנביא (עמוס ד') וגם אני נתתי לכם נקיון שיניים וחוסר לחם ולא שבתם עדי נאום ה' וגם אנכי מנעתי מכם את הגשם וגו' ולא שבתם, הרי שהיסורין הן מצד אהבת השי"ת כדי להחזירו למוטב. כאב המייסר לבנו בשוטים להוליכו לבית הספר אעפ"י שהבן מרגיש יסורין בגופו, אבל תכלית כונת האב כדי שילמוד ויגיע לתועלתו, וע"ז כיון החכם (משלי ) מוסר ה' בני אל תמאס וגו' כי את אשר יאהב ה' יוכיח, שכ"ז שהקב"ה מייסרו נראה שיש עדיין עליו אהבת ה', וכמו באב שאינו משגיח על בנו ומונע ממנו מוסר שאמר (שם י"ג) חושך שבטו שונא בנו, כן בהקב"ה כתי' ומשלם לשונאיו על פניו להאבידו, ב', שהקב"ה מייסרו למרק עונותיו כמ"ש בתענית (דף י"א.) ע"פ אל אמונה ואין עול, כשם שהקב"ה משלם לרשעים המעש"ט שעשו בעוה"ז להאבידם מעוה"ב כך הקב"ה משלם לצדיקים בעוה"ז על כל העוונת כדי שיהי' להם שכר משלם לעוה"ב, וזהו ג"כ מאהבה, ג', כדי שיכפר על עון הדור כמ"ש (ישעי' נ"ג) אכן חלינו הוא נשא ומכאובינו כו' והוא מחולל מפשעינו מדוכא מעונותינו וגו', וב' חלוקי היסורים יוכל להיות בחוץ לגופו שהוא יסורי עוני, אבל החלק הג' שהוא לכפר על הדור צריך להיות דוקא בגוף הצדיק כמ"ש (ב"מ פ"ז) כל שני יסורין דר' אלעזר בר"ש לא שכיב אינש בלא זמני' ומטעם זה צריך להיות דוקא היסורין בגופו כדי לכפר על עון הדור שלא יגיע להם היזק בגופו שלא ימותו ח"ו לפני זמנם, ואיתא בר"ח שער האהבה פ"ג ארשב"ל בג' לשונות של חיבה חבב הקב"ה את ישראל בדביקה וחשיקה וחפיצה וכולם למדנו מפרשה של אותו רשע, וגדולה מכולם

חפיצה כמ"ש ולא איחר הנער לעשות כי חפץ בבת יעקב שהכניס א"ע בסכנה במס"נ אף שיגיע קרוב למיתה ע"ש, וז"ש כל שהקב"ה חפץ בו, שהיא במדריגה גדולה שחפץ בו מדכאו ביסורין בגופו ממש עד שמגיע לחולי שנא' וה' חפץ דכאו החלי, ולכך מביא ר"ה פסוק כי את אשר יאהב ה', שזה מדבר בצדיק גמור שהקב"ה אוהבו בחפץ ולא במדריגת אהבה לבד שמביא עליו יסורים כדי להרבות שכרו בעוה"ב, שגם יסורים אלו הם חוץ לגופו כמו יסורי עוני וכדומה מדכאו ביסורין בגופו ממש עד שיגיע לחולי כדי שיהי' הצדיק מכפר על העון הדור, וזה א"א רק כשיש לו יסורים בגופו ממש כמו ר"א בר"ש וכר"י נשיאה בב"מ שם, הגם שהוא אינו יכול להתפלל וללמוד שצריכין להיות בשמחה [וכמש"כ הבאה"ט א"ח סי' א' סק"ז] מ"מ יקבלם אף אם הוא מדוכא בחולי כדי לכפר על עוונת ישראל, אבל לרבא לעיל לא מיירי רק ביסורין שהקב"ה מביא עליו רק להרבות שכרו בעוה"ב לפיכך מביא הפסוק כי את אשר יאהב ה' יוכיח, אפי' ביסורין שהם חוץ לגופו, וז"ש יכול אפי' לא קיבלם מאהבה, כמו בשביל אהבה כמ"ש (תלים ק"ז) ארץ פרי למליחה מרעת כו' דפירושו בשביל הרעות שעושים יושבי בה, והה"נ מאהבה בשביל האהבה, שיש לו לתורה ותפלה שצריכים להיות בשמחה וע"כ אין רצונו לקבל יסורין בגופו ממש, יכול יהו היסורין ג"כ כפרה על הדור, ת"ל אם תשים אשם נפשו מה אשם לדעת אף יסורין לדעת, שיהי' כפרה למרק עוונות הדור ע"י יסורי גופו ממש, וז"ש ואם קיבלם מה שכרו, אחרי שלא באו בשביל עצמו רק לכפר על הדור מה שכר יהי' לו בעצמו, ואמר יראה זרע יאריך ימים, דאיתא במ"ק (דף כ"ח.) בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא אלא במזלא, ופי' המפרשים שפי' מזל הוא למעלה מהטבע שהעולם מתנהג במקום זכות וחוב, אבל מזל בני חיי ומזוני זהו למעלה מן העולם, וזה שאינו חושש ביסורין לטובת עצמו רק הוא מקבלם בשביל טובת העולם ולכפר על עון הדור שהוא ג"כ למעלה מן הטבע, ע"כ יראה זרע יאריך ימים שהמה ג"כ למעלה מהטבע ובמזלא תליא כנ"ל:

שם ולא עוד שתלמודו מתקיים בידו שנא' וחפץ ה' בידו יצליח, שהתורה נק' חפץ כמ"ש כי אם בתורת ה' חפצו, ויל"ד בלשון מתקיים בידו, לימא ותלמודו מתקיים, או ותלמודו אין משתכח הימנו, ואפ"ל דאיתא ביבמות (דף ק"ט:) כל האומר אין לו אלא תורה, אפי' שכר תורה אין לו שנא' ולמדתם ושמרתם לעשותו כל שאינו בעשי' אינו בלימוד, ור"ה לטעמי' דאמר בע"ז (דף י"ז:) כל העוסק בתורה בלבד ואין לו מעש"ט דומה כמי שאין לו אלוה שנא' וימים רבים לישראל ללא אלקי אמת וללא תורה, ולז"א ר"ה כאן ולא עוד שתלמודו מתקיים בידו, דמה שהוא לומד מתקיים ע"י ממש שהוא עושה ומקיים מה

שהוא לומד שנא' וחפץ ה' בידו יצליח, שמחמת שמקבל היסורין בגופו כדי למרק ע"י עון הדור, בשביל זכות זה יזכה שתלמודו שלומד יתקיים בידו במעשה ממש, כי לא המדרש העיקר אלא המעשה, וטעם הדבר דזה שדומה כמי שאין לו אלוה, הוא עפמ"ש בהקדמת הזוהר במעלת הצדקה כ' בס' דשלמה מלכא מאן דיהיב למסכנא מתחזי צלם אלהים על פניו וכל הבריות יריאים ממנו וגם המזיקין והמקטריגים בדילין הימנו ואו' הבו יקר לדיוקנא דמלכא ע"ש, ע"כ דוקא ע"י ג"ח מתחזי צלם אלהים על פניו, וזה גומל חסד למרק עון הדור:

שם כל שאין בהם ביטול תורה שנא' אשרי הגבר כו', יפורש הענין ע"ד (איוב י') נקטה נפשי בחיי אעזבה עלי שיחי אדברה במר נפשי, היינו שנכרתו הנשמה והגוף, ועכ"ז מהנוגע אל הגוף אעזוב ולא אדבר להתאונן, רק אדברה במרירות מה שנוגע אל הנשמה, וזה שקלל דוד ואמר (ש"א כ"ו) אם ה' הסיתך בי ירח מנחה ואם בני אדם ארורים הם וגו' כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה', דקשה שלא עבר על מדותיו כמדת חסיד, אך להיות כי הי' לו ביטול תורה ותפלה במה שגרשו שאול מלהסתפח בנחלת ה' ע"י מלשנותם, והי' הדבר נוגע להנשמה אלא שהי' מסופק אם חטאו גרם שיגידו מלשינות עליו, לז"א אם ה' הסיתך כו' ואם ב"א ארורים הם פי' מכבר כמ"ש בסנהדרין (דף כ"ט.) אין טוענין למסית מנ"ל מנחש הקדמוני כי גרשוני מהסתפח כנ"ל:

שם תניא רשב"י אומר ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולן לא נתנן אלא ע"י יסורין מחמת שהגוף החומריי והנפש השכליי מתנגדים זה לזה ומי שמתייגע בלימוד התורה יש לו יסורין ועינוי להגוף, ועיי' בדברינו פ' בשלח, במדרש ד"א אז ישיר, ופ' תצוה, ופ' אחרי בפסוק ולקח מלא המחתה, ור"פ במדבר מזה:

שם אלו הן תורה וא"י והעוה"ב, תורה מנין שנא' אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו, א"י שנא' כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלקיך מיסרך וכתיב בתרי' כי ה"א מביאך אל ארץ טובה העוה"ב דכתיב כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחת מוסר, נראה שבא להשמיענו שמתחלה צריך ללמוד תורה בכדי שידע מה לעשות ולקיים, ואח"כ א"י, ובסוטה (דף י"ד.) וכי משה לפרי' הי' צריך אלא אמר יש כמה מצות התלוים בארץ ואני רוצה לקיימן, הגם שהיו בלימוד אצלו הי' רוצה לקיים במעשה דוקא, ותכלית לימוד התורה כדי לבא לידי מעשה כמ"ש בברכות (דף י"ז.) שכל טוב לכל עושיהם, ללומדיהם לא נאמר אלא לעושיהם, ע"כ ההכרח מקודם לימוד התורה שהיא לבא על ידה לעוה"ב ואח"כ א"י שהיא המעשה שכ"ה מצות תלויות בארץ וכל ספר ת"כ ג"כ

תלויות בבהמ"ק ואח"כ יוכל לבא לעוה"ב, ולזה סידר רשב"י ג' מתנות טובות, תורה היינו מקודם לימוד התורה ואח"כ א"י שהיא המעשה ואח"כ יוכל לבא לעוה"ב:
או יאמר דאיתא בנדרים (דף ל"ח.) אר"י בתחלה הי' משה למד תורה ומשכחה עד שנתנה לו במתנה שנא' ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו, ובעירובין (דף נ"ד.) א"ר מתנא מאי דכתיב וממדבר מתנה אם משים אדם עצמו כמדבר הזה שהכל דשין בה, שאין בו גסות הרוח תלמודו מתקיים בידו וניתנה לו במתנה וממתנה נחליאל, ובמשנה סוף סוטה שאין הענוה באה אלא אחר קדושה וטהרה, ואיתא ביומא (דף ע"ב:) ג' כתרים הם כתר תורה כתר כהונה וכתר מלכות, כהונה נטל אהרן מלכות נטל דוד, כתר תורה היא במתנה והפקר כל מי שרוצה ליטול יבא ויטול, ואמר שם ושמתם זכה נעשה לו סם חיים לא זכה נעשה לו סם המות וכו' במטותא מינייכו דלא תירתו תרתי גיהנם, וז"ש ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל, פי' לכל ישראל ולא כמו הכהונה ומלכות שהיא רק לאהרן ולדוד, אבל ג' מתנות הנ"ל נתן לכולם וכל הרוצה ליטול יבא ויטול והיא מתנה טובה רק שהם ע"י יסורים, התורה שיהי' לו נתונה במתנה שלא תשתכח ממנו צריך שיהי' כמדבר שהכל דשין בו דהיינו שיהי' עניו, וזה א"א אלא ע"י יסורין דהיינו פרישה וקדושה וטהרה ואח"כ ענוה ואז היא מתנה טובה ונעשית לו סמא דחיי, ארץ ישראל מתנה טובה דכתיב על הארץ הטובה כו' שהיא הכנה לתורה אם אין קמח כו' אלא שיוכל לבא ח"ו לגסות רוח ולחטא כמ"ש (פ' עקב) ובתים מלאים כל טוב ורם לבבך ושכחת, אבל כשהיא נתונה מקודם ע"י יסורין אז יהי' טבעו נוטה להכנעה תמיד כמ"ש באבות (פ"ד מ"ט) כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימו מעושר, מחמת שמורגל בתורה בעוני, וז"ש כי כאשר ייסר איש את בנו ה"א מיסרך וכתיב בתרי' כי ה"א מביאך אל ארץ טובה ורחבה, וגם היא מתנה טובה דכתיב בה על הארץ הטובה כמ"ש בח"א מהרש"א ז"ל עוה"ב, אמרו לקמן (דף י"ז.) שאין בו לא אכילה ושתי' אלא צד קים יושבי' כו', ואם האדם מייסר א"ע לפרוש מתענוגי הגוף ומהבלי העוה"ז, אז הוא נדבק בתענוגי זיו עוה"ב, אבל כשהוא מדבק א"ע לתענוגי העוה"ז, א"י לבא לתענוגי העוה"ב, וזהו שנא' ודרך חיים תוכחת מוסר, שא"א לבא לחיי' הנצחיים רק ע"י תוכחת מוסר, אבל בלא יסורים שיפרוש א"ע מתענוגי עה"ז א"א להתבונן תענוגי עה"ב כמ"ש (אבות פ"ד) יפה שעה א' מקורת רוח בעוה"ב מכל חיי העוה"ז, כי הם ב' צרות זה לזה אם אינו מפריש מתענוגי עוה"ז לא יוכל להתבונן שהיא מתנה טובה, וכמ"ש בברכות (דף נ"ז:) ג' מעין העוה"ב כו' שכשדוחה כל המותרות ותאוות רעות אזי יוכל להרגיש תענוגי עה"ב

ופרישת התאוות הוא יסורין להגוף אזי יכול לבא לעה"ב ע"י יסורין, וע"כ תשמיש נקבי' הוא מעין עוה"ב, כי ג' מתנות טובות הנ"ל א"א ולא ניתנו אלא ע"י יסורין:
שם איזהו יסורים של אהבה כל שאין בו ביטול תורה ותפלה, ראוי להבין שרוב הבעלי יסורים מגיעים בזה לביטול תורה, ואף בר"א בר"ש מצינו בב"מ (דף פ"ד) שאמר בצפרא להיסורין זילו מפני ביטול תורה, וה"א שצדיקים לא יהי' להם יסורי' של אהבה, ונר' לפרש כי יתכן להיות שנחשב להם התורה כדבר הרשות, מפני שאין להם להתעסק בד"א עוסקי' בתורה ותפלה, וכשמגיע להם איזו עסק הם מבטלי' ואין נחשב להם התורה והתפלה כלל, וזהו מדריגה פחותה כיון שאין להם שום דרך בעבודת ה', ואין להם תועלת מהיסורים כי בדעתם שאין חוטאים בזה כלל, אך אותם שיודעים שמחוייבים לעסוק בתורה ובתפלה בודאי אינם מבטלים מיד מפני דברי רשות להתעסק בהם, וכאשר תזדמן להם שיבטלו בפיתוי היצה"ר, הקב"ה מיסרם עבור זה ומרגישים מיד שמגיע להם עונשים ועושים תשובה, וז"ש אלו הם יסורים של אהבה, שנסמך למאמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח, כל שאין בו ביטול תורה ותפלה, ירצה שאינו מהכת הפחותה שיבטל תורה ותפלה בכל איזו דבר שתזדמן לו בבטולו, רק שהוא מאותן שהגיע לו ביטול באונס ע"י פיתוי היצר, אז מגיע להם אהבת ה' ליסרם בכדי להדריכם לדרך הישר שיהי' לו יראת העונש, אבל הפחותים לגמרי אינם מגיעים לעולם לדרך הנכון כי תולה הכל בדרך מקרה, ועמ"ש בחי' עה"ת (פ' בחוקותי) מזה: פשפש ומצא יעשה תשובה שנא' ונשובה עד ה' פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו וכו' לבאר כל הדקדוקים, א' וכי ביטול תורה מלתא זוטרתי היא הלא תחלת דינו של אדם קבעת עתים לתורה, ותיכף תחילתו ראוי לפשפש אם נמצא בידו עון דביטול תורה והאיך אמר שבאם לא מצא יתלה בביטול תורה, ושאר דקדוקים מבואר בדברינו לעיל ובס' נזר הקודש, ב' היאך שייך לומר על ב"א אשר יסודו מעפר וכצל עובר הוא אף כי הזכרון שלו מה שפעל ועשה מנוער ואינו זוכר ומה גם שהחכם אמר (קהלת ז') אין אדם צדיק בארץ וגו', ג' יפלא הקרא שמביא ע"ז אשרי הגבר וגו' ומזה לא משמע כלל לימוד הזה, ד', מה שמסיים אח"כ תלה ולא מצא בביטול תורה בידוע כו' שאמרו בפני עצמו ואינו כולל ג"כ שיעשה תשובה וכי ביטול לתורה א"צ תשובה, נאמר דהנה מיד אח"ז איתא מימרא פליגי ר' יעקב בר אידי ורב אחא בר חנינא חד אמר אלו הן ייסורין של אהבה כל שאין בהן ביטול תורה ומביא האי קרא גופי' שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו וגו' ובתנאי שמתורתך תלמדנו וח"א אלו ייסורין של אהבה שאין בהן ביטול תפלה שנאמר ברוך ה' אשר לא הסיר וגו', והנה מצינו לשון

יתלה שימתין עד שידע שורש היסורין הללו כמו במס' שבועות (דף ב'.) תולה עד שיוודע לו וכן אשם תלוי להגין עד שיתוודע לו. וכן בפסחים (דף י"א:) אוכלין כל ד' ותולין כל חמש וברש"י (פ' בשלח) בפסוק ויחזק ה' וגו' שהי' תולה אם לרדוף ואם לאו ע"ש, ורבא סבר כשיטת המ"ד שייסורין של אהבה הוא שאין בה ביטול תורה מהך קרא אשרי הגבר וכו' וז"ש אם רואה אדם שייסורין באים עליו יפשפש במעשיו פשפש ומצא יעשה תשובה פשפש ולא מצא ועדיין הוא בספק אם חטא באמת איזה חטא ועון ונשכח זכרונו ממנו וע"כ הוא צריך לעשות תשובה או לא חטא והן ייסורים של אהבה עז"א שיתלה כך בספק בביטול תורה עד שיתברר לו היינו אם הייסורין יבטלו אותו מלימוד תורה ידע וישכיל שיש לו איזו עון אשר חטא רק שנשכח ממנו וצריך לעשות תשובה ואם לא יבטלו מתורה ידע שהם ייסורין של אהבה והיינו דמביא הקרא שנא' אשרי הגבר וגו' וזה שמסיים אח"כ ואם תלה ולא מצא ולא אמר סתם ואם לא מצא ביטול תורה] בידוע שהן ייסורין של אהבה, והבן, ועיי' בבינה לעתים דרוש נ"ג עת צרה בפסוק תייסרך רעתך וגו' ודע וראי כי מר ורע עזבך וגו' ע"ש:

שם פשפש ולא מצא, כפירש"י שיהי' הייסורים כפי חטאו יתלה בביטול תורה, שבאותה שעה שחטא הי' יכול ללמוד ונפרעין ג"כ ע"ז כמ"ש לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, דין על גוף העבירה וחשבון על אותה שעה שביטל ממצות:

## דף ה:

אתיא עון עון כו' וכתיב התם ומשלם עון אבות, יל"ד דלמה הוצרך להביא הגז"ש, דהא מהאי קרא גופי' מוכח דמוחלין לו, ונר' לפרש דהא בשבת פ' האורג אמרי' דקובר את בניו בשביל שלא בכה על אדם כשר, משמע דהעון עצמו אינו נמחק [עיין ברי"ף שם] א"כ ע"כ הא דאמר כאן דמוחלין לו, היינו נמי כשעסק בגמ"ח שהוא קבורת מתים והספידם כראוי והוא ג"ח בגופו, ועוסק בתורה דאז מוחלין לו, דבעסק בתורה ולא בגמ"ח אמרו בע"ז (דף י"ט.) דדומה כמי שאין לו אלוה, וכולהו בעינן, מש"ה מייתי הגז"ש דהא דמשלם עון אבות. היינו כשהצטרף עמו חסד ואמת ואז יכופר עון, וכן שם מיירי נמי שהי' קובר בניו דאז מוחלין לו על כל עוונותיו: שם דהוי לי' בנים ומתו, ופירש"י הוו להו יסורים של אהבה שהאבילות מכפרת על עונותיו, ומקשין דהא לעיל ע"א כתב רש"י שיסורין ש"א הוי רק כשמייסרו בלי שום עון, ונר' לפרש דה"ק דכיון דהאבילות מכפרת על עונותיו, א"כ אותן היסורי'. מזה שאין לו בנים הוי יסורים של אהבה, משא"כ כשאין

לו בנים כלל, שלא הי' לו כפרת עון עדיין, לא הוי יסורים של אהבה כלל [ע' בגופי הלכות, נדה (דף ז':) בד"ה וא"ר פדת, בע"א] ודוק:
שם משום תורה דלא אפשת, ע' ב"מ (דף פ"ד.) ר"א בן פדת כו' דמחדדין שמעתא כו' ואת אמרת כו':
שם ר' חייא בר אבא חלש על לגבי' ר' יוחנן א"ל חביבין עליך יסורין א"ל לא הן ולא שכרן, נר' לפרש דבכתובות (דף ח'.) רחב"א שכיב לי' ינוקא פתח ואמר זירא כו' ופריך אתי לנחומי צעורי קא מצער לי' ומשני ה"ק לי' חשיבת את לאתפוסי אדרא ע"ש, א"כ בזה שמתו בניו כבר הי' לו כפרת עון ויסורים של אהבה בזה, רק לכפר עון הדור ויהי' ממזכי הרבים, לז"א אחרי שאינן עבורי, לא הן ולא שכרם, עד"מ לא' שהי' עשיר וירד מנכסיו והטריח וגבה חובותיו, וא"ל עשיר א' אחרי שאתה זריז לגבות חובות, אתן לך חלק מחובותי שתגבה, ומיאן בטירחא זאת כיון שאינו משועבד לזה כלל והיסורי' יש בהם ביטול תורה ותפלה לשיטתי' לעיל: שם רבי אלעזר חלש כו' ואי משום מזוני, פירש"י שאינך עשיר, לא כל אדם זוכה לשתי שולחנות, ויל"ד לפירושו מה זו תשובה שהשיב לו ר"י לא כל אדם כו' ועוד האיך יתכן לבכות בשעת חליו שאינו עשיר אדרבה זה יהי' לו לכפרת עונותיו, בשלמא ריב"ז לקמן (דף כ"ח:) שפיר בכה בעת חליו שאמר איני יודע באיזו דרך מוליכין אותי כו' אבל ר"א מה בכה על ימי עניו שעברו, ונר' ליישב דבמ"ק (דף כ"ז.) איתא בראשונה היו מגלין פני עשירים ומכסים פני העניים כו' התקינו שיהו מכסין פני הכל מפני כבודן של עניים, והענין דאיתא בשבת (דף ק"ג:) ג"ד גמול דלים מ"ט פשוטה כרעי' דגימל לגבי דלית שכן דרכו של גומל חסדים לרוץ אחר דלים כו', ומ"ט מהדר אפי' דדלית מג' דליתן לי' בצינעא כי היכי דלא ליכסף מיני' עיי"ש, מוכח דהג' מגולה והעני דהיינו ד' מהדר אפי' מהעשיר לכסות א"ע וידוע שזכות הצדקה הולכת לפני אדם לאחר מותו להיות מליץ ופרקליט עליו כמ"ש (ישעי' נ"ח) והלך לפניך צדקיך וכבוד ה' יאספך, ע"כ היו מגלים פני העשירים להזכיר להם זכות הצדקה שהי' פניהם מגולים תמיד לרדוף אחרי העניים ומכסין פני העניים שאין להם זכות הצדקה שילך לפניהם לפרקליט, וע"ז שפיר שאלו ר' יוחנן אמאי קא בכית אי משום תורה דלא אפשת ואין לך פרקליט להגן עליך, הא שנינו א' המרבה וא' הממעיט כו' ובודאי יהי' לך זכות התורה להגן עליך, ואי משום מזוני שאינך עשיר ולא הי' ביכולתך להגן ולעשות צדקה להיות לך לפרקליט כהנ"ל לא כל אדם זוכה לשתי שולחנות שיוכל לקיים המצות בגוף ונפש כמו יוסף הצדיק שכלכל אחיו, שכל מי שזן הגופים זוכה לשולחן מלכים שיבא תמיד שפע ומזון על ידו לעוה"ז, ומי שזן ומפרנס הנפשות שלומד עם אחרים

זוכה לשולחן תורה שע"י יבא שפע ידיעת חכמת התורה כמ"ש יהיב חכמה לחכימיא, ואי משום בני וברא מזכי אבא וע"י בנים יהי' לך לפרקליט לעה"ב, דין גרמא דעשיראה ביר, שהוא העצם מסעודת הבראה עשירית שנתנו לי, דעיקר תולדותיהם של צדיקים הם מעש"ט, וכמו שפירש"י ע"פ תולדת נח איש צדיק, א"ל ר"א על האי שופרא דבלה בעפרא קבכינא, הכוונה עפ"מ דאיתא בב"מ (דף פ"ד.) דשופרי' דר' יוחנן מעין שופרי' דיעקב אבינו וידוע שדיוקנו של יעקב חקוקה בכסא הכבוד, אך להיות כי מחטא אדה"ר שאכל מעץ הדעת ונכנס בו זוהמת הנחש הוצרך להיות שהגוף יבלה בעפרא שיתפרדו כחות ד' יסודותיו שישוב לעפר. וכבר ביארנו בחי' עה"ת (פ' בראשית) וידוע שיעקב אבינו תיקן חטא אדה"ר וז"ש בתענית (דף ה'.) יעקב אבינו לא מת, וכמ"ש בחי' (פ' תולדות) ע"פ הנה אנכי הולך למות, וע"כ אמרו בב"מ (דף פ"ז.) עד יעקב לא הוי חולשא, שע"י יסורי חולי מתקנים חטא אדה"ר, ואז יוכל להמתיק ולהשיג אף בהיות הגוף קיים, ור"י לרוב ענותנותו חשב כי ההכרח להיותו בלוי בעפר כדי להשיג השגה עליונה שלא תיקן עדיין החטא, שאז הי' ביכלתו להשיג דברים שלא הי' יכול להשיג אף בהיותו בגוף בהאי שופרא, ועז"א לו על ד"א ודא"י קא בכית, דא ודאי בגי' כ"ו מספר שם הוי' ב"ה, וכמ"ש הודא"י שמו כן תהלתו, שמהוה הכל ברוחו שדיוקנו החקוק בכסא הכבוד יצטרך לבלות בעפר מחמת זוהמת הנחש עד דבכו תרווייהו:

שם תניא אבא בנימין אומר על ב' דברים הייתי מצטער כל ימי על תפלתי שתהא לפני מטתי, יש לכוין כך ידוע (מ"א ח' מ"ח) והתפללו אליך דרך ארצם, שכל התפלות שלהם לבהמ"ק, וצריך שלא יהא מסך מבדיל ביניהם ומטתי הוא הבהמ"ק כמ"ש (מ"ב י"א) בחדר המטות גם כתי' (ש"ה ג') הנה מטתו שלשלמה, וזש"א על תפלתי שתהא לפני מטתי הבהמ"ק שלא יהא מסך מבדיל ביניהם, וז"ש שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הקיר, היא קירות לבו שאם יש דבר חוצץ בין הפה להלב היא מסך המבדיל, בשם אא"ז השר מו"ה יצחק מזאלקאוו ועמ"ש בהפט' קרח מזה:

שם רב הונא תקיפו לי' כו' ליעיין מר במיליה, לשון במילי' אפשר לכאורה דר"ה הוי תלמידי' דשמואל דס"ל בב"ב (דף צ"ו:) דחמרא אכתפי' דגברי שוואר, ומסתמא הוי אמר הך שמעתתא מיני' דחטא אדם גרם להחמיץ היין, ע"כ ליעיין במילי', ובזה מיושב דברי התוס' בד"ה דינא בלא דינא, הרבה צדיקים כו', מה שלא דקדקו מקודם באמרו ליעיין מר במילי' דהא הרבה צדיקים יש כו', ולהנ"ל עיקר שהקשו על דברי עצמו שאמר שחימוץ היין הוא ע"י חטא האדם א"כ לעיין מר במילי' דהרבה צדיקים שלוקים בממונם אינו בחימוץ היין, אמר להו ומי חשידנא בעיניכו, דאי' ביומא (דף פ"ו:) מפרסמין החנפים

מפני חילול השם וערש"י שם, שתפרסמו אותו בכדי שלא יאמרו מה הועיל לו זכותו בשיבא עליו הפורעניות, וכיון שלא מצא הוא ייסורים ש"א דהרבה צדיקים יש שלוקי' כו' אפי' בחימוץ היין, רק דכשאינו צדיק שיזכה לייסורי' ש"א אז אחמרא דגברא שוואר, א"ל ומי חשיד קוב"ה דעביד דינא בלא דינא, שבודאי הוא מצד דינא להעניש מדה כנגד מדה, ולא מצד יסורים של אהבה, וע"כ שפיר דקדקו התוס' דכיון שבעצמו אמר שלא מצא למה חשדוהו שיהי' דינא, ולא מצד ייסורי' ש"א ותרצו דהם ידעו שלא הי' נותן שבושא לאריסי', וכיון שנתקלקלה הסחורה עצמה ודאי הוא מצד הדין, ואמרו דינא בלא דינא היא מדה כנגד מדה, ולרמזו שלא יעשה עוד וע' כתובות (דף קי"א:) אי לאו דאיפגרת כו':

שם אמר להו מי קשביק לי מידי מיני' הא קא גניב לי כולי', ופירש"י וכי אינו חשוד בעיניכם שהוא גונב לי הרבה יותר מחלקו, ולכאו' קשה שהרי בח"מ סי' צ"ב ס"י מבואר דבחשוד וטענת ספק אינו נוטל מהאריס אפי' בשבועה, ובפרט כשידע מקודם שהי' חשוד דאפי' בודאי אינו נוטל כמבואר שם בהגה ס"ז, ונר' דהנה במ"ק (דף י"ג.) אמרי' דצורבא מרבנן עבד דינא לנפשי' ופירש"י להוציא מעות כשיודע שהדין עמו, והקשה עליו הרא"ש שם דהא זה חילול השם דאם הוא יודע אחרים לא ידעו, לזה כ' רש"י וכי אינו חשוד בעיניכם, שהכל יודעים שאין אריס שלי כשאר אריסים שאין אני נותן לו רק מחמת שהוא גנב ואין כאן חילול השם שהכל יודעים שנוטל יותר מחלקו, וזהו קא גניב לי כולי', היינו כל חלקו, ולא נשאר לפני אפי' חלקי בשלימות וע' בחי' עה"ת ר"פ ראה:

שם היינו דאמרי אינשי בתר גנבא גנוב וטעמא טעים, היינו דנראה שהוא היתר בעיניו שהגונב מן הגנב פטור וזה לא ידע שאף שפטור עכ"ז טעמא טעים להיות גזלן גמור, ועיין בחי' עה"ת (פ' בחוקותי) בס"ד: שם על תפלתי שתהא לפני מטתי ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום כו' אימא סמוך למטתי, עיין במהרש"א בח"א שכ' דנסמכו הדברים שאמר אח"כ ושתהא מטתי נתונה כו' וכפירוש תר"י ע"ד הרוצה להחכים ידרים ולהעשיר יצפין כו' שיש לאדם להתפלל ולצדד לצפון או לדרום דהיינו שיתן לו השי"ת בנים חכמים בתורה, ועשירים, וז"ש אלא אימא לפני מטתי היינו סמוך לשכיבה בלילה התפלל מקודם כו' עכ"ד, ויל"ד דלפי"ד על ב' דברים הייתי מצטער אינו מדוקדק, הול"ל על ב' דברים הייתי מתפלל שיהי' לי בנים זכרים ושיהיו חכמים ועשירים. דמה שייך מצטער בדבר שבידו לעשות, והענין כך שקאי מטתי על הזרע שימשך שפע נשמה לזרע מעולם המתקלא ששם מידות הנתונים בין צפון לדרום ולא ממדת הרחמים לחוד ולא ממדת הדין לחוד רק ממדות הנתונים בין צפון לדרום שיש אריכות ימים לאותו זרע,

משא"כ מעולם התהו שאנן שם מתקלא, ומעולם המתקלא יש אריכות ימים לאותו הזרע כדאיתא בזוהר () גבי האי ינוקא שהי' של ר' המנונא סבא שנשמתו הי' מעולם שאין לו מתקלא ומעולם המתקלא יש אריכות ימים:

או יפורש שהוא כעין תפלת חנה שהתפללה על בנה (לקמן ל"א:) שלא יהא לא חכם ולא טיפש, שלא יהא חכם ביותר והחכמה היא בדרום כענין (מנחות פ"ו.)

הרוצה להחכים ידרים, ולא כן בצפון, גם בבל שהיא בצפון אמר בגמ' פסחים (דף ל"ד:) משום דיתבי בארעא דחשוכא אמרי שמעתא דמחשכא, וז"ש על מטתי קאי על זרעו שיהיו נתונים בין צפון לדרום שלא יהא לא חכם ולא טיפש:

ובענין הסמיכות נראה דאיתא בר"ח שער הקדושה פט"ז בשם התיקונים שמדמה קדושת הזיווג לייחוד קוב"ה שאדם עושה בתפלת י"ח שהוא בחשאי ובביתו ובאימה וביראה בבת זוגו כגוונא דחנה דאיתמר בה וקולה לא ישמע, הכי צריכין ישראל לייחדא בבת זוגו בחשאי בענווה ברתת בזיעה בכסוי' כו', ומבואר שם מחכמי המחקר והרופאים שהמשמש מטתו בהיות מזג גופם ממוצע בין הקור והחום, מועיל להיות לו בנים זכרים ויהי' חכם ולא טיפש, והקור הוא לצפון והחום לדרום, והם ב' הפכיים, ע"ש, והרמב"ם בפ"א מהל' דיעות כ' שהתכלית להיות בדרך הממוצע וע"כ צריך להיות בחצי הלילה שכבר שקט הגוף מרתיחת טבע המזון ואז מזגו צח ובהיר, וזהו על תפלתי שתהא סמוך למטתי, כמו שתפלתי ברתת וענוה וזיעה ובכיסוי' כמו כן תהי' מטתי ג"כ ברתת בענוה ובכסוי' ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום דהיינו קו המיצוע בין הקור והחום והוא חצות לילה שהוא המזג המצוע לא קר וחם בחוזק, ונצטער ע"ז לשבר תאות המשגל לקדש עצמו בחצי הלילה דוקא ולהיות דומה לתפלתו:

שם הויין לי' בנים זכרים שנא' וצפונך תמלא בטנם ישבעו בנים, נר' דדייק מסיפא והניחו יתרם לעולליהם, דבני ירושה הם זכרים דוקא: שם שנים שנכנסו להתפלל וקדם אחד מהם להתפלל ולא המתין את חבירו ויצא טורפין לו תפלתו בפניו, נראה לפרש דאיתא בתענית (דף ב'.) ולעבדו בכל לבבכם איזהו עבודה שהיא בלב זהו תפלה. וצריך להתפלל במחשבת המוח, ואם לא המתין א' לחבירו שהתפלל בלב לבד ולא במוח ובמחשבה, או במוח ובמחשבה לבד ולא בלב טורפין לו תפלתו בפניו, שלא תעלה ותתקבל תפלתו בראשו או בלבו לבד, שצריכה להיות בדחילו ורחימו, דחילו הוא בראשו ובמוחו, ורחימו הוא בלב כמ"ש בתיקונים (תיקון ע') מאן דישתמע קלי' בין בתורה בין בצלותא ולית תמן דחילו ורחימו, מיד וישמע ה' ויחר אפו, והמלאכים המקטריגים טורפין תפילתו בפניו ומונעין מלהגיע לפני השי"ת וזהו טורף נפשו באפו,

ואם המתין שהי' בשניהם יחד במוח ולב זוכה לברכות הללו ויהי כנהר שלומך וגו' ויהי כחול זרעך, שע"י התפלה כראוי בדו"ר מביא ברכה לעולם כנ"ל או יאמר הסמיכות דאיתא במ"ר (פ' תבא) מעשה בר' שהי' דורש בבהמ"ד הגדול וכשהי' מבקש לדרוש הי' אומר ראו אם נתכנסו כל הקהל ומהיכן אתה למד ממתן תורה מניין שנא' באמור ה' אלי הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי, ויש להבין רצונו שלא לדרוש עד שיהיו כל הקהל וכי לכבוד או לממון הי' צריך רבי, אך הענין הוא כשרוצה לדרוש לפני העם שיש בהם כמה מיני כיתות, הוא דבר קשה שכל כת יש להם שכל ומנהג אחר, מה שראוי לדרוש לכת זו אינו ראוי לכת זו, לזה המתין עד שיתכנסו כל הקהל דשמא יאמר דבר מה שלא יצטרך לכת זה רק לשאר העם ומהיכן אתה למד ממתן תורה כו', אך בתפלה יוכל להיות שע"י מבוקשו עבור זה יהי' רעה לחבירו, וביומא (דף נ"ג:) מצינו שהתפלל ע"ז הכה"ג ואל יכנס לפניך תפלת עוברי דרכים בשעה שהעולם צריך לו, רק שראוי לבטל כל ענייניו עבור צרכי חבירו אפי' באופן שיהי' רעה לעצמו, וז"ש בב"ק (דף צ"ב.) כל המתפלל על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה שנא' וכו', ירצה שמתפלל על חבירו הצריך לגשמים שירדו, והוא צריך בעצמו להיפוך שלא ירדו גשמים אזי הוא נענה תחלה קודם שמתפלל על עצמו כמ"ש (ישעי' ס"ה) טרם יקראו ואני אענה, כיון שמשליך עצמו מנגד לאהבת זולתו שבזה מגיע נח"ר להקב"ה שלא יצעק להשם עבור עצמו מה שצריך לזולתו, וה"ר ע"ז מאברהם שהוצרך לאותו דבר שיהי' אבימלך וביתו נעצרים שלא יאמרו מאבימלך נתעברה שרה ועכ"ז התפלל עליו, ע"כ נפקד אברהם תחלה ולז"א שנים שנכנסו להתפלל וקדם א' מהם להתפלל שהקדים להתפלל על עצמו ולא המתין את חבירו ויצא שלא השגיח להתפלל גם על חבירו ובאמת ראוי להתפלל על כלל ישראל (ועמ"ש ר"פ ויקרא מזה) טורפין תפלתו בפניו, שהמלאכים יש להם כח לטרוף תפלתו בפניו מה שמתפלל לפניו, וה"ר ע"ז שנא' טורף נפשו באפו הלמענך תעזב ארץ, שעיקר התפלה הוא כשמתפלל על הכלל כמש"ל שע"ז התפלל הכה"ג שעבור יחיד אין כדאי לעזוב ארץ, ולא עוד אלא שגורם לשכינה שתסתלק מישראל כי עיקר השראת השכינה תלוי באחדות ואהבת ישראל, ולהיות שצריך מקודם להתפלל על עצמו ועל בניו ועל ישראל, לזה הקדים בתועלת עצמו שיהי' תפלתו סמוך למטתו, ואח"ז בתועלת בניו שתהי' מטתו בין צפון לדרום שיהי' לו בנים זכרים שנא' וצפונך תמלא בטנם והניחו יתרם לעולליהם, והיינו בן שהוא יורש הקודם, (ומיושב בזה קו' המהרש"א בח"א) ואח"כ בעד כללות ישראל כנ"ל:

תוס' ד"ה אלא אימא סמוך למטתי כו' ולא ידעתי מנא לי', בענין מחלוקת רש"י ותוס' אם מותר ללמוד קודם התפלה, נר' להכריע דאותם ב"א שהם דביקים בה' וכשעומדים ממטתם אזי תיכף חשקה נפשם לעבוד ה' אזי יותר טוב להתפלל תיכף כי אם יעסוק בתורה תיכף אזי מצוי קצת להתפרד מדביקות ה' כמ"ש לקמן (דף ל"א.) אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה, היינו שלא יפטור א"ע מחיבור ודביקות ה' רק מתוך דבר הלכה שאז ההכרח להפסיק מדביקותו כדי להשיג הענין, ולהם ראוי לנהוג כדעת רש"י, אבל אותם ב"א כמונו כשעומדים ממטתם לבם טרוד תיכף במו"מ ושאר דברים כדומה, אזי טוב יותר לעסוק בתורה וזהו דעת התוס' שע"י עסק התורה הוא מופרד מגשמיות ויוכל להיות שעי"ז יוכל להתפלל כראוי, וכשהוא בצער ח"ו יגיע לו שמחה עי"ז כמ"ש (תהלים י"ט) פקודי ה' ישרים משמחי לב וזהו (משלי י"ב) דאגה בלב איש ישיחנה ודבר טוב ישמחנה, היינו שיכסוף הדאגה וישיחנה בלבו, אבל עדיין עצורה בלבו עת לדאוג, אבל כאשר יהי' עמו דבר טוב היינו התורה יתן ויוסיף שמחה בלבו, וכ"ז כשלומד מתוך השמחה והרחבה דאז טועם בה טעם ג"ע כמ"ש לקמן דף נ"ו.) בענין החלומות דאביי ורבא שחלם להם הפסוק לך אכול בשמחה לחמך, שפתר להם בר הדיא דזה יהי' לומד תורה מתוך שמחה וזה מתוך צער ח"ו כדי להפיג הצער: בא"ד אבל ראי' דשרי ללמוד קודם דלקמן פ"ב אמרי' דרב מקדים ומשי ידי' ומברך ומתני פירקי' וקרי ק"ש כי מטא זמן ק"ש, וכ' המהרש"א אין להקשות דלמא רש"י איירי בהגיע זמן ק"ש די"ל דרש"י ע"כ בלא הגיע מיירי דאי בהגיע הו"ל לרש"י לתפוס בלשון כד מטא זמן ק"ש אע"כ בלא הגיע איירי אבל קשה לי דבגמ' מספקא לן אי רב איירי בהגיע או לא ועיין בסוגיא דהתם היטב עכ"ל ורבים תמהו על דבריו דהא אפי' אי רב איירי בלא הגיע ג"כ ראי' דמותר, כיון דגם כאן מיירי בלא הגיע, ואי איירי בהגיע אדרבה יותר יש ראי' בזה [ועיי' בס' מכלול יופי (פ' עקב) ובס' זרע יעקב שכ' לפרש דבריו עפי"ד הרא"ש דללמוד עם אחרים מותר, וא"כ אי מיירי בהגיע זמן ק"ש ע"כ הא דלמד, עם אחרים הוי ולישנא ומתני לן דייק הכי וא"כ אין ראי' משם, ועיי' בס' שבט מיהודה, ובמים חיים שפירשו בע"א, ולענ"ד אפ"ל דהקושי' היא למה הביאו מפ"ב, ולא מפ"ק דאית' ג"כ הא דרב] ונלע"ד לפרש דכך כוונתו דהא בלא"ה קשה מה הקשו התוס' על רש"י דלמא אבא בנימין כריב"ק ס"ל דאמר עול מלכות שמים ומש"ה אסר ללמוד ועכצ"ל דכיון דהכא מיירי בדלא מטי זמני וכמ"ש המהרש"ל והמהרש"א, וא"כ רב שלמד היינו בדלא מטי זימני' ובכה"ג אפי' ריב"ק מודה דמותר וא"כ לד' רש"י אבא בנימין דלא כמאן, ולז"כ ועיין בסוגיא דהתם היטב דהא דקאמר התם וכ"ת בדלא מטי זמן ק"ש, נדחה למסקנא

ושפיר איכא למימר דאפי' בדלא מטי אוסר ריב"ק ללמוד ואבא בנימין כריב"ק ס"ל ודוק [ע' בני יששכר חודש אדר מאמר ב' ובס' אילנא דחיי סי' תל"א שריג ג' ובשאילת שלום מה"ת סי' קמ"ב:

או יאמר בהקדם מה שיש לדקדק בדברי התוס' שכתבו ורש"י פי' דאפי' ללמוד אסור, הא רש"י לא כ' דאסור ללמוד אלא דאבא בנימין הי' נזהר ומאי ראי' היא מרב שהי' לומד דדלמא הוא לא הי' נזהר, וע"כ דהתוס' דייקו מלשון רש"י דע"כ כוונתו שאסור ללמוד קודם התפלה בהגיע זמן ק"ש, כיון שכ' לשון נזהר וזה לא שייך רק אם יש איסור בדבר דהיינו בהגיע זמן ק"ש אסור ללמוד, שייך לשין נזהר אף בלא הגיע, אבל אם בהגיע זמן ק"ש ג"כ מותר ללמוד לא שייך לשון נזהר, והשתא שפיר הקשה המהרש"א דע"ז אינו ראי' מרב דמותר ללמוד בהגיע זמן ק"ש דדלמא רב איירי בלא הגיע ולא הי' נזהר ובהגיע באמת אסור ללמוד והשתא שייך שפיר דאבא בנימין הי' נזהר אף בלא הגיע כנ"ל:

ובעיקר קושי' המהרש"ל והמהרש"א והב"ח בסי' פ"ט על התוס'. נר' דהתוס' דייקו דאף בהגיע זמן מותר הא לקמן סבר למימר דרב כריב"ק ס"ל שאסור להקדים שום מצוה לקבלת עול מ"ש ומקשי דהא רחב"א אמר דמתני לן פרקין, הרי שמקדים לעסוק בתורה דהיא מצוה, וע"ז אמר וכ"ת בדלא מטי זמן ק"ש, ע"ש. ולרש"י אפי' אי לא סבר כריב"ק איכא איסור שימשך בלמודו בהגעת זמן, למה אמר וכ"ת בדלא מטי, דהא ע"כ בדלא מטי איירי דבמטי לכ"ע אסור, וא"כ ליכא למידק ג"כ שסבר כריב"ק דלריב"ק אין שייך קבלת עול מ"ש כ"א בהגעת זמן דוקא, ולמה קאמר וכ"ת, ועוד דטפי הו"ל לאסור מכח טרדא דשייך בין בתורה בין מצוה שיש בה חשש שיעבור זמן ק"ש בשביל שיטרד בה, והו"ל להגמ' לדייק מזה דבלא מטי איירי, וע"כ דאף דבדמטי זמן ק"ש מותר ללמוד, כנ"ל ודוק היטב:

גלי' לדרעי' ונפל נהורא, היינו שגליי' למעשה ידיו המצות ונפל נהורא, אי משום תורה דלא אפשת כו', הענין כתיב (משלי ד') כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו. קרא לקח טוב, עפ"י מארז"ל כי טוב סחרה מכל סחורה הוא כי לשנים שיש לכ"א סחורה ידוע והחליפו זה בזה נמצא כ"א שנטל סחורת חבירו הוא מחוסר הסחורה של עצמו שהי' לו מקודם. משא"כ בתורה שאחד אומר לחבירו שנה לי פרקך וזה שונה לזה פרקו נמצא יש בידו שניהם לזה ויש לזה כל השנים ואומר דרך מליצה כי לפעמים נגד המוכר הסחורה היא גרועה מכל הסחורת כגון ששונה לחבירו באמנה ובהקפה נמצא בכל הסחורת אם אינו עומד בפרעון יכול לומר לחבירו החזר לי סחורתי וכן הלוקח יש עליו דאגה באם שלא יעמוד בפרעון יבא המוכר ויטול את סחורתו שהיא בעין משא"כ אם

נתן תורה בהקפה הנה אצל הלוקח היא הסחורה הטובה שבכולן ששוב בטוח שלא ילקח ממנו הסחורה משא"כ אצל המוכר הוא רע מכל הסחורה וע"כ נק' התורה רק לקח טוב ואמר אל הלוקחי' התורה ומקבלים מת"ח בהקפה אומר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי שכבר קבלתם מהת"ח א"א להחזיר אף שלא תפרעו אתם אבל עכ"פ אני מצוה לכם שאל תעזובו לא יניחו ועזיבה הוא פרנסה וכן הוא בכלל שלמה (פ' ויצא) שלכך הבטיחו על הפרנסה ע"ד לא ראיתי צדיק נעזב, וגו', וזו שאמרו לעיל (דף ה'.) בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו מדת ב"ו אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצב ולוקח שמח אבל הקב"ה אינו כן נתן להם תורה לישראל ושמח שנא' כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו, שבמכירה כעין תורה מוכר עצב כהנ"ל, ועוד יאמר להמתיק יותר העניין על הת"ח הממונה על הציבור כנהוג ברוב קהלות ועליו מוטל ללמוד להם תורה וגם לדרוש להם לפעמים בשבת וי"ט להורות להם דרך ה' וגם לפעמים עוסק בתורה ללמוד את בניהם להחזיק תלמידים וקוצבים ליתן פרס משכר שיהי' לו להספקה למזונות ופרנסת ביתו ובעו"ה בדורות הללו עפ"י הרוב נשאר הפרס הקצוב לו השכירות בחוב אצל הציבור ואצל אבי התלמידים ואחרי עבר זמן וזמנים שעשה הלימוד המוטל עליו והוא נעזב מהם מלשלם אלשעבר ובטוחים שאי איפשר שיוציא מהם התורה שיותיר לו וכו' שנקרא לקח טוב ואומר ומתנצל עצמו הת"ח בשם ה' הנה כי לקח טוב נתתי לכם תורתי ועכ"פ אל תעזובו אותי שעזיבה נק' פרנסה ע"ד לא ראיתי צדיק נעזב וגו', ועיין מדרש רבה (פ' ויצא) ובריש פתיחת איכה על מה אבדה ארץ על עזבם את תורתי שלא פרנסו עיין משנת ר' אליעזר שם, וע"כ התורה נק' לקח טוב וזה משום תורה וכו':

שם ואי משום מזוני לא כל אדם זוכה לשתי שולחנות. ופירש"י אי משום מזוני שאינך עשיר, קשה להבין וכי שייך לומר על ר' אלעזר שיבכה בחליו על עשירות, דאפי' באדם פשוט לא שייך זה, ונראה דידוע שיש ב' בחינות לעבוד ה', א' בתורה ותפילה ומצות, ב' באכילה ושאר דברי רשות והוא עבודה גדולה יותר ולז"א אי משום מזוני פי' שאין אתה יכול לאכול בעבודה כדבעי, לא כל אדם זוכה לשתי שולחנות שזה לא מצאנו כ"א אצל רבי שהי' עשיר וקודם פטירתו אמר שלא הי' נהנה כלל מהעוה"ז: שם אלא אימא סמוך למטתי, לכאורה הול"ל כל ימי היתה תפלתי סמוך למטתי, ואומרו מצטער משמע שהי' מצטער בזה שיוכל לקיימו, ובזה יפלא איזה צער הוי לי' והלא הי' יכול לבחר כפי בחירתו שתיכף כשיקום ממטתו יתפלל, אך ידוע זה שמתקופת ניסן עד אחר תקופת תמוז היום ארוך ועלות השחר הוא ממש שתי שעות אחר חצות הלילה וכמו כן צאה"כ הוא כמעט שתי שעות ומחצה קודם חצות הלילה ואז זמן ק"ש שהוא רביע

היום היא בערך חמשה שעות על היום ולפעמים עוד פחות רבע שעה ומעט מקהלות קדושות שהציבור ישכימו אז לבהכ"נ להתפלל ק"ש בעונתה וזהו עיקר הזהירות שא"ר שמעון באבות פ"ב מי"ג הוי זהיר בק"ש ובתפלה, וכ' הרבי' יונה הביאו המדרש שמואל שם בפסוק (פ' יתרו) היו נכונים ליום השלישי כי ביום השלישי ירד וגו' אמר כאן ליום השלישי לומר שיקדימו עצמם לאור היום כי ביום השלישי ירד ולהורות בא שעיקר עבדות ה' תהי' בהשכמה ויקדימו לו ית' מפני כי ביום הג' עצמו כשיאיר היום ירד ה' על הר סיני, ע"ש, וע"כ ביחידי סגולה ההכרח להקדים ביחידות בתפלתו בכדי שתבא ק"ש בעונתה, והנה ידוע שעיקר זהירות בתפלה הוא התפלה עם הציבור ומבואר לקמן (דף ט':) שצריך להסמיך גאולה לתפלה, וא"כ יהי' מוכרח להתפלל ג"כ ביחיד, ומבואר (לקמן כ"ח:) שאסור להקדים בבהכנ"ס תפלתו לתפלת הציבור, וכן איתא בש"ע סי' צ' כשעומד עם הציבור אסור לו להקדים תפלתו וכו' ושם בסעיף י"א מי שיש לו בהכנ"ס בעירו ואינו נכנס בו להתפלל נקרא שכן רע וגורם גלות לו ולבניו ע"ש וכיון שצריך ליכנס לבהכ"נ ושם אסור להקדים תפלתו, ומבואר במג"א שם סק"כ דכשהשעה עוברת יצא חוץ לבהכ"נ וזהו שנצטער אבא בנימין שהי' רוצה שיהי' תפלתו בסמוך למטתו ולא רצה להתפלל ביחיד וחוץ לבהכ"נ ולא הי' לו ציבור:

## דף ו.

אמר רבא האי דוחקא דהוי בכלה מינייהו הני ברכי דשלהי מינייהו, יש לכוין כך. כתיב (ישעי' נ"ד) הרחיבי מקום אהלך והיא לעתיד ובמדרש (ס"פ ראה) מפרש א"י כל רובה הרים וגבעות כשישרה אותה הקב"ה היא מודעת מה היא שנא' כל גי ינשא והר וגבעה ישפלו ע"כ, וזה שאמר מגילה (דף כ"ט.) עתידין ב"כ ובהמ"ד שבבבל שיקבעו בא"י כו' שיתפשטו ההרים ויבאו תחת הב"כ וילך קדושת א"י עד שם, משא"כ עתה בעת הגלות, וכן כשהי' הבהמ"ק קיים הי' כמו לעתיד רק שלעתיד יהי' יותר ויותר כמ"ש בגיטין (דף נ"ז:) לדידי חזי לי האי אתרא ושיתין רבבי קני לא מחזיק אמר לי' ארץ צבי כתיב בזמן שיושבין עלי' כו' וז"ש האי דוחקא דהוי בכלה עליונה בעת הגלות מינייהו הוא שלא יניקו ממנה זרים, הני ברכי דשלהי, הם תרי ירכין דקשוט דשלהי שאינם משפיעים שפעם כמקדם דהיינו שפע נבואה שהיא מנצח מירך ימין ואחר חורבן הבית פסקה נבואה ומלאכי שרת שהם בסוד הוד שכולן שירות והודאות ולאחר חורבן כביכול נתמעטו כנפי החיות כדאיתא בחגיגה (דף י"ג) הכל מינייהו הוא [ע' יע"ד ח"ב דרוש ג'] ובחי' הפט' קרח ובהפט' פ' פרה ובהפט' פ' נח מזה:

שם ומניין לשנים שיושבים ועוסקין בתורה ששכינה עמהן שנא' אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו וכו', נר' לפרש דאיתא לקמן (דף ח',) שאין לו להקב"ה, אלא ד"א של הלכה, וכ' השל"ה ז"ל שזה המקום שעוסקין בתורה נקרא רה"י יחידו של עולם ית"ש שהוא רחב ד' רומז לד' אותיות של שמו הגדול הוי' וגבוה י' רומז לי' אותיות מלואו יו"ד ה"א וא"ו וכ"מ שאין עוסקים בתורה אין שכינה שורה שם ויש רשות לחצונים לשלוט שם, ונקרא רה"ר וזה שהזהיר לנו הכתוב בשבת על דברי חול רק לעסוק בתורה, והתולע"י כ' וז"ל, כתיב ממצוא חפצך ודבר דבר, ודרז"ל שלא יהא דבורך של שבת כדבור של חול והטעם כי אין לך מלה שיוצא מפיו של אדם שאין לה קול ואותו קול עולה למעלה ומעורר הדבר ההיא הנקרא חול כו' הרי הוא מפריד אלוף והקב"ה וכ"י שואלין עליו ואומרים מי הוא זה הגורם להפריד בינינו כו' אבל כשמוציא האדם מפיו ד"ת וקדושה נעשה ממנו קול ועולה ומעורר הדברים הקדושים ואז כתיב צאנה וראינה בנות ציון וגו' והמדבר דברי חול אזי מחלל שבת כמי שמוציא עצמו מרה"י היינו דבור תורה ששם מקומו של הקב"ה יחידו של עולם וכששח שיחה בטילה שכינה מסתלקת כביכול ממקומו והחיצונים שולטים שם ואפי' בימות החול הזהירו על שיחה בטילה ומכ"ש בשבת שאנו קדושים ותחת רשותו ית"ש, וז"ש שנים שיושבים ועוסקים בתורה והקול שלהם מעורר למעלה אזי שכינה שרוי' ביניהם כי זה מקומו של הקב"ה שנא' אז נדברו יראי ה' ממילא מתעוררים לדבר דברי קדושה ולעלות קולם למעלה מחמת שמתיראים שה' עומד לנגדם ולא יצאו מרה"י ולכן מדברים איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע את הקול מדבר אליו משא"כ ביחיד ובהרהור שאין לו קול כהנ"ל, ויכתב ספר זכרון לפניו לעורר למעלה ובסוד אור החוזר בא ג"כ אורות נוספות ליראי ה' ולחושבי למען שמו תמיד בכל מעשיהם ודבוריהם ומחשבותיהם ולי"ח ידוע ספר הוא מל' זכרון הוא וכו' לפניו והכל ע"י התורה ביראת ה' מתחברים צדיק וצדק לפניו יהלך בקישוטי פנים ואו' חזי במאי ברא כו' כנודע עד שגורמים מאו"א אורות וזהו ולחושבי שמו יתעלה ואין רחוק לומר שרמז במלת ולחושבי שמו לשון חשבון שיחשבו חשבון אותיותיו של שמו ית' שהוא רומז על רה"י ולא יפסקו מד"ת שלא יוציאו דבורם מרה"י ויעשה המקום רה"ר: או יאמר לפמ"ש האלשיך ז"ל (תהלים קי"ג) שהקב"ה נק' מקום ע"ש שהוא מקומו של עולם ולכך אף שהשכינה שרוי' ביניינו מ"מ הוא ית' רואה ואינו נראה כי המלאך בבואו על זה העולם משתנה שאין העולם משועבד אליו אבל הקב"ה שהוא מקומו של עולם לא יעצרנו גשם העולם להתלבש ואין בו שינוי חלילה ע"ש בפסוק מי כה' אלהינו וגו' ואיתא בתיקונים שהשם הוי' במספר מרובע גי' מקו"ם יפ"י הפ"ה ופ"ו הפ"ה ס"ה קפ"ו

כמנין מקו"ם, ולכך שכינה שרוי' ביניהם שנא' אז נדברו יראי ה' וגו' שכשחושב אדם שה' לנגדו תמיד אז ירא תמיד מפניו וכמ"ש בא"ח סי' א' בהג"ה בשם הרמב"ם ז"ל, וז"ש ליראי ה' שיודעים שהשכינה נגדם אף שאין נראה להם והם חושבי חשבון שמו שהוא גי' מקום הרומז שהוא מקומו של עולם מכה"כ אף שאינו נראה, וגם י"ל שרמז שהעיקר הוא לעוסק בתורה שיעסוק בגמ"ח ג"כ כי אז מתקן אות יוד של השם שהוא גי' א"ב ג"ד שרומז אלף בינה גמול דלים כמארז"ל בשבת פ' הבונה, ולז"א אז נדברו וגו' ליראי ה' ולחושבי שמו שעוסקים בתורה וגם בגמ"ח לפי שחושבין שמו שהיו"ד רומז לתורה מ"ח:

או יאמר כי ידוע מ"ש (תהלים ק"א) גבה עינים וגו' אותו לא אוכל, וארז"ל אין אני והוא כו' וכשאין מתגאים ולומדים יחד אז נק' יראי ה' ענוים כמ"ש עקב ענוה יראת ה' וז"ש (סוף מלאכי) בענין של הצלחת הרשעים והטובים הלכו קדורנית ועוסקי' בתורה יחד מתוך דוחק וענוה בודאי הוא לשמה אז נדברו בנו"ן כלו' שנקראים יראי ה' שעוסקין לשמה ולא מחמת יראת עונש ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו, היינו שתורתן עושה רושם למעלה בעולמות העליונים וזהו הכתיבה וכמ"ש (אבות פ"ב) דע מה למעלה, ממך, וזהו שארז"ל (רבה בהר) על עושי מצוה אליהו ומשיח כותבין והקב"ה חותם, וזהו ליראי ה' עושי' לשמה ולא מיראת עונש שזה נק' ירא לנפשו שלא תענש ולאו איהו יראת ה' ואומר ולחושבי שמו רומז שאוחזין במדת הענוה שנלמד מה' כמ"ש במדרש (פ' בראשית) וענותך תרבני, אינו אומר אלקים ברא בראשית כו', וירמז עוד שמדת ענוה נלמד משם הוי' ב"ה שאותיות השם כשתכתבם במלואם הם מעוטי' במספרם יותר מכל מלואי אותיות א"ב, וז"ש במגילה (דף ל"א.) במקום גדולתו שם ענותנותו, וז"ש (ישעיה נ"ד) וכל בניך הת"ח הם הבונים למודי הענוה משם ה' ואז ורב שלום בניך שלא יתגאה א' על חבירו:

שם תרי מכתבן מילייהו בספר הזכרונות חד לא מכתבן מילי', יש לפרש דהנה האלשיך כ' (תהלים ) דהתחלת המחשבה צריך שתהי' מהאדם והגמר ע"י הקב"ה כמ"ש (סוכה נ"ב) בכל יום יצרו של אדם מתגבר עליו והקב"ה עוזרו כו' ואעפ"כ יקבל הצדיק השכר כאלו עשה גם המעשה שהמחשבה טובה שלו מצטרף למעשה, ומ"מ לא נכתב בספר זכרון רק עד גמר המעשה ופי' בזה כל המזמור ה' בעזך ישמח מלך וגו' שהצדיק בטוח שה' יעזר לו ואעפ"כ הוא יקבל שכרו ז"א תאות לבו היא המחשבה טובה נתת לו, וז"ש (סוטה י"ג:) אין המצוה נקראת כו' מתוך הספר זכרון זה לא יהי' רק על מי שגומרה דאלו במחשבה לחוד לא נכתבת בספר ולא נקראת, לבניו אחריו אבל ארשת שפתיו

כשנדבר בדיבור אזי נשאר לדורות בל מנעת סלה גם מבניהם לעולם לז"א אז נדברו וגו' כשמדברים התורה אז ויכתב בספר זכרון לפניו וגו' אבל כשא' יושב ועוסק ומהרהר במחשבה וכמ"ש רש"י (אבות פ"ג) ע"פ ישב בדד וידום. כי כשיושב יחידי אזי דומם ושותק רק מהרהר אזי כל השכר מטיל עליו על עצמו ולא נכתב בספר זכרון לבניו:

או יאמר עפ"י מארז"ל לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי שאין מלאכי השרת נזקקין לו (שבת י"ב:) והקשו התוס' הא מה"ש אפי' דברים שבלב יודעים ע"ש, ונר' לפרש שאין מכירין ר"ל שאין משגיחין עליו אם לא שיחתוך בשפתיו בלה"ק וידוע מארז"ל שכשהאדם עושה מצוה אליהו ומשיח כותבן, לז"א חד דגמיר במחשבה לא מכתבן מילי' שאין מה"ש ואלי' ומשיח נזקקין לכתבו רק הקב"ה נותן לו שכר על המחשבה לו לעצמו ולא לבניו, ולזה ירמוז בשנים שנא' אז נדברו וגו' בפועל ויקשב ה' ויכתב בספר כלומר שה' שומע ומקשיב למחשבתו ונוסף ע"ז שגם נכתב בספר ע"י מלאכים הנזקקים לו וז"ש ליראי ה' ולחושבי שמו היינו גם המחשבה נכתבת, אבל חד דגמיר במחשבה ע"ז נא' אבא אליך וגו' כביכול הקב"ה אומר אני אבא בעצמי ליתן שכרך ולא ע"י מלאך וזהו אליך דייקא וברכתיך לך לעצמך ולא ע"י מה"ש שאין נזקקין לו וגם אליך למעט זרעו אחריו שאין מתברכין בשבילו וכן י"ל ברכתיך לך לבדך:

שם הקב"ה מניח תפילין וכו', הענין כי תפילין מל' דביקות כנודע, ולכך הקב"ה מתדבק בישראל שהוא ית"ש א' ואינו שורה רק במקום אחדות בישראל שדביקים למעלה מצד שרש נשמתם והם כולם ממחצב א' וז"ש וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך וראו ממך אלו תפילין שבראש שהם רומזים לדביקותו ית"ש בנו, וז"ל התולע"י ובדוגמא זו האדם למטה בתחלה מתעטף בציצית אחר מתעלה למעלה בסוד התפילין כו' ע"ד החכמה עליונה סוד ד' פרשיות של תפילין פ' ראשונה קדש וגו' כנגד החכמה וכו' פ' שני' והי' וגו' כנגד ה' ראשונה שבשם כו' פ' שלישי' כו' היחוד כנגד מדתו של אאע"ה פ' ד' והי' אם שמוע וגו' השמרו וגו' וחרה וגו' כנגד פחד יצחק כו' וד' פרשיות אלו י' שבשם נוטלן ומתעטר בהם והם כובע ישועה על ראשו ומתפאר בהם כו' ומכאן תבין שהקב"ה מניח תפילין כו' ולפי היותינו בצלם אלהים דוגמא עליונה נצטוינו במצוה זו משום והלכת בדרכיו ע"ש, דוגמת האורות והכתרים שבסיני שנעשו על ידם חירות משעבוד מלכיות וכמש"ש בתולע"י שבימי הרעה שולטות בראותם אותנו נושאים דמות חותמו של מלך יראו ממנו ולא יוכלו לנו כו' ע"ש, וכן מ"ש בתפילין דמארי עלמא כתיב בהו ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ וגו' שדבוק בנו מצד שיש אחדות בישראל שאין באומות ישמעאל אחדות ששרשם מחיצונים מעולם הפירוד ולכך נא' שם אשר הלך

האלהים לפדות לו עם וגו' ממצרים גוים, י"ל רמז ג"כ שהם מהמצרים ונא' שם בד"ה י"ז א' ותתן את עמך ישראל לך וגו' י"ל הכפל רומז שנשמתם מעולם בריא' ואצילות מקום האחדות ולמעלה ממלאכים שנק' ג"כ אלהים וכמ"ש (פ' וישלח) לא יעקב וגו' כ"א ישראל כי שרית עם אלהים וגו', וז"ש ומי משתבח' קוב"ה בשבחייהו דישראל אין דכתי' את ה' האמרת וגו' י"ל ג"כ מל' דביקות וחבור ותפירה וזה היום רומז ג"כ לתפילין שזמנם רק ביום וזה להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו וגו' וה' האמירך היום וגו' א"ל הקב"ה לישראל אתם עשיתוני חטיבה א' בעולם כו' דכתיב שמע וגו' ירמז לשון קבוץ כמו וישמע שאול וגו' ע"י שיתאחדו ישראל ה' אלהינו כי ה' אחד וישראל א' ב"ד אחד גי' הוי', וזהו האספו ואגידה וגו', אף אני אעשה כו' כמ"ש הוא יעשה שלום עלינו כו' שנהי' חטיבה א' בעולם דכתיב ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ וגו' ע"י ענוותם כמ"ש כי אתם המעט וגו' זוכים לשלום ולנשמת א"מ ואמר תינח בחד ביתא כו' אלא, רמוז בה' פסוקי' אלו לנרנח"י מד' עולמות אבי"ע כי מי גוי גדול וגו' שזוכים לרוח מיצירה וזהו אשר לו אלהים קרובים וגו' רומז למלאכים שזוכים בכל קראינו אליו בדיבורי תורה ותפלה, ומי גוי גדול אשר לו חקים וגו' שע"י מעש"ט זוכים מקודם לנפש מעשי' עולם הפירוד וזה דדמיין להדדי בחד ביתא ואח"כ זוכים לנשמה שנק' ישראל וז"ש אשריך וגו' רומז נשמה מב"י שנק' אשר ומ"י כמוך גי' אלהים עם א' נושע בה' וגו' ומי כעמך ישראל וגו' אשר פדית ממצרים וגו' וזה בחד ביתא או הנסה וגו' לשון הגבהה רומז ג"כ לבחי' חי' מחכמה בחד ביתא ולתתך עליון וגו' ביחידה וזהו על וגו' לתהלה ולשם ולתפארת ולהיותך עם קדוש וגו' וכולהו כתיב באדרעי' בבית א' רומז שהכל ע"י אחדות ישראל כמ"ש שימני כחותם ועיי' במהרש"א ולכך לקח ישראל לחלקו גוי מקרב גוי וגו' ובשביל זה ניתן להם חקים ותורה וכ"כ במ"ת ויחן שם ישראל נגד ההר בלשון אחדות כמ"ש רש"י ז"ל, וזהו הן על כפים חקותיך, חקקתי על תש"י שלי כדי לזכרך תמיד, ועיי' בחי' עה"ת (פ' נצבים) בע"א מזה:

שם אלו תפילין שבראש, וכ' התוס' לפי שיש בהן רוב שם של שדי, ויל"ד שלא אמר תפילין שעל הרא"ש, ונראה שבגוף האדם עצמו יש שם של שדי, כשהאדם נושא ב' ידיו נגד הראש הרי שין, ואם פושט יד א' הרי ד' וי' בבריתו, ועיין בחי' עה"ת (פ' קדושים) בפסוק ולא תחללו את שם קדשי: האי מאן דבעי למחזינהו לייתי שלייתא דשונרתא כו', יש לפרש בזה (תהלים צ"א) יפול מצדך אלף כו' רק בעיניך תביט ושלומת רשעים תראה, כי יפול מצדך אלף כו' קאי על השדים כדאמר ר"ה לעיל, אבל אם תרצה להביט בעיניך השדים הנ"ל, אז יקח השונרתא שדרכה להזיק העכברים הנק' רשעים כדאיתא בגמ' הני

עכברי רשיעי נינהו כו' והיא משלמת הרשעים: שם ומניין לעשרה שמתפללין ששכינה עמהם וכו', גודל מעלת תפלת הציבור הוא שמתקבלת לפניו ית' מצד מדה"ד אבל תפלת היחיד אינה מתקבלת כ"א עפ"י מדה"ר וז"ש (ר"ה י"א.) כאן ביחיד וכאן בציבור ופריך ויחיד אימת ומשני שהיא בעשרת ימים שבין ר"ה ליוה"כ שידוע שהימים אלו ימי רחמים ורצון שבר"ה ע"י תקיעת השופר נאמר עלה אלהים בתרועה והוי' הוא מדה"ר מתעורר בקול שופר ואז מתקבל תפלת היחיד, ובס' אספקלרי' המאירה (פ' נשא) פי' (תהלים ס"ט) ואני תפלתי לך ה' וגו' כשאני תפלתי לבדי ביחיד הוא לך ה' הוי' הוא הרחמים דוקא ועוד אני צריך להמתין ולכוון עת רצון שהוא בין ר"ה ליוה"כ אבל אלהים שהוא מדה"ד ברוב חסדך היינו ברוב כשמתפללין ביחד נתעורר חסדי אלהים ג"כ אבל תפלת היחיד אינו רק מצד רחמנות והחסד וזהו (פ' האזינו) כי שם ה' אקרא וגו' היינו כי שם הוי"ה הוא הרחמים אקרא אני לבדי ביחיד הבו גודל לאלהינו פי' הבו גודל כשתתפללו ברבים הבו גודל ג"כ לאלהינו, ובזוהר (פ' ויחי) ויקרא יעקב אל בניו ר' אבא פתח ואמר פנה אל תפלת הערער ולא בזה את תפלתם פנה הקשיב מיבעי' לי' או שמע מאי פנה אלא כל צלותין דעלמין צלותין וצלותא דיחיד לא עאל קמי מלכא קדישא אלא בחילא תקיפא דעד לא עאלת ההיא צלותא לאתעטרא בדוכתה אשגח בה קב"ה ואסתכי בה ואסתכי בחובוי ובזכותי' דההוא בר נש מה דלא עביד כן בצלותא דסגיאין דכמה אינון צלותין דלא מן זכאין אינון ועאלין כולהו קמי קוב"ה ולא אשגח בחובייהו בגין כך פנה אל תפלת הערער מהפך ומסתכי בה ואסתכי במה רעות אתעביד ומאן ההוא בר נש דצלי צלותא דא ומאן אינון עובדוי בגין כך ליבעי לי' לבר נש דלצלי צלותא בציבורא מ"ט בגין דלא בזה את תפלתם אע"ג דלאו כולהו בכוונה ורעותא דלבא, ובפסוק (פ' וישלח) וישיבו המלאכים ת"ח דאמר ר"ש צלותא דסגיאין סליק קמי קוב"ה ומתעטר בההוא צלותא בגין דסלקא בגוונין סגיאין ואתכלילת מכמה סטרין ובגין דאתכלילת מכמה גוונין אתעבידת עטרה ומנחא על רישא דצדיק חי העולמים וצלותא דיחיד לאו איהי כלילא ולאו איהי אלא בגוונא חד ועל דא צלותא דיחיד לאו איהי מתקנא לאתקבלא אלא בצלותא דסגיאין, ולזה לא יתקבל תפלתו אלא בשכלל אותה עם תפלת הציבור ולהכי אמרי' לקמן (דף ז:) שיכווין היחיד בביתו להתפלל דוקא בשעה שהציבור מתפללין ועיין שער אורה סוף שער ב' מעניין תפלת היחיד ותפילת הציבור ומביא ג"כ פסוק פנה אל תפלת הערער (תהלים ק"ב) ע"ש ובס' אהבת עולם למהר"ש אלגאזי ז"ל בעמוד העבודה דרוש שמיני מפרש ג"כ באשר שתפילת הרבים הוא העיקר ואסור להתפלל ביחיד אם לא כשהוא אנוס ומחוייב אעפ"י שהוא ביישוב להתפלל בשעה שהציבור מתפללין ובזה תקובל

תפלתו של היחיד אחר שהוא מחשיב תפלת הציבור בעיניו ומשתדל להשתתף עצמו עם הציבור כל מה שיכול וזו פנה אל תפלת וגו' פי' תדע לך אימת יתקבל לפני האל ית' תפלת הצדיק [ומפרש ערער על הצדיק שבדור וערער פה שם משותף מלשון ערער בערבה שפירשו ז"ל (אבות פ"ג) שהוא יחידי ומלשון כמער איש (מ"א ז') וכן וקיר ערה מגן (ישעי' כ"ב) שהוא לשון דבוק וחבור שהוא דבק בקונו ואם יהי' מגזירת ערות על יאור (ישעיה י"ט) ומתערה כאזרח רענן שפי' הרד"ק שהוא לשון לחלוח, וידבר שם ג"כ על הצדיק שיש בו לחלוחית מצוות ומעש"ט ולז"א הערער בה"א הידיעה] ואף שמתפלל ביחיד בזמן שזה הצדיק המתפלל יחידי מה שמתפלל יחידי אינו מחמת שבזה את תפלת רבים להתברך בלבבו לאמר מאי מהני תפלת הרבים אלא לעולם משתתף תפלתו עם הרבים דוקא ואינו מבזה אותם ומה שמתפלל ביחיד הוא מחמת סיבה אז מקבל האל ית' תפלתו של זה היחיד אבל אם מה שמתפלל ביחיד הוא לסיבה שבזה בלבו תפלת הרבים ואמר מה יושיעני המניין והציבור אז לא פנה הקב"ה אל תפלת הערער הזה.:

## דף ו:

א"ר יוחנן בשעה שהקב"ה בא בבהכ"נ ולא מצא בה עשרה מיד הוא כועס שנא' מדוע באתי ואין איש, יל"ד שהרי ממשמעות הכתוב נשמע היפוך מזה דוקא אם אין שם איש כלל, ולא כשאין שם עשרה, וגם לא מצינו בכתוב הנ"ל שכועס בזאת, ונ"ל שרמז באמרו מדוע באתי ואין איש, שחסר אות יו"ד מתיבת איש ונשאר תיבת אש, ומוכח שכשחסר היו"ד דהיינו עשרה אנשים שכועס בזה שהאש מכונה בשם כעס כמ"ש כי אש קדחה באפי, ובאמת עיקר התפלה צריך להיות בציבור שזה מורה על האחדות הגמור בתפלה שכל אחד מבקש בתפלתו כמו חבירו הצריך לכאו"א על מחילת עונות ועל קיבוץ גליות בב"א:

והסמיכות לענין של מעלה, מבואר בזוה"ק (פ' בלק) פתח ר"א ואמר מי בכם ירא ה' וגו' מאי שומע בקול עבדו האי קרא אוקמי' חבריא והכי הוא מאן דרגיל למיתי לבי כנישתא לצלאה ויומא חדא לא אתי קב"ה שאיל עלי' ואמר מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו וגו' במאן איתימא בנביאה או גבר אחרא מאן יהיב נביאה או גבר אחרא לצלותא דבגין דצלי צלותא שומע בקול נביאה או דגבר בעלמא, אלא ההוא דצלי צלותא בכל יומא איהו שמע שמיעה הרוחניי' הכרוזים שלמעלה ע"י התפלה בהתפשטות הגשמיות, בההוא קול דקרי לי' קב"ה ומשתבח בי' ואמר דאיהו עבדו כו' כמ"ש עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר אשר הלך חשכים וגו' עד לא יתכנשון ישראל לבתי כנסיות לצלאה ס"א קיימא

וסגיר כל נהורין עלאין דלא יתפשטון ויפקון על עלמין ותלת זמנין ביומא אזלין ומשטטין בעלמא כו' בטורי חשוך וההוא עידן אתקן לצלותא כיון דלית תמן קטרוגא כדין כוין פתיחין ונהורין עלאין נפקין ושריאן על בתי כנסיות ברישיהון דצלאן צלותין ומתפלגין נהורין על רישייהו וקב"ה שאיל על ההוא דלא אשתכח תמן ואמר חבל על פלניא דהוה רגיל הכא והשתא הלך חשכים ואתעבר מקמי נהורין כו' ואין נוגה לו דלית לי' חולקא בנהורא כו' ע"ש. ובזה יתורצו קו' המהרש"א וריי"ף ז"ל כאן:

שם כל הקובע מקום לתפלתו אלקי אברהם בעזרו, הענין כמ"ש (תהלים ס"ה) לך דומיה תהלה אלקים בציון ולך ישולם נדר, כי האדם צריך להיות בתפלתו העיקר על מחילת פשעיו ועל קיבוץ גליות ונטפל בזה על מזונותיו, כענין (שם ל"ז) דום לה' והתחולל לו, שישתוק על צורכיו ולהיות בבטחון כי אלקים בציון להיות השגחתו עלינו לטוב לנו באופן היותר מועיל להגיע לתכלית גמור, והעיקר לשלם לך מה שקבלנו בנדר ושבועה נעשה ונשמע התורה והמצות, ואם ח"ו אין לו כרצונו ראוי לקבל עליו בשמחה שהכל הוא בהשגחה לטוב לך, כמו אדם שיש לו בן חביב עליו למאוד, וחפץ הבן ממנו שיתן לו הרבה מאכלים טובים, אך האב הבחין בו שהוא חלוש בטבעו שאין נותן לו אלא בצמצום ממנו, וכן ראוי להבין שהקב"ה מבחין בזה שריבוי השפע לאדם זה פוגמו ומקלקלו, וכמ"ש עושר שמור לבעליו לרעתו, והקב"ה חפץ חסד ורוצה בקיומו כדי להגיע להתכלית הנכון נותן לו הספקה מועטת וכמ"ש (פ' לך) אל תירא אברהם שכרך הרבה מאוד, וז"ש כל הקובע מקום לתפלתו שיוכל לקבל השפע טוב לתכלית המגיע ממנו כדי שלא יהי' בביטול תורה אז אלקי אברהם בעזרו, אבל כשהאדם משים עיקר תפלתו על מזונותיו אזי מגיע עליו קטרוג לשטנו שמורה בזה שהקב"ה מסיר השגחתו ממנו, וז"ש (משלי כ"ח) מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה, היינו שכשהוא פורק ממנו עול תורה גם תפלתו שיתפלל על מזונותיו היא תועבה ואינה רצוי', כי הס להזכיר על השם בזאת כי הוא המשגיח על כל וזן לכל בשר די סיפוקו הראוי לפי ערכו בזה:

שם אמר אבייי אגרא דכלה דוחקא, הענין הוא דמבואר (פ' בשלח) וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים ויבאו מרתה ולא יכלו לשתות מים ממרה כי מרים הם על כן קרא שמה מרה וילונו העם על משה לאמר מה נשתה ויצעק אל ה' ויורהו ה' עץ וישלך אל המים וימתקו המים שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו, ודרשו בב"ק (דף פ"ב.) שהלכו ג' ימים בלא תורה ותיקן להם משה שיהיו קורין בתורה בב' וה' ובשבת, וצריך לבאר דאיזה שייכות יהי' להפסוק זה אחריו ויבאו מרתה, אך רש"י (פ' יתרו) כ' ועתה אם שמוע

תשמעו בקולי, אם עתה תקבלו עליכם יערב לכם מכאן ואילך שכל התחלות קשות, וז"ש (משלי כ' י"ד) רע רע יאמר הקונה ואזל לו אז יתהלל שהאדם המתחיל לעסוק בתורה בתחילה הוא מר לו מאוד, שקשה עליו האיך יכול להבין באופן שיהי' הלכה בתורה, ואח"כ צריך לעסוק בה כ"פ כדי שלא לשכוח ואח"כ צריך לראות שיהי' מה שלומד לנח"ר לפני בוראו ב"ה וב"ש דהיינו שיבין מה שלומד הוא מפי הגבורה ולומד לפני ה' וצריך לראות שישמור א"ע מעבירה ח"ו הן קלה וחמורה כדי שלא יהי' בכלל ולרשע אמר אלקים מה לך לספר לזה מר לו מאוד ועי"ז כמה אנשים עוזבים את התורה, אבל מי שצועק לה' להורת לו דרך ישרה אז רואה שמתוקה מדבש ונכסף לתורת ה' שיוכל לבא לידי הלכה, כמ"ש (משלי ב') אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה, שלאחר שיבקש ימצא דעת לאמר פה אוצר טמון, וכל אשר ימשמש בה ימצא בה טעם יותר, וז"ש (שם ח') לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה, דמתחלה אמר תושי' שמורה שמתשת כחו ש"א כמ"ש בגמ' (סנהדרין כ"ו:) ואח"כ אמר אני בינה לי גבורה, אך הכוונה דמתחילה כשהאדם עוסק בתורה ומעיין בדבר ואינו יודע היכן הדבר נוטה אז הוא מתיש כחו של אדם, אבל כשהוא מבין הדבר אז לי גבורה, וז"ש ויבאו מרתה ולא יכלו לשתות מים ממרה כי מרים הם, שלא יכלו ללמוד התורה מחמת כי מרה היא בתחילה ע"כ קרא שמה מרה, ועי"ז וילונו העם על משה לאמר מה נשתה, שאמרו מה לנו לעסוק בזה שיהי' לנו לאכילה ולשתיה אחרי שהיא מרה, אבל כשיצעק האדם אל ה' ויורהו ה' עץ ליתן לו שכל חדש וכשיעסוק אח"כ בתורה וימתקו המים, שיראה שתורת ה' היא מתוקה מאוד אז שם לו חק ומשפט שיוכל לעשות חוקים ומשפטים באמת מחמת שיש בידו הלכה ברורה, ושם נסהו, שהקב"ה שולח לו נסיונת אם יכול להתחזק, וזה אומרם אגרא דכלה, היינו שהשכר והשמחה דוגמת הכלה ביום שמחתה, הוא בא ע"י דוחקא שמתחלה הי' מר לו בצער ודחק ע"כ ישים ה' חלקו מהעובדים ה' בשמחה: שם אגרא דהספידא דלויי, ידוע שצריך האדם להתחזק בה' שכל מה שיגיע להאדם הן טוב והן ח"ו להיפוך ידע אשר הכל הוא מה' שהיא מדה"ר, וז"ש (משלי כ"ב) עשיר ורש נפגשו עושה כולם ה', היינו כשיארע לאדם שהי' עשיר ונעשה רש הכל הוא מה' שהוא מדה"ר, וז"ש (תהלים קי"ח) פתחו לי שערי צדק אבא בם אודה יה, היינו שיפתח השי"ת לי השכל להבין שכל מה שעושה עמי הכל הוא בצדק אז אבא בם אודה יה, שכשאשר אהי' בבחי' זאת יוכל להיות שאודה ה' תמיד, ואמר שבבחי' זו יוכל להתדבק בה' זה השער לה' צדיקים יבאו בו, שכל הצדיקים צריכים לבא בזה השער, ואמר אח"כ, אודך כי עניתני ותהי לי לישועה, שאפי' אם תענה אותי ג"כ ביסורים, עכ"ז אודה השם זה מדה"ר שבודאי תהי'

לי זאת לישועה, אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה, שאני רואה שהבונים שהם ב"א המחברים תוארי הכבוד לאיש הראוי לו, ולעתים יהיו הת"ח ימאסו אדם אחד שהי' ראוי לפי דעתי שיהי' לראש, יאמין בה' שמאת ה' היתה זאת אף שהוא ראש פינה והיא נפלאת בעינינו, עכ"ז דרכי ה' מאתנו נסתרה להבין קצות דרכיו, זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו, שיאמין שכל מה שהוא בזה היום הכל מתנהג מה שעשה ה' וכשיה' בבחי' זו בודאי נגילה ונשמחה בו, וזה אומרם אגרא דהספידא דלויי, שידע שבזה הוא מוגבה ומודלה והכל הוא במדה"ר ע"כ יהי' שכרו דספיד יספדוני' לרחמו מהשמים, וכמ"ש (תהלים נ"א) השיבה לי ששון ישעך ורוח נדיבה תסמכני, ופי' הבינה לעתים (דרוש כ"ב) שכאשר בא לאדם פתאום איזו שמחה אז אין האדם יכול להתקיים כ"א כשהאדם מצפה לזה השמחה אזי יוכל לקבלו, וז"ש השיבה לי ששון ישעך, רק שיש חשש שמא ח"ו לא נוכל לקבלו, לז"א ורוח נדיבה שאנו מתנדבים רוחינו לזה השמחה תסמכני, ארוממך ה' כי דליתני:

שם אגרא דתעניתא צדקתא, נר' לפרש עפ"מ שאמרו בפ"ק דב"ב (דף י'.) ששאל טורנוסרופוס לר"ע אם הקב"ה אוהב עניים למה אין מפרנסן, משל למלך שכעס על עבדיו ואלו בא א' והאכילו לעבד המלך כועס עליו, וא"ל ר"ע אנן קרוים בנים ומלך שכעס על בני ואחד מאכילו המלך משגר לו להאחד דורן, וז"א כאשר יעשה תשובה יחזיק במדת צדקה להורות שאנו נקראים בנים, וזהו תשובה ותפלה וצדקה מעבירין רוע הגזירה, שתפלה מל' דביקות כמו נפתולי אלהים כנודע להורות על דביקותו ית"ש בנו, ועי"ז ראוי מעצמו לפתוח בתשובה, ולכך הצדקה היא ג"כ עיקר התענית מזה הטעם, וז"ש (ישעיה נ"ח) קרא בגרון וגו' והגד לעמי פשעם וגו' מאחר שהם עם שלי תעוררם בתשובה והם אותי יום יום ידרשון כגוי אשר צדקה עשה ואו' למה צמנו ולא ראית וגו' אמור להם הלא זה צום אבחרהו וגו' הלא פרוס לרעב לחמך וגו' אם תהי' צדקה עם התענית יקובל, וגם או' ושלח רצוצים חפשי' וגו' מובן לפמ"ש האלשיך ז"ל (פ' משפטים) דשלוח עבדים מורה שאנו כולם בנים למקום בני אב אחד ע"ש, וז"ש אם תשלח עבדים חפשי תקובל תשובתך, ובזה מובן מאז"ל המעלים עיניו מן הצדקה כאלו עע"ז, דאם אינו נותן צדקה וסבור שנק' עבדים אז יבא לעבור על כל התורה ויאמר אנוס הוא על קבלת התורה ואין מחויב לקיים, וז"ש רז"ל אפי' העוסק בתורה אם אינו עוסק בגמ"ח דומה כמי שאין לו אלוה, לו' שמחזיק עצמו כעבד ואין לו דביקות וחלק אלוה, ובזה פירשנו בחי' עה"ת (פ' האזינו) שחת לו לא בניו מומם, שאמר חטאם הוא שלא החזיקו עצמם כבנים רק כעבדים ולכך היו דור עקש ופתלתול, מוסיפין חטא על חטא ואין עושים תשובה מעצמם וגם

עי"ז הם עם נבל ומונעין מליתן צדקה וגם לא חכם אין מקיימין חכמת התורה ואומרי' אנוסי' היו ואו' הלא הוא אביך באמת ואתה כבן וראוי לך להחזיק בתורה ותשובה וצדקה והראי' זכור ימות עולם בהפרידו ב"א וגו' בדור הפלגה חלק האומות לע' שרים וחלק ה' עמו ולחבל נחלתו כמ"ש בזוה"ק וז"ש (הושע י"א) ועמי תלואים למשובתי, דלעיל מיני' נאמר זרעו לכם לצדקה וגו' ותודו בזה שאתם נקראים בנים ואז קצרו לפי חסד וגו' כי חרשתם רשע להחזיקכם כעבדים כי נער ישראל ואהבהו וממצרים קראתי לבני כמ"ש (פ' שמות) בני בכורי ישראל ועכ"ז ועמי תלואים וגו' כמש"ל:

או יאמר דאיתא בהקדמת הזוהר כ' בספרא דשלמה מאן דיהיב למסכנא מתחזי עלוהי יקרא דמלכא וצלם אלהים, ולכך ע"י התענית והתפלה מזמר הקליפות וע"י צדקה הושם ע"פ צלם אלקים וחצונים לא ישלטו בתפלתו, וז"ש בע"ז (דף ב'.) עשינו גשרים ועשינו צדקות, שיסברו לעתיד שע"י הצדקות ראוי לקבל תשובתם, אך להיות שאין להם צ"א ומתדבקים בתפלתם ובצדקתם: שם כיון שנצטרך אדם לבריות פניו משתנות ככרום, יש לפרש דהנה האלשיך כ' ע"פ (משלי כ"ד) אומר לרשע צדיק אתה יקבוהו לאום ולמוכיחים יונעם, כלומר שלהמוכיח נעים להחניף שעי"כ יהיו דבריו נשמעים וכך היתה מדתו של אהרן כמ"ש בפי' המשנה אוהב שלום ורודף שלום אוהב הבריות ומקרבן לתורה ע"ש, אבל אם יבא לריב עמם ולבזותם לא יהא דבריו נשמעים ואדרבה יוסיף שנאה וכמו שארז"ל האי צורבא מרבנן דמרחמי לי' משום דלא מוכח להו כו', וז"ש הנצרך לבריות כלומר שיהא הוא מוכיח אותו אזי פניו משתנות ככרום, שרשאי להחניף ולאמר לרשע שיראה לו כאלו אוהבו ומחזיקו לצדיק אף שבינו לבין עצמו מחזיקו לרשע, וקראו נצרך שהמוכיח בעצמו נצרך לתוכחה שיקנה מעש"ט על ידו שזכות הרבים תלוי בו:

שם ברומי של עולם, עמ"ש בדרוש ב' לימים הנוראים:

שם ואם משמחו מה שכרו א"ר יהושע בן לוי זוכה לתורה שניתנה בחמשה קולות וכו', יש לדייק על אומרו ואם משמחו מה שכרו בלשון שאלה, ולא אמר אם שמחו. א"ר יהושע בן לוי זוכה לתורה כו', ונר' דידוע שהקב"ה משלם מדה כנגד מדה הן לרע והן לטוב כמ"ש כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, וע"כ מזה נצמח כשהאדם עושה טוב עם חבירו מברכהו שה' יעזור לו מדה כנגד מדה, למשל האב והאם שעושים נישואין לבניהם ואחרים הולכים לשמחתם, יברכוהו שיזכו לעשות ג"כ שמחה בבניהם וילכו ג"כ לשמחם בשמחתם, אבל בזה שמשמחין להחתן עצמו, במה יוכל החתן לברכם, הן דבפנוי שמשמח להחתן יש לו לברך מדה כנגד מדה, שגם אתה תזכה לנישואין ואבא גם

אנכי לשמחך, אבל באיש שיש לו אשה ומשמח להחתן בעצמו שאם יברכוהו בשמחת בנו שיזכה אין זה מדה כנגד מדה, ונישואי עצמו לקללה תחשב לו, וז"ש ואם משמחו להחתן מה שכרו יכול להיות לו במדה כנגד מדה לראות בשמחת זיווג עצמו, לזה בא ריב"ל לאמר שזוכה בזיווג עצמו, היינו לתורה כי זהו זיווג אמיתי עם ישראל כמ"ש תורה ציוה לנו משה מורשה, ודרשו בסנהדרין א"ת מורשה אלא מאורסה, וכן ארז"ל ככלתו חסר כתיב שנמסרה התורה למשה ככלה, וכן במ' תענית ביום חתונתו זה מ"ת, וע"כ זכה לתורה שניתנה בה' קולת שנאמר ויהי ביום השלישי ויהי קולת כו', ובא ר' אבהו ואמר שהאיש אשר כבר זכה לתורה זוכה בזיווג דביקות השי"ת לישראל כמ"ש (הושע ב') וארשתיך לי לעולם וגו' וארשתיך לי באמונה והי' ביום ההוא תקראי אישי ולא תקראו לי עוד בעלי, וכן אנו אומרים אשר קדשנו במצותיו וכו' קידושין גמורים דאסר לן אכל ע"ז כהקדש לזה נגד דביקות הש"י עם ישראל אמר כאלו הקריב תודה שנא' מביאים תודה בית ה' (ירמי' ל"ג) ובא רב נחמן בר יצחק ואמר שזכה בזיווג דביקות הש"י יזכה בזיווג ישראל עם ירושלים המקום הנבחר להשגת שלימות האדם כמ"ש (ישעי' ס"ב) למען ציון לא אחשה וגו' כי יבעל בחור בתולה יבעלוך בניך ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך, וק"ל ועמ"ש בהפטרה ליום ב' של שבועות:

שם כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה, וז"ש (אבות פ"ו) כל העוסק בתורה לשמה זוכה כו' ולא עוד אלא שכל העולם כולו כדאי הוא לו, שכדאי הי' לברא כל העולם בעבורו, והוא המקיים העולם, ועיי' בחי' עה"ת (פ' יתרו) מזה:

(שייך לע"א לעיל) אלפא משמאלי' ורבבתא מימיני' כו' הני מאני דרבנן דבלו מחופי' דידהו, יש לרמז על חלוקא דרבנן של מצות שבלו מהמקטריגים הנעשים מן העונות והם הכחות של הס"ם, וז"ש (ישעי' מ"ט) כי חרבותיך ושממותיך וארץ הרסתך זה סילוק שכינה שהי' מהמקטריגי' שהי' המקום דחוק מהם שהוא דוחקא דכלה מהם כי עתה בתשובה מאהבה זדונות נעשים כזכיות ומכל עבירה יעשה מצוה ומלבוש לנשמה תצרי מיושב גי' משיח ולא מן מחריבים ורחקו מבלעיך, אותן שעם יצה"ר הבאים לבלעך יתרחקו וכמ"ש האלשיך ז"ל ע"פ ואת הצפוני ארחיק וגו' לו' המקטריגים שעם יצה"ר הנק' צפוני יורחקו רק אותן שיתהפכו לטוב יהיו עמך הרבה מאוד עד שהמקום יהי' דחוק מהם ואז לא תסור שכינה ממך:

שם מניין לשלשה שיושבין בדין ששכינה עמהם שנאמר בקרב אלהים ישפוט, ופירש"י ואין ב"ד קרויים אלהים אלא ג' בפ"ק דסנהדרין, יבואר כי עיקר עסק התורה היא להעמיד הדין על בוריו אף בד"מ ולא לסמוך על עשיית פשרה, כי אם אינו על צד הד"ת הוא

גזלן גמור ועי"ז בטל ח"ו כל הד"ת וניתנית לזולתינו, וכמ"ש הבינה לעתים (דרוש א') ע"פ מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת ה' גם שניהם, דקשה למה אמר תועבת ה' הוא, דמשמע שאינו רק מדת חסידות, והרי כשמצדיק הרשע הוא רשע, לזה כ' שמוסב על עשיית הפשרה שאף שהיא מדה טובה, מ"מ לאחר שיודע הדיין שזה צדיק וזה רשע אסור לעשות פשרה ולצדד להצדיק קצת את הרשע ולהרשיע קצת את הצדיק, כמבואר בח"מ סי' י"ב וי"ד וזהו תועבת ה' גם שניהם ע"ש, ולז"א שאם יושבים שלשה בודאי הם מיוחדים לפסוק עפ"י ד"ת שיהיה א' מכריע ליל אחר הרוב לשפוט האדם, השכינה עמהם לתת השגחתו עליהם ג"כ להיותו שופט הארץ שנאמר בקרב אלקים ישפוט כמו שהם שופטים את האדם, כך ה' שופט את העולם ואף שמצד שכל אנושי ראוי זה שיפטר, או שנתחייב ע"י טענת חבירו בשקר שהאמינתו התורה יקבל באהבה, שבודאי כך גזר השי"ת, ועכשיו כולם עושים פשרה ולכך אין שמים על לבם לחזור הש"ע היטב, שלזה א"צ דיינים מומחים ולא על חנם אמרו בב"ב (דף קע"ה) הרוצה שיחכים יעסוק בד"מ, וז"ש (תהלים נ"ח) האמנם אלם צדק תדברון, שהדיינים נעשים אלמים לדבר צדק בד"ת, רק מישרים תשפטו בני אדם שעושים רק פשרה ועי"ז נשתכח ח"ו תורה מישראל, רק כשהפשר בא על צד ד"ת, דהיינו אחר שהוא נו"נ בד"ת רק שאין ביכולתו לעמוד על בוריו מחמת שיש סברא לכאן ולכאן או מחמת שבועה אזי מצוה בעשיית פשרה כמ"ש בחו"מ סי' י"ב, אבל בתחלה ודאי צריך להעמיד הדין על בוריו, וז"ש (משלי ל"א) פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה, שבתחלה צריך לפתוח בחכמה שהיא התורה, ואח"ז תורת חסד מה שבא לפנים משורת הדין, על לשונה מה שהוא מוציא על לשונה לפני בע"ד יהי' תורת חסד בעשיית הפשרה, וז"ש (תהלים פ"ה) חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו, יחדיו, היינו כשבתחלה הוא מעיין בתורה שנקראת אמת כמ"ש (משלי כ"ג) אמת קנה ואל תמכור, ואח"כ עשה עפ"י החסד שהוא לפנים משורת הדין, שאז חסד ואמת יחדיו נפגשו אזי צדק ושלום נשקו שמתגבר צדקות ושלום בעולם רק שצריך ליזהר שלא ישא פנים לאחד, וז"ש (ש"ב ט"ו ו') והשכים אבשלום ועמד על יד דרך השער ויהי כל האיש אשר יהי' לו ריב לבא אל המלך למשפט, ויקרא אבשלום אליו ויאמר אי מזה עיר אתה ויאמר מאחד שבטי ישראל עבדך וגו' ויאמר אליו אבשלום ראה דבריך טובים ונכוחים ושומע אין לך מאת המלך כו' ויאמר אבשלום מי ישימני שופט בארץ ועלי יבא כל איש אשר יהי' לו הריב ומשפט והצדקתיו, ירצה כוונתו הי' אם הוא מהעיר המגיע להמלך יהי' לו טוב, והשיב לו למה אתה שואל ע"ז יהי' מאיזו עיר שיהי' רק מאחד שבטי ישראל, וכיון שאני ישראל צריך לדון ד"ת, עז"א לו ראה דבריך טובים,

שבודאי כך צריך להיות אבל שומע אין לך מאת המלך אם לא תהי' משבטו, לז"א אח"כ מי ישימני שופט בארץ ועלי יבא כל איש, אפי' אם יהי' המשפט על כל איש יהי' מי שיהי' והצדקתיו:

## דף ז.

השתא דעת בהמתו לא הוה ידע, דכתיב (פ' בלק) ותאמר האתון אל בלעם מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רגלים, פי' מה עשיתי לך מקודם שהכיתני גם בפעם א' כי מאחר שלא עשיתי כזאת במרד מעולם הי' לך לדון אותי לכף זכות בפעם הא' והוא לא הבין כוונתה ודעתה וסבר שהיא אומרת ע"ד ההיתול כמתלהלה היורה זיקים ואומר מה עשיתי לך ובזה מצערו יותר, לז"א בלעם כי התעללת בי, פי' שאתה מלעיג בדברך אלי מה עשיתי לך ע"כ אם הי' חרב בידי כי עת"ה הרגתיך על דיבורך המצערני, לזה ביארה דבריה אח"כ ההסכן הסכנתי לעשות לך כה, פי' מקודם לא עשיתי לך מעולם כזאת: שם שלא כעסתי בימי בלעם, ירצה דהנה ארז"ל (ע"ז ד') כתיב נוקם ה' ובעל חימה וכתיב חימה אין לי ומשני כאן בישראל כו' ואז לא הי' לי שום כעס:

שם ואימת רתח אמר אביי בהנך תלת שעי קמייתא כי חוורא כרבלתא דתרנגולא וקאי אחד כרעא כו', יש להבין הענין כתיב (ירמי' ב') התבוננו וראו איי כותים ושלחו קדר ההמיר גוי אלהים ועמי המיר כבודי בלא יועיל, בתענית (דף ה':) תנא כותיים עובדים למים וקדרים לאש כו' פי' הדבר שהאומות הללו אפי' בימי שפלותם וירידתם לא עזבו את אלהיהם אעפ"י שאין בהם ממש ועמי המיר כו' ובזה כעס גדול הוא על ישראל ובסנהדרין (דף ס"ג:) אמר רב ואנשי בבל עשו סוכת בנות ומאי ניהו תרנגולת (מלשון שכוי) ואנשי כותה עשו את נרגל ומאי ניהו תרנגול, ועבדו לצורת האלו שהוא מורה על עבודת המים שהעופות מן הרקק נבראו כמ"ש המורה נבוכים () ואיתא בביצה (דף כ"ה:) שהתרנגול הוא העז שבעופות, וידוע בע"ז (דף ג':) שבתלת שעי קמייתא הקב"ה דן את העולם, וזהו אמרם אימת רתח ואמר בתלת שעי קמייתא שאז דן את העולם כי חוורא כרבלתא דתרנגולא, פי' שיבש הלחלוחית של האומה שעובדים לתרנגול והם הכותים שהיא עת ירידתם ואפ"ה קאי אחד כרעא שעובדים את אלהיהם שלהם ולא עזבו אותם להיות פוסחים על שתי הסעיפים ולא כן עמי המיר כבודי בלא יועיל אז הוא רתח וריתחא חלילה על ישראל ה' יהפך לטובה בהפטרת בלק נמצא מזה השלמה:

תוס' ד"ה שאלמלא כו' הי' מזיק אפי' כו', זו (פ' בלק) ודבר מה יראני, אפי' רגע, והגדתי לך להמשיך אח"ז ג"כ:

שם טובה מרדות אחת בלבו של אדם יותר מכמה מלקיות כו', קאי לענין התשובה כשהאדם נותן אל לבו כמה הכעיס לפני בוראו שעומד עליו ורואה במעשיו כמ"ש הרמב"ם במורה (ח"ג פנ"ב) שזה כלל גדול כמ"ש אם יסתר איש במסתרים כו' ואפי' עבירה קלה שעשה היא גדולה מחמת שישגיח מי הוא שמצוה ע"ז והוא העיז פניו למרוד לפני בוראו ובפרט שבעבירה אחת יש בה כמה עבירות כמ"ש הבינה לעתים דרוש ס"ג ע"פ (תהלים ס"ה) דברי עונות גברו מני פשעינו אתה תכפרם, פי' שבכל עבירות נכלל בה כמה עבירות כגון מי שיושב בבהמ"ד בשבת ויכול להתפלל וללמוד ועסק בדברי לה"ר ראה כמה עבירות הוא עושה בעבירה זו, וזהו דברי עונות גברו מני פשעינו, דהיינו כמה דברי עונות בעון א' גברו, שעל עיקר פשע אפשר שאתה תכפרם, אבל דברי עונות גברו למאוד עד שהי' מגיע לו מאה מלקות, וכשהאדם מסתכל בזה אז נופל עליו בושה גדולה ומתחרט מאוד, וע"ז אמרו בגמ' (לקמן י"ב:) כל העושה עבירה ומתבייש בה מוחלין לו על כל עונותיו א"כ טובה מרדות כו':

שם כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה, ביאר הרמב"ם (בהקדמתו לזרעים) כי זה האיש צריך שלא יעשה בשום מלאכה רק לעסוק בכל יום בגדולת בוראו ובחכמתו ובתורתו כדי להכיר כח ה', ואם יהי' צריך לחרוש ולזרוע ולקצור כדי לאכול או לארוג ולתפור כדי ללבוש, וכן שאר מלאכות בעסק בניינים, א"כ מתי חכמתו נעשית לזה צריך שיברא בשבילו ושישמשוהו כל העולם ולולי כת המשתגעים לא הי' העולם מתקיים, דבאמת אין לך משוגע גדול מזה שמסכן א"ע בדרכים ובמדבריות בימים ובנהרות כדי להרויח ובא לביתו וחולק כל יגיעו לבעלי מלאכתו שיעמוד הבית על אלף שנים, וימי חייו אינו אלא מעט, אבל כן רצון השי"ת להכין בשביל צדיק שיתפלל בו לכך אם אנו רואים שאיש חכם מתעסק עבור זולתו קרוב שיהי' לו בן צדיק כמ"ש יכין וצדיק ילבש, וז"ש (פ' וירא) ויגש אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשע וכו', שלא הוצרך להתפלל כלל, ע"ז הלא מן הדין בודאי צריכים הצדיקים להיות חיים בארץ שאם לא מיחו בעם אז אינם בכלל צדיקים וע"כ שעיקר התפלה הי' אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר ולא תשא למקום עבור חמשים צדיקים, דע"ז ודאי הוצרך להתפלל שהרשעים יחיו בשביל זכות הצדיקים, דזה אינו מן הדין רק מכח חסד, ואח"ז אמר חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע והי' כצדיק כרשע, דע"ז לא הי' ה"א אצל אברהם שח"ו ימית הצדיק ולא הי' מתפלל אלא בשביל הרשעים, א"כ קשה אומרו חלילה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט, שמתחלה בא דרך תפלה ואח"כ בא בזרוע כ"כ שאמר לשון חלילה, שלהעניש לצדיקים לא הי' צריך לתלות בהיותו שופט כל הארץ וכי אפי' אינש

בעלמא יעשה כן למשפט, ולהנ"ל שפיר התפלל אברהם אולי יש חמשים צדיקים ולא תשא למקום כו' פי' דע"כ צריך להתקיים בשביל הצדיקים, א"כ ע"כ צריכין הרשעים ג"כ להתקיים לקיום העולם דבודאי חלילה לך להמית צדיק עם רשע השופט כל הארץ, דהיינו כשיכלו הרשעים א"כ אתה שופט כל הארץ ממילא ח"ו הצדיקים וזה ודאי חלילה לך כנ"ל:

שם צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק צדיק ורע לו צדיק בן רשע, ירצה כי ידוע שהכלל העיקר בעבודתו ית"ש טרם כל דבר טוב יסקל מתלמי לבבו כל המדות הרעות אשר ע"פ לבו ואז תעשה אשר עם לבבך לעבודתו, וכמ"ש סור מרע ועשה טוב, אך בענייני המדות לפעמים הוא מתכונת מזגו וטבעו בתולדה, לזה כשהוא בן צדיק שהשתיל בקרבו כח אלקית אזי טוב לו יותר להגיע במזגו ומדותיו להיות צדיק וכמ"ש הרמב"ם ז"ל בפירושו לעדיות פ"ב מ"ט, אבל אם הוא צדיק בן רשע שיש לו מזג טבעיות מהרע וכמארז"ל (יבמות מ"ז:) קשים גרים לישראל כספחת שסורו רע מחמת מזג הרע, אזי רע לו להגיע במעלת הצדיק, ובחי' עה"ת (פ' ויחי) ביארתי מאמר הגמ' בתענית (דף ה":) יעקב אבינו לא מת, ופריך וכי בכדי חנטי חנטייא וספדי ספדיא, ומשני מקרא אני דורש שנא' כי אני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים אף הוא בחיים, הכוונה בזה כי מיתתו הי' דוגמת הזרע בארץ שאחרי שנרקב גרעין הזרע אז נתגדל ונעשה פרי, ואף שהגרעין הלז אינו בעולם, עכ"ז כחו מגיע שזרעו מצליח לעשות פירות הרבה וכמו כן בצדיק שמגיע כחו לזרעו לעשות פרי, וז"ש מה זרעו בחיים, שהם הצדיקים המתייחסים לזרעו שיתגדל האילן מהזרע הקטן, אף הוא בחיים שעי"ז שיונקים מכחו הטוב לעשות פרי נחשב כאלו הוא בחיים, וז"ש (פ' בשלח) זה אלי שהוא מדת החסד כמ"ש בזוה"ק שם, ואנוהו, אלהי אבי, שאם אני מגיע לטובה להיותי במדה"ד במעלת צדיק בן צדיק אז ארוממנהו:

או יאמר כי האדם מחוייב לקבל עליו דין שמים באהבה בכ"מ שמגיע לו ולחשוב תמיד כל מה דעביד רחמנא לטב עביד, ולזה אם הי' אביו צדיק שראה ממנו מע"ט והורגל לקבל עליו דין שמים עד שהכל טוב לו, אבל אם הי' אביו רשע כבד עליו להצדיק עליו באהבה ע"כ רע לו רק ע"י הרגל במעט מעט, ועיין בתיקונים תיקון ס"ד:

שם כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, כי ידוע שכל דבר ימשך אחר שורשו, כמ"ש זרוק חוטרא אאוירא אעיקרי' קאי, וכמ"ש חז"ל גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאי באפיה, וע"כ כשהוא אינו אוחז ע"כ שהי' עובד ביגיעה עד שעקר ממנו שורש אבותיו, ונמצא שאינו בנם במזג הלז:

שם כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה לטובה אפי' על תנאי לא חזר בו, עיין בחי' עה"ת ר"פ וארא:

מפני מה יש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו וכו', פירשנו (תהלים י') למה ה' תעמוד מרחוק תעלים לעתות בצרה וכן אמר (שם מ"א) אשרי משכיל אל דל וגו', שאל על הצלחת הרשע והוא נקרא רחוק מה' ושאל למה ה' הוא הרחמים תעמוד אצל הרשע וזהו ברחוק באותו שהוא רחוק מה' וע"ז מתרץ שהוא משום שתעלים ממנו לעתות שיהי' בצרה ע"ד (פ' ואתחנן) ומשלם לשונאיו על פניו להאבידו, ושם מ"א שאל להיפוך אמאי הצדיקים רובם מרודים בעניות אבל באמת שכרם אתם ונשמר להם רק שאין צדיק בארץ וגו' והן צדיק בארץ ישולם והקב"ה בחר להם בכור העוני בעה"ז וזו אשרי משכיל אל דל, היינו שבשכלו הוא משכיל שהדלות והעניות לטובתו היא כי ביום רעה ימלטהו ה' ויום רעה קאי על דינו של גיהנם שהגיהנם יקרע רע ע"ד ר"ע חדרי גיהנם וכמו ששמעתי בשם הרב הקדוש מו"ה שמשון מאוסטריפאלי ז"ל שיש ר"ע חדרי גיהנם וכשנשמת הצדיק מסתלקת מזה העולם צריכה לילך דרך אותן חדרי גיהנם להעלות עמהם נשמת הרשעי' שנתקנו כבר וצריכין עליי' וכשהנשמה יורדת לשם היא מזדעזת ונרתעת לאחוריה ומתייראת לילך עד שנותנין עמה אותיות לשמרה והם אותיות אתה (וזהו אתה ה' תשמרם תצרנו מן הדור הזו) וזהו גם כי אלך בגיא צלמות הוא הגיהנם לא אירע רע הם הר"ע חדרי גיהנם מפני כי אתה עמדי האותיות אתה והבן, ולזה הצדיק ורע לו אינו מתפלל ואף כי יתפלל חסדי ה' עליו שלא יתקבל תפלתו עד"מ בילד שהי' לו איזו סך בפקדון אצל אביו ויצא לשוק וראה שיש למכור מיני מגדנות ולחמניות של דבש ורץ לאביו והתחיל לבקש ממנו ולבכות תן לי מעותי ואבזבז אותם ואקנה לי מהם כל טוב ואביו הרחמן השיבו לאמר בני מה יהי' לך הנאה מזה שתבזבז ותאכל המעט מעותך במיני מתיקה האלו שאין הנאתן ותועלתן נמשכת רק זמן מועט כ"ז שהוא מתוק לחיך אבל אני אמתין לך לטוב שתסגל עוד עד שתגיע לסך רב ואקח עבורך חתיכת זהב ואעשה לך כובע טוב בראשך שיהי' לך לכבוד ולתפארת והנה הנער בוכה ויתחנן לו ולא הועיל והנה לפי דעת סכלות הנער נדמה לו שמשנאת ואכזריות אביו אליו מנע ממנו בקשתו הטוב אבל באמת הוא טובת האב אליו שאחר הימים עשה לו מלבוש יקר ממנו והוא מתקשט בו ימים ושנים, והנמשל מבואר ממילא שזהו חסד האל שאין מקבל תפלת הצדיק בזה להיטיב לו בעוה"ב וזו ביאור צדיק ורע לו:

## דף ז:

מיום שברא הקב"ה את העולם לא הי' אדם שקראו להקב"ה אדון עד שבא אברהם וקראו אדון, הענין ע"ד דאיתא במנחות (דף ק"י.) גדול שמי בגוים ובכל מקום דקרו לי' אלהא דאלהא, פי' שכל האומות מודים שהקב"ה הוא סיבת כל הסיבות ועילת כל העילות אלא שנותנים כח בצבא השמים באמרם שהם קדמונים ג"כ רק שהקב"ה הוא עילת להם כדעת אריסטו כמ"ש במורה (ח"ב פ"א) ולדעתם השינוי בהם הוא מן הנמנעות ולכן היו עובדים קודם אברהם אבינו לצלמי' העשוים בדמות מערכת שמים, וזש"א דוד (תהלים קל"ו) הודו לאלקי אלקים כו' והודו לאדוני האדונים שהוא אדון להם לשנות ולשדד המערכה, כאדם המושל בעבדו להעבירו ולהקימו בחפצו באשר שהם מחודשים והקב"ה חידשם, וז"ש הגמ' דקרו לי' אלהא דאלהא שהם מודים שהוא אלקי אלקים סיבת כל הסיבות אבל אינם מודים באדוני אדונים שיהא בידו לשנות ולשדד ואברהם ע"ה לימד את העולם שהכל מחודש והשם חדשם והראה להם בראיות ובמופתים חותכים שהכל מחודש והשם הוא באמת אדוני האדונים ג"כ לשנות ולשדד והקריא לשמו של הקב"ה בפה כל עובר ושב כדאיתא בסוטה (דף י':) ושיבר כל הצלמים כידוע במדרש (פ' נח) ובזה קראו אדון שהשם אדון לכל והרגיל בפי הבריות שהוא אדון על כל, וזהו המכוון עד שבא אברהם וקראו אדון, ואמרו בב"ב (דף ט"ז:) ר"א המודעי אומר אצטגנינות גדולה היתה לו לאברהם אבינו בלבו שהסתיר האצטגנינות בלבו כדי שלא יטעו ב"א שאינם הגונים ויהי' לב כולם שלם לה' וכל מלכי מזרח ומערב משכימין לפתחו ואעפ"כ הי' מסתיר מהם, רשב"י אומר מרגליות טובה היתה לו לאברהם אבינו תלויה בצווארו שכל חולה שראה אותה מיד נתרפא, פי' בדיבורו המוסר והחכמה להחולה הוא הרשע ובשעה שנפטר מן העולם נטלה הקב"ה ותלאה בגלגל חמה, פי' מההסתכלות בגלגלים יכולים. להבין נפלאות ה', עמ"ש בביאור הפטרת מחר חודש עוד מזה:

שם הא בצדיק גמור הא בצדיק שאינו גמור, ביאור הענין שברודף מזכירין עוונותיו של אדם מפשפשין למעלה במעשיו אם הוא ראוי להיות רודף, אבל אם פשפשו בפנקסו וימצא עליו עוונות, ע"כ נענש הוא על מה ולמה הוא בטוח להיות רודף כמ"ש לקמן (דף נ"ה.) ג"ד מזכירין עוונותיו של אדם קיר נטוי ועיון תפלה ומוסר דין על חבירו לשמים ע"ש בפירש"י אבל כשהוא צדיק גמור שאין עליו שום עון לו נאה ויאה לרדוף את הרשעים, ועיין בחי' עה"ת פ' בראשית ופ' בא ופ' בחקותי מזה: שם קינה לדוד מיבעי לי', פשטי' דקרא אפשר לפרש שכשהי' לו צרת הגוף הי' לו מזמור כי תכליתו לטוב, אבל ה' מה רבו צרי רבים קמים עלי רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים סלה, שאין

שום ישועה להנשמה זה רב צרה וקינה, וז"ש (תהלים ק"מ) ראש מסבי עמל שפתימו יכסימו, היינו אחיתופל שהוא ראש המסבבים אותי, עמל שפתימו הדיבה שמוציא עליו חטא א"א שהוא חייב מיתת חנק יכסימו שיחנק כענין (פ' שופטים) כאשר זמם, ואיתא בספרי (פ' תצא) גדול המחטיא את האדם יותר מן ההורגו כו' במצרי ואדומי כתיב לא תתעב כו' ובעמוני ומואבי לא תדרוש שלומם. וכן נתקיים באחיתופל (ש"ב י"ז) אבל בשמעי בן גרא אמר דוד (ש"ב ט"ז) ה' אמר לו קלל את דוד, כי הי' רק צרת הגוף בודאי רק חטאו גרם ואמר שם הנה בני אשר יצא ממעי מבקש את נפש"י דייקא, והי' צער להנשמה ואעפ"כ נסתפקתי ואף כי עתה בן הימיני שהוא רק צער וחירוף הגוף בודאי רק חטאי גרמו לפיכך הניחו לו, וז"ש (תהלים נ"ה) כי לא אויב יחרפני ואשא שהוא בודאי בעווני:

## דף ח.

מניין שאין הקב"ה מואס בתפלתן של רבים שנאמר הן אל כביר ולא ימאס כו', יש לדקדק האיך יעלה בזה על הדעת שיהי' מואס בתפלתן של רבים כי מצינו שאם היא בציבור היא במעלה יותר מביחיד, ונראה לפרש כי הבדל יש אם אנו מבקשים בתפלתינו להגיע בנפשיות בעבודת ה' אז יד כל אדם שווים בזה, כי כולם צריכין לזה ויוסיף דעת יוסיף מכאוב להשיג חסרון שלימותו, ומזה מגיעים לבקשה אחת המורה התאחדות האומה השלימה, אבל אם אנו מבקשים טובת עוה"ז זה נקרא בשם בקשת רבים כי כ"א מבקש מה שחסר ממנו לבד ולא לחבירו, וז"ש (פ' משפטים) ועבדתם את ה' אלקיכם ואז ממילא וברך את לחמך. וז"ש מניין שאין הקב"ה מואס בתפלתן של רבים, פי' שכ"א מבקש בפרטות על מה שחסר ממנו, אבל אין מבקש על הכלל שאף באופן הלז אין הקב"ה מואס, ומביא ראי' שנאמר הן אל כביר ולא ימאס, שאם הוא בהכנעה בלב נשבר אעפ"י שאינו במעלת בקשת הנפשיות עכ"ז אינו מואס, וז"ש (תהלים נ"א) זבחי אלקים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלקים לא תבזה, היינו שאם האדם ברוח נשברה, לשבר רוח הבהמיות להגיע בכחות הנפשיות ה"ז זבחי אלקים בדמיון קרבן, ואם לב נשבר ונדכה באופן הלזה שעיקר שבחן לבו היא על דכדוכי עניות שלו על מזונותיו גם בזה לא תבזה, אבל אינו במעלה, וזהו כוונת הגמ' לקמן (דף נ"ג:) גדול העונה אמן יותר מן המברך, וראוי לבאר הטעם בזה, ולהנ"ל הכוונה כי נודע שהברכה היא כוללת עפ"י תיקון קדמונינו בזה, ממילא אף אם רבים מבקשים אינו אלא בקשה אחת, ע"כ אם העונה אמן על ברכת הש"ץ דעתו בזה על מה שהתפלל בברכה כוללת השייך לכאו"א, אבל

במה שמתפלל בלבד יוכל להיות דעתו בזה על מה שצריך לו אבל לא לאחרים וזהו אינו במעלה הנ"ל כי בזה ראינו שאינו באחדות שלימה ובזה גדול העונה אמן:

שם וכתיב פדה בשלום נפשי מקרב לי כו' אמר הקב"ה כל העוסק בתורה ובג"ח ומתפלל עם הציבור מעלה אני עליו כאלו פדאני לי ולבני מבין אוה"ע, לבאר זה עד"מ לא' שהי' לו בן יחיד האהוב עליו ביותר שהי' פרא אדם וקלי הדעת פ"א ביקש מאביו שחפץ לילך בחברת מרעים, אך אביו לא הי' חפץ בזה מיראתו שאם ילך לשם יגיע לקטטות ומריבות עד שיכוהו מאוד, אך מחמת אהבת בנו יחידו התרצה לו שילך בחברתם בתנאי שגם הוא בעצמו ילך עמו לשם בכדי שלא יגיע הבן לידי סיבות רעות ועשה כן והלך עמו, אך בהיותו שם הגיע לאביו צער גדול מבנו הנ"ל כי ראה ממנו שכל מעשיו הבל וריק והי' אביו מצפה הזמן שיוכל לילד משם, וכ"ה בנמשל אם אנחנו ב"י אין עוסקים כלל בעבודת השם לתכלית קיום לעוה"ב רק כל עסקינו להבל וריק למלאות תאוותינו בעוה"ז מגיעים אנחנו להיות מפוזרים בין העמים, אלא שהקב"ה לא יעזב אותנו כי תמיד בתוכינו הוא וכמ"ש (פ' בחקותי) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם, אבל אוי לנו בזה כמ"ש לעיל (דף ג'.) שב"ק מנהמת כיונה ואומרת אוי לבנים שבעוונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין האומות, וז"ש כל העוסק בתורה ובגמ"ח ומתפלל עם הציבור, שזה מורה שרצונו לתכלית תועלת הנפשיי שמתפלל כ"א בעד חבירו בדיבור ומעשה וכמש"ל בדיבור הקודם מעלה אני עליו כאלו פדאני לי ולבני, שאז יהיו באחדות גמור במקומם הראוי כמ"ש (פ' עקב) ארץ אשר עיני ה"א בה, וכולהון מתעטרן בנשמתין חדתין כדין שירותא דצלותא, ולא יצטרכו להיות מפוזרין ביחידות, וז"ש (ישעי' ל"ה) ופדויי ה' ישובון וגו' ושמחת עולם על ראשם וגו' ונסו יגון ואנחה:

שם אמרי לי' לרבי יוחנן איכא סבי בבבל תמה ואמר כתיב למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אבל בחו"ל לא כיון דאמרי לי' מקדמי ומחשכי לבי כנישתא אמר היינו דאהני להו כדאמר כו', יש להבין הלא מצינו שבדורות הראשונים האריכו ימים יותר אף בחו"ל, ועוד כמה דקדוקים [עיין ביע"ד ח"א דרוש ט', ובס' ב"ש אחרון פ' בלק מזה] ונקדים מ"ש הר"ן בדרוש ג' וז"ל, אמנם יש לעיין איך הי' שלא השלים השי"ת למ"ר שליחות גמור עד שלא יצטרך לשליחותו שיתוף כלל, כי אין ס' שענין משה ומדריגתו הי' למעלה מן הטבע ושהשלימו השי"ת בענין נסיי במה שאין בכח האדם ויכלתו להשיג כאו' ולא קם עוד נביא כמשה וגו' ובפסוק הזה הודיענו שנבואת משה ומדריגתו הוא דבר למעלה מן הטבע אינני אפשרי שישיגנו האדם כפי המנהג הטבעי, שאם הי' כן

האיך אמר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, והשי"ת לא ימנע טוב מבעליו לבלתי ישיג האדם מעלה שהיא אפשרית לו, ובפרט הדיבור שהוא עיקר מעלת האדם, ועוד דהא כתיב (פ' בראשית) ויהי האדם לנפש חי', ות"א לרוח ממללא, וא"כ מפני מה הי' משה ערל שפתים, אבל ענין הפסוק הוא להודיע כי ענין משה הי' מכח הנסים והנפלאות ויצא מגדר הענינים הטבעים, כי עם היות שתחול רוח הנבואה על האדם הוא ענין אפשרי לפי מנהג הטבעי, אמנם כאשר תחול בו ישקעו כוחות גופו עד שיבטלו פעולתיו, אבל כשתחול רוח נבואה על האדם והוא ער עומד על רגליו שלם בכחותיו כאשר ידבר איש אל רעהו זה נמנע בחק הטבע כי מי שישיג זאת המדריגה ישיג היותו איש ושכל נבדל בב"א, וזהו שהודיע הכתוב כי זה דבר נסיי חדשו השי"ת והשגיבו בכחו כיתר הנפלאות שחדש לקיום התורה כי זהו ההכרחי שבכלם כדי שלא יוכל שום נביא מכזב להתפאר שהוא ינבא דבר היפוך דברי מרע"ה כי השי"ת הודיענו שמה שהשיג מרע"ה מזה הוא למעלה מן האפשרות בדרך הפלא, ושזה הפלא לא יעשה לאדם אחר בעולם כמו שנעשה למ"ר, א"כ נדע בזה שכל מי שיחלוק עליו הוא מכזב כי משה הגיע למדריגה שלא הגיע אדם אליה לעולם, והוא שהוא שב שכל נבדל בפעל כו' ולזאת הסיבה נשלם משה בכל שלימות נביא להאמין שענינו בכח אלקי והוסר ממנו בהשגחה גמורה הדיבור הצח, למען לא יחשב שהיות כלל ב"י וגדוליהם נמשכים אחריו יהיו להמשכם אחר צחות דבריו כמו שידוע שיאמר על מי שהוא צח הדיבור שימשיך לב ההמון אחריו ושהשקר ממנו יחשב לאמת, וזה הדבר כלו בהיפוך במי שהוא כבד פה כי גם האמת ממנו לא יקובל כ"א בחוזק הגלותו, ולזאת הסיבה הי' כבד פה וכבד לשון בהשגחה גמורה לא שיהי' דבר נופל במקרה כו' עכ"ד וערמב"ן (פ' שמות) ובעקרים מאמר ג', וז"ש (תהלים מ"ה) רחש לבי דבר טוב אומר אני מעשי למלך לשוני עט סופר מהיר, ירצה שעפ"י רוב הסופרים הגדולים היושבים במשפט דתי המדינה, אין מעלתם מפאת יושר ויפוי הכתב כ"א במהות הדיבור אשר יכללו במעט הכמות רב האיכות בעדי פאר המליצה, ואמר שכאשר לבי ירגש לקיים מצות השם, העצה אומר אני לב"א מעשי למלך ממ"ה הקב"ה בלי שום פנייי שלא לשמה ואף שאינו בצחות הלשון להבין ממני עכ"ז דמיון, לשוני עט סופר מהיר המשגיח רק על מהות הדבר להגיע במצות ה' ממעלה למעלה, וז"ש (שם קי"ט) ראה כי פקודיך אהבתי, ואני עוסק בהם מאהבה, מגיע מזה כי ראש דברך אמת שאפילו קודם הלימוד מתנהג בדרך האמת, וא"צ לומר כלל מלתא דבדיחותא מקודם להגיע בחשק להתורה רק לעולם כל משפט צדקיך וגו' שש אנכי על אמרתיך כמוצא שלל רב, ע"כ שקר שנאתי ואתעבה להפסיק בעניני הצחות:

אך בעוה"ר בדורותינו שדרכינו ללמוד אך להשיג החכמה בשאר חכמות מחמת שהכל היא כמצות אנשים מלומדה ובהכרח להמתיק ע"ד צחות המליצה שיוכל ללמוד מתוך כך, ולהבין זה עד"מ לאיש שעסק הרבה בסחורה, ובמשך הזמן ראה שאינו מצליח והתעצב וביזה עסק זה, והתחיל לסחור במו"מ חדש במה שלא הי' לו שום ידיעה מעולם, לזה לא השיג מבוקשו, אך הסיבה לזה שלא עשה פרי בסחורתו שעסק בה זמן רב, הוא מחמת שקבע דירתו בעיר קטנה שאין עוברי' ושבים, והי' סחורתו מונח אצלו זמן, והוא לא הי' עשיר בעצמו והוכרח ליקח סחורתו בהקפה משאר הסוחרים שלקחו ממנו ריוח לבד מה שמרויח הסוחר הגדול, והגבאים מחזירין תדיר לנוגשו בפרעון חובו והוכרח לקבל מעות בעיסקא, ע"כ לא הי' מצליח, והי' ראוי לו לפי ערכו לעסוק בעמל במו"מ קטן שיגיע בהדרגה ממעלה למעלה להיות איש אמוד, ואזי הוכרח לקבוע דירתו בעיר הגדולה במקום שיש מסחר רב, וכמו כן הוא בדמיון בעסק הנפשיות שידוע שהתורה היא מסחר רב עמוק עמוק מי ימצאנו, ולזאת צריך להשלים במעלות ובמדות וביראה שלימה לקיום לימוד התורה, אבל בלתי זה כל לימודו הרבה ללא יועיל ואין תלמודו עושה פרי ויצא שכרו בהפסדו ונעשה כבע"ח כמ"ש ביומא (דף ע"ב.) לא זכה זר כו' ונעשית לו סם המות ובפרט בגלות ישמעאל המר שיושבים בין האוה"ע ולומדים ממעשיהם ועי"ז לא די לנו שאין אתנו אהבת התורה אף גם מגיעים שממאסים בתורה, וכל מה שעושים במצות אינו מצד רצון לבבינו עפ"י אהבת השם ומצותיו, רק על צד ההכרח בכמה פניות שלא לשמה, וע"י זה מחתרים לחפש דרכים אחרים בלימוד התורה היותר טוב לנו לשמוע מהחכמים שהם יודעים לדבר בצחות לשון עם ועם, ובאחת לא עלתה להם וחסר מהם יראת שמים ומדות טובות עפ"י האמונה השלימיי, וטוב יותר להאדם השכליי לעמול בהדרגה במעט מעט בתורה עד שנגיע למעלה הגדולה, וז"ש (פ' עקב) למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם כימי השמים על הארץ, רמז למאמרם לקמן (דף י"ג.) למה קדמה פ' שמע לוהי' אם שמוע כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואח"כ מקבל עליו עול מצות, ולזה אחרי שהקדים לאהבה את ה"א ולעבדו וגו' ביאר התכלית ואמר למען ירבו ימיכם, בריבוי הימים באיכות תוספות קדושה מיום ליום וכמ"ש (תהלים קט"ו) יוסף ה' עליכם ועל בניכם, שיתוסף קדושת הויות השי"ת עד שתהיו בבחי' בריכה ומעי"ן וצינור להויות הקדושה המושפע לכם מהעליון ב"ה, ברוכים אתם לה', מלשון בריכה, ותגיעו עוד להיות ברוכים לה', עושה שמים וארץ, שתעשו תיקון לשמים וארץ כמ"ש אם לא בריתי יומם ולילה חוקת שמים וארץ, עושה מלשון תיקון, ואמר שתגיעו למקום המוכן שהוא על האדמה

אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם, שמסוגל שם להשגת עניינים הרוחניים וכמ"ש הכוזרי מאמר ב' סי' י"ב, וכמ"ש במדרש רבה פמ"ו אם נכנסין בניך לארץ הם מקבלים אלהותי, וביאר הפלגת מעלת השגתינו בנפשיות ואמר כימי השמים על הארץ, שמבואר לקמן (דף י"ז.) לעתיד צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה כו' והאדם השלימיי יוכל להגיע במעלת עבודת ה' כימי השמים שהם ימי העתיד שאז נהנין מזיו השכינה תוכל להגיע על הארץ שהוא עתה בעה"ז ולא יהי' חפצך ליהנות מהעוה"ז רק בנפשיות, וז"ש (משלי ט') כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים, שע"י התוה"ק יהיו הימים רבים במעלה קדושה מיום ליום, ויוסיפו להיות לך שנות חיים, שיהי' חיות ושמחה בעבודת ה', ומלת חיים יורה לפעמים על שמחה, ולזה ראוי לקבוע להתפלל בבהכ"נ וללמוד בביהמ"ד שהיא המקום הראוי כמו בארץ הקדושה בזמן שבהמ"ק הי' קיים, וז"ש חזיי' דאיכא סבי בבבל, שראה זקנים שקנו חכמה והנהגתם בלימוד ושכל התורה כהנ"ל, לזה תמה ואמר כתיב למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה, על ריבוי הימים באיכות שהיו גדולים, על האדמה כתיב. שמסוגל שם כמ"ש (ב"ב קנ"ח:) אוירא דא"י מחכים אבל בחוצה לארץ לא, כיון דאמרי לי' מקדמי ומחשכו לבי כנישתא, אמר היינו דאהני להו, כי קדושת בהכ"נ ובהמ"ד הנבנה לשם השם היא בדמיון קדושת א"י הן ביראה והן במדות כדאיתא בזוה"ק (ס"פ נח) ואז מגיעים בלימוד התורה ובתפלה לשמה בלי שום פנייי' אחרת ועושה פרי, ומזה ראינו ענין קדושת המקום שגורם להביא האדם למעלה גדולה, ע"כ אחב"י ראוי ליזהר לעמוד בקדושתה שלא יהא פוגם בדיבור בשיחה בטילה כמ"ש המג"א סי' קנ"ד בשם האר"י ז"ל, ולחשוב תמיד לפני מי הוא עומד שעי"ז מגיע להכנעה כי זהו העיקר בתפלה לבקש עבור תכלית קיום הנפש:

או יאמר דאיתא במדרש (בראשית פי"א) ר' ישמעאל בר' יוסי שיילה לרבי א"ל בני בבל בזכות מה הן חיים א"ל בזכות התורה, ובני א"י בזכות מה א"ל בזכות מעשרות ואנשי חוץ לארץ בזכות שהן מכבדין את השבתות וימים טובים, ויל"ד שלא אמר גם על בני א"י שהן חיים בזכות התורה שהיא משובחת יותר כמ"ש במדרש שם ע"פ וזהב הארץ ההוא טוב, ועוד דמתחלה אמר בני, ואח"ז שינה ואמר אנשי, ונ"ל דאותן אנשים שאין דביקים בה' כראוי מחמת שמחשבתם מבולבל נקראים בני בבל, שהם עוסקים בתורה הם חיים בזכות התורה, ובני א"י שהן אותן ב"א שהם דביקים בה' אז הם חיים בזכות המעשרות, היינו שמכל דבר ודבר מפרישים א"ע לה' כמו מעשר, ואנשי חו"ל הן ההמון עם שנקראים בבחי' אנשים חיים בזכות שהן מכבדין שבתות וי"ט, וז"ש למען ירבו ימיכם על האדמה אשר נשבע, שיהיו ימיהם רבים שלא יפנו הזמן לדבר אחר שלא

יחסר להם שם ויהיו כל זמן קיימים ועומדים תמיד בב' העולמות כימי השמים על הארץ, שהרכין שמים על הארץ במתן תורה, וירמז על או' אם אין קמח כו' אם אין תורה כן יהיו כל ימיהם, אחרי שישמעו אל מצותי כו' ואספת דגנך, וז"ש אמרו לי' לר' יוחנן איכא סבי בבבל, שמחשבתם מבולבל ואין להם פנאי ועת לעסוק בתורה ועכ"ז הם במעלת סבי, ואחרי שאין בזה פנאי לעסוק בתורה להדבק בה' תמה מאין להם זה לקנות חכמה, כיון דשמע דמקדמי ומחשכי לבי כנישתא, ושם דבוק חברים לחדד שכלם ואין שם טרדות מבני ביתו, אמר היינו דאהני להו, שקדושתם מושכתם לכל היום, וז"ש במגילה (דף כ"ט.) עתידין בתי כנסיות שבבבל שיחזרו לא"י, שהם מושכים הקדושה לכל אדם בבבל להביאו ולהחזירו לא"י, וז"ש חז"ל תורה באומות אל תאמין, שיהי' מורה להם אחרי שיצאו משם לעסוק בדברים אחרים, מחמת שהיא להם בחכמה בלי קדושה וז"ש בקידושין (דף ל':) ואם פגע בך מנוול זה משכהו לבהמ"ד, כיון שקדושתם מועיל מאוד כנ"ל, [שמעתי ביאור מאמר זה מהרב הקדוש ש"ב איש אלקים מוהר"י מלובלין נבג"מ, דקשה ממנ"פ אם יש בו כח כ"כ להתגבר על יצרו, א"כ למה לו למשכו לביהמ"ד יתגבר עליו בשוק, ואם ח"ו אין בו כח לעמוד כנגדו, א"כ מה זה תקנה משכהו לבהמ"ד הא מסתמא לא ירצה ללכת, וגם אמרו לשון מנוול דוקא, ופירש שכאשר היצה"ר בא לאדם ורוצה ללכדו, יש לו כח הציווי מפי הגבורה להסית אותו וא"כ קשה לעמוד כנגדו כי יאמרו לו שזהו רצון הבורא, אך כשבא להסיתו ח"ו בעבירה מגונה כמו ניאוף וכדומה, אזי אפשר לעמוד כנגדו ולומר לו אמת זה שאתה מצווה להסית אותי, אבל למה אתה מסית אותי דוקא בעבירה מגונה, הלא תוכל להסיתני בעבירה שאינה מגונה כ"כ כגון ללמוד שלא לשמה, וז"ש אם פגע בך מנול זה, דהיינו בעבירה מנוולת אז משכהו לבהמ"ד לעסוק בתורה שלא לשמה, אבל באמת כשאתה מושכו לתורה בודאי אם אבן הוא נימוח ודפח"ח]: או יאמר עפ"י מאמר החכם (משלי כ"א ט') מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה וראוי לבאר מה ענין זה לזה, ולהמתיק הדבר כי מדרך ב"א בשנתחדש להם בדבר מה שלא הגיעו לזה מקדם נהנים ממנו ושמחים ביותר, ובהמשך הזמן כשנתיישן להם הדבר כמעט נשכח שמחתם כי תענוג תמידיי אינו תענוג, וכמו כן הוא ברוב ב"א בלימוד התוה"ק דעתם לומר מה לנו לחזור מידי שנה בשנה בלימוד התורה מה שכבר נתיישן עוד בדורת שלפנינו מאי דהוה הוה, אך כזאת ראוי לחקור ג"כ על תפילתינו מפני מה אנו מתפללים בתפלתינו בכל יום ג"פ, אולם היישוב הנכון הוא כי תפלתינו שאנו מתפללים אין בזה מחמת אהבת השם, רק בפניות מובדלים, יש מהם שכל בקשתם הם למלאת תאוותם מה שחסר להם בעוה"ז, ויש מהם ע"י הבושה

שבושים מחביריהם שלא להתפלל וכל מחשבתם בעת תפלתם הוא במחשבות זרות ע"י היצה"ר שידמה אותו בדמיונת הבלים, אבל לא מחמת אהבת השם, והצד השוה שבשניהם שלא עלתה על דעתם לעסוק בתורה בטענה מזוייפת הלז מה שכבר נתיישן אלינו, אך האדם שהוא באהבת השם צריך להתמיד בתורתו לשים לנגד עיניו קיום התורה והמצות באהבתו אותה ע"י רוב יושנה כמו האדם שיש לו חפץ בירושה מאבי אבותיו, ויבא אליו איש לבקשו למכור לו או ליתן במתנה חפץ הלז, אזי ישיב לו שאף אם יתן לו כל ביתו באהבה בוז יבוז לו, ולא ימכור לו החפץ כי יצטרך החפץ אליו לזכרון תמיד באהבת אבותיו, וז"ש (משלי כ"ג) אל תבוז כי זקנה אמך, ירצה שלא יבוז וילעג על ענינים שכבר נתיישנו אליו כי היא כמו אם הזקנה שדרך האיש לכבדה מפאת שהיא אמו, וגם היותה זקינה שיש לנהוג כבוד אפי' בזקן ארמאי כמבואר בקידושין (דף ל"ג.) כמו כן ראוי לנהוג כבוד להדברים הישנים יותר מצד כי באו אלינו מזמן קדמון, והתמידו אלינו זמן כביר מימי מרע"ה, ועז"א בירושלמי ס"פ הרואה א"ר זעירא אם נזדקנה אומתך עמוד וגדרה, כי ראוי לעיין בה ולחדש בה דברים ולהוסיף גדרים וסייגים בה שזהו עיקר האהבה, וז"ש לקמן (דף כ"א.) ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו ויחדש בה דבר, וז"ש מסיר אזנו משמוע תורה ע"י טענה מזוייפת הנ"ל, גם תפלתו תועבה, כי מזה ראינו שגם תפלתו שמתפלל אינו לשמה רק עבור תועלת גופו למלאות תאוותו בעוה"ז ולא לשום אהבה ועבדות, וז"ש בגמ' כי סליק ר"י לבבל חזי דאיכא סבי בבבל, שנחמד להם הזקנים להיותם מצויינים בקימה והידור מפניהם, וכמו כן היו בשלימות מעלת אהבת התורה ע"י שחוזרים למודם בכדי שיהי' להם לזכרון באהבתם להשם, תמה ואמר כתיב למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה, כי שם השכינה קרובה ומצוי אליהם להגיע באהבה, וגם אין להם שום דבר המונע להם, כי שם המה בשפע רב ארץ אשר לא תחסר כל בה, אך בבבל המה בדוחק כמ"ש בסנהדרין (דף כ"ד.) חשכים הושיבני זה תלמוד בבלי שהישיבה שלהם בעסק התורה הי' בחושך וצרות רבות וגם הי' חסר להם יבולי הארץ, ע"כ הפליא בדבר הלז שיגיעו במעלה גדולה הנ"ל, כיון דשמע דמקדמי ומחשכי לבי כנישתא אמר היינו דאהני להו, שמזה נראה שהם בתפלתם באהבה עצמיות להקב"ה כמ"ש (תהלים כ"ו) אהבתי מעון ביתך ולא בפניות זרות ע"כ נחשב להם מאוד דבר הישן מאוד ע"כ הם מקדמי ומחשכי לצאת רוב זמנם בתפלה כי לכך נוצר לעבוד השם, שאלו היו בפניות זרות אף שהיו הולכים להתפלל לבהכ"נ לא היו מבלים זמנם ביראת ה' בזריזות יותר מכפי הרגלם אלא היו מקדימין זמן תפלתם לצאת משם לפטור ידי חובתם, ובזה שראינו פנימיות לבבם הם כמו כן בלימוד התורה ומחשבים הזקנים מאוד כנ"ל:

שם א"ר חסדא לעולם יכנס אדם כו' שיעור שני פתחים ואח"כ יתפלל, הענין שיש פתח הלב ופתחי פה, לז"א שיכנס שני פתחים שלא יאמר דבר בפיו ולא יוציא פתחי פיו עד שיוצא תחלה (דרך] פתחי הלב לכוין מה שאומר: שם במערבא כי נסיב אינש איתתא אמרי לי' הכי מצא או מוצא כו', יש להבין שאלה זו דהא גם הוא אינו יודע בטוב מהותה וטבעה עד זמן מה שמכירה ונראה הכוונה בזה עפ"י מאמרם ז"ל בתענית (דף ל"א.) ד' משפחות היו בירושלים. יפיפיות שבהם אמרו תנו עיניכם ביופי שאין אשה אלא ליופי מיוחסות כו' עשירות כו' בינונית שבהם אומרת קחו מקחכם לשם שמים, והמנורת המאור סי' קע"א הביא בשם מדרש שהנושא אשה לשום יופי סוף שמגרשה ולבו קצה בה והנושא אשה לשום ממון ממונו אינו פלט ובניו בני שנואה והנושא לשום משפחה פוסל זרעו אבל הנושא לשם שמים טוב לו, וכן איתא באבות פ"ה אהבה התלוי' בדבר בטל דבר כו' וע"כ כשיסתלק הסיבה שנשאה יתבטל השלום שיש לו עמה, וגם היא לא תהי' נכנעת תחתיו אדרבה חפצה להיות מושלת עליו, אבל אם אינו נושאה לשום דבר מעלה תהי' נכנעת תחתיו ואהבה שאינה תלוי' בדבר ושלום יהי' לעולם, וע"ז רמזה המשנה סוף עוקצין לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה אלא השלום שנאמר ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום, כי ברכ"ה בגימ' זכר והאשה שהוא עשאה כלי לא תוכל להחזיקו, רק ע"י רצונה להיות הוא המשלים אותה על ידי הנהגתו, וע"כ נתן ה' עוז שהוא התורה לעמו כדי שיברך את עמו בשלום, וזה שאלו אותו אם מצא כו' שאם נשאה לש"ש באופן שהוא האיש והיא אשה להיותה נכנעת תחתיו, אז מצא טוב, כי יוד הוא המשפיע וה"א היא המקבלת, אך ומוצא אני את האשה, שאינה נכנעת תחתיו להיותה המקבלת ממנו, רק מחזקת עצמה בשוה לו בגי' שי"א שהוא איש, אז נסתלק הי' מאיש והה"א מאשה והוא א"ש בגימטריא אנ"י מ"ר, וזה הי' ידוע תיכף להנושא:

שם לעת מצא זו אשה שנאמר מצא אשה מצא טוב, ידוע שעיקר בריאת האדם הוא להשלים רצון בוראו, ולזה צריך להשקיף במדותיו הרעות ולזכך לבו אך בעוה"ר כל דרך איש ישר בעיניו ובלבבו יחשוב שאין לו שום מדה רעה, ועל פני כל מוכיחו יצדיק באמרי שוא והנגע מספחת בקירת לבבו, אבל אם זוכה לאשה אז היא אליו כדמות המראה שמסתכלין בה, ואם הוא בעצמו שלם במדות גם היא כמוהו, שכל המדות שיש בו ימצא בה וז"ש (פ' בראשית) אעשה לו עזר כנגדו, ופרש"י זכה עזר לא זכה כנגדו, שבאותן המדות שלא זכה גם היא לא זכתה כנגדו, וכמ"ש בסוטה (דף ב'.) אין מזווגין לאדם אלא לפי מעשיו, ועיין בחי' עה"ת פ' נשא וז"ש (תהלים ל"ח) כי אני לצלע נכון ומכאובי נגדי תמיד, שמחמת שאני מכוון לה תמיד אזי פשעי אני אדע להרגיש בנפשו

המדות רעות שבו, וז"ש (קהלת ז') ומוצא אני את האשה רעה, שכאשר מצאתיה רעה מר ממות שבודאי הוא חייב בה ואמר (שם ה') אל תתן את פיך לחטא את בשרך ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא למה יקצוף ה"א על קולך וחבל את מעשה ידך, ירצה שלא יתרעם על בשרו הצלע שנלקחה ממנו שהיא חטאה, והמלאך שהיא הב"ק המכריז מ' יום לפני יצירת הולד בת פלוני לפלוני, כי שגגה היא כי למה ישנה מכפי מעשה ידך, א"כ שפיר מצא אשה מצא טוב, שישים עצות לשרש מדותיו הרעות: שם לעת מצא זו תורה שנא' כי מוצאי מצא חיים, ידוע מאמרם באבות פ"ב יפה ת"ת עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון, היינו שאף שיש לו אשה ועוסק בד"א וקל לו יותר למצוא החטא, עכ"ז ההכרח לו ללמוד תורה וכמש"ל (דף ה'.) בשם הזוהר אורייתא מודעא לי' חובי', וכשיש לו שניהם והוא מצא התורה ביגיעה כמ"ש במגילה (דף ט'.) יגעת ומצאת תאמין, וכשהגיע בשניהם הוא מוצא עון, וע"כ אמר שמחויב לעת מצא ללימוד התורה, ג"כ, כנ"ל:

או יאמר דאיתא במדרש רבה ע"פ וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר, א"ר יצחק מה שהנביאים עתידים להתנבאות בכל דור ודור קבלו מהר סיני שכן משה אומר להם לישראל כי את אשר ישנו פה וגו' ואת אשר איננו פה עמנו היום, אלו הנשמות העתידות להבראות שאע"פ שלא היו באותו מעמד קיבל כ"א שלו כו' עד עכשיו לא נתנה רשות, וכ' השל"ה שכל מה שחדשו החכמים בכל הדורות קבלו בסיני מן הקול ההוא ולא הי' כפי שכלם וחקירתם ע"ש, וזהו לעת מצא שאז ניתן העת למצא מה שקיבל מהר סיני, וזהו רק לחסיד שהוא עובד מאהבה, אז מוצא התורה מהקול גדול ולא יסף, וזהו מצא חיים. שיצתה נשמתם אז והחזיר נשמתם כדי לקבל התורה:

שם לעת מצא זו מיתה שנאמר למות תוצאות, ע"ד דאיתא לעיל (דף ה'.), נצחו כו', יזכור לו יום המיתה, וזהו במדרש בראשית והנה טוב מאוד טוב מות, ותפלתו תמיד שיתחזק באמונה לעת מצא זו מיתה, שתכליתה טוב, וזהו ואתחנן אל ה', בעת ההוא לאמר, וז"ש (תהלים קי"ב) אשרי איש, זה משה והאיש משה, ירא את ה' במצותיו חפץ מאוד, שבתחלה ביקש רחמים לחיות ואח"כ כאשר ציוהו השי"ת למות קיבל בשמחה והצדיק עליו באהבה כדאיתא במדרש (פ' וילך) והיא ענין נשיקה חיזוק האמונה לקבל באהבה, והיא חפץ מאוד זה המות והנשמה הולכת בקלות בכיסוי עילאה, והיא ניחא שבכולן, והקשה שבכולן דמיא כחיזרא בגבבא דעמרא, כמ"ש העקידה ע"פ (קהלת י"ב) ישוב העפר אל הארץ כשהי' והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה, שמחמת שיש עירוב

כחות החומר עם הנשמה ואהבו זא"ז אהבה עצומה ע"כ קשה נפשם לצאת כצמר הנאחז בהקוצים כהנ"ל:

שם לעת מצא זו קבורה כו' ישישו כי ימצאו קבר, ע"ד (קהלת י"ב) ישוב העפר אל הארץ כשהי' והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה, אבל כל עוד שהגוף קיים אין הרוח שב וכמש"ל (דף י"ח:) שאני קבורה במחצלת של קנים, וגם בזה טוב לנצח היצה"ר כמ"ש באבות מאוד הוי שפל רוח שתקות אנוש רמה:

שם לעת מצא זה בית הכסא, רומז על מ"ש החה"ל (שער עבודת האלהי') שלכן הצואה סרוחה כדי שידע שפלותו ואחריתו, ובזה ינצח להיצה"ר, וגם בפשוטו ארז"ל מיתת צדיקים בחולי מעיים כדי שיבא נקי וקדוש ועל זאת יתפלל, וע"כ הביא אח"ז שהעיקר ייחוס האדם להקב"ה הוא בד"א של הלכה בלבד, כי אורייתא וקוב"ה וישראל חד, והמאור שבו מחזירו למוטב: שם אמר לי' רבא לרפרם בר פפא לימא לן מר מהני מילי מעליותא דאמרת משמי' דרב חסדא במילי דבי כנישתא כו', הענין הוא שבכל דבר שהאדם מבקש תכלית הדבר אזי מה שעושה מקודם לכן כדי לבא לתכלית הדבר נקרא שער (עד"מ כשרוצה ליסע למקום, וצריך להכין לו סוס ועגלה שיוכל ליסע, נקראו שער) וז"ש (תהלים קי"ח) פתחו לי שערי צדק אבא בם אודה יה, שיפתחו לי השערים שעי"ז יוכל לכנס ולבא לידי תכלית ושכל להודות לה', פי' שיסור ממנו כל המחשבות הטורדות אותו כמ"ש באו"ח סי' צ"ח, לכך נתקן בכל ערי ישראל בה"כ ובהמ"ד לפי שכל אדם בביתו יש לו טרדות המבטלים אותו מדרכי ה', לכך צריך מתחלה לבא לב"כ ולבהמ"ד שמקודש ופרוש מגשמיות המו"מ ופרנסה, שיוכל משם להשיג גדולת ה' ולהדבק בו ית' מחמת שמפשיט א"ע שם מתאוות עוה"ז, ולכך אסור לדבר שם שיחה בטילה ובזוה"ק מפליג בעונשם, ובמג"א סי' קנ"א שנהפכין ח"ו כו', ומקויים בעוה"ר (ירמיה ב') ותבואו ותטמאו את ארצי ואת מקדשי, ואבינו יעקב אמר (פ' ויצא) מה נורא המקום הזה אין זה כ"א בית אלהים, פי' הוא בית שיכול לבא ולהשיג שיש אלקים וזה שער השמים שאחרי שבא להודות לה' צריך לבא לזה השער, שאם אין לו מקום מיוחד שיוכל להתיישב בעצמו להשיג רוממותו האיך יוכל להתפלל כדאיתא לקמן ר"פ אין עומדין, וז"ש (קהלת ה') כי אלקים בשמים ואתה על הארץ, שאם אינך דבוק בה' רק אתה על הארץ, בעניני ארציות ע"כ יהיו דבריך מעטים, רק אם האדם דבוק בה' אז נקרא הוא בשמים ג"כ, ואח"כ מוריד ההשפעה עד שכביכול אלקים על הארץ וכמ"ש במ"ר בראשית (פי"ט) עמד משה והוריד לשכינה מרקיע ראשון לארץ לכך צריך מתחלה לבא לב"ה כנ"ל, אבל מי שיש לו שכל לעסוק בהלכה ודאי הוא מופשט מהגשמיות ויוכל להתפלל אחרי

ההלכה, וז"ש לימא לן מר מהני מילי מעליותא דבי כנישתא שמכח פירושא דקרא מוכח המעלות מהבהכ"נ, ואמר מאי דכתיב אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב, דמהו המעליותא דשערי ציון, וגם הול"ל טפי מכל משכנות ישראל, לזה מפרש אוהב ה' שערי ציון, שהאדם מציין א"ע לעשות שער לכנוס לעבדות ה', אוהב ה' זה השער שעושה ע"י ההלכה יותר מזה השער שעושה מב"ה ובהמ"ד שנקראים ע"ש יעקב שאמר מה נורא המקום הזה, ואמר שזה השער של הלכה חשוב יותר לה' מזה השער של ב"ה ובהמ"ד מחמת שע"י עומק הלכה צריך להפשיט א"ע מהגשמיות ומטרדות עוה"ז שאם הוא טרוד קצת בטרדת עוה"ז לא יוכל להעמיק בהלכה, וזה חשוב יותר גם מבהמ"ד שעוסקים בתורה, כיון שעוסקים ברוב במקרא ובמשנה שלזה א"צ עיון רב כ"כ ויכול לעסוק עם קצת טרדות וכמ"ש בגמ' (ב"מ ל"ג:) העוסקים במקרא מדה ואינה מדה כו' אבל הלכה אין לך מדה טובה יותר הימנה, לז"א והיינו דקאמר ר' חייא כו' מיום שחרב בהמ"ק אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד"א של הלכה, פי' דבזמן שהבהמ"ק הי' קיים הוצרכו כל ישראל לעלות לרגל לראות פני ה' שהרגל ג"כ נקרא שער כולל קדושת הזמן שאח"כ, וכמ"ש בגמ' ר"ה (דף ט"ז:) חייב אדם לטהר א"ע ברגל, כדי שבכל רגל יקבל קדושה ושכל האיך לעבוד ה' מרגל זה עד רגל אחר, ולכך הוצרך לעקור ממקומו לבהמ"ק לקבל כאו"א קדושתו לפי ערכו עד שהי' לו כח לעבוד ה' בביתו עד רגל אחר, אבל עכשיו בעו"ה שחרב בהמ"ק אין לנו מקום להתקדש א"ע רק בהלכה לכך המנהג שהחכם דורש בשבת שלפני הרגל בשה"ג וש"ש מחמת שהוא שער לחצי שנה כי אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד"א של הלכה כנ"ל:

שם אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות בזה לפרש (ירמי' ח') הנה קול שועת בת עמי מארץ מרחקים, שקול השועה היא מה שכת עמי בארץ מרחקים בגלות ובמקום משכן כבודו גוים מרקדים בהיכלו בפסיליהם והתמיה היא הד' אין בציון אם מלכה אין בה, הלא ה' הוא בשערים המצויינים בהלכה וממליכים אותו פעמים באהבה ואומרים שמע ישראל, ומדוע הכעיסוני בפסיליהם בהבלי קדר, הלא הוא בד"א של הלכה, ועמש"ל (דף ו'.) במאמר תרי מכתבי כו' בשם השל"ה:

שם מיום שחרב בהמ"ק אין לו להקב"ה אלא ד"א של הלכה, איתא בעירובין (דף ס"ג:) אעפ"י שאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט, יש לרמז דאע"ג דשפעא נחית מלעילא צריך לאתקשרא בפקודא, לאתקשרא אשא דפקודייא באשא דלעילא ובהכי מתקטרין עלאין ועיקר האי קטורא ע"י הך דקורבנייא דהא אשא מתקטר באשא, וכד חרב בית המקדש מתקטר ע"י חכמים שהם עוסקים בהלכות קרבנות דההוא הבל דנפק

מפומייהו הוי דוגמת אשא ומתקטר באשא דלעילא, וזש"א חז"ל וכי אית פולחן בבבל אלא אלו ת"ח דעסקי בקרבנות כו', וזש"א מיום שחרב בהמ"ק אין לו להקב"ה אלא ד"א של הלכה כו' דהבל פומייהו דהנך דעסקי בהלכה הוי דוגמת אשא ומתקשר באשא דלעילא ובהכי אתקטרן, ע"כ יזהר כ"א לומר בצפרא ובפנייא ענייני דקרבנייא ועמ"ש בחי' עה"ת (פ' בהעלותך) עוד מזה:

שם גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים דאלו בירא שמים כתיב אשרי איש ירא את ה' ואלו גבי נהנה מיגיעו כתיב יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב ולגבי ירא שמים וטוב לך לא כתיב, ויש להבין מה טעם שיהי' הנהנה מיגיעו גדול מירא שמים, ועוד דהא אשריך וטוב לך כתיב גבי ירא שמים (בתהלים קפ"ח) אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו יגיע כפיך כו' אשריך וטוב לך, ונראה לפרש הכוונה על הצדקה שנחלקת בב"א על כמה אופנים יש מהם שעושים מחמת שהם רכי לב בתולדה והתגבר עליהם מדת הרחמנות תמיד על ב"א, ויש מהם שעושים זאת בעבור שהם קלי הדעת ובכל דבר שמזדמן להם אין המעות נחשב להם, נמצא שאותם ב"א אינם עושים כן עבור מצות השם המוטלת עליהם רק בעבור מדותיהם שיש להם בטבע, אך יש עוד כח שעושים זאת בעבור יראת השם שמאמינים בהשגחת השי"ת עליהם, ואם ח"ו נחסר מהם מלעשות זאת אינם עושין רצון הבורא, ובזה יגיע להם עונשם שיפסידו מעותיהם כמו שארז"ל ע"פ לו יהי' המעשר, ויש עוד כת המעולה ביותר טוב שעושים המצוה הלז מחמת גודל אהבת השם לקיים מצותיו ועושים מצוה זאת בשמחה, ולא די בזה אלא שמתייגעים ורודפים להגיע לזה ונהנין ממנה, אבל שאר כיתות אינם מבקשים להגיע לזה אלא שעושים כן עפ"י מקרה כ"א לפי טבעו, וזש"א גדול הנהנה מיגיעו, היינו שנהנים מיגיעתם כשמגיעים לעשות צדקה וגמ"ח הוא יותר במעלה מאותן ב"א שעושים המצוה רק עפ"י יראתם מה' ומביא ראי' לזה מהכתוב דאלו גבי ירא שמים כתיב אשרי איש ירא ה', שהגיע במצות צדקה מצד יראת ה'. או ההולך בדרכיו מה הוא רחום כו' אזי אשריו לשכר העוה"ב, אבל יגיע כפיך כי תאכל, שהוא נהנה מיגיע כפו במצוה הלז ע"י שעושה זאת מאהבה כתיב אשריך וטוב לך, ירצה אשריך בעוה"ז שמאשרים ומחזקים אותו וטוב לך לעוה"ב, וזש"א בכפל הענין הנה כי כן יבורך גבר ירא ה', הכוונה על יראת הרוממות שמגיע למדה זו שאין למעלה הימנה מחמת מדת אהבה וכמ"ש (פ' ראה) את הברכה אשר תשמעו, שזה גופה היא הברכה אשר תשמעו, ואפשר שזה כיוון (אבות פ"ד) איזהו עשיר השמח בחלקו שנאמר יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך, אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב, על שעושה צדקה מחמת גודל אהבתו

להבורא שהוא עשיר בדעת, כי באופן אחר אינו שמח לעשות מצוה זו, וז"ש (שם פ"ב) רבי אומר איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם שיש כמה ב"א שנותנים צדקה ולא לפי ערכם ועפ"י השכל מחוייב ליתן בערך מה שחנן אותו השי"ת כי אינו נחשב כשאינו נותן לפי ערכו, ואמרו כבד את ה' מהונך, מחונך ממה שחננך, וגם הנתינה להעני צריכה להיות בהצנע ולא בפרסום כדי שלא יתבייש ממנו, וז"ש רבי איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם במעלת הצדקה, כל שהיא תפארת לעושיה, שיוכל להתפאר בעשייתה לפי ערכו בעשרו ולפי ערך המקבל וגם תפארת לו מן האדם, שע"י שעושה הכל ביראה ובחכמה הוא אדם במעלה, כי לפעמים יתן צדקה להתגאות כדי לפרסמו לרבים שאז ישבחו אותו לאיש, ולא במעלת אדם, אבל הוא אינו עושה כן, רק שנותן בהצנע כדי שלא יתבייש ויתן לפי כבודו זה הדרך הישר ועיין עוד בחי' עה"ת (פ' בלק) מזה בע"א או יאמר בהקדם מה שמבואר בבינה לעתים (דרוש מ"א) שחקר בענין הנפש שאם הי' הנפש עצם נבדל קודם בואה להגוף ובעלת השכלה עומדת לפניו ית' ונהנית מזיו יקרו למה הושלכה ארצה בחברת הגוף הזה להיות בסכנה עצומה המעותדת אליהם וסוף סוף גודל הצלחתה ואושרה כשתשוב להמקום אשר ממנה חוצבה כאשר בתחילה, והנכון ביישוב ענין זה הוא כי בעוד היותה שם לפנים היא במדריגת מקבלת ומושפעת ומה יתרונה בזה בהיותה לעולם עלולה שהיא מדריגה שפילה ע"כ שלחה הוא ית' לזה העולם למען תקנה מעלת הזכר להיותה משפעת ומשלמת זולתה להדריך אחרים בדרך זו ילכו בהשגת שלימותם כי זה כל פרי חמדתה ותכלית יצירתה להטיב לזולתה וז"ש (תהלים צ"ב) שתולים בבית ה' בחצרות אלהינו יפריחו כי מלת יפריחו קשה שהי' ראוי לו לומר יפרחו, וגם כפל זה ושינוי בית ה' מחצרות, אך אמר כי הנשמות הקדושות בהיותם בבית ה' העולם העליון שהוא באמת בית נאמן הקבוע אינם אלא שתולים כעץ הנטוע בגן רטוב אשר סוף סוף הוא יונה ומקבל מהקרקע ומושפע ממנו, וכל המרבה הוא מתגדל ומתרבה בעצמו אבל אינו משפיע לזולתו ואין זה עיקר השלימות, אבל בבואן בחצרות אלקינו הוא עוה"ז שהוא חצר ופרוזדור לגבי עוה"ב, גדל ערכן בתוספות מדריגה במה שיפריחו ויעשו פרי ובהשפיעם לזולתם יהיו זכרים, וכן בס' העיקרים מאמר ג' פ"ה פירש הכתוב (ירמי' ט') כה אמר ה' אל יתהלל חכם כו' כי ההילול בכ"ד אינו כ"א מצד התכלית וכו' וע"כ כלל הנביא בכאן ג' מיני שלימות הכוללים שאפשר שידומה שהשלימות האנושי נתלה בהם, ע"כ אמר אל יתהלל החכם וגו' שאין לו להתהלל כשתהי' החכמה מיוחדת עליו וכן העושר וכן הגבורה אלא כשישפיע ממנו לזולתו וכו' כמו שהשי"ת עושה שהוא משפיע השלימות

וכו' וזה השכל וידוע אותי כי אני עושה חסד משפט וצדקה בארץ, כלומר שישכיל וידע, שאחר שאני עושה חסד מצד חכמתי, משפט מצד גבורה, וצדקה מצד עושר, אעפ"י שאיני צריך לכך מזה יראה שהדברים הללו נרצים לפני, וראוי שתשתדלו לעשות מה שאני חפץ ותבינו ותשכילו כי באלה חפצתי נאום ה', שיחשוב האדם שכל מה שנתן הקב"ה לאדם לא נתנו כ"א עבור אחרים להשפיע על זולתו, ובזה יכול להתהלל בעצמו, אך דבאמת אין הדבר כמ"ש העקרים שבזה יכול להתהלל כמ"ש יהללך זר ולא פיך, וטוב הצנע לכת, לזה נאמר כי ההילול לא שייך רק בזה הדבר שהיא שלו, אבל בדבר שאינו שלו רק שזולתו הפקידו תח"י ל"ש בזה ההילול כיון שאינו שלו, וז"ש אל יתהלל החכם בחכמתו וגו' שהחכמה לא נתן הקב"ה לו לבד וכן הגבורה ועשירות, כי אם בזאת ירצה בדברים אלו הנ"ל יתהלל המתהלל איש שדרכו להתהלל א"ע בדברים אשר לא כן (ותיו, הוא הדמיון הראות, כמו יש מתעשר כו' מתרושש והון רב) שבאמת לא כן רק השכל וידוע אותי, שצריך להשכיל ולידע דרכי ה' שלא נתן לאדם להיות לו לבדו, כי אני ה' עושה חסד ומשפט וצדקה בארץ, דייקא בשביל כל הארץ ולא להיות לאדם אחד כי באלה חפצתי אף שאני נותן לא' חפצתי שהאדם יעשה בו כנ"ל, ובזה יבואר מאמר החסיד (תהלים א') באשרי האיש, שמדבר מאושר האיש שהי' סור מרע ועשה טוב לעצמו ולא השפיע על זולתו, וז"ש אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים, שהוא מחשבה בלבו לומר שהעולם ח"ו בלי מנהיג ולית דין ולית דיין ועי"ז הולך בשרירות לבו והוא לא הלך בעצה זו, ובדרך חטאים (הוא לשון חסרון כענין קולע אל השערה ולא יחטיא) שמחסר נפשו מתורתו, לא עמד בדרך, ובמושב לצים, שהיא רק תאוה של הבל שאין לו בה מותר כלל, ועתה חושב מעשה הסיבה כ"א בתורת ה' חפצו שמגרש הכל ממנו ע"י התורה ובתורתו יהגה יומם ולילה בעצמו ולא השפיע על זולתו, ולא תחשוב שע"י עסק התורה הוא מבטל ממלאכת עוה"ז ואין לו פרנסה כ"כ, לז"א והי' כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול וכל אשר יעשה יצליח, אפי' במעשה כל שהוא, אבל (שם קכ"ח) אמר אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו, משום שיש שני מיני ירא ה', א', מי שהולך בתמימותו לבדו, ב', מי שמשפיע על זולתו לז"א אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו, בין זה ובין זה אשרי להם יהי' מאיזהו אופן שיהי' אשרי להם ואעפ"כ חלוקים הם, ומפרש קודם השכר מהנהנה מיגיעו שאינו מקבל מזולתו ולא נכנס בגדר נקבה, ששכרו אשריך וטוב לך אשתך כגפן כו' בניך כשתילי זיתים, ואמר הנה כי כן באותה הברכה יבורך גבר ירא ה', אותו ירא ה' שהוא בכלל גבר וזכר שמשפיע על זולתו, שיהי' אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב אבל (שם קי"ב) אמר אשרי איש ירא את ה'

במצותיו חפץ מאוד ירצה למי שאין חפץ אלא הוא לבדו במצותיו ואינו משפיע לזולתו לזה איני כ"א אשרי בעוה"ז כמ"ש בענין סי' א' אבל וטוב לך לא כתיב, ועי' בחי' על (פ' קדושים) באורך מזה ובעוללת אפרים מאמר ל"ד:

שם קדימו וחשיכו ועיילי לבי כנישתא כי היכי דתורכו חיי, איתא באבות (פ"ב מי"ג) ר' שמעון אומר הוי זהיר בק"ש ובתפלה כו' ואל תהי רשע בפני עצמך דאיתא לקמן (דף כ"ו:) שהתפלה היא במקום קרבן, וידוע שיש בו ד' עבודות שחיטה קבלה הולכה זריקה, ובתפלה צריך להסיר מקודם כל המחשבות זרות והרהורים רעים, וזה נקרא בשם שחיטה שזובח היצה"ר, ואח"כ להכניס במחשבתו יחוד האל ומלכותו וזה נקרא בשם קבלה שמקבל פני השכינה, ובגמ' מגילה (דף ג':) אמר מבטלין תלמוד תורה להוצאת המת ולהכנסת כלה, רמז שיפסיק קצת בלימוד להתבונן בין פרשה לפרשה כדי להוציא הטומאה המכונה בשם מת ולהכניס קדושה בלבו שהיא נקראת בשם כלה, ואח"כ צריך לילך לבה"כ להתפלל וזה נקרא בשם הולכה, ואח"כ צריך לומר התפלה ביראה ובאהבה כו' וזה נקרא בשם זריקה שזורק הדברים להקב"ה, ואז יבא לידי שמחה, וזה קדימו וחשיכו, שיחשיך לבבו בשברון לב בתשובה שהיא שחיטה ואח"כ עיילי, שתכניסו היראה והמלכות בלבכם, ואח"כ לבי כנישתא, ואז תורכו חיי שהיא שמחה, וז"ש (תהלים ס"ג) כמו חלב ודשן תשבע נפשי אימת כששפתי רננות יהלל פי, וז"ש (שם קמ"ט) רוממות אל בגרונם אז וחרב פיפיות בידם, וז"ש הוי זהיר בק"ש ובתפלה כו' אך שמקודם ישליך העונות ולא יהי' רשע בפ"ע, אך שלא כל אדם יכול לעשות כן בכל יום מחמת טרדות, אבל יוכל לקבוע עתים לזה כגון בר"ח ושבתות וי"ט, וז"ש (שה"ש ב') קול דודי הנה זה בא, כשמגיע ימי הרצון ואוכל להשיג הקול אז אני מדלג על ההרים כו':

שם לעת מצא זו מיתה כו' זו קבורה, הענין ע"ד (איוב ג') שם רשעים חדלו רגז ושם ינוחו יגיעי כח, כי האדם בכל עת ורגע לפי ערכו הוא מכעיס הבורא, ביצרו הרע ע"כ טוב הוא לנפשו ונשמתו במה שעבד חפשי הוא מאדוניו, רק להיותו חומר עכור אינו מתאוה להפרדת היסודות, וז"ש (תהלים ס"ט) ואני תפלתי לך ה' עת רצון אלהים ברב חסדך ענני באמת ישעך, ויבואר ע"ד משל לחולה שבא אליו הרופא והבחין בו שכבדה עליו מחלתו, וצריכים ליתן לו משקה מר כלענה, אבל החולה כשהרגיש במרירות המשקה, ביקש מהרופא להקל עליו בשתייתו כי אין יכול לעמוד בזה אך הרופא האומן בדבר הבין שא"א להקל עליו כי הוא בסכנה גדולה, ובקרב כאשר יקיים דבריו יגיע לרפואה, והחולה שהוא מבחין כי הרופא איש חסד וחכם ואומן אז ישמע לדבריו, לז"א ואני תפלתי ירצה בעת שהייתי בחולי הנפש הייתי תמיד בתפלה, לך ה' עת רצון היינו

למדה"ר שיהי' לו עת רצון לשמוע תפלתי להתנהג עמי במדה זו, אך אלקים ברב חסדך עננ, היינו מדה"ד שהוא מדת אלקים עננ תמיד עד שהשתוממתי ע"ז שתפלתי עשתה לי ההיפוך מזה, אבל הי' העינן כאלו עננ באמת ישעך שהוא המדה"ד מזה הגיע לי הישועה הזאת להנפש כנ"ל:

## דף ח:

תנא לי' חייא בר רב מדפתי כתיב ועניתם כו' יל"ד דהול"ל ובלבד שלא יקדים ולא יאחר, ונראה דהתוס' בד"ה ישלים, כתבו דכל שבוע ממנחת שבת ואילך נקראת עם הציבור, וזהו השלמה, ותיבות אלו אינם מובנים, ושמעתי שהוא ר"ת, 'התוס' 'שייך 'לעבר 'מן 'הדף, וז"ש יש במדרש נמשך לאומרו אח"כ ג' דברים אך בפשוט נראה כוונתם שבאו להוכיח שהחיוב מתחיל אחר המנחה, מדנקט לשון השלמה ישלים פרשיותיו, שזה מורה שהחיוב מתחיל מקודם וכשבא השבת מחוייב להשלים מזה לזה וע"כ נקרא השלמה, אבל אי נימא דאין חיוב קודם שבת למה נקיט לשון השלמה, וא"כ הכא דרב ביבי סבר לאשלומינהו לפרשיות דכולי שתא, משמע שעבר השנה ועבר לקיים חיוב השמו"ת, לא הומ"ל הך דבלבד שלא יקדים ושלא יאחר כיון דכבר עבר, לזה הוכרח לומר לו דיש איסור בעיוה"כ, אבל בהך דסבר לאקדומינהו שלא עבר עדיין הזמן לז"א לו דאסור להמתין על הזמן שיהי' אח"כ [עיין כרם שלמה (פ' מטות) הטעם]:

ברכות דף ח/ב:

דאמרי' לוחות ושברי לוחות מונחות בארון, בזה יפורש פסחים (דף ס"ח:) ר' יוסף ביומא דעצרתא כו' אמר אי לאו האי יומא דקא גרים כמה יוסף איכא בשוקא דאיתא () ר' יוסף חלה ושכח תלמודו, ומיום זה שניתנו לוחות מעשרת הדברות מוכח שמחוייב לכבדו ג"כ:

## דף ט.

דבר נא באזני העם אמר לי' הקב"ה למשה בבקשה ממך לך ואמור להם לישראל כו', כדי שלא יאמר אותו צדיק ועבדים וענו אותם קיים בהם, הקושי' מפורסמת דבלא אמירת אותו צדיק צריך הקב"ה קיים הבטחתו, ונראה דבאמת בלא שאלתם מהמצרים במצרים הי' מקויים ואח"כ יצאו ברכוש גדול בקי"ס בביזת הים שגדול ביזת הים מביזת מצרים כמ"ש (שה"ש א') תורי זהב נעשה לך עם נקודת הכסף ע"ש בפירש"י אך שלא יאמר אותו צדיק שקי"ס לא הי' כ"א עבור בן היולד כו' וגזירת הבן היולד לא הי' מהגזירה זו ועבדים

וענו אותם, שזה פרעה מעצמו ובבחירתו גזר עליהם ועל עבדות ועינוי לחוד הי' הבטחת הקב"ה ואח"כ יצאו ברכוש גדול, וע"כ ראוי שיקיים הקב"ה ואח"כ יצאו ברכוש גדול תיכף ביציאתם ממצרים, וביזת הים מגיע להם עבור שהוסיף פרעה ברשעתו בגזירת כל הבן היולד כו' וזה הי' מחמת אמירת אותו צדיק, אבל באמת אף שקי"ס הי' מגיע להם עבור גזירת פרעה, אעפ"כ הביזה מקי"ס לא הי' מגיע להם מחמת גזירת כל הבן היולד, רק שהקב"ה עשה לפנים משורת הדין לטבעם בים וגם שיהי' לישראל ביזה, ועיין בחי' עה"ת (פ' בשלח) :

## דף ט:

א"ל הקב"ה לך אמור להם אהי', עיין בחי' עה"ת (פ' קרח) מזה:
שם עניני שתסיח דעתם כדי שלא יאמרו מעשה כשפים הם, הענין כל הכישוף יש לו התגברות אחר חצי היום כדאיתא בשבת (דף פ"ט.) כי בשש משה, בא שש כי אז הצלחת הכישוף ומעשה אליהו הי' סמוך למנחה לכן התפלל שלא יאמרו מעשה כשפים הם:

## דף י.

בעי רחמי עלויהו דלהדרי בתשובה ורשעים עוד אינם, עיין בחי' עה"ת מ"ש ליישב מהך דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים:
שם שלא ילדה בנים לגיהנם כוותייהו, דתולדת הרשעים הם המקטריגים הנעשים מעוונותיהם והם מוליכים אותו לגיהנם וגם בעוה"ז מייסרין את בעליו וכמ"ש ותמוגגינו ביד עוונינו, וזה שרמזו לקמן מדת ב"ו מעשה ידיו מבלין אותו. היינו המקטריגים שנבראו ממעשה ידיהן, וז"א שצדיקים אין יולדין בנים כאלו שיוליכו אותם לגיהנם והנה כתיב (תהלים י"ז) הרה עמל וילד שקר, שמחשבת עבירה נקרא הריון והפעולה נקרא לידה ובזה יובן כאן הכפל שבפסוקים עקרה ולא ילדה כי אומרו רני עקרה רומז לצדיק גמור שלא חטא אף במחשבה ודומה לעקרה שאינה מתעברת כלל וזה יש לו לרון ולשמוח וחזר ואמר לא ילדה לומר אף מי שחשב לחטוא ולא הוציאו לפועל שלא נולד המקטרג אף זה יש לו לשמוח כי אין מחשבה רעה שלו מצטרפת למעשה:
שם תוסף רוחם יגועון, עיין בזוהר ריש חוקת. שם א"ר המנונא מאי דכאיב מי כהחכם כו' עס"ה, להבין האיך שייך על שני צדיקים גמורים ששרתה עליהם רוה"ק והחזיקו במדת גאוה הלא ארז"ל שאין השכינה שורה אלא על עניו, וגם אמרו (ילקוט משלי כ"ב) מה שעשתה חכמה עטרה לראשה עשתה ענוה סנדלא לעקיבה שנאמר ראשית חכמה

יראת ה' ונא' עקב ענוה יראת ה', ויותר מזה למה הביא הקב"ה יסורים על חזקי' דוקא ולא להיפוך. ועוד למה האריך בשאלתו מאי כולי האי מה הי' המקרא חסר אלו אמר מאי האי או הי' לשאול סתם אמאי כו', וליישב זה נקדים דאיתא (הוריות י"ג.) מלך קודם לכהן וכהן קודם לנביא, הרי המלך חשוב מנביא שתי מעלות, ואיתא ביו"ד סי' ר"מ ס"ז חייב הבן לעמוד לפני אביו ואם האב תלמיד בנו כל א' מהם עומד מפני השני, ואם הבן רוצה למחול על כבודו הרשות בידו דהא הרב שמחל על כבודו כבודו מחול ודוקא בצנעא או אפי' בפרהסיא ודש בעירו שהכל יודעין שהוא אביו אבל אם הבן גדול בתורה ואין אביו דש בעירו איכא למיחש לבזיון התורה אם יתבזה הבן לפני האב יש להרחיק זה מזה שלא יקל שום א' כבודו לפני חבירו וכן עשה מוהר"ם עם אביו, וידוע מעלות חזקי' המלך כמ"ש והטוב בעיניך עשיתי וכן אמרו (ב"ק י"ז) שהניחו ס"ת על מטתו קיים זה מ"ש בזה, והרביץ תורה ביראל ונראה שכוונתם הי' שחסו כל א' על כבודו שכנגדו דהיינו חזקי' המלך שמן הדין הי' לו לילך אצל ישעי' הנביא ולהמלך בו אם יפה עושה שאינו עוסק בפ"ו משום דחזי ברוה"ק דנפקי מיני' בנין דלא מעלי אך מגודל הענוה והצדקות לא הלך אצל ישעי' דאי הוה אזיל לגבי' הי' ישעי' מוכרח לעמוד מפניו דמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול ומש"ה לא שלח המלך חזקי' שיבא ישעי' אליו כנ"ל וסמך חזקי' על סברתו משום דחזי ברוה"ק כנ"ל דאי לא עבדי טבא ליתי ישעי' גבאי, וא"ל כיון שחטאתי איני ראוי שישלחהו הקב"ה אלי הלא הכי אשכחן דאזיל אלי' להראות אל אחאב אף שאחאב עע"ז הרבה אלא מדלא אתי לגבאי ע"כ שסברתי אמת, וישעי' ג"כ לא רצה לילך לחזקי' לגודל ענוותנתו חשב שאינו ראוי להוכיח להצדיק ות"ח כמותו, והא דלא עסק בפ"ו, ודאי הוא רואה ברוה"ק שכן ראוי ואלו הי' מסופק חזקי' באיזו ענין הי' בא אלי ולזה אמר ליתי חזקי' גבאי אבל כיון דלא אתי לגבאי ודאי אינו מסופק בדבר, וביבמות (דף ) כל שאינו מקיים פ"ו ה"ז שופך דמים וגורם לשכינה שתסתלק מישראל דכתיב ובנוחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל מכאן שאין השכינה שורה על פחות משני רבבות ושני אלפים מישראל, הרי שהיו ישראל חסר א' ה"ז גורם שתסתלק שכינה מישראל, ובגמ' סנהדרין (דף ל"ו:) בחר לך שבעים איש ונשאו אתך בדומין לך שאין השכינה שורה אלא על משפחה מיוחסת בישראל, וכתיב (רות א') וימותו גם שניהם מחלון וכליון, ופירש"י בתחילה לקו בממונם שאין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחילה, ומקשין העולם ולמה מת אלימלך תחלה ולא פגע מדה"ד בממונו תחילה, ומתרצין לפי שהוא לא חס על הנפשות שיצא מא"י לח"ל, והן הן הדברים שאמר ישעי' לחזקי' צו לביתך כי מת אתה, ואמר חזקי' מאי כולי האי, כלומר אין בעל הרחמים פוגע בנפשות

תחילה ועוד הלא אמרו (רבה תולדת) עד חזקי' לא הוה חולה דתפח, ולמה לך להאריך כי מת אתה ולא תחי', שבאמירת כי מת אתה לבד הייתי יודע דקאי אעוה"ב, והשיב לו משום דלא עסקת בפ"ו הוי כאלו שפכת דמים לכך פגעה מדה"ד בנפשך תחילה ואיתא (ב"ב קט"ז.) כל שמניח בן אינו נקרא מיתה אלא גויעה, ואלו אמרתי לך כי מת אתה לבד לא היית יודע דקאי אעוה"ב רק שמיתתך נקרא מיתה הואיל ולא הנחת בן, ע"כ אמרתי לך ולא תחי', והשיבו דחזאי ברוה"ק דנפקי מנאי בני דלא מעלי, וא"כ איני גורם שתסתלק השכינה מישראל דאין השכינה שורה אלא על משפחה מיוחסת בישראל, והרי בני לא מעלי ועוד דלהמסקנא דגמ' שם דוקא אם הבן ממלא מקום אבותיו אינו נקרא מיתה אלא גויעה ולדידי חזאי ברוה"ק כנ"ל, וא"ל בהדי כבשי דרחמנא למה לך את מה דאפקדת בעית למיעבד ומה דניחא קמי קוב"ה ליעבד, ובזוה"ק (פ' משפטים) עלובתא היא נשמתא קדישא כי תהי' לאיש זר ודאי רזא עלאה כו' דכתיב עת אשר שלט אדם באדם לרע לו ודאי האי נשמתא דהות לסטרא אחרא איש זר ואתעשקת מיני' דא היא לרע לו להאי איש זר כו' דאינון נשמתין כפיין לכל מה דאשכחה מסטרא בישא ושיצאן כולא וסימנא לדא ארונא קדישא דאתעשק גוי פלשתים ושליטו בי' לרע לון אוף הכי נשמתין אתעשקן מסטרא אחרא לרע לו מה אתעבידו מאינון נשמתין חמינן בספרא קדמאה דמינייהו הוי חסידי אוה"ע, וזהו כבשי דרחמנא, וזו תשובת ישעי' אע"ג דחמית ברוה"ק דנפקו מינך בנין דלא מעלי דהיינו שנשמתין יתעשקו לסטרא אחרא ושלט עלייהו הלא זהו כבשי דרחמנא דעת אשר שלט אדם באדם לרע לו לההוא סיטרא אחרא, כמו שבאמת שב מנשה בכל לבו וכפה כאגמון ראש הסט"א ויפה כחו של בע"ת יותר מצדיקים גמורים, וזהו נתחדש לחזקי' שלא ידע מהני כבשי דרחמנא לכך אמר השתא, דייק דאמרת דאינון כבשי דרחמנא ואף אם נתעשקה הנשמה הקדושה מהסט"א היא לרע לו להס"א הב לי ברתך דאפשר דזכותינו יגרום דלא יהיו עשוקים כלל והוי לי בנין דמעלי כהנ"ל:

ובדברי בענין כבוד רבו אמרתי לבאר מאמר הירושלמי בפרק הי' קורא, ר' יוחנן הוי מסתמך (נשען) על ר' יעקב בר אידי והוי ר' אלעזר חמי לי' ומטמר מן קמוהי אמר (ר"י לריב"א) הא תרתי מילין עביד לי הדין בבלאה חדא דלא שאל בשלומי וחדא דלא אמר שמעתא מן שמי, א"ל (ריב"א) כן אינון נהגין גביהון דזעירא לא שאיל בשלמא דרבי' דאינון מקיימי ראוני נערים ויחבאו, ובגמ' יבמות (דף צ"ו:) אזל ר' אלעזר אמרה לשמעתא בי מדרשא ולא אמרה משמי' דר' יוחנן שמע ר' יוחנן איקפד על לגבי' ר' יעקב בר אידי א"ל כאשר צוה ה' את משה עבדו כן צוה משה כו' וכי על כל דבר שאמר יהושע הי'

אומר להם כך א"ל משה אלא יהושע יושב ודורש סתם והכל יודעין שתורתו של משה היא אף ר' אלעזר תלמידך יושב ודורש סתם והכל יודעין כי שלך היא [עכ"מ פ"ה מה' ת"ת ה"ט] אמר להם מפני מה אי אתם יודעים לפייס כבן אידי חברנו ור"י מ"ט קפיד כולי האי דא"ר יהודה אמר רב מ"ד אגורה באהליך עולמים וכי אפשר לו לאדם לגור בשני עולמים אלא אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע יה"ר שיאמרו דבר שמועה מפי בעוה"ז דאר"י משום רשב"י כל ת"ח כו' [עיין בחי' לפ"ק דמגילה ויבמות שם] ולכאורה יל"ד מה בכך אם אומרים משמו אי לא הלא קמי שמי' גלי' מבטן מי יצא הלכה וזו ולא יקפח שכר האמירה, ונראה דאיתא בכתובות (דף כ"ה:) ההוא דאתי לקמי' דר"ל א"ל מוחזקני בזה שהוא כהן א"ל מה ראית א"ל ראיתיו שחילק על הגרנות אמר לו ר"א ואם אין שם גורן בטלה כהונה זימנין הוי יתבי קמי' דר' יוחנן אתא כי הא מעשה לגבי' א"ל ר"ל ראיתיו שחילק על הגורן א"ל ר' יוחנן ואם אין שם גורן בטלה כהונה חזיי' לר' אלעזר בישות אמר שמעת מילי דבר נפחא ולא אמרת לן משמי', ופירש"י שהבין שמפי ר"י שמע בלשון זה וכשאמרה בלשון זה לא אמרה בשם ר' יוחנן לפיכך לא קיבלה הימנו. הרי דלפעמים אומר דין מנפשי' ולא מקבלין ממנו ואי אמר משמי' דגברא רבה היו מקבלין ממנו לפסוק כמותו, וכן איתא בשבת (דף כ"א:) משמי' דר' ירמי' ולא קיבלה כו' משמי' דר"י וקיבלה, ופירש"י שלא הי' רוצה לסמוך על ר' ירמי', ולזה איקפד על ר"א שחשש שבני ב"ה לא יקבלו משמיה דר"א וישתכח הדין לגמרי ואלו הי' אומר משמי' היו מקבלים התלמידים וישנו דבריו לעולם לשמוך ע"ז וריב"א פייסו שהכל יודעין שר"א תלמידך ושלך היא ויסמכו ע"ז כמו אם אמרה משמך ולזה הביא הך דר' יהודה אמר רב שדוד התפלל ע"ז שיאמרו הלכה משמו משום דלגבי' וה' עמו שהלכה כמותו, ואם יזכירו משמו יסמכו התלמידים ולא ישתכח לעולם הלכה זו וכ"ז שיהיו לומדים יהיו שפתותיו דובבות בקבר, משא"כ אם לא יזכירו משמו אפשר שלא יקבלו התלמידים וישתכח הלכה זו לגמרי מהתלמידים ולכך הקפיד ג"כ ר"י כדי לקבוע הלכה זו בפי התלמידים שלא ישתכחו ויהיו שפתותיו דובבות בקבר, וכתב המהרש"א אף שיש להסתפק דמדעת עצמו אמר כן מסתמא מפי רבו אמרה, ולי נראה דמה"ט גופי' אמרו ביומא (דף ס"ו) ובסוכה (דף כ"ח.) על ר' אלעזר לא מפני שהפליגן בדברים אלא מפני שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו מעולם, ופירש"י לא שהפליגן בדברים כאדם המתכוון לדחות כשאינו יודע להשיב אלא יודע הי' אבל לא אמר דבר שלא שמע מרבו עכ"ל, ולכאורה קשה למה באמת אם הי' יודע להשיב מסברא דנפשי' למה לא השיב להם ואי בשביל שלא רצה להורות בפני רבו הא קיי"ל (יו"ד סי' רמ"ב) אם אין שואלין אותו הלכה למעשה רק איך הדין מותר

להשיב, ועוד דמדה זו לא מצינו בשום תנא ואמורא רק בר"א, והא דאמרי' לעיל (דף כ"ז:) כל האומר דבר שלא שמע מפי רבו גורם לשכינה שתסתלק מישראל, פי' הרא"ש שם דמיירי שבודה הדבר מלבו לומר בשם רבו ע"ש, אבל אם יודע להכריע הדין בעצמו לא מצינו שיהי' שום איסור, ולמה נהג ר"א חומרא זו, אלא משום דר"א הי' תלמידו של ר"י וכל דבר לא הי' אומר משמי' דר"י והי' סומך על שהכל יודעין שתורתו של ר"י היא, ואם הי' אומר לפעמים מסברא דנפשי' אכתי איכא לספוקי בכל מילי דלמא משמי' דנפשי' קאמר ולא יקבלו ממנו ולכך נהג בעצמו שאם ישאלו לו איזו שאלה אף שהי' יודע מסברא דנפשי' לא רצה להשיב והפליג בדברים כדי שבשאר דבריו יסמכו שהכל מפי ר"י, ומיושב דקדוק המהרש"א, וזו (פ' חוקת) זאת התורה אדם כי ימות באוהל שע"י שזוכה האדם בתורתו להורות כהלכה יזכה אף כי ימות באוהל, כהמדרש ויהא נראה כאלו חי ובירושלמי דשקלים (פ"ב ה"ה) אך בצלם יתהלך איש כל האומר דבר שמועה מפיו ידמה כאילו הוא עומד לפניו, אך בתלמיד חבר מבואר בברכות (דף כ"ז.) דתלמיד חבר אין צריך לנהוג כבוד ברבו כדין רבו, ומבואר בירושלמי דתלמיד צריך לשאול בשלום רבו ואינו הפסק בק"ש, ובזה נבא לביאור הירושלמי דתרין מילי עביד לי הדין בבלאי חדא דלא שאל בשלומי, וחייב לשאול בשלום רבו לשיטת ר' יוחנן הנ"ל דלא יצא, וא"ת דלכך לא שאל בשלומי משום דהוי תלמיד חבר א"כ למה לא אמר הלכה בשמי דיש להסתפק דלמא משמי' דנפשי' אמר ולא ידעו שמשלי הוא והשיב לו שכך נהיגין לקיים ראו נערים ויחבאו ולכך הי' מיטמר מקמך ולעולם הוא כתלמיד מובהק והכל יודעין שמשלך, בשם הגאון מו' מאיר האבד"ק פרוסטיץ ז"ל:

## דף י:

א"ר חנן אפי' בעל החלומות, פי' דהוא לא נחלק אדלעיל ולהכי לא נקיט ר' חנן אמר אלא בא להוסיף שאפילו אמר לו כן בעל החלומות ולמחר חרב חדה מונחת לו וזהו רבותא יותר:

שם אבי אבא שחפה את ההיכל כולו בכסף עאכ"ו זכר נא את אשר התהלכתי לפניך כו', ההמשך כתיב (משלי י"ז) עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם, יל"ד השינוי הלשון והול"ל עטרת אבות בניהם ותפארת בנים אבותם, אך דאיתא (סנהדרין נ"ב:) מותר לקרות לרשיעא בר צדיקא רשיעא בד רשיעא, א"כ אף שיהי' לו בן צדיק לא יוכל להתעטר בו כי פן יהי' לו בן רשע ויקראו גם בנו רשע, אבל הבן יוכל להתפאר עם אביו הצדיק, ולז"א עטרת זקנים בני בנים דוקא, שכשהבני בנים הם צדיקים אז הם עטרת

לזקנים אבל תפארת בנים אבותם, וז"ש אחרי שייחס עצמו באבי אבא שאולי יגרע זכותי מה שאביו לא הי' צדיק, זכר נא את אשר התהלכתי כנ"ל: שם שסמך גאולה לתפלה, דלעיל (דף ט':) אמר כל הסומך גאולה לתפלה אינו ניזוק כל היום כולו, וביאור הענין דלעיל (דף ז'.) איתא אל זועם בכל יום, אימת רתח בהני תלת שעי קמייתא, בשעה שהחמה זורחת וכל מלכי מזרח ומערב מניחים כתריהן ומשתחוים לחמה מיד כועס הקב"ה, וע"כ כשסומך גאולה לתפלה כוותיקין ק"ש מקודם הנץ החמה ותפלה אחר הנץ החמה, ובזה מגביר מדה"ר על מדה"ד ע"כ אינו ניזוק בכל היום וזהו הטוב בעיניך עשיתי:

שם שגנז ספר רפואת, נראה לפרש דלקמן (דף י"ב:) אמר רבא לת"ח צריך שיחלה עצמו עליו כו' ואני בחלותם לבושי שק עניתי בצום נפשי, והמהרש"א שם הקשה דמהקרא לא משמע שיחלה עצמו עליו אלא שיענה עצמו בתפלה ותירץ דאסיפא דקרא סמיך דקאמר ותפלתי אל חיקי תשוב דהיינו חולייתם אליו ישוב, ולע"ד נראה דהי' לכתוב בחלותם לבושי שק ולמה כתב ואני בחלותם, ע"כ לומר שגם אני בחלותם נעשיתי חולה בשביל שעוניתי בצום נפשי, ולפי שדואג ואחיתופל לא היו ראוים לתפלתו לזה אמר ותפלתי אל חקי תשיב, ואם לא הי' חולה איך שייך לומר ותפלתי אל חיקי תשוב, אע"כ שגם הוא חלה עליהם בתפלתו ונמצא שהוצרך לאותו התפלה שהתפלל עליהם, וע"כ גנז לעצמו ספר הרפואת שלא להשתמש בהם רק לבטוח בה' בתפלת רבים וכמ"ש בט"ז יו"ד סי' של"ו [עיין שלמי תודה לאוה"ב דף נ"ט מ"ש ליישב דלמה לא אמר שכיתת נחש הנחושת או שגירר עצמות אביו ע"ש]: שם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית, פירשתי (תהלים ו') סורו ממני כל פועלי און כי שמע ה' קול בכיי שמע ה' תחנתי ה' תפלתי יקח, שראוי להבין שמתחלה אמר בלשון ודאי שמע ה' קול בכיי ותחנתי, ואח"כ אמר בלשון בקשה ה' תפלתי יקח, גם כפל הלשון, אך הכוונה בזה שנמשך על אומרו מקודם הקשיבה לקול שועי וגו' כי אתה תברך צדיק ה' כצנה רצון תעטרנו, הורה על זכות עצמו כשמיני שבשמינית שמותר ואח"ז אמר על השמינית ה' אל באפך תוכיחני ואל בחמתך תיסרני, שלא ידקדק עמו כחוט השערה ע"י השלוחים אף וחימה שנעצרו ע"י משה שתלה בזכות אחרים, שאז הם בדרך עונש גמור רק ע"י הש"י לבדו, ולז"א סורו ממני כל פועלי און, היינו אותן שהם שלוחיו כי שמע ה' קול בכיי, שמתחלה הייתי ברחוק כ"כ עד ששמע קולי לבד ואח"כ נתקרבתי יותר עד ששמע ה' תחנתי וכיון שבאו דברי אליו ויסורו מעלי השלוחים אף וחימה אז יהי' במדה"ר

בבחי' שם הוי' אך בקשתי ה' תפלתי יקח, שיתלו אחרים בזכותי וכמו שנענה לשלמה בנו שאמר זכרה למען דוד עבדך:

שם מכאן שהאשה מכרת באורחין יותר מן האיש קדוש הוא מנא ידעה, יל"ד דהא אמר מקודם שהאשה מכרת באורחין, ומה מקשה, ונראה לפרש דהוא מקשה על תואר קדוש הוא, שהיא דבר שבלב שזהו אין האשה יודעת, ולזה משני שראתה שלא הי' פגם באכילתו וזבוב הוא פגם ומיאוס וכמ"ש התוס' בכתובות (דף ק"ד.) ד"ה לא, שלא יכנס אכילה יתירה במעיו, וע"כ נק' רבי' הקדוש לבד טעם דאי' בגמ', וזהו אין קידוש אלא במקום סעודה, וכן במשגל שלא ראתה קרי עליו, וזו קדושה כמ"ש הרמב"ן (פ' קדושים) :

שם כל המארח ת"ח בתוך ביתו כו', עיין כתובות פ' שני דייני גזירות כל המביא דורן כאילו מקריב ביכורים:

השמטה:

שלא ראתה זבוב על שלחנו, לכאורה יפלא מה ענין זבוב לקדושה מה שלא נמצא מעלות קדושה זו מקדושים אשר בארץ. ונר' שרמזו בזה כפי דרשתם (דף ס"א.) לקמן שהיצה"ר נקרא זבוב ואמרו ז"ל יצה"ר דומה לזבוב ויושב על ב' מפתחי הלב ומביא התם מקרא שנא' זבובי מות יבאיש וגו' וכן מבואר ג"כ בכלי יקר (פ' בראשית) ע"פ לפתח חטאת רובץ וגו', וכ"כ (פ' וישלח) בעניין אביקת יעקב עם המלאך מפרש התם דהיצה"ר נקרא זבוב והנה מצינו מבואר דאין הגורם להבא לפרוש מהעבדות ודביקות השם ב"ה כמו טוב עוה"ז ושרירות הלב כשהוא שליו ושקט ובביתו כל טוב וע"ד וישמן ישורון ויבעט וע"ד פן תאכל ושבעת וגו' ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך, ופירשנו מאמר החכם (משלי כ"ג) כי תשב ללחום את מושל וגו' ומאמר החסיד (תהלים ק"ז) תעו במדבר בישימון דרך בשם המדרש שמואל, והיינו שבמלוי הבטן אכול משמנים ושתה ממתקים שם ימצא השטן מרגוע ומנוח ושם יאחזנו ובודאי צריך להיות איש קדוש מאוד אם גם שם בשולחנו ומאכלו לא ימצא השטן מרגוע אצלו, ועיין של"ה שער האותיות אות ק' דמפרש ואכלת לפני ה' אלהיך, היינו בשעת אכילה תחשוב שאתה אוכל לפני ה' אלהיך ע"ש, והוא אשר מצינו בתוס' והובא במג"א סי' קס"ז בשם המדרש וז"ל כשישראל יושבין וממתינין זא"ז עד שיטלו ידיהם והם בלא מצות השטן מקטרג עליהם וברית מלח מגין עליהם שזהו ג"כ לכאורה יפלא הלא יש כמה עתים שישראל בטלין ממצות והולכים בעסקיהם ופעמי' לטייל לגמרי ולא מצינו שיגין עליהם דוקא ברית מלח כמו בשעה הלזו, ובפרט שהם עוסקים ומסיבים בסעודת המצוה וממתינים זה לזה בנט"י וגם זו למצוה רבה יחשב, אבל האמת משום שאז בעסק האכילה שם יעמוד לימין האביון

ושם ימצא לאחוז ויאחז בם ועיין אלשיך ריש איוב ובריתּ מלח המבטלו הוא רמז לד"ת שהתורה נקראת ברית מלח שהיא נצחיי וגם מקיים המאכל שלא יסרח ומתבטל להמלח והמלח מתבטל להמאכל ואינו אוכל בפ"ע והתורה היא נצחיי ומקיים האדם שלא יסור מדרכי ה' ומתבטל אליה והתורה מתבטלת אליו וכל תורה שאין עמה יראת שמים באדם אינה תכליתיי ונקראת מים ע"ד הוי כל צמא וגו' ובזה נקראת מים מלוחים וכל ששותה יותר הוא עוד יותר תאב לשתות [והוא מבואר בעוללות אפרים מ' קי"ב בחג הפסח] וזהו רמז שלא ראתה זבוב על שולחנו, כי היא האשה הגדולה שקיימה בו הכנסת אורחים ובודאי ערכה לו כל יומין שולחן מלכים ומעדנים וגם אלישע הי' נהנה כמאמרם ז"ל (לעיל) הרוצה ליהנות יהנה כאלישע ולא ראתה זבוב על שולחנו היינו שגם אכילתו הי' בקדושה שלא שלט בו מעשה יצה"ר ובודאי הוא איש קדוש, ובזה יהי' נראה הביאור פרק שירה דזבוב זבוב אומר בשעה שאין ישראל עוסקין בתורה וכו' והוא פלא דמה נשתנה הזבוב משאר בריות שבעולם האמורים שם שאינם מתעוררים על ביטול התורה יותר מהזבוב, אבל באמת מבואר (לקמן ס"א.) דהזבוב הוא היצה"ר והוא קליפת עמלק כמ"ש בס' קרניים, ובבעל הטורים ס"פ בשלח, 'זכרון 'בספר 'ושים 'באזני ר"ת זבו"ב וידוע דכל כחו הוא להתגבר על ב"א הוא בביטולם מד"ת כנודע מארז"ל בראתי יצה"ר בראתי תבלין תורה, ואם פגע בך מנוול זה משכיהו לבהמ"ד וכל התגברותו הוא בביטולם, וז"ש זבוב אומר בשעה שאין ישראל עוסקין בתורה אז קול אומר קרא היינו קול הקב"ה אומר אלי עכשיו עשה את שלך וקרא לב"א לעבור על ד"ת כי לכך נוצרת להסיתו לחטאי' והוא מצווה שלא יציית לך וכמשל הבן מלך עם הזונה המובא בזוהר (פ' תרומה) ואז יהי' טוב להב"א וגם טוב להיצה"ר כי נתעלה בקדושה ומקבל שכר ע"ז באשר שהסית לברי' דמלכא כמבואר שם בזוהר דההיא זונה גרמת לי' לברא דמלכא כל האי יקר ונבזבזין ע"ש, וזהו קול הקב"ה אומר אלי קרא להב"א לעבור על ד"ת כי לכך נוצרת ואומר מה אקרא הנה כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה וגו' מאחר שמצד חומרייותו הבשר חציר, שבהיותו בשר עלול לחטוא ולמות ג"כ כחציר יבש ואכול ושתו כי מחר נמות מאחר שאין עוסקים בתורה וכל חסדו כציץ השדה האיך יתגבר על יצרו והוא רק כחציר וכציץ השדה, וזהו יבש חציר נבל ציץ אבל ודבר אלקינו יקום לעולם:

## דף יא.

וב"ה ממילא שמעת מיני' דבדרך נמי קרי:

ונבוכו בזה דמקשה וב"ש האי מיבעי' לי' פרט לשלוחי מצוה, ועמהרש"א שהגיה בזה ונראה לתרץ דהגמ' משני דאצטריך תרי קראי חד לעוסק במצוה וחד לחתן כפירש"י מכאן אמר דהכונס הבתולה פטור והכונס אלמנה חייב, מכאן דייק דאיצטריך תרי קראי ולא ממעטי' חתן מקרא קמא לפי דטירדא דמחשבה בעלמא היא, ממילא נשמע דהכונס הבתולה פטור והאלמנה דליכא טרדא כלל חייב, ומקשה מי לא עסקי' דקא אזיל לדבר מצוה והולך לעסוק במצוה בלי טירדא ואפ"ה אמר רחמנא דליקרי, א"כ למה יהא חתן פטור דמה שהוא טרוד אינו מעלה ומוריד לפי דטרדא דמחשבה בעלמא, ומש"ה צריך עוד קרא למעט חתן, הלא לא עדיף חתן מדאזיל לדבר מצוה וגרע מיני' כמ"ש הרשב"א בחידושיו, ומשני א"כ לימא בשבת בלכת אלא בשבת דידך הוא דמחייב הא דמצוה פטירת אע"ג דליכא טירדא, ופריך א"ה אפי' כונס אלמנה נמי ליפטר דג"כ עוסק במצוה הוא, ובל"ז לא הוי מקשה מידי ועיין בתוס' לקמן (דף ט"ז:) ד"ה אי הכי, שהקושיי' כהנ"ל, ומשני האי טריד ועוסק במצוה, והכי גבי אלמנה לא טריד אלא עוסק במצוה לבד, ומקשה אי משום טרדא אפי' טבעה ספינתו בים נמי, והיינו דממנ"פ אי טעמא דחתן פטור משום מצוה גבי אלמנה נמי איכא מצוה, ואי טעמא משום טירדא מ"ש מטבעה ספינתו בים דהתם נמי איכא טירדא כמו בחתן, ומשני התם גבי חתן טריד טרדא דמצוה ועשה מצוה ואיכא תרתי לטיבותא, והכא טריד טירדא דרשות ובאלמנה דעשה מצוה מיהו לא טריד טרדא דמצוה, ומעתה שפיר מקשה הגמ' דכיון דגבי חתן הוי טרדא דמצוה ועוסק במצוה, א"כ ממילא נוכל למעט נמי חתן מקרא קמא כמו שאר עוסק במצוה, וא"כ וב"ש האי ובלכתך בדרך מה עביד לי', ומתרץ דמקרא קמא ממעטי' באמת חתן ובלכתך בדרך ממעט שלוחי מצוה ודוק היטב:

## דף יא:

אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה כו', יל"ד על שאין אומרים לעסוק בתורה, ונראה דבס' מדרש שמואל כ' באבות על משנה שנים שיושבים ואין ביניהם דברי תורה, כי ההפרש בין דברי תורה ובין התורה הוא כי ד"ת הם פסוק או הגדה או שמועת פשוטת, ועסק התורה הוא ע"ד פלפול וסברא להוציא דבר לאמיתו ע"כ, לזה בא הברכה שגם בדברי אגדה צריך לברך כדעת ר' אלעזר, ובהקדמת ס' תפארת ישראל האריך בזה.:

ברכות דף יא/א:

בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה, יש לרמז כי ידוע שאין אדם זוכה לשתי שולחנות עה"ז ועוה"ב ואף כי ימצא שיהי' עשירות וגדולה בנערותם מ"מ תאבד מהם לעת זקנותם כמ"ש בכתובות (דף ס"ו:) בר' יוחנן בן זכאי שאמר להההיא ריבה ממון של אביך היכן היא אמרה מתלא מלח ממון חסר כו' בא זה ואיבד את זה וע"י נתינת הצדקה תתקיים העשירות בעוה"ז ועוד הקרן קיימת לגמול הטוב לעוה"ב, ומבואר בעוללות אפרים (ח"א מ"ה) עמוד ג' בביאור משל לאדם שהי' מהלך באישון לילה ואפילה כו' דמפרש כיון שעלה עמוד השחר דהיינו נתינת הצדקה כמ"ש בישעי' כי תראה ערום וכסיתו ומבשרך אל תתעלם אז יבקע כשחר אורך וכו' ע"ש, ושכר הצדקה מצינו שמשלם הקב"ה בעוה"ז דהיינו שמריק לו ברכה עד בלי די והקרן שהוא עיקר הגמול נשאר לעוה"ב, וזהו בשחר היינו במדת הצדקה וכמו שדרשו חכז"ל ביבמות בפ' מצות חליצה יחלץ עני בעניו היינו בשביל עניו יחלצנו מדינה של גיהנם וכמו כן כאן בשחר היינו בשביל הצדקה שעושה מברך שתים לפניה היינו שהבעה"ב מתברך בשתים במציאת עשיית הצדקה עוד בעוה"ז והקב"ה נותן לו כפליים וכמארז"ל (רבה בהר) שיותר ממה שהבעה"ב עושה עם העני העני עושה עם הבעה"ב שנאמר ושם האיש אשר עשיתי עמו היום בועז, ואחת לאחריה הוא לעוה"ב היינו שהקרן קיימת לעוה"ב, וז"ש (משלי ט"ז) עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא, היינו גמול עוה"ב הנק' עטרת כו' וגם תפארת היינו גמול עוה"ז עושר וכבוד הנק' הוד והדר ותפארת כו' שיהי' לאחד גם שניהם וגם שיתקיים התפארת עד שיבה שלא יעזבנו בחצי ימיו בדרך צדקה תמצא והבן:

## דף יב:

חמץ מעשרה ימים שבין ראש השנה ליוה"כ שמתפלל המלך הקדוש המלך המשפט, נראה דהנה דבורה אמרה (שופטים ה') לבי לחוקקי ישראל המתנדבים בעם ברכו את ה' רוכבי אתונת ישבי על מדין והלכי על דרך שיחו מקול מחצצים בין משאבים שם יתנו צדקות ה', ולפירש"י דרוכבי אתונת הם הסוחרים שהיו יראים עד עכשיו ליילך בסחורה וישבי על מדין הם הדיינים שהיו יראים לעשות משפט בפרהסיא והולכי דרך הם הולכי דרכים שיחו היינו מספרים גבורת ה', קשה האיך שייך זה לדברי' הקודמים לבי לחוקקי ישראל, ב', השייכות דיינים בין רוכבי אתונת והולכי דרכים, יותר טוב להסמיך הולכי דרכים לרוכבי אתונת, ג', אומרו הולכי על דרך, הול"ל הולכי דרך, אך הענין דאיתא בעירובין (דף נ"ה.) שאין התורה מצויי' בתגרנים, ואיתא בזה"ק ת"ח נקראים לב וע"ה נקראי' פה ואיברים, וז"ש לבי לחוקקי ישראל שהם לבי המתנדבים

בעם ברכו את ה', שיוצאים זכאים בדין רוכבי אתונות צחורת שהם הסוחרים יושבי על מדין שהם נידונים במשפט, והולכי על דרך שיחו, שהם הפה, מקול מחצצים שהם המקטריגים העורכי מלחמה וסודרי קרב נגדינו, היינו הימים שבין ר"ה ליוה"כ שם יתנו צדקות ה' צדקות פרזונו בישראל, שהוא מפזרם בשביל ישראל ובעצמו ובכבודו יושב על כסא משפט, אז ירדו לשערים עם ה', שאח"כ הם חוזרים לומר האל הקדוש שהם שעריהם:

ובדרך תוכחה אמרנו עוד דרך רמז נגד האנשים שמבלים רוב ימיהם בסחורה ומדברים דברים בטלים ומתגדרים לדון ולהורת לומר שיודעים את התורה, וכבר כ' הסמ"ע הלכות דיינים ששכלם נגד הדת תוה"ק, וז"ש רוכבי אתונת שהם סוחרים גדולים ואח"ז הם יושבי על מדין לדון העם והולכי על דרך שיחו, שהם משיחים שהולכים ע"ד אמת, אך האמת היא כי מקול מחצצים, שהם החצים ביד גבור הם בני הנעורים שיושבים שורת ת"ח בין משאבים ששואבים את התורה בבהמ"ד שם יתנו צדקות ה':

שם כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו מוחלין לו על כל עונותיו, הענין דכיון שעכשיו מתבייש מאוד ורוצה שלא לעשות עוד רק שאין ביכולתו להתגבר על יצרו כיון שיודע שפלותו ומתאנח תמיד ע"ז לכך נקרא בע"ת גמור וכמ"ש הבינה לעתים דרוש נ"ב ע"פ (תהלים ל"ח) ה' נגדך כל תאותי ואנחתי ממך לא נסתרה, פי' שכל תאותינו הבאה מהנפש המתאוה הוא נגד רצונך ית' בהיותי מתאוה ביצרי מה שלא ישר בעיניך, אבל גם אתה ה' רואה מקביל לזה ואין נסתר מנגד עיניך תוקף אנחתי וצערי ע"ז כי נחמתי על אשר עשיתי ותמיד אני נאנח על התאוה הזאת להיותי מסתכל למעלה, וז"ש (קידושין ) המקדש את האשה ע"מ שאני צדיק גמור ה"ז מקודשת אעפ"י שהי' רשע כל ימיו שמא הרהר תשובה בלבו, והקשו דהא צריך הוא שיעשה תשובת המשקל שיקבל עליו ייסורים נגד מה שחטא, או באותו מקום ובאותה אשה ובאותו זמן כמבואר ביומא (דף פ"ו:) ולהנ"ל נאמר שהכוונה הוא שאחרי שיש בו דעת להבין פחיתת ערכו וגודל הפגם מה שפגם נגד ה' זה נקרא צדיק גמור ואין זה בכלל גדלות רק עניוות גדולה כי מי שאומר שעובד ה' הוא חסר דעה, אבל מי שיודע שאינו עובד כלל זהו בחי' צדיק ונותן לו שכרו מאוצר מתנת חנם ותשובה זו נקראת תשובה עילאה, ועמ"ש בחי' עה"ת (פ' תשא) מזה:

שם דתניא אחרי לבבכם זו מינות כו' פירשנו (פ' קדושים) דבציבור לא יוכל להוכיח רק על אותן לאווין שהם ידועים רק ללב שאין אדם יודע בהם רק השי"ת וכל אלו הג' יוכל להוכיח גם ברבים ואין כאן הלבנת פנים בנוגעים רק להלב, ומסיים וכה"א אמר נבל בלבו כו' ולהכי מסיים בלשון רבים השחיתו התעיבו, שבזה נשחתים כל האיברים

וחושי' שבקדושה, וז"ש בע"ז (דף י"ז.) כל דפריש ממינא מיית שנא' כל באיה לא ישובון ואם ישובון לא ישיגו ארחות חיים ופירש"י לפי שהמינות בלב הוא:

שם א"ר אלעזר בן עזרי' הרי אני כבן שבעים שנה כו', יל"ד כיון שבאמת לא הי' בן שבעים, א"כ מאי רבותא היא שלא זכה עדיין, ועתיו"ט מה שנדחק בזה, גם אומרו שתאמר, דמשמע שתאמר לאחרים דהו"ל למימר לא זכיתי לומר, ונראה בהקדם (קהלת ב') החכם עיניו בראשו והכסיל בחושך הולך וידעתי גם אני שמקרה אחד יקרה את כולם, ירצה שהחכם דואג בכל דבר המגיע לו אם לא יוצמח מזה סיבה רע ח"ו, וכמש"ל (דף ח':) אל תחתכו על גב היד כו' אבל הכסיל בחושך הולך, שהולך וגדל בהצלחתו אף שאינו יודע אם הדבר הוא טוב, לזה כיון שהכל תלוי בהצלחה אם מגיע שהשעה משחקת לו בא' יגיע בודאי בהצלחה בכל הדברים, ואמר, ואמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל גם אני יקרני ולמה חכמתי אני אז יותר, כיון שאין תועלת כלל בחכמה, אך ודברתי בלבי שגם זה הבל כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם בשכבר הימים הבאים הכל נשכח, ירצה כי אין ייחוס לכלול זכרון שניהם יחד, כי תאוות החכם הוא להשיג הדברים הרוחניים אשר קשה להשיגו בימי הבחרות לגודל התנגדות תאוות החומר המתגבר עליו בפיתוי היצר, אך כשמגיע לימי העמידה מונע ממנו תאוות החומריות ונהנה רק מהרוחניי הנפשיות, וז"ש זקני ת"ח כ"ז שמזקינים דעתן מתיישבת עליהם, ובגודל חכמתו זוכר מעשיו הראשונים להשמר א"ע באופן שלא ילכד בשום דבר המגיע לו אפי' בעניני עוה"ז, אבל הכסיל שלהוט אחרי תאוות הגוף וסומך לעולם על הצלחתו ואינו משים על לבו מהרפתקאות שעברו עליו. והכל נשכח ממנו בזמן ארוך ובהגיע ימי ירידה שהם ימי זקנה סר ממנו תאוותיו, כי אז כפי חולשת כחו כמעט חייו אינם חיים, וע"כ זקני ע"ה כ"ז שמזקינין דעתן מטורפת עליהם, וז"ש כי אין זכרון לחכם עם הכסיל, ירצה כי החכם לבד אשר נפרד ממנו בחכמה, אינו בדמיון גם בזכרון בשכבר הימים הבאים הכל נשכח ואזי נלכד במצודה, ואיך ימות החכם עם הכסיל ירצה כי החכם הוא בהיפוך מזה שע"י חכמתו זוכר מעשיו הראשונים כיון שהכל הי' בקו המשקל ודרכו להיות נזהר שלא ילכד במצודה בשום דבר המגיע לו, ונודע ההבדל לאחר ימי זקנותם, אבל בבחרותם יש להחכם יותר יגיעות מהכסיל, לז"א (פ' קדושים) מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, שלא נוכל להחליט לאמר על ת"ח כי הוא זה ראוי להורות דרכי ה' אלא למי שזוכה מאת ה' לזקנה ועסק כל ימי חייו בתורה ובעבדות ה', וכמ"ש (פ' האזינו) שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך, (ובתהלים קי"ט) מזקנים אתבונן כי הזקן אם יאמר לך דבר סתירה ארז"ל שהוא בנין, אבל לא כשהוא עדיין נער כמ"ש (קהלת י') אי לך ארץ

שמלכך נער וגו' וכן כתיב (ישעי' ג') ונתתי נערים שריהם, (ובב"מ דף פ"ז.) עד אברהם לא הי' זקנה מאן דהוי בעי למשתעי בהדי' משתעי בהדי יצחק, ובמדרש (פ' חיי) מסיים אם אני ובני באים כאחד אין אדם יודע למי שיכבד לכך התפלל על הזקנה, וקשה וכי אברהם הי' רודף אחר הכבוד, אך הענין אחר שביארנו שאין לשמוע כ"א למי שהוא חכם וזקן ואתא אברהם ובעי רחמי כדי שיהיו דבריו נשמעין לעבודתו, וז"ש (פ' עקב) והי' אם שמוע תשמעו וגו' שתקבלו מצותי שצויתי לכם בעבודת ה' באהבה באין שום ביטול עת וזמן לדבר אחר רק למלאכת שמים לא יישן ויאכל רק בהנאת השגתם להבורא ית' שיגיעו בעוה"ז למעלה גדולה כמו לעתיד שאמרו לקמן (דף י"ז.) הצדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה, ואמר למען ירבו ימיכם שיהיו ימיכם רבים כיון שלא תפנו הזמן לדבר אחר ותהיו קיימים כל ימיכם בהנאת העוה"ז במילואה כימי השמים על הארץ שהרכין השמים על הארץ במתן תורתינו, אולם כ"ז לאותם ב"א שלא זכו למדריגת נשמה תיכף, אבל מי שיש לו נשמה קדושה ממקום קדוש אזי דומים בבחרותם כהזקנים שאין נהנים כל ימות חייהם רק בעבודת השי"ת בקבלת תורה ומצות ונשמעים דבריו, לזה ראב"ע שהי' דור עשירי לעזרא כדאיתא לקמן (דף כ"ז:) והי' מגלגול נשמתו כמ"ש בגלגולי נשמות מהרמ"ע אות א', ואתרחיש לי' ניסא ואהדרו לי' תמני סרי דרי חיורתא. כדאיתא לקמן אמר הרי אני כבן שבעים שנה, ומהס"ת רצון הקב"ה שיהיו דברי נשמעים ועכ"ז לא זכיתי שתאמר יצי"מ כו' לאחרים עד שדרשה בן זומא כו':

או יאמר כי עיקר יצ"מ הוא שנבא להאמין במציאות ויכולת הקב"ה, ולזה הזכירה התורה כ"פ יצ"מ שמזה יראה וידע שהכל הוא בהשגחתו, ומזה יבא לכלל האמונה אבל כשהוא מתנאה אמרו ז"ל אין אני והוא יכולין לדור, ולא יבא לעולם ליסוד האמונה כי נתרחק מהבורא, וז"ש הרי אני כבן שבעים שנה, שאני בנשיאות כזקן שהוא בתור המעלה, ועי"ז לא זכיתי שתאמר יצ"מ בלילות, שהייתי בגשמיות ולא נצחתי להיות נקבע בלבי יסוד האמונה שמסתעף מנס יצ"מ כמ"ש ויאמינו בה', ולשון שתאמר הוא בלב כמ"ש אמרתי אני בלבי, בלילות שהיא בגלות העוה"ז להבין יסוד האמונה, עד שדרשה בן זומא למען תזכור את יום צאתך כל ימי חייך, שבא ריבוי כל לרבות הלילות אפי' בגלות ג"כ יוכל להגיע במעלה כשיהי' במדת ההסתפקות שנקרא כל, שידע שהכל הוא מהשי"ת לטוב לנו כמו שהיו אבותינו הקדושים בהשגחתו ית' ויוכל להשיג אפילו בגלות העוה"ז במעלה גדולה ולהיות באמונה שלימה כראוי כנ"ל:

שם למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך ימי חייך הימים כל ימי חייך וגו', הענין דבן זומא סבר דמזכירין משום דעיקר גאולת מצרים הוא שבחר בנו לעמו

ונתן לנו את התורה כי אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה שטועם בה עד שמשליך כל עניני העוה"ז אחר גיוו, וזה שאנו אומרים ויוצא את עמו ישראל מתוכם לחירות עולם שהיא התורה לכך מזכירין יצ"מ אפילו בלילות שהגלות נמשל ללילה כמ"ש (ישעי' כ"א) שומר מה מלילה, שאפי' בגלות הנמשל ללילה עוסקי' בתורה ובמצות, וז"ש בגמ' דגאולה מאורתא היא, אעפ"י שלא יצאו ממצרים עד הבוקר מ"מ כיון דהיו עוסקים בלילה בפסח ובמילה שפיר נקרא גאולה, וז"ש המגיד יכול מר"ח דקשה מאי ה"א דאפי' מר"ח הוא מחמת דמר"ח אמר להם מצות ה' וחכמים ס"ל דעיקר הגאולה הי' ע"מ שלא נהי' משועבדים עוד לשום אומה רק לה' לבד, ואח"ז מרוב עונות אני עוד בגלות ולא ערבה לנו לימוד התורה עד ביאת הגואל ב"ב ואז יהיו מזכירים יצ"מ היינו לשמוח בתורה שהוא תכלית יצ"מ ולכך אין מזכירין בלילות שהוא דומה לגלות זמן שליטת הדינים, אבל אנן פסקינן דמזכירין יצ"מ בלילות מחמת שע"י התורה אנו קיימים בגלות:

## דף יג.

למה קדמה פ' שמע לוהי' אם שמוע כדי כו', לכאורה ע"כ דהמקשן הי' סובר דמן הדין שייך להיות פ' והי' קודם לכולן משום דיש לימוד ומעשה ובשמע יש לימוד ולא מעשה ובפ' ויאמר יש מעשה ולא לימוד כהס"ד לקמן (דף י"ד:) דאל"כ מה מקשה למה קדמה פ' שמע לוהי' אם שמוע, דה"נ הוי קשה להיפוך, א"כ קשה מה משני המתני' כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים, הא נגד זה יש בוהי' לימוד ומעשה משא"כ בשמע ועכצ"ל דזה אינו מדהקדים בתורה פ' ויאמר ואנו אומרים בסוף משום דאינו נוהג אלא ביום א"כ מהראוי להיות בתורה ג"כ בסוף, אלא להורות להקדים שמע לוהי' דאי כתיב לבסוף ה"א הטעם דכתיב לבסוף משום דוהי' יש בו עשי' ולימוד ובויאמר אינו אלא עשיי' וא"כ לקדמי' ג"כ והי' לשמע דשמע הוא רק לימוד והי' אם שמוע יש בו עשי' ולימוד ולכן הקדימה בתורה להורות שאין נפ"מ בזה וא"כ שפיר מקדימין שמע לוהי' אם שמוע לפי שיש בה מלכות שמים וסברא שני' דהוא רק ללמד ושם יש לימוד ומעשה זה אינו סברא כלל, ולפ"ז היה מיושב קו' התוס' לקמן בד"ה למה, תיפוק לי' דקדמה בתורה, וצ"ל ע"כ דמן הראוי הי' להקדים בתורה פ' והי' דיש בו לימוד ועשי' וא"כ מאי משני הש"ס ומיישב דפ' ויאמר הקדים בתורה, וא"כ קשה ממ"נ אי אמרי' לבסוף משום דאינו נוהג אלא ביום והתורה הקדים לכתחילה אלא להורות לומר שמע קודם לוהיה ולא לימא משום דבוהי' יש בו עשיי' ולימוד מש"ה מקדימין והי' לויאמר שאין בו לימוד ואפ"ה קדים לפ' והי' וא"כ מוכח מזה להקדים שמע לוהיה ודוק כי עמוק הוא:

## דף יד.

כל הלן שבעת ימים בלא חלום, ירצה דאיתא באבות פרק ד' כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר כו', דלכאו' הוי לי' למימר המקיים התורה בעוני סופו לקיימה בעושר, ונראה הכוונה שכל הלומד תורה מחמת עוני כדי להסיר דאגת עוני מלבו, אזי סופו לקיימה מעושר ללמוד מתוך הרחבת הדעת, וכל המבטל את התורה מעושר, שמחמת עשרו הוא מוטרד ואין ביכלתו לעסוק בתורה, אזי סופו לבטלה מחמת טרדת עוני, ואופן שיסיר דאגתו ע"י התורה, הוא שעי"ז הוא מבין שעיקר הוא עוה"ב והעוה"ז הוא כצל עובר וכחלום יעוף, וכיון שהוא רק חלום אין לו להצטער אבל אם לן ז' ימים ואינו חושב שהיא רק חלום אז נקרא רע שם כאלו עשאו כמה שנאמר כו' במה אמרת כו', ירצה דהר"ן בנדרים (דף כ"ב.) הנודר כבנה במה דסובר דמצוה קעביד, וזה שייך בנותן שלום משא"כ בעושה חפציו דליכא מצוה כאן:

## דף יד:

זמנין סגיאין הוי קאימנא קמי' דרב ומקדים ומשי ידי' ומברך ומתני לן פרקין, ופירש"י אלמא מקדים הוא לעסוק בתורה, וכ' המהרש"א לכאורה בפשיטות כו' [ע' הגהות הב"ח] דאי לא מטי זמן ק"ש לא מטי נמי זמן תפילין עכ"ל, ולענ"ד משום הא אינו ראי' דהא אמר אביי לעיל (דף ט:) לתפילין כאחרים ולק"ש כותיקין, וכ"ד הרי"ף והרמב"ם עב"י רסי' נ"ח. (ובעין משפט שם חסר, וצ"ל נ"ב. (ו') מיימוני פ"ד מהל' תפילין טוש"ע או"ח סי' ל' ס"א, ובתוס' שם בד"ה לק"ש כוותיקין, תימא לעיל (דף ח'.) פסקי', וי"ל דודאי זמן ק"ש מתחיל, נ"ב וע"ש בתוס' ד"ה לא לעולם, והאי ועיין), אבל אי לאו דמסתפינא הייתי אומר שבגי' רש"י לא הי' כתוב רק, משי ידי' ומברך ומתני לן פרקין, והמקשה מסיים והדר קרי ק"ש, וכ"נ מהגמ' לעיל (דף י"א:) דלא הוי קא פסיק הגמ' למימרי', וראי' לזה מהירושלמי דפליג אגמ' דידן בהאי תירוצא שלוחא הוא דעוות, והירושלמי ס"ל דרב פליג אברייתא דהחופר בור ע"ש, מזה משמע ודאי דלא אמר רחב"א ומניח תפילין וקרי ק"ש, ודברי רש"י בד"ה וסיפא בתרתי, צע"ק שכ' וה"ק כו' ומקיים מצות ק"ש ותפילין כו' וחבירו יעלה ויניח תפילין ויקרא ק"ש, דלמה שינה בשני מבראשון, ובודאי יש נפ"מ בסוגיין אי ק"ש קודם או תפילין קודם ודו"ק:

## דף טו:

כל הקורא ק"ש ומדקדק באותיותיה מצננין לו גיהנם כו' יש לכוין הענין כך ידוע שאית תרין גיהנם גיהנם של אש וגיהנם של שלג כמ"ש בזוהר (פ' ויחי) לא תירא לביתה משלג שקאי על גיהנם של שלג שהוא על ביטול ל"ת והרשע שהוא עובר על עשה ול"ת נידון בתרווייהו, וידוע שהחימום שהאדם מחמם עצמו בעשיית המצוה בזה, כופה חימום האש של גיהנם ואינו נדון בגיהנם של אש אעפ"י שעבר על ל"ת ונידון רק בגיהנם של שלג שהיא קל יותר, וידוע (או"ח סי' ס"א) כי בק"ש יש רמ"ה תיבות וכדי להשלים רמ"ח כנגד איברים של אדם, וכנגד רמ"ח מ"ע כופל שני פעמים ה' אלקיכם אמת, והקורא ק"ש בכוונה ובדקדוקי אותיות מתקן כל הרמ"ח מ"ע ובעשיית המצות גורם שלא יהא נדון בגיהנם של אש רק בגיהנם של שלג וזהו מצננין לו גיהנם שנדון רק בגיהנם של שלג שהוא צונן:

## דף טז.

אף אהלים מעלין את האדם מכף חובה לכף זכות, איתא במכות (דף כ"ג:) רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות, ירצה שרצה שיתקדשו בקדושה של מעלה ויהי' לנו הפרש מהאוה"ע נתן לנו את התורה שעל ידה ניתן לנו שכל למעלה כמ"ש במדרש (בראשית פ"ז) והתורה היא אחד מס' מחכמות של מעלה, וע"י זה שיתוסף השכל בנו יש בנו כח לעמוד כנגד היצה"ר שמעוור עיני האדם ללכת כל ימיהם בעסק עוה"ז שהיא עולם חושך ואפילה, שהתורה נותנת לו שכל, ועי"ז מעלין האדם מכף חובה לכף זכות נגד היצה"ר כנ"ל:

שם ובעל הבית בין כך ובין כך יורד למטה ומתפלל לפי שאין דעתו מיושבת עליו, בירושלמי פ"ב הלכה יו"ד אמר ר' חייא רובא אנא מן יומא לא כיונית אלא חד זמן בעי מכוונה והרהרתי בלבי ואמרית מאן עייל קומי מלכא קדמי ארקפתא או ריש גלותא, שמואל אמר אנא מנית אפרוחא ר' בון בר חייא אמר אנא מנית דמוסיא, פי' קורות דהיינו שורת הבניין [ועיין באורי וישעי שער התפלה פ"א ובקרבן שבת פט"ו סי' א'] נראה לכוין כך ידוע שעיקר התפלה הוא הכוונה, ועז"א רחב"א (לקמן ל"א) לעולם יתפלל אדם בבית שיש בו חלונות, שעינים ואזנים הם חלוני הבית, וזש"א שקודם תפלתו צריך להכין עצמו שלא יהא אזניו הכבד ועיניו השע, רק יהי' עיניו פתוחות ואזניו קשובות ובכוונת התפלה הוא מכרית הקליפות שהם העוברי דרכים המפסיקין שאנו צריכין לשלוח תפלתינו לא"י ולמקום המקדש ואם מתפלל בלא כוונה אזי חוטפין תפלתו ר"ל

ותפלתינו משלחי' דרך מדבר נחש שרף ועקרב שהם הקליפות והם נחשים כקורות בית הבד וצריכין להכריתן בכוונת התפילות והמצות, וזש"א ר' יסא קודם שהתפלל הוי מני קורות שהי' מחשב בלבו שכמה נחשים בדרך שהם גדולים כקורות וצריכין להכריתן בכוונת התפלה ואם לא יכוין אזי תפלתו לריק חלילה ובזה הי' מעורר עצמו לכוין בתפלתו:

ר' אסי מני אפרוחים, הנה הנשמות קודם בואם לזה העולם נקראו אפרוחים כדאית' בזוהר (הקדמת התיקונים) ואין להם כנפים ובאין לזה העולם לעשות להם כנפים במעשה מצות ובכוונת התפלות כדאיתא בשבת (דף ק"ל.) מה יונה כנפיה מגינות עליה אף ישראל מצות מגינות עליהם, אבל אם אינו מכוין בעשיית המצות ובתפלות אזי נשארו ערומים כמו שהי', וז"ש כד הוי מצלי הי' מחשב בלבו והוי מני אפרוחים, פי' שהנשמות קודם בואם לזה העולם הם ערומים ואין להם כנפים ובאים לזה העולם לעשות להם כנפים במצות ובכוונת התפלות ואם לא יכוין אזי ישארו אפרוחים ערומים כמו שהי' מקודם והי' מעורר א"ע לכוין בתפלתו ועי' קול ארי' דביר הבית אות ט"ו ט"ז מזה] עשרה מאמרות אם כל חי סי' ל':

ר' חייא אמר אלקפתא וריש גלותא מאן מעייל קמי מלכא ברישא, הנה דוד ביקש (תהלים ק"ב) ושועתי אליך תבא, והעניין שהתפלה אם היא בכוונה גדולה אזי נמסר להקב"ה בעצמו ולא נמסרה לשרים של מעלה [וכ"כ היע"ד ח"ב דרוש ד'] ונעשה ממנו עטרה בראש כדאיתא בחגיגה (דף י"ג:) אמרו עליו על סנדלפו' שהוא גבוה ת"ק שנה כו' אבל אם היא אינה בכוונה שלימה אזי נמסרה לשרים של מעלה ולא נעשה ממנו עטרה בראש הקב"ה, והנה אלקפתא וריש גלותא שהם שם לשרים והיא כינוי לשרים של מעלה, וזש"א ר' חייא כד הוי מצלי הי' מחשב בלבו שאם לא יכוין בכוונה גדולה אזי יומסר תפלתו להשרים של מעלה ולא להקב"ה בעצמו ולא יהא נעשה ממנו עטרה בראש הקב"ה כנ"ל, וז"ש אלקפתא וריש גלותא שאם לא יכוין יומסר תפלתו לשרים של מעלה שהם אלקפתא וריש גלותא כנ"ל ואם כך יהא אזי מאן מעייל קמי מלכא ברישא, פי' מאן יהא מעייל תפלה זו קמי מלכא של עולם שהוא הקב"ה ברישא שיהי' ממנו עטרה בראשו של הקב"ה והי' מעורר עצמו בזה לכוין בתפלתו ואז מעיילן התפלה קמי' קוב"ה בעצמו ונעשה ממנו עטרה בראשו כנ"ל ועמ"ש בדרוש ב' לימים הנוראים:

## דף יז.

שתעמידנו בקרן אורה ואל תעמידנו בקרן חשיכה, כתיב (קהלת ג') ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל, היינו שבאמת אין הפרש בין אדם לבהמה רק כשזוכה להבין שהעוה"ז הכל הבל, ויהי' מלת כי מלשון אלא, כי לפעמים כשתזדמן אם ימשך לבו אחרי תאוות המדומה אין לו תענוג רק בשעת מעשה אבל אח"כ הוא דואג כדאיתא בגמ' () פושעי ישראל מלאים חרטות, כי כשיזכור יום מותו ואין לו צידה לדרך אזי יש לו עצבות, אבל כשיש לו שמחה של מצוה יש לו שמחה גם אחרי עשייתו אותה על שמחת המצוה שעבר כמ"ש הבינה לעתים (דרוש ) ע"פ השמחים אלי גיל ישישו כי ימצאו קבר, ירצה אותם אנשים הזוכים לשמוח אלי גיל, על השמחה שעבר כגון שמחה של מצוה ישישו כי ימצאו קבר כמ"ש ותשחק ליום אחרון, וז"ש (תהלים ל') בערב ילין בכי ולבוקר רנה, ירצה שהעוה"ז נקרא ערב ילין בכי שכל מעשי עוה"ז הוא בעצבות, אבל ולבוקר רנה, דהיינו למעשי עוה"ב שזוכה לעשות המצות באור השמחה שנקרא בוקר אז זוכה לרנה, ולזה א"א לזכות רק כשיעסוק בתורה יומם ולילה כמאמר הגמ' בראתי יצה"ר בראתי תבלין זו תורה, וז"ש שתעמידנו בקרן אורה, במעשי העוה"ב ואל תעמידנו בקרן חשיכה, במעשי העוה"ז כנ"ל:

ובזה אפשר לפרש דברי התוס' ריש פרקין בד"ה דלמא ביאת חורו, שפירשו דהיינו תחילת שקיעת החמה, ע"ד הרמז, שאין כוונת הגמ' על מעשי עוה"ב, שמזה א"צ ליטהר כלל מה שעשה בעת זריחת השמש המכונה על מעש"ט, רק על מעשי עוה"ז שהתחיל בהם לעסוק המכונה להתחלת ערב שמזה צריך ליטהר ולעשות תשובה כן יתן בלבינו אמן:

שם עפר אני בחיי קל וחומר במיתתי, ידוע העיקר בזה היא ההכנעה לחשוב תמיד ברוממותו ית' אשר ממנו נאצלו כל העולם והויותם ובהיפוך בשפלות האדם כמו שאחז"ל באבות דע לפני מי אתה עומד, ולבקש העיקר על קץ גאולתינו בקרוב ושאר בקשתינו יהי' טפל לו, וז"ש בסנהדרין (דף צ"ח.) אם ראית דור שמתמעט והולך חכה לו שנא' ואת עם עני תושיע, היינו שממעטים את עצמם בגודל הכנעתם בתפלתם לפני השי"ת מגיע לנו ישועה, וה"ר ע"ז מהפסוק ואת עם עני ירצה כאשר אם אנחנו לפני ה' כמו העני בפתח אז מגיע לנו ישועה:

שם יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך, כתיב (תהלים ו') סורו ממני כל פועלי און כי שמע ה' קול בכיי שמע ה' תחנתי ה' תפלתי יקח, שראוי להבין זה שמתחלה אמר בלשון ודאי שמע ה' קול בכיי ותחנתי, ואח"כ אמר בלשון בקשה ה' תפלתי יקח, אך יש

לפרש עד"מ לחולה שבא אליו הרופא והבחין בו שכבדה עליו מחלתו, וצריכים ליתן לו משקה מר כלענה, אך החולה הרגיש במרירות המשקה, ביקש מן הרופא להקל עליו בשתייתו כי אין יכול לעמוד בזה, אבל הרופא הבין שא"א להקל עליו כי הוא בסכנה גדולה, ובקרב הימים כשיקיים דבריו יגיע לרפואה, והחולה הוא מבחין שהרופא איש חסד וחכם ואומן אז ישמע לדבריו, וכמו כן האדם כשמתפלל עד"מ שיהי' מטר הוא מחמת שמדמה בדעתו שזה טוב לפניו, אבל השי"ת יודע כי זה יהי' רעה עבורו, וז"ש סורו ממני כל פועלי און, היינו אותם שהם שלוחיו, כי שמע ה' קול בכיי, שמתחילה הייתי ברחוק ושמע קול בכיי, אך לפעמים אתפלל על איזהו דבר שנראה בעיני שהוא טוב. ובאמת השי"ת מבין ויודע ועד מה שהוא טוב לתועלתי, ואנכי אין יודע להבחין בזה, לזאת אבקש אשר לא יעשה כפי אותו הדבר בעצמו שאבקש, רק ה' תפלתי יקח ויעשה הטוב בעיניו על אופן המועיל ועי"ז כל אויבי, המלאכים המקטריגים מלמעלה ישובו, והאויבי מלמטה יבושו רגע, וזש"א יהיו לרצון אמרי פי, אך הגיון לבי לפניך:

שם כי הוה מסיים ספרא דאיוב אמר הכי סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הן עומדין כו' טוב שם משמן טוב, יל"ד הסמיכות זה המאמר לסיום ספר איוב, גם אומרו סוף אדם למות, הול"ל שימות, גם או' סוף בהמה לשחיטה, מה מדמי בהמה לאדם, גם ראייתו מאותו פסוק אינו מבורר בזה על דבריו הקודמים, ונר' דהנה (פ' בהעלותך) כתי' ויעש אהרן כן, ופירש"י להגיד שבתו של אהרן שלא שינה, ותמוה מה בא זה ללמדינו (ועמ"ש בחי' עה"ת שם) ויבואר עפ"י מאמר החכם (משלי כ') נר ה' נשמת אדם, היינו שנשמתו ש"א שהיא אור ה' חלק אלקי ממעל בתוך גופו, כמו נר, שכשנותן בהמנורה שמן או חלב שאינו מזוקק כראוי אין אורה מבהיק כ"כ ויוכל להיות שיכבה קודם זמנו, אך אם היא מזוקק אורו מבהיק ביותר שב"א נהנים ממנה, אך צריכין להשגיח שלא תפול ממקומה שעומד שם ותפסיד אורה ויכולים הדברים הסמוכים אלי' להגיע בהפסד רב, וכמו כן היא הנשמה שכאשר מקבלת ח"ו מזוהמת הגוף אין אורה מבהיק להנות ממנה וגם יוכל לכבות נרו ח"ו קודם זמנו, אבל אם נשמתו טהורה שאין מקבלת זוהמת הגוף, לא די בזה שאורו מבהיק לו כי גם אחרים נהנים ממנו מהשלמת צדקו ולמדין ממנו, אמנם צריך להשגיח כל ימיו שלא יפול מצדקתו להיות נהפך לצד אחר כמו שמצינו בכמה צדיקים גמורים שהגיעו בסוף לצד מינות והגיע ג"כ ההפסד זו לאחרים וכמ"ש (איוב ט"ו) הן בקדושיו לא יאמין, שכ"ז שהוא בחיותו עומד בעולם הגשמיי עד שנפטר מן העולם ועומד בצדקתו אזי נוכל לומר עליו שהוא צדיק וז"ש ויעש אהרן כן שעשה עצמו כמו המנורה להשגיח עליו שלא יפול ממדריגתו כנ"ל, וז"ש

(קהלת י"ב) סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם, נמשך על או' מקודם דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים בעלי אסופת וגו' להורת מעלות החכם וע"ז סיים שעכ"ז לא נוכל להחליט השלמת מעלותיו עד שנפטר מן העולם וסוף דבר בעת פטירתו הכל מעידים כאשר אם יהי' ירא אלקים לשמור מצותיו כי זה הי' כל האדם בשלימות המעלה כי את כל מעשי האלקים (שגם זה שיהי' אהוב למטה הוא מעשה האלקים ליתן בלב ב"א לומר מהותו, וכמ"ש בשבת (דף קנ"ג.) איזהו בן העוה"ב אמר לי' ואזנך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בה היינו לאחר מותו שאם יאמרו עליו כי הלך בדרך הישר אז הוא בן עוה"ב אבל לא כשהוא בחיים, ואף שאין העולם יודעים מצד עצמם יבא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע וכמ"ש בפ"ק דסוטה העובר עבירה בסתר הקב"ה מכריז עליו בגלוי, ואמרו (אבות פ"ד) הקב"ה נפרע הימנו בגלוי, או יאמר) על הפלגת מעלת הצדיק שהי' בנסיונת לקבל עליו משפט אלקי בכל דבר להצדיק עליו הדין כי יבא במשפט על כל נעלם, שהכל הוא בהשגחת ה' עליו לטובתו, וז"ש ר"י כי הוה מסיים ספרא דאיוב, וראה שלימותו שעמד בנסיונת שהגיעו עליו ועמד בצדקתו ולא נתן תפלה לאלקים, אזי אמר סוף אדם, שזה מורה על מעלה מובחרת כמאמרם אתם קרויים אדם, למות, שאז נתאמת שהי' בשלימות מעלת אדם כנ"ל, וסוף בהמה שהוא בדמיון נפש הבהמה בחיותו וע"ז נאמר בכתוב הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה, שתקנתה רק לשחיטה ופירוד היסודת הרעים כדאית' בסנהדרין (דף ע"א:) מיתה נאה להם ונאה לעולם וכמ"ש (פ' בראשית) ביום אכלך ממנו מות תמות, שמחמת האכילה נכנס זוהמת הנחש בקרבו ותקנתו הוא למות, וכמ"ש באבות שתקות אנוש רמה, שאנוש מורה על פחיתות המעלה מקוה תקנתו ע"י רמה ועיכול, והכל בין אותם שהם במעלת אדם ובין אותן שהם במעלת רשעים הדומי' לבהמה למיתה הן עומדים, כשהגיע זמן קיצם הם במעלת עומדים כי כ"ז שהאדם הוא בחייו נקרא הולך למעלה או למטה, וע"ז רמז התנא (אבות פ"ג) הסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה לאן אתה הולך, שצריך האדם לחשוב תמיד לאיזו דרך הוא הולך או ממעלה למעלה לפנים או לאחור עד שיאבד מן העולם, אך כשמגיע זמן פטירתו אזי הכל עומדים, וז"ש (פ' וילך) לא אוכל עוד לצאת ולבא וגו', ואמר אשרי מי שגדל בתורה ועמל בזה כל ימי חייו ונק' הולך בעמל תורה ומקבל שכר ולא כמעלת רשעים שגם הם נקראים הולכים ופורקים מהם עול תורה, והביא ע"ז הפסוק טוב שם משמן טוב, שהצדיק הוא כמו השמן הטוב שהוא במעלה שלימה לכל דבר אלא שמחוסר השגחה

שלא יפול ממקומו ויפסיד, כמו כן טוב להצדיק יום המות, שאז כולם יעידו עליו שהוא צדיק גמור שעומד במקומו ע"י נסיונת מיום הולדו שאז לא נודע אחריתו:

או יאמר כי ידוע שימי האדם נחלקים בזה, ימי הילדות, ימי השחרות, ימי הזקנה ועפ"י הרוב בימי הילדות הוא בחוסר שכל לעיין בתכלית איזה דבר אם טוב ואם רע ומתנהג בדברי הבל ותהו, ובימי השחרות שגברה שכלו לחקור על הדבר, אזי נתחזק עליו תאוה החומריות ואינו ביכולתו בקל להתגבר ע"ז ולהגיע במעלת נפשיות עד שמגיע לימי הזקנה אז מתגבר עליו ביותר תאות הנפש, אבל אז אינו מגיע בשלימות המעלה מכמה טעמים או על שנתדבק בו זוהמת הגוף מימים הקודמים ימי הילדות ושחרות אשר מתנגדים תמיד למעלת הנפש, וגם הוא אז בתשות כח לעמוד בעינוי הגוף וכמ"ש (אבות פ"ד) הלומד זקן כו' ועז"א (שם פ"ג) הוי קל לראש ונוח לתשחורת, ובגמ' (ע"ז י"ט.) אשרי כו' כשהוא איש, דהיינו שצריך לראות להגיע בבחרותו מיד לתכלית שלימות הנפש כתית למאור שאז הוא כשמן בלי שמרים, וז"ש טוב שם משמן טוב, שהשם טוב הוא לאדם כשהוא בדמיון השמן בלי שמרים, ובאופן ויום המות אינו בשינוי מיום הולדו מעת הילדות, וכמו שמצינו בשרה אמנו (פ' חיי) מאה ועשרים ושבע שנים שני חיי שרה, ופירש"י כולן שווים לטובה, שלא היתה בהבדל במשך הזמן הזה שהיתה בימי הילדות במעלתה כמו בימי הזקנה, כמו כן צריכין כל ב"א להיות בהתנהגות הלז.

וז"ש (תהלים ל"ז) נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם, הכוונה שהי' תמיד במצב אחד במעלה בעבודת ה' בנערותי כמו בזקנותי ולא ראיתי כל ימי שהצדיק יהי' בבחי' נעזב מה' כי כל בטחונו עליו ואין חפצו בזה להגיע עי"ז תועלת לזרעו שיהי' כמבקש לחם, ככל העובד אדמה שע"י זריעתו יגיע בריבוי תבואה, אך הצדיק העובד ה' בשלימות אין חפץ לקיבול שכר רק עובד ה' מאהבה גדולה, לזה ראוי לכ"א לראות להגיע במעלה מימי הבחרות כי בזה נראה אהבת ה', אבל בימי הזקנה אינו מאהבה רק מיראה, עד"מ לא' שהי' לו בן משכיל וחביב ושלחו להיריד הקבוע לקנות שם סחורה, ומחמת אהבתו לאביו הי' חפצו למלא רצון אביו עצהיו"ט לא פנה לשום דבר שהי' חוץ מההתעסקות הנ"ל, אף שהי' לו עוד זמן ארוך הקבוע ליריד הלז כי לא ידע מה יולד יום אולי יגיע בסיבות המעכבים, ולזאת הלך בזריזות להתעסקות הנ"ל וכאשר השלים קניית סחורתו חזר מיד לביתו בשמחה ובטוב לב וכשראה אביו אהבת בנו אליו שמח למאד, ובהגיע זמן הקבוע ליריד שנית שלח בעסקיו בנו השני ולא התנהג כן כי הלך מתחלה אחרי שרירות לבו בהרבה תענוגים ונתעצל בעסקיו מדעתו שיש בזה עוד זמן ארוך הקבוע ביריד הנ"ל, וקרוב לכלות היריד רצה לקנות סחורה למצות אביו,

הגיע אליו סיבות המונעות שלא הי' ביכולתו להגיע בשלימות כרצון אביו, וכ"ה בנמשל שהאדם העובד מאהבה נוטה בכ"ד לקיים מצותיו בזריזות מיד בבחרותו ובשמחת הלב, אך אם האדם נתעצל בבחרותו מדעתו שיש עוד משך זמן לקיים מצות ה' בזקנותו אינו בזה באהבת ה' כמ"ש בסנהדרין (דף כ"ב.) חסרי' לגנבא נפשי' לשלמא נקיט ומי יודע אם לימי זקנה יוכל לקיים מצות ה' בשלימות מפני סיבות המונעות, וז"ש סוף אדם, שעיקר תכלית האדם (סוף הוא תכלית) אם הוא מעותד וזוכר מתחלתו בילדותו ליום המיתה להכין לעצמו מלבושים נאים שיגיע בהם לחיי הנצחיות וכמ"ש באבות אל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה, ומביא ראי' לזה סוף בהמה לשחיטה. שזה עיקר תכליתה ואם יחשוב בדעתו לעבוד עבודתו כל מה שצריך בבהמתו, ולימי זקנותה וירידתה שאין ביכלתה לעבוד עבודה קשה יפטמה שתהי' ראוי' לשחיטה ולאכילה, בודאי לא יגיע לתכלית כי בעת שכחה עבר ונחלש מה תוסיף תת כח באכילתה, ע"כ עיקר התכלית להיות מתחלה מוכן לכך, וכ"ה באדם עיקר תכליתו לעסוק בעבודת ה' בנפשיות מבחרותו, ואמר עוד והכל למיתה, שכל ב"א בעת מותו יחפוץ לעמוד ולהקיץ משנתו הן עומדים וחפיצים לקבל עליהם עול תורה ומצות, ואין ביכולתם אז לקיים מפני חולשת כחם וגם אינו בשלימות המעלה אז בעבודת ה' כמו בבחרותו, וזהו (פ' קדושים) מפני שיבה תקום, קודם שמגיע לשיבה שאח"כ אין יכול להקים עצמו בעבודה כ"כ שחלשו כחות תאוותיו הגופניי שהי' לו בבחרותו ואינו בשלימות המעלה בזה שנוטה מהתאוות וע"כ יקים עצמו מלפני היותו בן שיבה, וזהו אשרי מי שגדל בתורה שמרגיל לזה מבחרותו ועמלו להגיע בשלימות המעלה ואזי עושה נחת רוח ליוצרו שנראה ממנו שהוא עובד ה' מאהבה וגדל בשם טוב שנתגדל ג"כ בשם טוב בעיני הבריות שאומרים עליו אשרי שזה ילד ונפטר בשם טוב שהוא מוכן לחיי עוה"ב, וז"ש טוב שם משמן טוב. כמו השמן הטוב שהוא מיד בתחלתו בלי שמרים כמ"ש רש"י (ר"פ תצוה) כמו כן הוא בב"א הצדיקים משגיחים ליום המות מיום הולדם וע"כ מגיעים לשלימות גמור, אבל בזקנותו הוא כמו השמן שיש בו שמרים ואינו במעלה שלימה, וע"ז האופן אמר ג"כ החכם (קהלת ז') טוב ללכת אל בית האבל מלכת אל בית המשתה, וענין ללכת יתכן על המחשבה ורעיון בדבר הלז כמו שאמר (שם ב') אמרתי לכה נא אנסכה בשמחה וראה בטוב, היינו שחשבתי להכין א"ע להגיע בשמחה בהרבות תענוגי עוה"ז והנה גם הוא הבל בהכנה זו שאין בזה תועלת ותכלית, ואמר אין טוב לאדם כי אם לאכול ולשתות ולשמוח וגו' היינו אכילה ושתיי' הצריך לקיום הגוף ולשמוח בחלקו להיותו במדת ההסתפקות, אבל לא בהכנה מרובה כאלו זה הי' עיקר התכלית המגיע לאדם,

וז"ש (עירובין נ"ד.) חטוף ואכול כו' ולז"א ג"כ טוב ללכת אל בית האבל, להיות בהכנה להתנהג במדת ההכנעה כדרך שהוא קרוב למותו מלכת אל בית המשתה, להיות בהכנה זו בתענוגי העוה"ז באשר היא סוף כל אדם. שעיקר בהתנהגות האדם מה שמביאו לתכלית השלימות שהיא חיי העוה"ב, ועיי' בחידושי לשבת (דף ק"ה:) עוד מזה [ובס' דבר בעתו דרוש כ"ה]:

או יאמר ויבואר ילקוט סוף איוב ובפ' אמור התמלא בסוכת עורו, אתה מוצא בשעה שבאו הייסורי' הי' עומד וקורא תגר אחר מדה"ד שנא' מי יתן ידעתי ואמצאהו וגו' א"ל הקב"ה הרי עורו של לויתן שאני עתיד לעשות לצדיקים לע"ל אם חסר אני מטלית אחת ממנו יש לי למלאת שנא' התמלא בסוכת עורו, חוץ לדרכינו נר' דהנה מבריאת עולם מוכרח השגחת האל ושכר הצדיקים לע"ל, דהאלשיך ז"ל פי' הכתוב (ישעיה מ') בורא קצות ארץ, שעשה קצוות לארץ שהניח צד צפון פתוח וזהו קצות שאינו סתום מכל צד, ואיתא בספרים בפ' יורדי הים וגו' המה ראו וגו' לפי שהמינים או' עולם קדמון הוא והוא צל הקב"ה וסתירה לדבריהם הוא מזה שצד צפון פתוח ואלו הי' צל הי' מיצל לכל ד' רוחות העולם וזה המופת נראה ליורדי הים שלצד צפון עולם אין יכולין להתקרב בשביל האויר הרע שהוא שם שהוא פתוח וצריכין להקיף, וז"א יורדי הים שצריכים לעשות מלאכה במים רבים להקיף הדרך הרבה המה ראו מעשי ה' מכירים שהעולם הוא נברא ומעשה ה' ולא צל, ולז"א לדעתינו כיון שאלהי עולם ה' בורא קצות ארץ לא ייעף ולא ייגע לעשות דופן רביעית והניחו פתוח כדי שנלמוד חקירה על הבריאה ומהבריאה נדע שעשאו לטובת עושי רצונו ורעתם היא לטובתם ואלהי עולם ה' שהדין משותף ברחמים, ויש ג"כ רמז שהעולם נברא ג' דפנות והיא כסוכה כי נודע סוכה גי' ב' שמות כ"ו נגד הוי' ס"ה נגד אדנ"י ואותיות כ"ו נסתר בין אותיות ס"ה כי הרחמים נסתר בתוך הדין, ובזה מובן מארז"ל בפ"ק דע"ז שהאוה"ע יאמרו לעתיד תנה לנו מראש והקב"ה יצוה לעשות סוכה ואח"כ תצא חמה מנרתיקה ויבעטו כמ"ש ננתקה וגו' ויבאו להלחם על ה' ועל משיחו ע"ש, די"ל למה דוקא סוכה והוא לפי שאמרו תנה לנו מראש וסוכה שרומז לאמונת ההשגחה ושיתוף דין ורחמים אשר עי"ז לא יבעט אדם במצות אף אם יבאו ייסורין עליו והיא מצוה ראשונה שבי' הדברים אנכי ה' אלהיך וגו' שכ' הרמב"ן ז"ל שנרמז כאן אמונת שיתוף דין אלהים עם הוי' רחמים ולכך גם סוכה היא רומזת על מצות אמונה הנאמר מראש בהתחלת י' דברות והם יבעטו תיכף מתוך ייסורי השמש ויעזבו האמונה ויבאו להלחם וז"ש החרישו אלי איים, רומז להאומת היושבים באיי הים הצפוני ויודעים שצד צפון פתוח וכמש"ל ראו איים קצות ארץ הם היודעים

שהעולם מחודש ומזה יכירו מי פעל ועשה וקורא הדורת וגו' הכל הוא עפ"י הקב"ה ומזה ידעו כי אני ראשון ואת אחרונים אני הוא המשגיח וראוי שיחרדו ונאה להם השתיקה מלערער תיכף כי נודע להם הכל אבל אותן לאומים השאר אומות שאין רואין קצות ארץ אין מאמינים בהשגחה עכשיו, מ"מ לעתיד כאשר יחליפו כח שלהם ויותן לישראל לעוה"ב נגד העוה"ז שיש להם עכשיו יגשו בהגשה לפיוס ולתפלה תחלה לאמר שיותן להם מראש ואז תיכף אח"כ ידברו קשות ויבעטו ויקרבו למשפט ולמלחמה, ובזה יבואר הילקוט הנ"ל שהי' איוב קורא תגר על הייסורין הראה לו סוכתו של לויתן, שהיא של ג' דפנות לרמז על העולם שהוא מחודש ושהדין משותף ברחמים ותחלת ייסורין יתהפך לטוב: אך לבאר זה באופן אחר גם מה זה שאמר ואם חסר מטלית אחת ממנו צריך אני למלאות אקדים הגמ' בשבת פ' במה בהמה (דף נ"ה.) א"ר אמי אין מיתה בלא חטא ואין ייסורים בלא עון ותני דמלאכי השרת פליגי שם וסברי דמשה ואהרן שמתו בעטיו של נחש, והקשה המהרש"א בח"א דחטא הוא שוגג ועון הוא מזיד, והול"ל איפכא דעל מזיד שייך מיתה ועל שוגג ייסורין, ועוד יל"ד דייסורי איוב ודאי לא היו על המזיד דהא מפורש בי' איש תם וישר וירא אלקים ע"ש שהניח זה בצ"ע, ונר' לתרץ תרווייהו בחדא מחתא דאיתא בכלבו סי' ש"ט וכ"כ רבי' יונה בפ"ק דברכות קבלה בידינו שעונש הספק הוא גדול מעונש הודאי שכן מצינו בחטאת רשאי להביא אפי' בדנקא שהוא שתות דינר שהוא מעה אחת והאשם תלוי הבאה על הספק ח' דינרים הם מ"ח מעה כסף נמצא ספק עבירה הוא חמור יותר מודאי ע"ש באריכות, וכן איתא בטור (סי' תר"ג) והובא בשל"ה בהלכות תשובה (דף רכ"ד.) יש לדעת שצריך הבע"ת לשוב אפי' מספק עבירה, ולפ"ז יש לתרץ קושיית המהרש"א דהא דבאה מיתה על חטא בודאי היינו לא עשה תשובה עליו, ולעיל (דף ה'.) אמרינן אם רואה אדם ייסורים באים עליו יפשפש במעשיו כו' ומתורתך תלמדנו ק"ו משן ועין שעבד יוצא בהן לחירות מכ"ש ייסורין שממרקין עוונותיו של אדם, ונמצא שהייסורים באים על עוונותיו בכדי שיפשפש במעשיו ויחזור בתשובה אבל על השגגות שלא נודע לו וע"ז ודאי לא עשה תשובה וצריך להתכפר במיתה, ולזה א"ר אמי אין מיתה בלא חטא היינו שוגג משום דע"ז ודאי לא עשה תשובה ואין ייסורין בלא עון שבודאי באים עליו כדי שיפשפש בהם והזדונות יזכור ויעשה תשובה, משא"כ בשגגות שעשה שאין הכל גלוי לפניו ואין חשוב בעיניו לעשות תשובה ויצטרך לכפר במיתה, אבל איוב שלא עשה שום עבירה במזיד אלא בשוגג והוצרך לייסורים כדי למרק השגגות כנ"ל נכון. אך לפ"ז קשה אמאי מת איוב כיון שלא הי' עליו חטא שכבר כיפרו עליו בייסורין ונ"ל דאיתא בפ"ק דב"ב הבקר היו חורשת והאתונת רועת על ידיהם מאי הבקר

היו חורשת א"ר יוחנן מלמד שהטעימו הקב"ה לאיוב מעין העוה"ב, ופירש"י כדכתיב הרה ויולדת יחדיו הריון ולידה ביום אחד, וראוי לפרש מאיזהו טעם, ונ"ל דאיתא שם (דף ט"ו.) איוב מעולי גולה הי' ומדרשו בטברי' הי' מיתיבי וכו' חסיד הי' באוה"ע ואיוב שמו ולא בא לעולם אלא כדי לקבל שכרו הביא הקב"ה עליו ייסורין התחיל מחרף ומגדף כפל לו הקב"ה שכרו בעוה"ז כדי לטרדו מן העוה"ב כו', ולפ"ז אחר שחירף וגידף הביא מיתה עליו, אך דהמהרש"א פי' שם לפי שחסידי ישראל אינם עושים כדי לקבל שכרן בעוה"ז כדאמרי' היום לעשותם ולא היום ליטול שכרן משא"כ באוה"ע ע"ש באריכות, מה שפי' כפל לו הקב"ה שכרו, והוא דחוק מאוד, והנה בדברי הילקוט הנ"ל צריך להבין אומרו אם מטלית אחת צריך אני למלאות דמהכ"ת יהי' חסר וכי לא גלוי לפניו לכתחילה לעשות שלא יחסר, ונ"ל טעם נכון כי בודאי הקב"ה ברא הלויתן לכתחילה עבור ישראל ולא לאה"ע, ואף שגלוי לפניו שיהי' חסידי אוה"ע, עכ"ז לא ברא לפניהם כדפירש"י ריש מסכת' סוטה אין מזווגין לאדם אלא לפי מעשיו ופריך דהא תני' ארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול יוצא בת פלוני לאיש פלוני, דפירש"י וא"ת הכל גלוי לפניו (אין זה בידו) והכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, נמצא אף שגלוי לפני הקב"ה אפ"ה אין אומר צדיק ורשע, ועיין ברמב"ם פ"ב מהל' תשובה ובמפרשים מה שפירשו ע"ז, וה"ה בנ"ד אף שגלוי לפניו שיהי' א' מאוה"ע צדיק אפ"ה צדיק ורשע לא קאמר, ואם אח"כ יהי' חסידי מאוה"ע אזי יצטרך הקב"ה למלאות, זה נ"ל נכון, ולפ"ז מוכח דחסידי אוה"ע יש להם עוה"ב וא"כ לא הי' לאיוב להתרעם כלל, אבל איוב הי' סבר היום לעשותם והיום לקבל שכרן ואין להם חלק לעוה"ב לכן התחיל איוב לחרף ולגדף כפל הקב"ה שכרו ונתן לו חלקו בעוה"ז כדי לטרדו מעוה"ב, וז"ש במדרש [והובא בס' קהלת משה פי' ע"ז] לא נתקררה דעתו של איוב עד שראה בסוכת בסוכות היינו שהקב"ה יעשה סוכה מעורו של לויתן כדאית' בפ"ק דע"ז, ובא על זה הרמז בסוכת חסר שיחסר איזו מטלית ואח"כ יוסיף עלי' ויהי' בסוכות מלא, וע"כ שיהי' לו עוה"ב ואזי אין לו להתרעם, וזה כוונת המדרש ילקוט הנ"ל התמלא בסוכת עורו את מוצא כשבאו ייסורין על איוב קרא תגר דסבר כקו' המהרש"א דאין יסורין בלא עון ואצלו לא הוי כלל מזיד, וא"ת כתירוצי דייסורין הווין אשגגות א"כ לא שייך מיתה כלל, וקרא דהיום לעשותם ולמחר לקבל שכרן דמזה מוכח דיש לו לעוה"ב, הוי ס"ל דזה קאי אחסידי ישראל אבל באוה"ע אין להם כלל חלק בעוה"ב והיום לקבל שכרן, ולכן הראה לו הקב"ה ואמר התמלא בסוכת עורו כו' ואם חסר ממנו מטלית אחת צריך אני למלאות, מפני מה לא בראתי בתחילה, וצ"ל משום חסידי אוה"ע דיש להם עוה"ב ובתחילה לא יכולתי לבראות משום

דצדיק ורשע לא קאמר וה"נ דיש להם עוה"ב וא"כ למה אתה קורא תגר, ולפ"ז יש לפרש המימרא כי הוי מסיים ספרא דאיוב, שבסיום דוקא הוי אמר הכי בהקדם מה שקשה עדיין בהא דאמר הגמ' בב"ב שם כפל לו הקב"ה שכרו, דאמאי כפלו הקב"ה וכי מצינו חוטא נשכר, ולדרכינו הנ"ל שכיפר לו על השגגות בייסורים כהנ"ל א"כ לא שייך עליו מיתה בחירוף וגידוף אפי' במזיד אלא ייסורים עוד כדי לכפר ע"ז ובשביל שיפשפש במעשיו ובזה ימרק עוונותיו בתשובה, ולמה הביא עליו מיתה שהיא קשה מייסורין כמ"ש המהרש"א בשבת שם דמיתה קשה בכפליים מייסורין, ועכצ"ל שהוצרך למות לפי שסוף אדם למות כתנא דמלאכי השרת דיש מיתה בלא חטא, ולפי שביקש הקב"ה לטרדו מן העוה"ב כפל לו שכרו בעוה"ז משום שהביא עליו מיתה שקשין מייסורין, והוי שלא כדין לכן כפל לו שכרו, והשתא מתורץ שפיר כד הוי מסיים ר"מ ספרא דאיוב, דשם נאמר שכפל לו הקב"ה שכרו ולמה כפלו משום דכבר כיפר הקב"ה חטאו בייסורין ואפי' אח"כ שחטא במזיד לא הי' שייך עליו מיתה ואפ"ה בא עליו מיתה שקשה יותר מייסורין וכדאית' בפ"ק דב"ב ברזל קשה כו' ומיתה קשה מכולן והוצרך לכפלו, וקשה אליבא דאמת למה בא עליו מיתה והוצרך לכפלו, דהו"ל להביא עליו ייסורין וחלק א' משכרו, לזה אמר דמזה מוכח שסוף אדם למות דצריך למות שכבר נגזרה אפי' בלא חטא כתנא דמה"ש והי' צריך למות ולזה הוצרך לכפול שכרו, וא"כ ימצא בזה להיות בעצבות לכן אמר אשרי מי שגדל בתורה שאז זוכה לעולם שכולו אור בלע המות לנצח בב"א:

או יאמר הענייו כך בשל"ה (מס' ר"ה דף ר"ב) מקשה מאחר שאדם הראשון עשה תשובה שלימה אמאי לא הדר למלתא קמייתא שיהא חי לעולם, ומתרץ שבחטא עשה מסך מבדיל ולא הי' יכול להשיג אותו השגה גדולה כמקדם בעת שהוא חי ולכן טוב מאוד זה המות שלאחר מיתה אז יכול להשיג השגה גדולה מה שלא יוכל [להגיע לזה] בחיים (ועמ"ש בחי' עה"ת פ' בראשית מזה) וידוע שאדם הוא צדיק ע"ד (ב"מ קי"ד.) אתם קרויין אדם, ורשעים קרויין בהמה ע"ד שאמרו בעירובין (דף ס"ט:) אדם ובהמה, בני אדם העושין כמעשה בהמה והרשע צריך להיות מגולגל אחר מיתתו בבהמה ואז כששוחטין אותה יש לה תיקון אז, אבל ייסורין אין ממרקין הרשע עד שימות ויגולגל ג' פעמים כמ"ש באיוב (ל"ג כ"ט) הן כל אלה יפעל אל פעמיים ושלש עם גבר, וז"ש כי מסיים ספרא דאיוב ששם מוזכר הגלגול אמר הכי סוף אדם הוא הצדיק אז תכליתו הוא למות שאז משיג השגה גדולה יותר ויותר מכמו [שהי'] בחיים וסוף בהמה שהוא הרשע כנ"ל לשחיטה שמוכרח להיות מגולגל אחר מותו בבהמה ואז יש לו תיקון בשחיטה כששוחטין הבהמה כנ"ל: שם וכל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא, בזה יש לפרש

דברי המדרש רבה (בראשית פ"ח) א"ר סימון בשעה שבא הקב"ה לבראת את אדה"ר נעשו מה"ש כיתים כיתים כו' חסד אמר יברא שהוא גומל חסד ואמת אמר אל יברא שכולו שקרים צדק אומר יברא שהוא עושה צדקות שלום אומר אל יברא דכולי' קטטה מה עשה הקב"ה נטל אמת והשליכו לארץ הה"ד ותשלך אמת ארצה, ונקדים מאמרם בסוכה (דף מ"ט:) בג"ד גדולה גמ"ח יותר מן הצדקה צדקה בממונו גמ"ח בין בגופו בין בממונו, צדקה לעניים. גמ"ח בין לעניים בין לעשירים, צדקה לחיים גמ"ח בין לחיים בין למתים, עוד שם מ"ד ותורת חסד על לשונה וכי יש תורה שאינה של חסד אלא תורה לשמה זהו תורה של חסד, וידוע שבשעת בריאת אדה"ר עדיין לא נגזר עליו מיתה, וע"כ שפיר השיב האמת להחסד ששבח מעלת עצמו שעבורה יברא העולם, דלמתים ל"ש גמ"ח שיגדל מצדקה, ואי משום דהוי נמי לעשירים כולו שקרים שאינו גומל חסד לש"ש בין לעניים בין לעשירים הכל שלא לשמה ונוח לו שלא יהי' נברא, אבל צדקה לעניים ל"ש תשלום גמול כיון שמפריש מממונו לצדקה, מה עשה הקב"ה נטל אמת והשליכו לארץ שהם ענווי ארץ כמ"ש (מלאכי ג') ואתם תהיו לי ארץ חפץ שהצדיקים יקיימו לשמה, אמרו מה"ש מה אתה מבזה תכסיס שלך, כמ"ש (תהלים ס"ב) ולך ה' החסד, וארז"ל בסוטה מה הוא קובר מתים כו' תעלה אמת מן הארץ שיוכל להסתלק טענת האמת ע"י חסד שעושים עם המתים בארץ שזהו חסד של אמת וכמ"ש רש"י (פ' ויחי) : תוס' ד"ה העושה שלא לשמה, דהכא מירי שאינו לומד אלא לקנתר חביריו והתם מירי שלומד ע"מ שיכבדוהו, יש להבין כיון דגם בלומד ע"מ שיכבדוהו וישאר ע"ז הכוונה הוא עושה עון כמו שלומד לקנטר, א"כ מ"ש דבלומד לקנטר אמרי' דנח לו שלא נברא טפי מהלומד להתכבד, ועכצ"ל דזה שלומד לקנטר לא יבא לשמה, אבל זה שלומד ע"מ שיתכבד יבא לשמה וזה צריך טעם, לזה נאמר להקדים מה שמבואר ביומא (דף פ"ו.) ה"ד חילול השם כו' אמר אבייי כדתניא ואהבת את ה' אלקיך שיהא ש"ש מתאהב על ידך שיהא אדם קורא ושונה ומשמש ת"ח ודבורו בנחת עם הבריות ומו"מ בשוק נאה ונו"נ באמונה מה הבריות אומרים עליו כו' אשרי אביו שלמדו תורה כו' אוי להן לב"א שלא למד תורה כו' ובזמן שאדם קורא ושונה ומשמש ת"ח ואין דיבורו בנחת עם הבריות ואין מו"מ נאה בשוק כו' מה הבריות אומרת עליו אוי לפלוני שלמד תורה אוי לו לאביו כו' פלוני שלמד תורה כמה מכוערים מעשיו כמה מקולקלים דרכיו, נמצא זה שלמד לקנתר שאין דיבורו בנחת עם הבריות אזי בא על ידו חילול השם שבדלין ב"א מללמוד תורה, וזה שלומד שלא לשמה להתכבד ע"מ שיכבדו אותו בודאי דיבורו בנחת עם הבריות, ע"ד שמבואר (אבות פ"ד) איזהו מכובד המכבד את הבריות, ע"כ בא מזה קידוש השם

שרבים ילמדו ממנו ללמוד תורה כמו כן ובודאי ילמדו לשמה שהעולם אינם יודעים מזה שלומד שלא לשמה, ומבואר שם (דף פ"ז.) כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו, ופירש"י הקב"ה מדחה את העבירה מלפניו שלא תבא לידו, וגם זכות הרבים תלוי בו כמבואר באבות (פ"ה מכ"א) ואם שלומד שלא לשמה יעזרהו הקב"ה שיבא לשמה, משא"כ מי שלומד לקנתר שממנו בא חילול השם והוא בכלל מחטיא את הרבים דמבואר שם שאין מספיקין בידו לעשות תשובה ע"כ נשאר בלימוד שלא לשמה שלא יבא לעולם לשמה, לזה כאן דאיירי רבא שלא יהא קורא ושונה ובועט באביו ובאמו או ברבו או במי שגדול ממנו בחכמה ובמניין שנא' ראשית חכמה כו' עז"א כל העושה שלא לשמה נח לו שלא נברא שפיר כתבו התוס' דאיירי לקנתר ולעולם לא יבא לשמה, ובחי' עה"ת (פ' בראשית) הארכתי בזה:

אך נראה ליישב קושייתם שעזר ה' לא בא כ"א לאיש שמחשבתו טובה שאין עושה שלא לשמה כ"א כדי להרגילו שיבא אח"כ לשמה, וה' היודע מחשבות אדם מסייעו שיקויים כפי מחשבתו משא"כ כשהאדם עושה שלא לשמה עבור שזה עיקר תכליתו להשיג טוב עוה"ז אזי ישאר על טבעו ולא יבא עזר ה' לסייעו, ועז"א התנא (אבות פ"ד) אל תעשה עטרה להתגדל בהם ולא קורדם לחתוך בה וא"כ הכא איירי שכל תכליתו הוא שלא לשמה ואין מחשב כלל שיבא מזה לשמה, ובפרק מקום שנהגו מיירי בעוסק שלא לשמה נגד היצר ובמחשבתו שמזה בא לתכלית אמיתי לשמה, ע"כ גם שלא לשמה למצוה יחשב, והקב"ה בעזרו שיתגבר הטבע על היצה"ר, אך דבנזיר (דף כ"ג:) א"ר נחמן בר יצחק גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה, איני והא"ר יהודה לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפי' שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, ולדברינו לא יקשה דדלמא איירי במצות שלא לשמה שאין כוונתו לשיבא לשמה לכך גדולה עבירה לשמה, אלא דהא גם לשיטת התוס' קשה דלמא איירי שלא לשמה לקנתור, ועכצ"ל כמ"ש התוס' שם ד"ה מתוך, כיון דאמר עבירה לשמה עדיפא ממצוה שלא לשמה, משמע דאיירי משלא לשמה דיש בה עדיפות קצת, ובלקנתור אין בה עדיפות כלל ע"כ מיושב גם לדרכינו, ועיין בחי' עה"ת (פ' בחוקותי) מזה:

שם צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם, ע"ד מאמרם בסנהדרין (דף צ"ז.) העולם משמט אחת לששת אלפים שנה ואז לא יהי' עולם המעשה וארז"ל כי המלאכים מכסים פניהם שלא יסתכלו בשכינה ואלו הצדיקים זוכי' לראות פני השכינה והטעם כמ"ש בשפע טל שהצדיק שהוא פועל בבחירתו מצות ואוכל בשכר מצותיו ומצי לאיסתכולי אבל המלאכים הם מוכרחים ואינן אוכלין בשכרן והוי גבייהו נהמא דכסופא, וז"ש

עוה"ב אין בו לא אכילה ולא שתיי' שלא יהי' עולם המעשה, רק צדיקים יושבים ועטרותיהן בראשיהם, היינו העטרות הנעשו ממצותם הם בראשיהם ולכך הם יכולים ליהנות מזיו השכינה להסתכל. אבל המלאכים מכסים פניהם:

## דף יז:

כל העולם כולו ניזונין בשביל חנינא בני, הנה ארז"ל כל אדם יש לו חלק ג"ע וגיהנם זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע כו' והעניין שזה הצדיק הוא שאינו רוצה להנות מן עוה"ז וחבירו הוא רשע ורודף אחר תאוות עוה"ז אז מחליפין של זה בזה, וחלק עוה"ז של צדיק מוסיפין לרשע ויש לו ב' חלקים בעוה"ז ונגד זה נותנין חלק ג"ע של הרשע לצדיק, וגבי ר' חנינא שהי' די לו בקב חרובין כו' ועולם ניזון בשבילו היינו שלקחו חלקו בעוה"ז, ובשל"ה ז"ל בשביל לשון נתיב כי ר' חנינא עשה שביל לירד השפע והיא לפמ"ש האלשיך (משלי ג') בפסוק דרכי' דרכי נועם וגו' שכר עושר וכבוד הנא' בתורה נק' שביל קצר ושכר רוחני לחזות בנועם ה' נק' דרך רחב ואמר בשביל שכר עוה"ז הראוי לר"ח ונק' שביל עי"ז נזונין כל העולם וכנגדן לקח רחב"ד עוה"ב שלהם, וז"ש (קהלת ה') ברבות הטובה וגו' כאשר מתרבה טובה בעבור הצדיק אז רבו אוכליה בזכותו ומה כשרון לבעליו הצדיקים שהם בעלים של הטובה כיון שאין נהנים בעוה"ז מטובה שלהם ואמר כי אם ראות עיניו בנועם ה' שחלק עוה"ב הרוחניי של אחרים יתוסף ויתרבה לצדיקים נגד חלקם של עוה"ז, וז"ש (תהלים ד') רבים אומרים מי יראינו טוב, פי' בילקוט רבים גדולים בתורה רוצים בעוה"ז לראות שכר התורה הנק' טוב אבל אני נתתי שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו בזכותו כי ע"ז יתרבה חלקי בעוה"ב ובשלום יחדיו הנשמה והגוף רק אשכבה ואישן אחר מותי כישן דמי ולא מיתת עולם כי אבטח שאקום לעוה"ב הנק' בדד כנודע, וזהו כי אתה ה' לבדד לבטח תושיבני שלא מגיהנם כי חלק גיהנם יותן לרשעים שנטלו חלק עוה"ז שלי, והצדיק ירא להנות כי ידוע שרוב העוונות באים מאכילה ושתיי' וכמ"ש (פ' תשא) וישב העם לאכול ושתו ויקומו לצחק, וכן (פ' האזינו) וישמן ישורון ויבעט שמנת עבית כשית ויטוש אלוה עשהו וינבל צור ישועתו, וכמ"ש (משלי ל') פן אשבע וכחשתי ותפשתי שם אלקי, וכמ"ש בזוה"ק (פ' וירא) דכל יצרא לא משתכח בבר נש אלא מגוי מיכלא ומישתא דהא יצה"ר מתרבי במעי דבר נש, וע"כ הי' די לו בקב חרובין:

תוס' ד"ה ואינו מברך, דל"ד לנתייאשו מלקוברו ששם אינו קוברתו, הלשון אינו מדוקדק וצ"ל ששוב אינו קוברו [וכ"כ הב"ח בהגהותיו]:

בגמ' ואין מברכין לפני', פירש"י ואינה מה"ת, ועיי' לקמן (דף ל"ה.) תוס' ד"ה ולפניה, ובתוס' חולין (דף ק"ז.) ד"ה ולא בירך ע"ש:

## דף יח.

אלו צדיקים שבמיתתן נקראו חיים כו' אלו רשעים שבחייהן קרויין מתים כו', יל"ד שלא אמר שלאחר מיתתן נקראו חיים, ונר' דהפי' הוא כך דרשעים אפי' בשעה שעוסקי' בתורה ובתפלה מה שהיא חייהן אפ"ה קרויים מתים לפי שהן עושין בלא כוונה כגוף בלא נשמה, והצדיקים אפי' כשעוסקים באכילה ושתיי' דמאן דנחית מדרגי' נקרא מיתה אפ"ה קרויים חיים שעיקר אכילתם כדי שיוכלו אח"כ לעסוק בתורה שכל מה שהן עושין עושים בדעת, וז"ש (משלי י"ג) ערום יעשה בדעת, שמי שהוא ערום אפי' מה שיעשה ענייני העוה"ז שהוא עולם העשיי' עכ"ז יעשה בדעת, וכסיל יפרוש אולת, אפי' בשעה שהוא פרוש מעוה"ז ועוסק בתורה אינו עושה רק לקנתר וזה אולת שהכל הולך להס"א, וזה רמז בשבת (דף קנ"ג.) מי שהחשיך לו בדרך, שבדרך ה' חשכה לו שאינו עוסק כציוי השם סופו ליתן כיסו, שקיבץ לו ענייני המצות, לנכרי שהעיקר לעשות בדעת, ועיין בחי' עה"ת (פ' ברכה) מזה:

## דף יח:

אלו רשעים שבחייהם קרויין מתים שנא' ואתה חלל רשע כו', ירמז לדברי המפרשים דהמיתה הוא עפ"י הטבע שהדבר המורכב מהד' יסודת צריך לפרד משם ולילך לשורשו, ולפ"ז יש להבין ז"ש הקב"ה לאדם (פ' בראשית) כי ביום אכלך ממנו מות תמות, דהא התורה קדמה לבריאת העולם ושם נאמר דיני נחלות וייבום וחליצה א"כ הוכרח הוא המיתה, ונראה שהמיתה היא עפ"י הטבע כמו כל המורכב מהד' יסודת אך שזה הי' בזמנו. אבל מחמת החטא בא המיתה ח"ו תוך הזמן. וז"ש מות תמות ב' מיתות, מיתה הטבעי' ומיתה שע"י החטאים, וז"ש (פ' תבא) ולא תאמין בחייך, וע"כ בחייהם קרויים מתים שעלולים למות קודם זמנם:

שם מעשה בחסיד א' שהקניטתו אשתו והלך ולן בבית הקברות כו', העניין יש לכווין כך הפילוסופים קראו לצורה וחומר איש ואשתו כמ"ש לעיל (דף ג'.) והיצה"ר מצד החומר והיצ"ט מצד הנשמה שהיא הצורה ואמרי' לעיל (דף ה'.) לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר כו' יקרא ק"ש ואם לאו יזכור לו יום המיתה, נמצא שבזכירת יום המות תמיד בזה ינוח היצה"ר ויתגבר היצ"ט כמ"ש (במסכתא כלה) זכור יום מותך ולא תחטא, וזהו

פי' הגמ' (סוטה י"ז.) איש ואשה ששלום ביניהם וזכו שכינה ביניהם, פי' איש ואשתו הם הצורה והחומר ששלום ביניהם וזכו שהחומר נשמעת לצורה אז שכינה ביניהם, ולא כשהחומר אינה נשמעת לצורה רק הולך מצד החומר לבקש התאות והמותרת שאז מסלק השכינה, וז"ש כאן מעשה בחסיד א' שהקניטתו אשתו, פי' שהחומר הי' מקניט אותו שהי' מתגבר עליו התאוות החומריות והלך ולן בבית הקברות פי' שהי' הולך בדעתו ובהתבוננתו בבית הקברות שהזכיר לעצמו תמיד יום המיתה שהוא לקבר יובל והוא בבית הקברות ואיך יבקש מותרות ובזה הי' החומר נחה ושקטה ממנו ועמ"ש בהפט' תצוה:

## דף יט.

א"ר יהודה אמר רב המוצא כלאים בבגדו פושטו ואפי' בשוק כו' ת"ש והתעלמת מהם כו' איסורא מממונא לא ילפי' ת"ש ולאחותו מה ת"ל כו' ש"ה דכתי' ולאחותו וליגמר מינה שב ואל תעשה שאני, הרמב"ם ז"ל בפי"ד מהל' כלאים ה"ט כ' הרואה כלאים כו' שאין כבוד הבריות דוחה איסור ל"ת המפורש בתורה ולמה נדחה בהשבת אבידה מפני שהוא לאו של ממון ולמה נדחה בטומאת מת מפני שפרט הכתוב ולאחותו מפי השמועה למדו כו' ע"כ, ומקשין עליו שלא הביא הך תירוצא דשוא"ת שאני, דהא בגמ' פריך וליגמר מינה [עיי' תומים סי' כ"ח סקי"ב, ובהקדמת ס' תנא תוספאה לזרעים, ובלוחות העדות פ"א ה"ט וביריעות האוהל סי' ל"ב ובצל"ח כאן] ונ"ל דהנה יש להקשות מאי מקשה הגמ' דנילף מיני' מהך דהולך לשחוט פסחו כו' שמטמא למת מצוה כו' דהא י"ל דשאני התם דהא איתי' בסנהדרין (דף מ"ו.) כל המלין את מתו עובר בל"ת בלא תלין דקאי אכל המתים כמ"ש הרמב"ם ז"ל בפי"ד מהל' אבל, וא"כ במת מצוה שאין לו קוברים ומוטל על המוצאו לקוברו, וא"כ י"ל דמש"ה מטמא לו ואינו עושה פסח, היינו משום שאם יעשה פסחו א"כ אחר שחיטת פסחו שוב לא יהא רשאי לטמא לו קודם אכילת הפסח ובלילה הוא י"ט וקבורת מת מצוה אינו דוחה י"ט ויבא לידי הלנת המת ויעבור בל"ת מש"ה מטמא להמת מצוה ואינו עושה פסחו ואיכא בהדי' כבוד הבריות שאינו בא לידי הלנת המת ואינו עובר בל"ת אע"ג דלאחותו אינו מטמא ועושה פסחו אף שבא לידי הלנת מת, היינו דפסח עדיף שיש בו כרת, אבל ליגמר ממת מצוה דכאן לעלמא ליכא למילף דאיכא הלנת מת בהדי' כנ"ל, אך י"ל דקושיי' הגמ' ונילף מיני' הוא משום דסבר המקשה דע"כ לאו דרשא גמורה היא הך דהלנת מת שיעבור בלאו אלא דהוי רק אסמכתא, דאל"כ דהוא דרשה גמורה, א"כ קשה דהא קיי"ל שם דאם הלינו לכבודו

מותר וכדאית' ביו"ד סי' שנ"ז, דהאיך מצו רבנן למעקרי' ללאו דלא תלין כו' דבודאי לא דרשי' טעמא דקראי, א"ו דהוא רק אסמכתא וא"כ מקשה שפיר דנילף מיני' מהך דמת מצוה כו' דהא השתא ליכא לאו בהדי', וע"ז משני הגמ' דלעולם דדרשא גמורה היא רק דשב ואל תעשה שאני, פירוש דשם גבי הלינו לכבודו שמותר להלינו, היינו משום דשוא"ת שאני ומצו רבנן למעקר ל"ת דאורייתא בשוא"ת כידוע בכ"מ בש"ס, ולעולם דהלנת המת היא ל"ת גמורה וא"כ מתורץ כנ"ל דשם איכא הך מלתא בהדי' שלא יעבור על לאו דהלנת המת כנ"ל ולא מצי למגמר מיני' בעלמא, וא"כ שפיר לא צריך הרמב"ם להביא הך מלתא דשוא"ת שאני, דבאמת בדאורייתא ליכא חילוק כלל בין קום ועשה לשוא"ת, רק דרבנן היכא דאית להו טעמא מצי למיעקר דבר דאורייתא בשוא"ת, וזה לא הוצרך הרמב"ם להביא דידוע בכל מקומות ומתורץ שיטת הרמב"ם הנ"ל ודוק היטב:

או יאמר דהנה הרמב"ם ז"ל כ' בפ"א מהל' שבועות ה"ג דבשבועה שאוכל ולא אכל חייב מלקות, והקשו עליו דהא הוי לאו שאין בו מעשה, ותירץ הפ"י בשבועות (דף ד'.) דמשכחת לה בזרק הככר לים דהו"ל מעשה ע"ש, וכיון דזה הוי מעשה א"כ האיך משני הכא דשוא"ת שאני, דהא כשמטמא עצמו הרי מבטל עשה דפסח בקום ועשה, אך בפסחים (דף ס"ט.) איתא לר"א דאין שו"ז על טמא יחיד ונדחה לפסח שני, בציבור עבדי בטומאה ולהכי לא רמי חיובא עלי' ופטור מכרת, וקשה דא"כ אמאי חייב במטמא עצמו הא אם ציבור יטמאו עצמם יעשו בטומאה ולא רמיי' חיובא עלי', וע"כ דעיקר החיוב על מה שאינו עושה קודם שמטמא עצמו דזה איתא בציבור שאם ציבור לא יתחייבו כרת וא"כ מיושב שפיר דלא הוי קום ועשה, דע"ז שמטמא עצמו אין לחייבו כהנ"ל, רק ע"ז שלא עשה קודם וזה הוי שוא"ת, אבל בפסחים שם מסקי' דלא כרבה אלא הטעם לר"א דאכילת פסחים לא מעכבא, והנה התוס' בשבועות (דף ל':) ד"ה אבל, הקשו דל"ל קרא דוהתעלמת הא הוי שוא"ת ותרצו שם דזה חשיב קצת קום ועשה, וא"כ לדידן דקיי"ל בפסחים שם דלא כרבה א"כ שוב הוי אבידה ופסח שני כתובי' הבאים כאחד ואין מלמדין [אלא דא"כ למה כ' גבי והתעלמת לפי שהוא לאו של ממון, אך די"ל דהא במילי דממון באמת ילפי' מאבידה כמבואר בשבועות שם, ועכצ"ל דאבידה בא להורת דאיסור לא נילף מולאחותו, דאי לאו קרא דאבידה הוי ילפי' מיני' גם לאיסור, אבל ממון שפיר ילפי' מאבידה, אך דלפ"ז לא הוי צריך לכל האריכות, לכאו' בפשיטות י"ל דשניהם הוי בשוא"ת ואפ"ה אין מלמדין כיון דהוי ב"כ הבאין כאחד, אבל אחר העיון נר' דבשאו"ת שפיר מלמדין מב"כ הבאין כאחד, שהרי התוס' הקשו בשבועות שם דאמאי צריך להעיד במלתא דאיסורא הא בשוא"ת דוחה ע"ש, ומה קושייא הא בב"כ

הבאין כאחד אין מלמדין, וע"כ דבכה"ג מלמדין ולכן האריך רק למסקנא] והגמ' דפריך וליגמר מינה, היינו לרבה דזה הוי שוא"ת ולא הוי ב"כ הבאין כא', או דפריך למ"ד שני כתובים הבאים כא' מלמדין, ובחי' לפסחים (דף צ"ג.) אכתוב בס"ד עוד יישוב לדברי הרמב"ם הנ"ל ודו"ק היטב:

תוס' ד"ה מדלגין, ואפ"ה כהן מוזהר עליו כדאמרי' בפ' בהמה המקשה דרביעית דם הבא מב' מתים טמא, עמהרש"א שהקשה מה מייתי ראיה מרביעית דם דאימא דאע"ג דרביעית דם מטמא מ"מ אין כהן מוזהר עליו כמו שאין הנזיר מגלח עליו ולשון התוס' דפ' שואל דהא תלמוד ערוך דרביעית דם אין הנזיר מגלח עליו כדתנן במס' נזיר וכהן מוזהר כו' עכ"ל ולא ידענא מהיכא פסיקא להו דכהן מוזהר על רביעית דם דמההיא דפ' בהמה המקשה אינו מוכח אלא דמטמא כמו גולל ודופק עכ"ד, ונר' דהתוס' הכריחו זה דהא האי קרא על כל נפשות מת דמפיק מינה בטומאת כהן כתיב, ולהכי דקדקו התוס' להביא דרשא דר"ע ולא דרשא דר"י ע"ש בחולין:

דף כ' ע"א) קמאי הוי קא מסרי נפשייהו אקדושת השם כו', ירצה שהקב"ה הבטיח למשה לעשות עמהם נסים למעלה מהמזל וכמ"ש בחי' עה"ת (פ' ואתחנן) ע"כ מחמת שכל כוונתם במצותם לקדש השם, עי"ז הגיעו במעלה שיעשה עמהם נסים שלא כדרך הטבע, אבל אנן לא מסרינן נפשין אקדושת השם, אף שעושין מעט מצות אין זה רק מצות אנשים מלומדה הכל רק עפ"י הטבע, וע"כ הקב"ה מתנהג עמנו מדה כנגד מדה ג"כ רק עפ"ד הטבע: במשנה נשים ועבדים פטורין מק"ש ומן התפילין, ופירש"י דהוי מ"ע שהזמן גרמא דסבר לילה ושבת לאו זמן תפילין נינהו, ולכאורה קשה דהא קיי"ל במנחות (דף ל"ו:) דלילה זמן תפילין כר"ע, ולא הול"ל רק שבת דסגי נמי למיפטרה, ועיין בעירובין (דף צ"ו:) בתוס' ד"ה לא ס"ד, ונר' דרש"י דייק מהא דפריך בגמ' ומן התפילין פשיטא, דמאי מקשה הא לר"מ חייבות כדאית' בסוגיי' דר"פ המוציא תפילין, ועוד דהא סתם מתני' ר"מ, ועכצ"ל דאפי' נימא דלילה ושבת הוי זמן תפילין פטורות מהיקישא דת"ת דפטורות אע"ג דלאו זמן גרמא דכתי' והגית בו יומם ולילה מקרא דולמדתם את בניכם ולא בנותיכם כדאיתא בספ"ק דקידושין ואפי' לר"מ פטורות ומש"ה מקשי מקשה פשיטא, ומ"מ לעניין הצלה מדליקה התירו חכמים בשבת לנשים להניח כיון דכל שיש לו גוף נקי יכול להניחם כמיכל בת שאול, ומיושב קו' התוס' שם בעירובין, דבתקיעת שופר אסירי דדלמא אתי לאפוקי לרה"ר ובאיסור הוצאה מרשות לרשות אף נשים מוזהרות ולא דמי לתפילין ודוק היטב:

## דף יט:

א"ר אדא בר אהבה נשים חייבות בקידוש היום דבר תורה כו' אמר קרא זכור ושמור כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה איתנהו בזכירה כו', בשבועות (דף כ':) איתא ג"כ מימרא זו ושם מייתי לי' אגב גררא דאמר התם שוא ושקר בדיבור א' נאמרו וקאמר בשלמא זכור ושמור בדיבור א' נאמרו כדר' אדא ב"א דאמר נשים חייבות בקידוש היום כו' והקשו שם התוס' בד"ה כל, דאימא איפכא דכל שאינו בזכירה אינו בשמירה שלא יהיו נשים מצווין על מלאכת שבת כלל דשמור קאי על לאוי דשבת ע"ש, וקשה דא"כ אמאי מילה דוחה שבת, הא תוכל אשה למוהלו וכ"מ שאתה יכול לקיים שניהם אין עשה דוחה ל"ת, ונראה דלר"י דס"ל בע"ז (דף כ"ו.) דאשה אסורה למול, ניחא דמש"ה דוחה שבת, ובזה מתורץ מה שקשה לדעת רש"י דרק בני קטורה חייבין במילה, ואמאי לא נימא דכיון דלא אימעטו מזרעו של אברהם [וכמ"ש השאגת ארי' סי' מ"ט] יתחייבו במילה, ולכאורה אפ"ל דהא כתיב כאשר ציוה אותו ודריש אותו ולא אותם, אך דהא בקידושין (דף כ"ט.) דריש אותו ולא אותה, א"כ צריך קרא להכי [לחומר הנושא אפ"ל דבלא"ה לא איצטריך קרא דאותו, משום דהו"ל מ"ע שהז"ג כקו' התוס' שם, ומה שתירצו דאתי' כמ"ד מילה שלא בזמנה נוהגת אפי' בלילה אינו מתורץ עדיין דכיון דמילה שלב"ז אינו דוחה שבת שוב הוי מ"ע שהז"ג כמ"ש המהרי"ט שם, ועיין שעה"מ פי"ט מהפה"מ ה"ה ובפרט לדידן דאינה נוהגת אלא ביום. ועיי' בתוס' מגילה (דף כ'.) ד"ה דכתי' שכ' דאי לאו אותו ה"א דחייבים אפי' במ"ע שהז"ג משום דיש בו כרת דל"ד למצה ושמחה והקהל דעשה בעלמא הוי ע"ש, וזה ניחא לפי מה דאמרי' בפסחים (דף ע"ט:) דנשים בראשון חובה, אבל לר"א בר"ש דס"ל בתוספתא דבראשון הוי רשות ע"כ אזיל לשיטתי' ביבמות דמילה שלא בזמנה נוהגת אפילו בלילה, עכ"פ לדידן לא איצטריך אותו לדרשא ולא אותה ודרשי' ולא אותם] ולפי דברינו דאשה אסורה למול א"כ ליכא למטעי דחיובא איכא, כיון דאיכא קרא את בריתי תשמור ולא איצטריך ולא אותה ועיי' תוס' בע"ז שם ד"ה אשה, לבקש למוהלו, וצ"ע לפ"מ דקיי"ל בנזיר דכל מלתא דלא מצי עביד לא מצי משוי שליח, ועוד דכיון דנתמעטה ע"כ דלהס"ד הוי כמו בעלה] וע"כ אותו ולא אותם ומש"ה שאר עמים פטורים ממילה, וא"כ דאשה אסורה למול א"כ שפיר דחי שבת ושפיר הקשו התוס' דאימא איפכא דנשים אינם בשמור, וכתבו שם וליכא למימר דלחומרא מקשינן דלעולם אמרי' כל שישנו בראשון ישנו באחרון וכדאיתא לעניין מצה ע"ש, [ועפמ"ג בפת"כ דהא דלחומרא מקשינן, היינו מס', וקשה דא"כ אמאי עונשי' אותם]: ומקשין העולם דאמאי מקשה התוס' שם קושי' זו דשם

אינו רק אגב גררא וכאן היא עיקר המימרא ואמאי לא הקשו התוס' כאן, ונראה לתרץ דהנה זה הובא בכל מפרשי התורה דהא דבעינן קרא גבי פסח ומילה שידחו שבת, היינו משום דשבת הוא ל"ת ועשה וה"א דלא ידחו, אבל ליכא למימר משום דשבת הוא ל"ת שיש בו כרת, דהא גבי עשה נמי איכא כרת, דפסח ומילה איכא כרת, אלא הטעם משום דשבת היא ל"ת ועשה [עיי' מהר"מ מלובלין (שבת קל"ב:) ד"ה האי עשה] ואין עשה דוחה ל"ת ועשה, והנה ביבמות (דף ה':) כתבו שם התוס' ד"ה ואכתי, דהא דאין עשה דוחה ל"ת ועשה היינו דוקא ל"ת ועשה השוין בכל, אבל שאינן שוים בכל אז דוחה, ולפ"ז אם נאמר דנשים אין מצווין על שבת, א"כ גם שבת הוי ל"ת ועשה שאינן שוין בכל, וא"כ בלא קרא יהא פסח ומילה דוחין שבת דעשה דוחה ל"ת ועשה שאינן שוין בכל ול"ל קרא על זה, אלא ע"כ דנשים מצווין על השבת, אך י"ל דודאי הא דעשה דוחה ל"ת ועשה שאינם שוים בכל היינו אם העשה הבא לדחות הוא שוה בכל, אבל העשה הבא לדחות שהוא ג"כ אינו שוה בכל א"כ ודאי אינו דוחה ל"ת ועשה אפי' הם אינן שווים בכל [עיי' מלא הרועים אות ע' סקכ"ג] והנה פלוגתא דתנאי היא בפסחים (דף ע"ט:) אם נשים בפסח ראשון הוא חובה או רשות ור' שמעון סבר רשות, וא"כ לר' שמעון עשה דפסח ג"כ אינו שוה בכל ואינו דוחה ל"ת ועשה אפי' הם אינם שווין בכל, ושפיר קשה לדידי' קושיי' התוס' דנימא איפכא דלר"ש לא שייך תירוץ הנ"ל, אך י"ל דגם לר"ש לק"מ דאיתא בספרי איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו, אין לי אלא איש אשה מניין ת"ל ואת שבתותי תשמרו להקיש מוראם לשבת מה שבת בין איש ובין אשה אף כיבוד אב בין איש ובין אשה, וא"כ לפי הספרי מוכח ג"כ דנשים מצווין על השבת, וסתם ספרי ר"ש ולא קשה גם לר' שמעון, אך אכתי קשה גם לר"ש דצריך להבין אמאי נאדי הספרי מדרשא דגמ' דדריש מיני' ביבמות שם יכול אמר לו אביו חלל שבת יכול ישמע לו ת"ל איש אמו ואביו וכו' אך י"ל דלהכי נאדי מדרשת הגמ' מכח קושיי' התוס' שהקשו שם בד"ה כלכם דל"ל קרא ע"ז שלא ישמע לו לחלל שבת, דתיפוק לי' שהוא ואביו מוזהרים על השבת כדאיתא בקידושין (דף ל"א.) גבי אביו אומר השקיני מים כו' שאתה ואמך מוזהרין בכיבוד אביך כו' דזהו מצד הסברא היכא שגם אביו מוזהר על אותו הדבר שאומר לו לעבור שלא ישמע לו, ומכח קושיי' זו נאדי הספרי מדרשת הגמ' ודריש מיני' דבר אחר כנ"ל, ולפ"ז אם נאמר דנשים אינן מצווין על השבת א"כ שפיר י"ל דרשת הגמ' ולא קשה קושיי' התוס' הנ"ל משום די"ל דמשכחת לי' היכא שאמו אומרת לו לחלל שבת, ואמו אינה מוזהרת על השבת ולא שייך לומר שאתה ואמך מוזהרין על השבת וה"א שישמע לה, דהא התוס' הקשו מטעם שאתה ואביך מוזהרין על השבת,

משמע דעיקר קושייתם היא מחמת שגם אביו מחוייב באותו דבר שאומר לו לעבור דזה אינו מן הסברא שישמע לו במה שגם הוא מוזהר על אותו הדבר שאומר לו לעבור עליו, ואין קושייתם מחמת שאביו מחוייב בשאר מצות רק כנ"ל וא"כ באמו לא שייך זאת כנ"ל (ועיי' שם ארי' א"ח סי' א') וא"כ לפי הה"א גם לר' שמעון י"ל שפיר דרשת הגמ' כנ"ל וא"כ מקשה התוס' שפיר לר"ש, ולפי"ז כאן היא אליבא דרבא כדאמר כאן אלא אמר רבא כתי' זכור ושמור כו' ורבא סבר דנשים בראשון חובה, וא"כ לא קשה כאן קושיי' התוס' דנימא איפכא, דל"ל איפכא כהנ"ל, משא"כ שם בשבועות דמשמע דהוא אליבא דכ"ע דאמר בשלמא זכור ושמור כו' משמע דהוא לכ"ע א"כ מקשה התוס' דל"ל תירוץ הנ"ל דהא תירוץ הנ"ל לא שייך לר' שמעון להכי לא מקשה התוס' כאן ומקשה בשבועות ודוק:

שם אמר רבינא לרבא נשים בבהמ"ז דאורייתא או דרבנן, ופירש"י משום דנשים לא נטלו חלק בארץ, תוס' בד"ה נשים בברהמ"ז כו' ותימא כהנים ולוים נמי ליבעי דהם ג"כ לא נטלו חלק בארץ וא"י להוציא אחרים י"ח, מקשין העולם מאי מקשה התוס' דלמא כהנים ולוים יכולין להוציא אחרים י"ח מטעם ערבות כמ"ש הרא"ש ולא מצי למיבעי הך איבעי' בכהנים ולוים להכי מיבעי' להו בנשים דלא שייכי בערבות [ועיי' בסייעתא דשמייא (פ' בשלח) באורך מזה] ואין לתרץ דכיון דכהנים אינם חייבים מה"ת מקרא דעל הארץ הטובה אשר נתן לך כמ"ש רש"י בד"ה או דרבנן א"כ אתי קרא דעל הארץ כו' לאפוקי סברא זו דערבות דמ"מ לדעת הרא"ש יוכלו להוציא אחרים כיון שהם בכלל ערבות, כמו מי שאוכל ח"ש שיכול להוציא אחרים שאכלו כשיעור מחמת ערבות, ודוחק לחלק בין אם הם פטורי לעולם, ונראה לתרץ דהובא במג"א ססי' קפ"ו דהא דקטן יכול להוציא גדול שאכל שיעור דרבנן היינו דוקא שהוא אכל שיעור שביעה דהוי חד דרבנן אבל היכא דהקטן ג"כ לא אכל רק שיעור דרבנן דהוי תרתי דרבנן אין יכול להוציא גדול אפי' אכל רק שיעור דרבנן דתרתי דרבנן אינו יכול להוציא חד דרבנן ע"ש, וזה ודאי דגבי קטן לא שייך ערבות, וא"כ איכא נפקותא אם כהן קטן יכול להוציא אחר שאכל שיעור דרבנן, דהשתא אי כהנים ולוים הם מדאורייתא הוי גבי קטן חד דרבנן ויכול להוציא גדול שאכל שיעור דרבנן אבל אי כהנים הם מדרבנן א"כ גבי קטן הוי תרתי דרבנן ותרתי דרבנן לא מצי להוציא חד הרבנן ואיכא שפיר נפקותא לעניין להוציא אחרים ידי חובתן וק"ל:

תוס' ד"ה נשים בבהמ"ז כו' דטעמא משום דכתיב על בריתך שחתמת בבשרינו ונשים ליתנהו לא בברית ולא בתורה כו', וקשה דא"כ מה מקשי בבהמ"ז פשיטא, דהא איצטריך לאשמעי' דחייבות מה"ת דה"א לפוטרן משום שאינן בברית ותורה, בשלמא לפירש"י

לא קשי' דהא אף מי שלא אמר ככתוב ואכלת וגו' על הארץ נמי אינו מבואר שלא יצא וא"כ מהכ"ת לפוטרן (ועוד דבסוף מס' מעשר שני סובר ר"י שהכהנים נטלו חלק בארץ ומה קשי' להו להתוס') תדע דהא לפי תירוצם זה ודאי דס"ל דקרא דעל הארץ הטובה לא ממעט נשים כלל, דאע"פ שלא נטלו חלק בארץ מ"מ מודים הם בטוב הארץ שניתן לאביהם ולבעליהם ולבניהם והקרקע משועבדת לכתובתה, דאל"כ מאי מיבעי' לי' לרבינא כיון דכתי' בקרא על הארץ הטובה ונשים לא נטלו חלק בארץ, וא"כ פשיטא דאין חייבים מה"ת וע"כ דלא אימעטו נשים כלל, מקרא דעל הארץ הטובה, ואין לומר דמש"ה מיבעי' לי' לרבינא משום דבעלמא ק"פ כקה"ג דמי וכמ"ש התוס' בגיטין (דף מ"ז:) ד"ה אי לאו, א"כ קרי' בהו על הארץ הטובה שהרי יוכלו ליקח קרקע לפירות, דא"כ לפשוט דמחוייבים מדאוריי' ויכולי' להוציא אנשים כיון דק"פ כקה"ג דמי, א"ו דכיון דלא נתחלקה הארץ לנקיבות לא קרי' בהו על הארץ הטובה, וכדאיתא בפ"א דביכורים דאשה מביאה ואינה קורית שאינה יכולה לומר על הארץ אשר נתת לי וא"כ ניחא לרש"י, אבל להתוס' שפיר קשה דכיון דמוסכם הוא לקמן (דף מ"ט.) דכל מי שלא אמר ברית ותורה לא יצא י"ח, א"כ שפיר איצטריך הא לאשמעינן ועיין:

שם לא אשא פנים לישראל שכתבתי להם בתורה ואכלת ושבעת וברכת את ה"א והם מדקדקים על עצמם עד כזית ועד כביצה, נקדים מארז"ל בפ"ק דכתובות למה נק' שמו מזבח שמזין ומזיח ומחבב, ונ"ל שע"י החטא נברא מקטרג ומבדיל בינו למקום וגורם ג' דברים א' שחוטף השפע ליתן לאוה"ע, ב' שמייסר החוטא כמ"ש תייסרך רעתך, ג' שמרחיק את החוטא מן הקב"ה ומפריד הדבקות שיש לנשמה למעלה וע"י קרבן יסתלק המקטרג, וזהו שם מזבח מזין שיוחזר לו המזון הניטל ע"י החטא גם מזיח ומרחיק המקטרג שלא יזיק לאדם וגם מחבב האדם לקב"ה וזהו שם קרבן שמתקרב החוטא להקב"ה על ידו, וזה סוד נשיאות כפים שבמקדש שאחר עבודה באמרם יברכך בממון היינו שיוחזר לו השפע וישמרך ממזיקים שלא ישלטו בנו ויאר ה' פניו אליך להשפיע בהארת פניו וישא ה' פניו, כי נודע שכ"ז שצלם אלהי' ע"פ אדם אז המזיקים בורחים ממנו וע"י חטא סר צלם אלהים וכמ"ש האלשיך ז"ל (פ' בראשית) בפ' למה נפלו פניך ע"י חטא נפל צלם אלהים שעל פניך ואם תיטב בתשובה שאת יתנשא הצ"א על פניך ע"ש, וז"א ע"י קרבן ישא ה' פניו אליך בעצמו ויחזיר הצלם אלקים ע"פ ועי"ז וישם לך שלום מן המקטריגים, וז"ש ע"י שמדקדקין לברך על כזית הקב"ה נושא להם פנים כמ"ש (לקמן נ"ה.) במקום שאין מזבח שולחנו של אדם מכפר, שיאמרו עליו ד"ת ודומה לקרבן וזוכה ג"כ שתנשא צלם פני אלהי' עליו ע"י ברכה על שלחנו כמו ע"י מזבח, ועפ"ז מתורץ

קושיי' התוס' סוף נדה על מארז"ל כתי' ישא ה' פניו וכתי' לא ישא פנים ומשני כאן קודם גז"ד כו' והקשו הא לא כתיב ישא פניך שיהי' משמע שהקב"ה נושא פניהם, וטפי הול"ל מקרא דלוט דכתי' הנה נשאתי פניך ע"ש, ולדרכינו מובן דנשיאת כפים הנא' בישראל משמע הקב"ה נושא פנים וצלם אלהים על אדם ולכך כתיב פניו ולכך מקשה מישראל על הנא' בישראל, משא"כ הנא' אצל לוט שהי' בנכרי ונשיאת פנים הוי אצלו כפשוטו להיטיב עמי ואין עניין לזה הנא' בישראל ולכך לא מקשה מזה:

## דף כב:

בתוס' ד"ה ולית הלכתא כוותי' דטבילה בכל יום. בארבעים סאה וכו', נראה דקאי אדרבא דאמר הבו לי דנפיל עלואי מ' סאה, היינו דשמא יצטרך להוציא רבים טבל בכל יום, ובזה לית הלכתא כוותי', או יש לפרש דטבל בכל יום אף שלא הוצרך לטבול משום קרי לתוס' קדושה, במ' סאה, ועז"א ר' הונא שיותר טוב ליתן לו כיון שלא יחשדוהו שראה קרי כיון שלא טבל, וזה ולית הלכתא כוותי' לטבול בכל יום מ' סאה כדי שלא להכיר יום שראה קרי, כיון דאפילו בראה סגי אף לאחרים, ויתכן יותר להגיה דזה שייך לדיבור שלפני זה, ע"כ אנו זכורים בכל יום:

## דף כד.

למה מנה הכתוב תכשיטין שבחוץ עם תכשיטין שבפנים, פי' דכתיב וכומז, דהול"ל כומז בלא וי"ו כמו אצעדה לומר לך כו':
ברש"י ד"ה ולאגמירן כו' מעשה כשמואל ואפי' אשתו עמו, היא דיבור א', ואח"ז מתחיל הדיבור שיחזיר פניו, וקאי אאיבעיא:

## דף כו:

יעקב תיקן תפלת ערבית כו', וקשה שבכל התורה מצינו שהיום הולך אחר הלילה כסדר הבריאה שהי' ערב ובוקר וא"כ הי' ראוי להיות הסדר בהיפוך שאברהם הי' לו לתקן תפילת ערבית ויצחק שחרית ויעקב מנחה, ונר' לתרץ דבאמת בקדשים הלילה הולך אחר היום וכיון שהתפלות כנגד תמידין נתקנו ראוים להיות כקדשים, ועוד דלקמן (דף כ"ז:) מסקינן דתפלת ערבית רשות ואינו בסדר החשבון רק התפלות של חובה, ולכן מתחיל אברהם מסדר החובה שהוא תפלת שחרית, והעניין דתפלת יעקב הי' רשות שלא הי' עליו חיוב תפלה כלל להיותו עמוד התורה ובודאי הי' תורתו אומנתו כרשב"י

וחביריו ויותר מהם ואלו פטורין לגמרי מן התפלה ומבואר במתני' רפ"ק דשבת מפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפלה ומסקינן התם דקאי על כגון רשב"י וחביריו, והשתא ביעקב הי' תפלתו לגמרי רשות ותפלתו ג"כ רשות:

## דף כז.

ר' יהודא בן בבא העיד ד' דברים שממאנין את הקטנה (פירש"י ב' אחים נשואים שתי אחיות יתומת אחת גדולה וא' קטנה ומת בעלה של גדולה בלא בנים ונפלה לפני אחיו לייבום מלמדין את הקטנה שקידושי' אינה אלא מדרבנן שתמאן כדי לייבם את הגדולה שזיקתה היא מה"ת) ושמשיאין את האשה עפ"י ע"א ועל תרנגול שנסקל בירושלים על שהרג את נפש (ופירש"י דגמרינן שור שור משבת אפי' חי' ועוף) ועל יין בן מ' יום שנתנסך ע"ג המזבח (ופירש"י דהוי נסך שכר ולא הוי יין מגיתו דפסול כמו קודם מ' יום) ועל תמיד של שחר שקרב בד' שעות כו', הדקדוקים רבו מאוד, ואבאר הנצרך לענייניו, א', דלקמן (דף כ"ח.) תני עדיות בו ביום נשנית, וזהו משנה בעדיות ריש פ"ו, ואמאי העיד דוקא לה' דברים בו ביום שהושיבו את ראב"ע ולא ביום אחר, ב', אמאי העיד דוקא כסדר הזה שממאנין את הקטנה ושמשיאין את האשה כו' משמע דאי לא כסדר לא הי' יכול להעיד אכולם, ג', הלשון שמשיאין את האשה עפ"י כו' דהול"ל שמשיאין ע"פ עד אחד, ופשיטא דקאי אאשה כמו שמצינו כמה וכמה פעמים ביבמות הוחזקו להיות משיאין עד מפי עד ולא הוזכר אשה, ד', דבילקוט (פ' פנחס) איתא בשם ספרי לפי שהעיד בן גודגדא הכבש כשר עד ד' שעות יכול אם עברו ד' לא יהא כשר ת"ל הסך נסך אף הוא העיד לומר כשר היין בן מ' יום למזבח, במאי מחולק הגמ' דילן דעד ד' כשר ותו לא, והתם מרבינן אפי' אחר ד', ה', האיך תלוי ב' עדיות אהדדי בספרי, דלפי שהעיד לאחר ד' דכשר אף הוא העיד דיין דוקא בן מ' יום כשר, ונר' ליישב עפ"י דברי הרמב"ם ז"ל בפ"א מהל' ייבום וחליצה דמצות ייבום קודמת למצות חליצה אפי' בזה"ז, וכ"פ בטוש"ע סי' קס"ה, וקשה עליו דהא ביבמות (דף ל"ט:) איתא בראשונה שהיו מתכוונין לשם מצוה מצות ייבום קודמת עכשיו שאין מתכוונים לשם מצוה אמרו מצות חליצה קודמת למצות ייבום כו' אמר רמב"ח חזרו לומר מצות ייבום קודמת, א"ל רנב"י אכשור דרי מעיקרא סבר לה כאבא שאול ולבסוף ס"ל כרבנן דתניא אבא שאול אומר הכונס את יבמתו לשם נוי ולשום אישות כאלו פוגע בערוה וחכ"א יבמה יבא עלי' מ"מ, וכתבו התוס' בד"ה אמר רב דהלכה כאבא שאול משום דלקמן (דף ק"ט.) תני בר קפרא לעולם ידבק אדם בחליצה והיינו כאבא שאול וגם ר"ח חזר מדבריו ופסק דחליצה עדיף ע"ש,

א"כ אף דהרמב"ם לא סבר ולא פסק כהתוס', אבל האיך יתרץ קושייתם שדייקו דחליצה עדיף, ונ"ל דמשם דייק הרמב"ם ז"ל דייבום קודמת דביבמות שם (דף ק"ט.) אמרי' ב' אחין נשואין לב' אחיות כו' גדולה וקטנה מת בעלה של קטנה תצא הקטנה משום אחות אשה מת בעלה של גדולה ר' אליעזר אומר מלמדין את הקטנה שתמאן בו כדי לייבם הגדולה, ר' יהושע אומר מוציא את אשתו בגט ואשת אחיו בחליצה ובגמ' שם ומי שרי (ללמד הקטנה למאן) והא תני בר קפרא לעולם ידבק אדם בשלשה דברים בחליצה ובהבאת שלום ובהפרת נדרים ויתרחק משלשה דברים מן המיאון ומן הפקדונת ומן הערבונת ומשני מיאון דמצוה שאני, והקשה במהרש"א דאמאי לא מקשה אדר' אליעזר דלא אמר כר"י והתני דידבק בחליצה וכ' דכיון דאיכא פלוגתא דאבא שאול ורבנן, ולרבנן ייבום עדיף מחליצה אפשר לומר דר"א סבר כרבנן ולהכי אמר דמלמדין את הקטנה למאן כדי לייבם את הגדולה, ושם פסק הגמ' בהדיא הלכה כר"א, ועוד דכל היכא דתנן בבחירתא (היינו בעדיות) הלכה כמותו, וזה שהעיד ר"י בן בבא הוא בעדות שבו ביום נשנית והעיד שממאנים הקטנה דוקא ולא בחליצה נמצא ע"כ דייבום עדיף, וא"כ כל המאמר יהי' סובב והולך לתרץ דברי הרמב"ם והסגנון א"צ לפרש שמזה יהי' מבואר ממילא, שהרמב"ם ז"ל הוקשה לו קושיית המהרש"א ג"כ דאמאי לא מקשה הגמ' סתם אדר"א דאמאי לא ס"ל דיחלוץ כר' יהושע אלא דייבום עדיף, ופסק שם הלכה כר"א משום דבבחירתא תני' כוותי' ושפיר פסק הרמב"ם ז"ל דייבום עדיף כנ"ל נכון, והט אזנך ושמע לדברי כי קצרתי וסמכתי על המבין דבר, דאבא שאול ורבנן פליגי דרבנן ס"ל יבמה יבא עלי' מ"מ ואבא שאול לא סבר הכי ולמאי כתב רחמנא יבמה יבא עליה, אפ"ל כדאמרי' בתר הכי יבמה יבא עליה שיכווין למצוה, נראה דפליגי אי אמרי' מתוך שלא לשמה כו' דודאי רבנן לא ס"ל דאפי' לא מכווין כלל שיהא מותר אלא דאף אם מתחלה מכווין על שלא לשמה לנוי וכדומה, אפ"ה יבא לשמה אבל אבא שאול סבר דלא אמרי' שמתוך שלא לשמה יבא לשמה להכי מוקי יבמה יבא עלי' למצוה דוקא אבל בלא"ה חליצה קודמת, וזהו המחלוקת שהי' בין ר"ג הנשיא וראב"ע דאמר לקמן (דף כ"ח.) דר"ג הוי מכריז ואמר כל ת"ח שאין תוכו כברו לא יכנס לבהמ"ד וביום דאוקמוהו לראב"ע לנשיא אתוספי כמה מאות ספסלי בבהמ"ד משום דסבר מתוך שלא לשמה יבא לשמה, ולפי הנחה זאת נבא לתחלת המכוון דבלא זה לא הי' יכול ר"י בן בבא להעיד שממאנין את הקטנה דדלמא הלכה כר"י דיוצא אשתו בגט ואשת אחיו בחליצה, משום דחליצה קודמת דהא כתי' יבמה יבא עליה למצוה דוקא ואי מכווין הדבר לשום נוי או משום אישות אף שאח"ז בשעת ביאה הדר לכוין לשם מצוה לא אמרי' שמתוך שלא לשמה

יבא לשמה. לזה דוקא בו ביום שאוקמוהו לראב"ע לנשיא וסבר דמתוך שלא לשמה יבא לשמה, העיד שממאנים דה"נ אמרי' דמצות ייבום קודמת דמתוך שלא לשמה יבא לשמה בשעת ביאה ויבמה יבא עלי' מ"מ, ושפיר יכול להעיד שממאנין את הקטנה בכדי לייבם הגדולה, ולא כר' יהושע דסבר דיחלוץ אשת אחיו הגדולה: ואגב דעסקי' בענין זה נ"ל לתרץ מאמר המדרש רבה (פ' וישב) אר"י א"ר, יהודה הי' מקיים מצות ייבום תחילה כו' ואר"י אמר רב יבמה יבא עליה למצוה, דקשה אמאי סידר המ"ר שני מאמרי ר"י א"ר דוקא בהדדי דא' ואר"י א"ר משמע דקאי אדלעיל מיני', ונ"ל דביבמות (דף נ"ג:) איתא בין בשוגג (כסבור שהיא אשה אחרת) בין במזיד (לשם זנות ולא לשום מצוה) קנה, ובגמ' דת"ר יבמה יבא עליה מצוה (ופירש"י משום דכתיב חליצה בקרא להכי כתב יבמה יבא עליה כלומר דביאה הוי יותר מצוה מבחליצה) ד"א יבמה יבא עלי' בין בשוגג בין במזיד, ונר' דבזה פליגי דלליש נא קמא דאמר יבמה יבא עליה למצוה מוכח דייבום עדיף, אבל לפי הדבר אחר אפ"ל דחליצה הוי מצוה כמו ייבום או אפי' קודמת לביאה כאבא שאול כיון דע"ז לית לי' לימוד אבל אי אמרינן דיהי' מוכח בלא"ה דבין בשוגג ובין במזיד קנה וקרא דיבמה יבא עלי' מופנה [עיי' שואל ומשיב מהד"ג ח"ג סי' ו'] אמרי' אליבא דכ"ע למצוה, והרמב"ן בפירושו עה"ת (פ' וישב) מקשה דהא בגמ' פ"ק דחולין אמר השתא בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידיהן צדיקים עצמם לא כש"כ, והאיך נכשל יהודה באיסור כלתו שהיא איסור דאורייתא לאחר מ"ת ואבותיו קיימו כל התורה, ומתרץ שם דקודם מ"ת הי' מצות ייבום אפי' בא' מן הקרובים והוי זה מצוה, אך אי אמרי' דבשוגג לא קנה א"כ כיון דהוא לא ידע שהיא כלתו הק"ל דהא הוי איסור כלתו ומצוה לא קיים, ועכצ"ל דבשוגג קנה והשתא מיותר קרא דיבמה יבא עליה, וצ"ל אליבא דכ"ע למצוה, ולפ"ז מתורץ דברי המ"ר לנכון וישר, אר"י אמר רב, יהודה הי' מקיים מצות ייבום, וקשה האיך מצינו ביהודה עצמו שקיים מצות ייבום כקושיית הרמב"ן ותירוצו, ותקשי דהא הוי בשוגג וצ"ל דבשוגג נמי קנה, א"כ מיותר קרא דיבמה יבא עליה להכי סידר ואר"י אמר רב יבמה יבא עלי' למצוה כאידך לישנא דהגמ' דמצות ייבום קודמת כנ"ל נכון:

ונחזור לענייננו לפ"ז דמוכח דוקא בו ביום שהושיבו לראב"ע דממאנין את הקטנה כדי לייבם את הגדולה ולא לחלוץ לאשת אחיו כרבי יהושע משום דייבום עדיף ויבמה יבא עלי' מ"מ כרבנן וכפסק הרמב"ם הנ"ל שפיר הו"מ להעיד שמשיאין את האשה עפ"י ע"א דביבמות (דף צ"ג:) בעי מיני' מרב ששת ע"א ביבמה מהו שיהא נאמן להעיד כדי לייבם לאחי בעלה, מי אמרי' טעמא דע"א משום דמלתא דעל"ג לא משקר וה"נ לא משקר,

א"ד טעמא דע"א משום דאיהי דייקא ומינסבא והכא כיון דזמנין דרחמא לי' לא דייקא כדי להנשא ליבם ולא מהימן ע"ש, אך דהאיך אמרי' דהיא תשקר כדי להנשא ליבם, בשלמא אי אמרי' דמצות ייבום קודמת א"כ הא ודאי שיעשה המצוה כתיקונה, אבל אי אמרי' דמצות חליצה קודמת מהכ"ת לומר שתשקר כדי להנשא ליבם דהא בודאי יחלוץ, וממילא דלפ"ז ה"נ דע"א מהימן ביבמה, ולפ"ז נבא לעדות הב' דמשום דהעיד בו ביום דוקא שממאנין את הקטנה ומוכח דייבום עדיף שפיר העיד שמשיאין את האשה דוקא, דדוקא אשה משיאין עפ"י ע"א אבל לא יבמה משום דחיישי' דזמנין דמרחמא לי' ואוהבת את יבמה ומשקרא ולא דייקא בכדי שתתייבם, בשלמא בלא זה ה"א דמצות חליצה קודמת דיבמה יבא עליה מצוה ואפשר דאפי' ביבמה נמי ע"א מהימן, אך עתה בו ביום שהושיבו לראב"ע ומוכח דייבום עדיף לכן העיד שמשיאין את האשה דוקא משיאין דייק, אבל ביבמה לא מהימן ע"א כלל, וכדי לבא לעדות ג' נקדים קושיי' התוס' ביבמות (דף נ"ד.) בד"ה וכי, אהא דאמרי' התם יבמה יבא עלי' בין בשוגג ובין במזיד כרבנן, וא"ת והא אכתי איצטריך לג"ש דלקמן (דף נ"ה:) הראה ביבמה ליבם מנ"ל דקונה אתי' ביאה מחייבי לאוין, כתיב הכא יבמה יבא עליה וכתי' התם לא יבא ממזר בקהל ה' מה להלן הראה קונה, וי"ל דביאה דחייבי לאוין מופנה והו"ל מופנה מצד אחד, והנה מדברי התוס' שכתבו וי"ל כו' משמע דיש איזו ספק בדבר ויש ראי', לזה דאפי' אי מופנה מצד אחד ניתנה הגז"ש לדרוש דבב"ק (דף נ"ד:) חשיב שם במתני' אחד שור ואחד כל בהמה לנפילת הבור ולהפרשת הר סיני לפריקה ולחסימה לכלאים ולשבת וכן חי' ועוף א"כ למה נאמר שור או חמור אלא שדיבר הכתוב בהווה, וקשי' לי אמאי לא חשיב במתני' למיתת אדם דכתיב ג"כ שור כי יגח אפ"ה העיד ריב"ב על התרנגול שנסקל בירושלים, דשור אפי' חי' ועוף דנלמוד משבת ובילקוט (פ' משפטים) חשיב שם בהדיא למיתת אדם שור ה"ה חי' או עוף ע"ש בשם מכילתא, ורש"י בחומש פי' ג"כ וכי יגח שור איש, ה"ה חי' ועוף דילפינן משבת והוא במכילתא הנ"ל, ונ"ל דהמכילתא ורש"י אזלי לשיטתייהו וגמ' דידן אזיל לשיטתיה, ונקדים לתרץ קו' הרא"ם על רש"י הנ"ל שכ' דילפי' שור שור משבת, דזה דלא כהגמ' דידן (דף נ"ג) דמוקי מתני' דנפל לתוכו כלים ונשתברו פטור דלא כר' יהודה דאמר או לרבות הכלים אלא כרבנן דסברי שור או חמור ולא כלים ואו מיבעי לי' לחלק, ולא נפיק מונפל משום דנפל טובא משמע, ופריך ואימא ונפל כלל שור וחמור פרט בעל הבור ישלם חזר וכלל כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט, מה הפרט מפורש דבר שנבלתה מטמא במגע ובמשא אף כל דבר שנבלתה מטמא במגע ובמשא אבל עופת לא, והקשו התוס' בד"ה הוה

אמינא, תימא למה לא ילפי' הכא שור שור משבת ואתרבי אפי' עופות ול"ל המסקנא דגמ' לרבות עופות מדכתיב ישיב לבעליו כל דאית לי' בעלים ע"ש מה שתירצו לפ"ז האיך פירש"י דילפי' שור שור משבת, דא"כ תקשי קושיי' התוס' ל"ל כסף ישיב לבעליו, ועיי' במהרש"א מה שכ' על המזרחי, ונ"ל לתרץ דאליבא דמסקנא שם בגמ' יש לכאו"א לימוד דה"ה לחי' או עוף, אלא דלפריקה ילפי' חמור חמור משבת ולחסימה ילפי' שור שור משבת אי כלאים דהרבעה יליף בהמתך בהמתך משבת אי כלאים דחרישה ילפי' שור שור משבת ושבת גופו מנלן, ומשני בדברות הראשונות נאמר בהמתך ובדברות האחרונות נאמר שורך וחמורך וכל בהמתך והלא שור וחמור בכלל כל בהמה הי' ולמה יצאו לומר לך מה שור וחמור האמור כאן חי' ועוף כיוצא בהן, אף כ"מ שנא' שור וחמור אפי' חי' ועוף, ואימא בהמתך כלל שור וחמור הוי פרט והדר וכל בהמתך הוי כלל ופרט וכלל, מה הפרט מפורש דבר שמטמא במגע ובמשא אבל עופות לא, אלא כל ריבוי, השתא דאמרת כל ריבוי בהמתך דדברות הראשונות ושור וחמור דדברות האחרונות ל"ל, אמרי שור לאגמורי שור שור לחסימה חמור לאגמורי חמור חמור לפריקה בהמתך לאגמורי בהמתך בהמתך לכלאים (דהיינו הרבעה נאמר בהמתך לא תרביע) ויל"ד לפ"ז כלאים דחרישה מנלי' כיון דכבר אייתר שור בשבת לאגמורי גז"ש לחסימה, בשלמא מעיקרא בל"ז דהוי למידין מכלל ופרט וכלל הוי אמרינן בנין אב אכל התורה כולה מה הפרט מפורש בע"ח אף כ"מ שנא' שור ה"ה כל בע"ח, אבל לפי דלא למדין מכלל ופרט אלא דאתי ללמוד כמו גז"ש קשה מנלי' למילף משור לחסימה וגם לחרישה (אחר כתבי זאת עיינתי בתוס' יו"ט במשנה הנ"ל ראיתי דקשי' לי' ג"כ כנ"ל ונהניתי עד מאוד שכוונתי לדעת הגדולים וע"ש שהאריך במשנה שם) אך אי אמרינן דמופנה מצד אחד ניתנה לדרוש, איכא למימר דה"נ בשבת לא אייתר, רק דבחרישה מופנה שור כדי ללמוד משבת, וזהו תלוי אי אמרי' דמופנה במקום א' ניתנה לדרוש בגז"ש, אלא דאי נימא דגם שם בחרישה לא הוי מופנה ה"נ דלא הוי אמרי' לרבות כל חי' ועוף, ובב"ק (דף מ"ד:) שור שור שבעה (כתובים בפרשה בנוגח אדם) להביא שור האשה שור היתומים שור האפטרופס שור המדבר שור הקדש שור כו' ר' יהודה אומר שור המדבר שור הקדש כו' פטורין מן המיתה ע"ש, ולפ"ז לר' יהודה ה"נ דמופנה שור בנוגח את האדם, למילף משבת אפי' לחי' ועוף. אבל לרבנן דפליגי עלי' (ומסתמא הוא ר"מ דהוי בר פלוגתיה דר"י) לא מייתר שור כלל התם ולית לן לימוד כלל למילף משבת, ה"נ דלא מרבינן אפילו חי' ועוף ודוק, ולפ"ז מתורץ מה דקשי' לי אמאי לא חשיב כאן במתני' בנגיחת אדם אפי' חי' ועופות כיון דמוקמי' המתני' דכאן דלא כר"י אלא כרבנן דפליגי עלי' היינו ר"מ

דסתם מתני' ר"מ הוא, ולרבנן הנ"ל דלא מייתרי כלל לא בנגיחת שור אדם ולא בשבת ה"נ דלא מחייב אעופות, אבל בילקוט בשם המכילתא פסק בפי' בנגיחת אדם אפי' חי' ועוף משום דסבר כר"י בנפילת שור כמש"ל, ולפי הנחה זו מתורץ קושיי' הרא"ם על רש"י, דרש"י אזיל לשיטתו כיון שפירש בנגיחת שור ה"ה חי' ועוף כהמכילתא הנ"ל הוא אליבא דר"י דמיותר בנגיחת שור, ולר"י ה"נ איכא למימר בנפילת הבור דלמידין משבת כקושיי' התוס' ולא קשה לדידי' כלל ואימא עופות לא כיון דנלמד משבת ולא נלמד מכלל ופרט כלל כיון דלא קשיא לי' אימא ונפל כלל כו' כיון דלדידי' לא הוי ונפל כלל כו' דהא ונפל קאי אשור ולשון יחיד הוא ה"נ לא הוי כלל, אך הגמ' אמר אליבא דרבנן דאמרי ונפל טובא משמע דהוי כלל אכל דבר שבעולם פריך שפיר ואימא ונפל כלל ולבסוף איצטריך למילף כפי המסקנא כסף ישיב לבעליו שפיר הקשו התוס' לרבנן אמאי לא ילפי' שור שור משבת אבל לר"י ה"נ דילפי' שור משבת וכסף ישיב לבעליו אית לי' ללימוד אחר ודוק, אך דזה דוחק קצת לפרש בגמ' דקושייתם לא קאי אלא לרבנן, ולפי הצעת דברינו נבא למכוון עדות הג', דבלא זה לא הוי יכול להעיד על תרנגול שנסקל כו' דיהי' קשה מנלן דהא שור כי יגח כתיב אבל עופות לא ומשבת ליכא למילף דגבי שבת גופי' מנלן דמכלל ופרט וכלל איכא למיפרך אימא מה הפרט דבר שמטמא במגע ובמשא אבל עופות לא אי מריבוי דכל ושור וחמור לאגמורי שור שור לחסימה, ומנלן לנגיחה דמופנה מצד א' לא ניתנה לידרש אבל השתא דבו ביום מוכח דשלא לשמה בא לשמה ומצות ייבום קודמת ויבמה יבא עליה מ"מ, כרבנן והעראה דקונה ביבמה למדין מדמופנה בחייבי לאוין וכמ"ש התוס' וניתנו לידרש במופנה מצד א' השתא שפיר יכול להעיד על תרנגול שנסקל ושפיר למדין משבת כיון דבנגיחה מופנה אף דבשבת אינו מופנה ובשבת חייבים על עוף מדכתיב כל לרבויי ועתה הנני נוסע לפרוע הקפתי ולתרץ עדות הד', דעדיין קשה התינח אי דרשי' כל שפיר מוכח דבשבת אפי' עוף, אבל אי לא דרשי' כל קשה והא התוס' בפסחי' (דף מ"ג:) ד"ה מאן שמעת, כ' לחד תירוצא דלרבנן דלא דרש כל מחמצת, לא דרשי בכל מקום, תקשי בשבת גופא מנלן לחיובי אעופות, וצ"ל דמוכח דדרשי כל בכל מקום ה"נ כאן כל לרבויי עופות בשבת, ולפ"ז קשה קושיי' הגמ' דנדרים (דף ג'.) דמרבינן מכל היוצא מפיו, לרבות כנויין וידות ומקשה שם למה לי לנדור נדר כפול לרבות כנויין, ומשני שם דברה תורה כלשון ב"א, והשתא שפיר מצי להעיד על יין בן מ' שיהא מתנסך דוקא, ומקמי הכי פסול כן פירש"י והברטנורא בפ"ח דמנחות משנה ו' דבב"ב (דף צ"ו.) אמרי' שם תני ר' חייא יין מגיתו לא יביא ואם הביא כשר, פי' מדכתי' הסך נסך כפול לרבות, אבל אי אמרי' דלא דרשי כפל ה"נ בדיעבד

פסול, ולפ"ז מתורץ קושיי' התוס' במנחות (דף פ"ז.) דרש"י פי' מתוק לא יביא ואם הביא כשר, פי' שהוא יין מגיתו שלא עברו עליו ארבעים יום, והקשו עליו דהא תני ר' חייא בב"ב אם הביא כשר, ע"ש, ולפ"ד אפשר לומר דרבנן ס"ל דאמרינן דברה תורה כלשון ב"א ולא דרשי' כפל הסך נסך ה"ה דבדיעבד פסול, אך דלפ"ז תקשי אמאי יהי' כשר להקריב תמיד לאחר ד' כדאיתא בילקוט בשם הספרי כבש כשר לאחר ד' מדכתי' הסך נסך, ולזה אמר ועל התמיד שקרב בארבע שעות ואה"נ דלאחר ד' פסול, ולהנחה זו נבא לעדות ד' וה', בלא זה לא הוי מצי להעיד על יין בן מ' יום דוקא, אבל קודם מ' יום פסול אפי' בדיעבד דהוי אמרי' הסך נסך לרבות דבדיעבד אפי' קודם מ' כשר, אבל כיון שהעיד על התרנגול שנסקל ע"כ צ"ל דנלמד משבת ודרשי' כל א"כ ל"ל לנדר נדר וצ"ל דברה תורה כלשון ב"א ושפיר הי' יכול להעיד על יין בן מ' יום דוקא כשר אבל קודם פסול, ולפ"ז תקשי אמאי יהא מותר להקריב התמיד אחר ד' שעות כיון דלא דרשינן כפל הסך נסך לז"א ועל תמיד של שחר שקרב בארבע שעות דוקא אבל לאחר ד' ה"נ דפסול, ולפ"ז מתורץ הילקוט שהביא הספרי (פ' פנחס) דכיון דדריש כפל הסך נסך אמאי לא יהי' כשר יין בן מ' יום לז"א שפיר לפי שהעיד בן גודגדא הכבש כשר לאחר ד' מדכתיב הסך נסך, נמצא הוצרך הסך נסך ללימוד זה, ולכן אמר אף הוא העיד כשר היין דוקא בן מ' יום אבל קידם מ' ה"נ דפסול אפי' בדיעבד, דבשלמא בלא זה הוי אמרי' דמדכתיב הסך נסך לרבות אפי' קודם מ' כדאמר ר"ח בב"ב, אבל לפי שהעיד מקודם הסך נסך ללמד על הכבש שכשר ואה"נ דדרשי' כפל, לפ"ז אמר אף הוא העיד כשר היין בן מ' יום אבל מקודם אינו כשר ודוק, סליק המאמר, בעזרת האל עלי גומר:

שם כשהוא אומר כחום היום הרי שש שעות, עיי' בפנים יפות לשארי (פ' וירא) שהביא בשם דודו הגאון מו' נחום הלוי מלאנצוט, בהגאון הקדוש רבינו זקיני ר' מאיר זי"ע מטיקטין, שכ' דכחום היום היינו ד' שעות וכיון שהי' אברהם סבר שערביים הם הי' מותר להאכיל לנכרים בשעה ה' והם לא רצו לאכול אחר ד' עיי"ש, והוא נגד הגמ' דכאן שהוא אחר שש, ועיי' בשער הזקנים ח"א בפתיחה שם, נ"ה:

תוס' ד"ה דרב צלי, וכן לעניין תוספות שבת (וט' באב), עיין במ"מ פ"ה מהל' תענית ה"ז בשם הרמ"ה, ועיין ברא"ש ובס' מים חיים להפר"ח ע"ש:

## דף כז:

תפלת הערב אין לה קבע מאי אין לה קבע אילימא דאיבעי מצלי כולי ליליא לתני תפלת הערב כל הלילה אלא דתפלת ערבית רשות כו' אמר אביי הלכה חובה יל"ד האיך פסק

אביי נגד סתם משנה דהא ממתני' מוכח בפירוש דהוא רשות מדתני אין לה קבע כנ"ל, ונ"ל די"ל דמש"ה תני אין לה קבע ולא תני תפלת ערב כל הלילה דה"פ דאין לה קבע כו' דתפלת השחר ותפלת מנחה זמנם קבוע דווקא ביום, משא"כ תפלת ערב אין לה קבע דמצי להתפלל תפלת ערב גם ביום כדאית' לקמן להכי תני אין לה קבע שאין לה קביעת זמן דגם ביום איתא וס"ל:

## דף כח.

סלקוהו לשומר הפתח כו' כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס לבהמ"ד כו'. הענין להבין דמניין ידע השומר הפתח אם תוכו כברו, אך כתי' רצון יריאיו יעשה והמנהיג הדור כפי מה שרוצה להתנהג העולם כן מסייעין מן השמים להנהיג העולם ע"י מלאך, והנה בעת שהי' ר"ג נשיא והי' רצונו שלא לקבל תלמיד שאין תוכו כברו אזי העמידו בשמים למעלה מלאך שישמור הפתח, ומי שלא הי' תוכו כברו הסיבו לו מניעות שלא יוכל לבא לשם וכשהעבירוהו מנשיאותו סלקוהו משמים להמלאך השומר הפתח, ואז הבין שמן השמים הסכימו לקבל הכל וקא חלשה דעתי' דר"ג כו' אחזו לי' בחלמא [ע' בתולדות אדם בסופו בשם המהרש"ל] כנ"ל:

שם דלמא מעברין לך א"ל מעלין בקודש ולא מורידין דלמא עניש לך אמר לה אמרי אינשי לשתמיש יומא חדא בכסא דמוקרא כו' אל יכנס לבהמ"ד דאמר מר כל השונה לתלמיד שאינו הגון כאלו זורק אבן למרקוליס, וראב"ע אמר הני מילי היכי דקים לך שאינו הגון לטעמי' דאמר לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות ואפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה ההוא יומא אתוספו כמה ספסלי בבהמ"ד [כך הגירסא בעין יעקב] הדקדוקים רבו, בכל העובדא, א', הואיל שר"ג הי' נשיא למה לא שאל אותו התלמיד תיכף מר"ג כיון שכולם מוכרחים לעשות כפי הוראת הנשיא, וא"ל דשלא במכוון עשה בזה ששאל מר' יהושע קשה מהיכי הוי סלקא אדעתי' ליזיל לר"ג דלמא ר' יהושע גמר הדין מר"ג שתפלת ערבית רשות, ב', היכי תלו הא דציערי' אשתקד בר"ה בהאי צערא, די לצערא בשעתא, ואם באו לומר שפעל פעמים שלש עם גבר, הל"ל הא פעם שלישית ציערי' עד היכי לצערי' וליזיל, ומאי נפ"מ אם ציערי' בר"ה או בענין אחר, ג', הא דאמרו נוקמי' לר' יהושע בעל דבר הוא, דבלא זה הוכרחו להעמיד ראב"ע לפי שהי' עשיר ור' יהושע הי' עני כדמסיק לקמן שפחמי הי', ד', האיך אמר מעלין בקודש ולא מורידין דהא העבירו את ר"ג, ועיין בתשו' מהרשד"ם (חיו"ד סי' קל"ב) ובאמת רש"י מוחק זה התירוץ. וקשה למחוק גי' הספרים ועמהרש"א, ה', למה הביא כאן הברייתא תנא אותו

היום סלקוהו שומר הפתח ואתוספי כמה ספסלי ושארי הדקדוקים יבוארו מעצמן, וליישב זה נקדים (פ' ויצא) ויקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי, ופירש"י שאם ידעתי לא ישנתי, ולכאורה קשה להולמו, ונר' דאיתא בעירובין (דף ס"ה.) א"ר יהודה לא איברי לילא אלא לשינתא אמר ר"ל לא איברי סיהרא אלא לגירסא אמרי לי' רבנן לר' זירא מחדדן שמעתתך אמר להו דיממא נינהו, ונ"ל סברתם דר"י אמר לא איברי לילה אלא לשינתא, שמוטב שיישן ויערב לו שינתו בלילה וילמוד ביום, משילמוד בלילה דבר שאינו מכוון שאין דעתו צלולה אז וכמ"ש (משלי י"ח) לא יחפוץ כסיל בתבונה. כי אם בהתגלות לבו, שהוא למדן, דהלומד בלילה אין שמועותיו מכוונים, ור"ל סובר עכ"פ יקיים והגית בו ומתוך שלא יפסיק לימודו בלילה ילמוד ביום, אך קשה לר' יהודה הא מבואר בסוכה (דף כ"ו:) גבי דוד שלא ישן בלילה אלא שתין נשמי ועסק בתורה, אך י"ל דבסנהדרין (דף צ"ג:) איתא ויהי דוד בכל דרכיו משכיל וה' עמו. שהלכה כמותו בכל מקום, שהשכינה שרתה עליו לכך למד אפי' בלילה, הרי דבכ"מ שהשכינה שורה במקום הלימוד חייב ללמוד אף בלילה אפי' לר' יהודה, דזיל בתר טעמא הלא מסיק שמעתתא אליבא דהלכתא כמבואר בעירובין (דף נ"ג.) משא"כ במקום שאין השכינה שורה דאז השינה יפה לו בלילה, ואיתא בכתובות (דף ק"י.) כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים, מי אמר לדוד לעבוד ע"ז אלא לומר לך כל היוצא מא"י לח"ל כאלו עובד ע"ז וכל הדר בח"ל דומה כמי שאין לו אלוה לפי שאין השכינה שורה בח"ל, והנה בחולין (דף צ"א:) איתא כתיב ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה וכתיב ויפגע במקום, כי מטא לחרן אמר אפשר עברתי על מקום שהתפללו אבותי ואני לא התפללתי כד יהיב דעתי' למיהדר קפצה לי' ארעא מיד ויפגע במקום כדצלי בעי למיהדר אמר הקב"ה כו' ושקעה לו חמה פתאום וסבר שהוא כבר בח"ל, ולכך אמרו במדרש שם שאותן י"ד שנים שהי' בבית שם ועבר לא הי' ישן ולמד גם בלילה לפי ששם היתה השכינה כמ"ש (פ' תולדות) ותלך לדרוש את ה', כדאיתא ברש"י, והשתא מיושב מה שקשה לפי המדרש ורש"י למה שינה יעקב ממה שהי' רגיל בבית שם ועבר ששכב ולא למד בלילה, וא"ל שבבית עבר אסיק שמעתתיה אליבא דהלכתא אף שלמד בלילה לפי שהשכינה היתה שם הלא גם במקום הזה הי' השכינה, ולזה מתרץ ואנכי לא ידעתי ובאמת אלו ידעתי לא ישנתי, והנה התוס' כתבו בשבת (דף ט':) בד"ה למ"ד תפלת ערבית רשות, דמ"מ אין לבטלה בחנם אלא בשביל שום צורך מצוה אעפ"י שאינה עוברת אם יתפלל אפ"ה יעשה המצוה ולא יתפלל אבל בחנם אין לבטלה תדע שהרי יעקב תיקנה עכ"ל וע' שואל ומשיב מהדו"ג ח"ב סי' ג']

ולכאורה ז"ש תדע שהרי יעקב תיקנה הוא כשפת יתר, יתקנה מי שיהי' כיון שהי' בסדר התפלת ערב ובוקר וצהרים למה יבטלה בחנם, אך דלעדיין שיכול להיות שיעקב לא הי' מתקן תפלת ערבית אלו הי' יודע שהשכינה שורה במקום זה אלא הי' לומד כל הלילה דעכצ"ל שיעקב התפלל תפלת ערבית בלילה, שהרי התפלל מנחה בעוד היום גדול דהא לאחר התפלה עדיין יהיב דעתי' למהדר ושקעה החמה שתי שעות קודם עת ביאתה וא"כ ע"כ שהתפלל ערבית בלילה [עיי' בתוס' לעיל (דף כ"ו:) ד"ה יעקב, וצ"ע] ולזה הוכיחו התוס' דמשום דתפלת ערבית רשות לכך יכול לבטלה לשום צורך איזו מצוה אפי' אינה עוברת שהרי יעקב תקנה מתחלה שלא לבטלה בחנם שלא הי' לפניו שום מצוה שבתורה לא עסק שלא ידע שיש ה' במקום הזה אבל אי ידע הי' מבטלה מפני ת"ת, ובמשנה דר"ה (דף כ"ה.) תני מעשה שבאו שנים ואמרו ראינוהו שחרית במזרח וערבית במערב א"ר יוחנן בן נורי עדי שקר הם כשבאו ליבנה קיבלן ר"ג ועוד באו שנים ואמרו ראינוהו בזמנו ובליל עבורו לא נראה וקיבלן ר"ג, א"ר דוסא בן הרכינס עדי שקר הן היאך מעידין על האשה שילדה ולמחר כריסה בין שיניה אמר לו ר' יהושע רואה אני את דבריך שלח לו ר"ג גוזרני עליך שתבא אצלי במקלך ובמעותיך ביה"כ שחל להיות בחשבונך. הלך ומצאו ר' עקיבא מיצר אמר לו יש לי ללמוד שכל מה שעשה ר"ג עשוי שנאמר אלה מועדי ה' מקראי קודש אשר תקראו אתם בין בזמנן בין שלא בזמנן אין לי מועדות אלא אלו נטל מקלו ומעותיו בידו והלך ליבנה אצל ר"ג ביום שחל יוה"כ להיות בחשבונו עמד ר"ג ונשקו על ראשו אמר לו בוא בשלום רבי ותלמידי רבי בחכמה ותלמידי שקבלת את דברי, ובגמ' תני' אמר להם ר"ג לחכמים כך מקובלני מבית אבי אבא פעמי' שבא בארוכה ופעמים שבא בקצרה א"ר יוחנן מ"ט דבי רבי דכתיב עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו שמש הוא דידע מבואו הא ירח לא ידע מבואו, והנה ר"ג ע"כ סבר דלא איברי סיהרא אלא לגירסא דאי רק למועדים הלא אינו מכוון מהלך הירח עד שמסרה התורה קידוש החודש לב"ד כנאמר אתם אפילו שוגגין אפילו מזידין, אבל ר' יהושע סבר לא איברי לילה אלא לשינתא וירח עשה למועדים דוקא לחשבון המולדות במכוון אף שלא ראו העדות אנחנו יודעים ובקיאים בעבורא דשתא, ובאמת הודה ר"ג לר' יהושע כפי מאמרו שלמדתני תורה ברבים והא דציערי' וציוה עליו שיבא אליו ביוהכ"פ שחל להיות בחשבונו לפי שנמסרה קידוש החודש לנשיא, והשתא א"ש שזה התלמיד הי' מתכווין לש"ש לפי שידע שר"ג הודה לדברי ר"י ובתפלת ערבית הורה שהוא חובה והוא בעיני הבריות שני סברות הפוכות לכך בא בשאלה זאת לר' יהושע מתחלה לידע אם הוא ככחו אז כן כחו עתה בסברתו, והשיבו שתפלת ערבית רשות

שכן מתחלה יעקב תיקנה שלא לבטלה בחנם אבל לצורך מצוה מבטלה, דאלו ידע יעקב שהשכינה שם הי' לומד תורה כל הלילה אבל לפי שלא ידע תיקן תפלת ערבית וישן מיד דלא איברי לילה אלא לשינתא וכשבא לפני ר"ג השיבו שתפלת ערבית חובה ולכך רננו כל העם לומר להמתורגמן שיעמוד ואמרו אשתקד בר"ה ציערי' בחנם ואח"כ הודה לו לר' יהושע והא דלא עברוה אעפ"י שבחנם ציערי' לפי שקידוש החודש מסורה לנשיא כנאמר אתם אבל השתא ה"נ ציערי' עד כמה ליצעורי' וליזיל הלא לפי הסברא שהודה לו אשתקד משמע דת"ע רשות, ואפי' נימא דהא דאמר לר' יהושע למדתני תורה ברבים הי' רק לפייסו ועדיין לא חזר מדבריו וסבר דלא איברי סיהרא אלא לגירסא ואפ"ה תיקן יעקב תפילת ערבית וביטל ת"ת ולכך סובר ת"ע חובה וסותרות סברותיו שהרי לפ"ז הי' לו להניח לבא לבהמ"ד כל מי שיבא וילמוד אף שלא לשמה דהרי אין לך שלא לשמה גדול מלימוד הלילה שהוא רק לגלות לבו ולא מחוורין שמעתתי' רק מה שלומד ביום, אעכצ"ל שמצוה ללמוד בלילה אף שאין מחוורין שמעתתי' שמתוך שירגיל עצמו ללמוד יבא ללמוד לשמה מטעם זה הי' לו להניח לכל תלמוד לבהמ"ד אף שאינו תוכו כברו, והנה בעירובין (דף נ"ג) מצינו בר"מ שעל כל דבר הי' אומר מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור ולא העלו הלכה בשמו לפי שלא עמדו על סוף דעתו, לכך העבירו ר"ג מגדולתו ג"כ שלא ירדו לסוף דעתו, ולהכי לק"מ על ראב"ע שהשיב לאשתו מעלין בקודש ולא מורידין, מהא דהורידו את ר"ג, שהוכרחו להעבירו לפי שלא היו יכולין לעמוד על סוף דעתו, שסברותיו סותרות, ואיתא בקידושין (דף מ"ט.) המקדש את האשה ע"מ שהוא הדיוט והוא אדם גדול אינה מקודשת דמסאנא דרב מכרעאי לא בעינא, לכך אמר איזיל ואימלך באינשי ביתי ומייתי נמי תנא סלקוהו לשומר הפתח והוסיפו ת' ספסלי שר"א סובר דאף דלא איברי ליליא אלא לשינתא מ"מ מותר ללמוד בלילה שמתוך שירגיל עצמו בלימוד ילמוד אף ביום ומתוך שלא לשמה בא לשמה ולכך הצטער ר"ג א"ע שמנע תורה מרבים וזה הי' סיבת העברתו הגם שהראוהו בחלמא כדים מלאי קטמה הי' רק להניח דעתו:

אתוספו ד' מאה ספסלי וח"א ז' מאה ספסלי, י"ל דלא פליגי במנין התלמידים דאיתא בסנהדרין (דף ז'.) כי רחימתין הוי עזיזא אפותי' דספסירא שכיבן השתא דלא עזיזא רחימתין פורי' בר שיתין גרמידא לא סגי ומוכח לה מקרא, ובתחלה לא היו אוהבין זא"ז הוצרכו לז' מאה ספסלי, ואחר שעסקו בתורה נתקיים בהם את והב בסופה הי' די להם ד' מאה ספסלי, ובמניין הי' אסור למנותם, איתא לקמן (דף ס"ב:) אם ה' הסיתך בי ירח מנחה א"ר אלעזר א"ל הקב"ה לדוד מסית קרית לי הרי אני מכשילך בדבר שאפי' תשב"ר

יודעים אותו דכתיב כי תשא את ראש ב"י לפקודיהם ונתנו איש כופר נפשו מיד ויעמוד כו', יש להבין איך תלה הדבר לפי שקרא להקב"ה מסית בא לכלל טעות זה שמנה את ישראל בלא שקלים, ונר' בהקדם דאיתא שני טעמים על קבלת חצאי שקלים מישראל, טעם א' לפי שמכרו את יוסף בעד עשרי' כסף והגיע לכל א' חצי שקל לכך ציוה הקב"ה שיתן כל א' חצי שקל, וטעם אחר שאסור למנות את ישראל לראש גלגלותם, ותלי' בזה אי אמרינן שלא הי' להם תירוץ על מכירת יוסף ולכך מוכרחים ליתן חצי שקל נוכל לומר שמותר למנות ישראל לגלגלותם ולא ליקח מהם כלום, אבל אי אמרינן שהי' להם תירוץ על מכירת יוסף ומוכרח להיות הטעם שאסור למנות ישראל אבל אין הכרח ליקח דוקא חצי שקל רק כל דבר, ובלבד שלא למנותם לגלגלותם, ובמג"ע אופן רנ"ב איתא שהי' תירוץ להשבטים שמכרו את יוסף לפי שראו שעתיד לצאת ממנו ירבעם, והקשה הלב ארי' והרי אין דנין על שם סופו רק לבן סורר ומורה לפי שמלוה ישינה ישנו עליו, ותירץ שגם ליוסף הי' עליו מלוה ישינה שבא מאיסור שתי אחיות ע"ש, ובזה יבואר המדרש ברוך אתה בבאך ברוך אתה בצאתך, הה"ד עת ללדת ועת למות, וצריך להבין מה עניין זה לזה, אך דבב"מ (דף ק"ז.) אמר שתהא יציאתך מן העולם כביאתך לעולם מה ביאתך לעולם בלא חטא כו' וקשה דהכל בידי שמים חוץ מי"ש, ועוד דמה תלה בביאתו לעולם, וע"כ שאם יבא לעולם בלא חטא אז באפשר שיציאתך מן העולם בלא חטא, וקשה איזו חטא שייך להיות באדם בעת ביאתו לעולם אך דאיתא בזהר (פ' אחרי) מאן דמשמש עם אתתי' ביומי דחול עובר על ערות כלתך לא תגלה ובחי' עה"ת (פ' תשא) הבאתי מהכתוב, ודוד כשביקש מהקב"ה שימחול על עון דבת שבע אמר הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני אמי, שישי אביו נזקק לאשתו בימי החול לפי שדוד נולד בשבת ואיתא שחסידי' הראשונים לא היו נזקקין לאשתו ביום אב"ג כי היכי דלא לחללי שבת בעת לידת הולד דאשה יולדת לא פחות מרע"א או רע"ב או רע"ג ימים והנולד בשבת ימות בשבת, וז"ש ברוך אתה בבואך ברוך אתה בצאתך וקשה דהי' צ"ל להיפוך דמתחלה יוצא ואח"כ בא כקו' הרא"ם והרש"א וע"כ דאתי לדרוש כשם שביאתך לעולם בלא חטא כך יציאתך מן העולם בלא חטא, וקשה מה חטא שייך בעת לידתו, ולכך מתרץ המדרש הה"ד עת ללדת ועת למות וזה לא שייך אלא מאן דאתיליד בשבת ימות בשבת אבל אי אתילד בשאר יומי לא הוכרח למות באותו יום וזהו דוקא אם אביו שימש ביום אב"ג ובחטא יחמתו אמו ואז א"א שלא יחטא כמאמר דהע"ה אבל אם ביאתו לעולם בלא חטא יכול להיות שגם ברוך יהי' ביציאתו מן העולם בלא חטא, וע"כ מצד זה שבא מאיסור שתי אחיות הי' עליו מלוה ישינה, ואיתא במדרש שמעשה דינה הי' לפי שחטא בשתי

אחיות טעם אחר לפי שהיתה יצאנית דכתי' ותצא דינה בת לאה לפי שכל כבודה בת מלך פנימה, נמצא דאי אמרי' הך שכל כבודה בת מלך פנימה ולכך נענש יעקב בדינה לא הי' על יוסף מלוה ישינה ושלא כדין מכרו אותו שדנו אותו ע"ש סופו, ועי' בחי' עה"ת (פ' וישב) על ויבא יוסף את דבתם רעה כו' שזה הי' לפי שיטת אחיו שדנוהו כדין ישראל, וביבמות (דף ע"ו:) אי' וכראות שאול את דוד וגו' בן מי זה הנער אמר דואג שאל עליו אם ראוי לבא בקהל דקאתי מרות המואביה אמר לי' אבנר תנינא עמוני ולא עמונית דמפרש טעמא דקרא על אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים דרכו של איש לקדם ולא אשה ומקשה הי' להם לקדם אנשים לקראת אנשים ונשים לקראת נשים כו' תרגמו כל כבודה בת מלך פנימה, ונר' הטעם ששאול המלך כשמנה ישראל בפ"א מנה אותם בבזק ופעם שנית בטלאים ובשום פעם לא לקח חצי שקל, כדאי' ביומא (דף כ"ב:) לפי ששאול סבר שדוד אסור לבא בקהל (וע"כ לא רצה ליתן לו את מיכל) שלא הי' סובר הך דכל כבודה בת מלך פנימה ודינה נענשה לפי שיעקב חטא בשתי אחיות א"כ הי' על יוסף מלוה ישינה וכדין מכרו אותו שדנו אותו ע"ש סופו וע"כ השקלים הם בשביל שאסור למנות ישראל לגלגלותם ולכך לא דקדק ליקח חצאי שקלים שאף בבזק מותר למנות, ודוד הי' סובר שיעקב לא חטא בשתי אחיות ודינה נענשה לפי שהיתה יצאנית והשתא א"ש אמר לו הקב"ה מסית קראתני שאתה סובר ששאול רודף אחריך לפי שסובר שאתה אסור לבא בקהל כנ"ל, ולפי סברתך שאתה סובר שדינה נענשה לפי שהיתה יצאנית שכל כבודה בת מלך פנימה ויעקב לא חטא בשתי אחיות ולא הי' מלוה ישינה ליוסף לכך תטעה בדבר שאפי' תינוקת של בית רבן יודעים שתמנה את ישראל ולא תקח מהם שום דבר כנ"ל:

ובזה יש לפרש בפסוק (תהלים קכ"ב) שיר המעלות לדוד שמחתי באומרים לי בית ה' נלך עמדות היו רגלינו בשעריך ירושלים ירושלים הבנוי' כעיר שחוברה לה יחדיו, יש לדקדק האיך תלה השמחה לדוד לפי שאמרו בית ה' נלך ועוד דמשמע שלו לבדו בהחלט הי' השמחה הלא גם להאומרים בית ה' נלך, שהיו מצפים ומחכים לבניין בית ה' בלתי ספק שגם הם שמחו ולמה ייחד השמחה לעצמו לבד ועוד הלשון באמרו עמדות היו רגלינו בשעריך כו', ונראה דאיתא במכות (דף י'.) אריב"ל אמר דוד שמעתי ב"א שהם אומרים מתי ימות זקן זה ויבא שלמה בנו ויבנה בית המקדש ונעלה לרגל ואימתי בית ה' נלך והוא אומר אעפ"י שהם מתכוונים להכעיסני תבא עלי שאני שמח הה"ד שמחתי באומרים לי בית ה' נלך, ועיין בירושלמי פ' הי' קורא ג"כ, ולו לבדו הי' השמחה דאיתא בשבת (דף ל'.) אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע מחול לי על אותו עון אמר לו מחיל לך אמר

לו עשה עמי אות בחיי אמר לו בחייך איני מודיע בחיי שלמה בנך אני מודיע כשבנה שלמה את בהמ"ק ביקש להכניס ארון לבית קה"ק אמר שלמה כ"ד רננות ולא נענה פתח ואמר שאו שערים ראשיכם כו' ולא נענה כיון שאמר ה' אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה באותה שעה נהפכו פני שונאי דוד כשולי קדירה וידעו כל העם וכל ישראל שמחל לו הקב"ה על אותו עון עיי"ש, וז"ש שמחתי אני לבדי באומרים לי בית ה' נלך שהם מתכוונים לקנטרני ובזה נצמח לי השמחה לפי שעומדות היו רגלינו בשעריך ולא היו יכולים לכנוס לפי שדבקו השערים זב"ז עד שאמר זכור לחסדי דוד עבדך שראו שנמחל לו אותו עון אך הא תינח אם שלמה הע"ה יבנה שער המקדש לא רחב יותר מרחבו של ארון אבל מהכ"ת שחכם כשלמה הע"ה יבנה בניין השער קצר מרחבו של ארון, אך דבמכילתא (פ' בשלח) מכון לשבתך פעלת ה' שירושלים ובהמ"ק של מטה מכוון כנגד ירושלים ובהמ"ק של מעלה ולדוד הי' הכל בכתב, וכדי שלא תקשה כנ"ל אמר ירושלים הבנוי' כעיר שחוברה לה יחדיו, ודרש בתענית (דף ה'.) דירושלים של מטה מכוונת נגד ירושלים של מעלה, ואמר ששם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל, דהנה בדה"א (א' ל"ד) כ' בני יצחק עשיו וישראל ופירש"י מפני כבודו של דוד אמר ישראל ולא יעקב, ולתרץ כוונתו האיך תלוי כבודו של דוד בשם ישראל, נר' דאיתא בילקוט (תהלים ד') רגזו ואל תחטאו, א"ל דוד לישראל עד נוחי אתם חוטאים ומרגזים ואומרים פסול הי' בו מרות המואבי' בא אמרו בלבבכם על משכבכם אף אתם מכלל איסור שתי אחיות אתם באים דעו עיקרכם ודמו סלה, וביאור הענין דיעקב אבינו נענש בדינה בתו לפי שחטא בב' אחיות וכמ"ש בילקוט שכשאמר וענתה בי צדקתי אמר לו הקב"ה למחר תצא דינה בתך ותתפש לשכם בן חמור, אך להטעם שכל כבודה בת מלך פנימה לא חטא יעקב באיסור שתי אחיות, וכמ"ש המפרשים שהאיסור ב' אחיות משום שאסור להשתמש בשרביטו של מלך, אך יעקב נק' אל שהקב"ה קרא לו אל והי' מותר לישא ב' אחיות, ותלי' בזה אם יעקב קרא למזבח אל יכול להיות שיעקב חטא בב' אחיות ונענש בדינה, ואם הקב"ה קרא ליעקב אל והי' מותר לישא ב' אחיות מוכרחים לומר שדינה נענשה לפי שלא קיימה כל כבודה בת מלך פנימה, ולפי זה אין דוד בא מפסול רות המואבי' כמבואר ביבמות (דף ע"ו:) שהבאתי לעיל, וא"כ אם אתם אומרים עלי שאני בא מפסול רות המואבי' ע"כ מוכרחי' אתם לומר שאינכם סוברים הסברא דכל כבודה בת מלך פנימה ונמצא שיעקב חטא בשתי אחיות כנ"ל לכך אמר אמרו בלבבכם ועל משכבכם דהיינו על משכבו של יעקב, אבל אי אמרי' שיעקב נק' בשם ישראל שהקב"ה קראו אל עכצ"ל שדינה נענשה לפי שלא קיימה כל כבודה בת מלך

פנימה לפ"ז הי' ראוי' רות לבא בקהל, וז"ש רש"י שלכבודו של דוד נכתב ישראל כנ"ל, אך דכ"ז אם הקב"ה קרא ליעקב אל אבל אי יעקב קרא למזבח אל יש לבע"ד לחלוק על יעקב ועל דוד, אבל לאחר שראו שלכבודו של דוד נפתחו שערי הבהמ"ק ונמחל עוונו, א"כ כש"כ שראוי לבא בקהל, ורות אינה פסולה משום כל כבודה כו' א"כ השבטים לא באו מאיסור שתי אחיות, לז"א ששם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל, שזה הי' העדות שהקב"ה קרא ליעקב אל ועד"ז מסיים למען אחי ורעי שהן ריעין דלא מתפרשין הן הן שרביטו של מלך ולמען בית ה' אלקינו אבקשה טוב לך, כלומר הא שציוה הקב"ה לבנות המקדש בשער קצר כנ"ל הוא לטובת דהע"ה, והוא כפתור ופרח בס"ד:

## דף כח:

ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חבירי, יל"ד כיון שהיו חביריו א"כ האיך שמחו ע"ז [ע' הקדמת אם לבינה, וצפנת פענח הפי' בזה] ונר' דאיתא (גיטין מ"ג.) והמכשילה הזאת תחת ידך אין אדם עומד על דבר הלכה אא"כ נכשל בה, א"כ בזה שנכשל עי"ז יתנו לב להזכיר זאת ויגיע להם מזה שמחה, אבל אני עצב מזה:

## דף ל:

אני ראיתי את רבי ינאי דצלי והדר צלי, ופירש"י ולמה לי' ב' תפלות אלא א' של שחרית וא' של מוספין וש"מ לית לי' דראב"ע אלא דתפלת מוספין גם הוא ביחיד, הרמב"ם ז"ל כ' בפ"א מהל' תפלה ה"י יש מן הגאונים שהורה שאסור להתפלל תפלת נדבה בשבתות וי"ט לפי שאין מקריבין בהם נדבה אלא חובת היום בלבד עכ"ל, וכ"כ הר"י והרא"ש לדעת הרי"ף, ודעת כל הפוסקים דגם בשבת מותר להתפלל בנדבה תפלת יוצר ומנחה אעפ"י שאין נדו"נ קרבין בשבת, מ"מ כיון דאין בה חילול שבת דרחמי נינהו מותר ולא דמי לתפלת מוסף, ונר' להר"ר לדעת היש מן הגאונים הנ"ל מהגמ' הלז דהא יש להקשות היכא מוכח מזה דלית לי' כראב"ע דלמא הוי תרווייהו תפלת שחרית והשני הי' נדבה, ואפי' לדעת ר"ה גאון שצריך לחדש בה דבר דלמא באמת הי' מחדש בה דבר ג"כ, וכן תקשי לר' ירמי' דמקשה ודלמא מעיקרא לא כיון דעתו כו' עדיפא הו"ל למיפרך ודלמא תפלה שני' נדבה הוי דמהכ"ת לומר על ר' יוחנן שלא כיון דעתו בתפלתו, אבל אי אמרי' דבשבת אסור להתפלל נדבה כלל אפי' תפלת יוצר ומנחה ניחא די"ל דזהו המעשה הי' בשבת או בי"ט וא"כ מכריח שפיר דהי' תפלת מוסף דתפלת נדבה אסור להתפלל בשבת ושפיר מוכח כדעת יש פוסקים הנ"ל, בסי' ק"ז ודוק:

## דף לא.

לישרי לן מר אמר להו ווי לן דמיתנן אמרי לי' אנן מה נעני בתרך כו', רבו הדקדוקים, הם ביקשו לבדוח לבם כנהוג בשמחת חתן וכלה, ומה ראה לקונן ומזמור מבעי' לי', ועוד מה שאלו אנן מה נעני אבתרך הי' להם לענות ג"כ וי לן דמיתנן כיון שגם הם הסכימו לזה השיר, ונר' דלקמן (דף ל"ה.) א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן מנין שאין אומרים שירה אלא על היין שנא' ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים אם אנשים משמח אלהים במה משמח מכאן שאין או' שירה אלא על היין, ולקמן (דף מ"ח:) הטוב והמטיב ביבנה תקנוה כנגד הרוגי ביתר דא"ר מתנה אותו היום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו ביבנה הטוב שלא הסריחו והמטיב שנתנו לקבורה, ולקמן (דף נ"ט:) שינוי יין אומר ברוך הטוב והמטיב, והרא"ש שם ביאר למה ביין דוקא, וכתבו המפרשי' לפי שלאחר החורבן נאמר בשיר לא ישתו יין וכדי לזכור החורבן בהרוגי ביתר שלא לשור על היין לכך תקנו אותה ברכה, והשתא א"ש דבהלולא דמר ברי' דרבינא אמרי לי' לישרי לן מר, ובודאי ביקשו שיתן להם עוד יין לשתות, אך שאינו מן הדרך ארץ לשאול בפיהם יין לכך אמרי לישרי לן מר ולפי שאין אומרי' שירה.

אלא על היין בודאי יתנו להם יין כדי לומר שירה על היין שהוא הטוב והמטיב לאחר החורבן לפי שנא' בשיר לא ישתו יין ולכך אידכר להו ווי לן דמיתנן כלומר שהזכיר בתוך ברכת הטוב והמטיב מיתת הרוגי ביתר, ועמ"ש בחי' עה"ת ר"פ שמיני מזה:

או יאמר בהקדם מה שיש לדקדק למה אמרו דוקא בלשון לישרי ולא אמרו לזמר או לנגן אך דאיתא במדרש (רבה בשלח) בשעה שעברו ישראל את הים בקשו מלאכי שרת לומר שירה קודם שאמרו ישראל אמר להם הקב"ה כלום ביניכם מיתה בעפעפיכם ויכולים אתם להמתין, אבל עמי ישראל שאם ימות אחד מהם עד שאתם אומרים השירה נמצא אותו שימות לא יאמר שירה לכך נאמר קדמו שרים אלו ישראל שנקראו שרים ששרו על הים ואחר נוגנים אלו המלאכים ובתוך דהיינו בין השרים ובין הנוגנים עלמות תופפות הן הנשים, נמצא לכך קדמו ישראל את המלאכים בשירה לפי שהמיתה שייך בהם משא"כ המלאכים הם קיימים ועומדים לעולם, והא"ש לפי שהם אמרו לו לשרי לן מר ולא אמרו לזמר או לנגן, לפי שאנחנו נק' שרים כדכתיב קדמו שרים אחר נוגנים ולכך אמר ווי לן דמיתנן שמפסוק זה נזכר שלכך קדמו שרים את הנוגנים כנ"ל, ולכך אמרו לו ואנן מה נעני אבתרך, כלומר אם מר מצטער כ"כ ע"ד (מ"ק כ"ה:) אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו איזובי קיר, אמר להם הי תורה והי מצות דמגני עלן, והיינו אם תתעסקו בד"ת תגין עליכם כדרך שדרשו חז"ל בשכבך תשמור עליך והקיצות היא תשיחך, אך לפ"ז

עדיין קשה ומה הי' מצטער כ"כ כיון שהתורה מגינה ומצלא בין בעידנא דעסיק ובין בעידנא דלא עסק שאפי' בקבר היא שומרתו ומביאתו לעה"ב, לכך תירצו ואמרי לה שכך אמר הי תורה והי מצות דבטילא מינן ע"ז הוא ודאי נכון וראוי לצער על ביטול התורה והמצות שכ"ז שאדם קיים בזה העולם הוא כל פעם במדריגה יותר חשובה והולך ממדריגה למדריגה, אך לאחר מותו נעשה חפשי ממצות ונשאר על עמדו, וזו פי' הכתוב (ירמי' כ"ב) אל תבכו למת בכו בכה להולך, לא בא להזהיר שלא יבכו ולא יספדו על הרשע שהרי מקרא מלא אצל מיתת אחאב (מ"א כ"ב) ותעבור הרנה במחנה, ומשם למדו באבוד רשעים רנה, אך בא לומר שכשיבכו על הצדיק אל תספדו בשביל שמת שמרגניתא שנאבדה כל מקום שהיא מרגניתא היא, אך בכו בכה להולך, כלומר ע"ז יש לקונן שכל זמן שהי' בעוה"ז הי' הולך ממדריגה למדריגה עבור תורתו שהי' מחדש ומרבי' בישראל וכעת הוא נשאר עומד במדריגתו כיון שנעשה חפשי מהתורה ומצות עד עת יקיצו ויעוררו ויעמדו לחיי עולם, וזו (שבת קנ"ג) אחים לי הספדא דהתם קאימנא, ירצה התם בעולם הנשמות אהי' עומד ולא הולך ממדריגה למדריגה כי במתים חפשי כתיב עד עת התחי' ויהי' בלע המות לנצח:

שם בכל עצב יהי' מותר, ע' מהרש"א בח"א שפי' שיהי' לו מותר מן הבהמה כאשר יירא מיום הדין ע"ש, וכן דרשו (רבה קהלת פ"א) מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש, תחת השמש אין לו אבל בעמלה של תורה שהיא למעלה מן השמש יש לו ולכאורה קשה מזה שהביא המהרש"א גופי' הך דמותר, אדם מן הבהמה אין, דהא יש לו יתרון כיון שהוא עמל בתורה, ונר' דהנה בחולין (דף ה':) דרשו מן הבהמה להביא בני אדם שדומין לבהמה מכאן אמרו מקבלין קרבנות מפושעי ישראל כדי שיחזרו בתשובה ומקשה בגמ' וכל היכא דכתיב בהמה גריעותא היא והא כתיב אדם ובהמה תושיע ה' וא"ר יהודה אמר רב אלו בני אדם שהן ערומים בדעת ומשימין עצמם כבהמה, ופירש"י ערומין כאדם הראשון ומשימים עצמם כבהמה דכאי רוח, ויל"ד מנ"ל לרש"י שדוקא ערומים כאדם הראשון, ומאי חסר אם הן ערומים כשאר בני אדם בתורה ובחכמה, וע"כ דרש"י מוכיח מלשון הגמ' שהן ערומים בדעת, ולא אמר סתם ערומים, וע"כ הכוונה לפי שמצינו שבאדם הראשון ניתנה דעת יתירה לכך פירש"י שהן ערומין כאדם הראשון, ובזוה"ק (דף פ"ח) ר' יצחק אמר לעילא יתיר אית זווגא דשארי בחביבותא ולא אתפרש לעלמין א"ר יהודה מאן זכי להאי זווגא א"ל מאן דאית לי' חולקא בעלמא דאתי ע"כ, ונודע דההוא זווגא דהיא לעילא נק' ריעין דלא מתפרשין ואקרו אי"ן, והנה אין ספק שבודאי יש לאדם יתרון בעמלה של תורה שהיא למעלה מהשמש, אבל כאן מורה

לנו גודל שכר מי שהוא מלא ערמומיות ועשה עצמו כבהמה, וזהו ומותר האדם מן הבהמ"ה, כלומר בשכר זה בעצמו שעושה א"ע דכא רוח כבהמה שכרו שזוכה להההוא זווגא דאיקרי אי"ן, ובזוהר שמות (דף י"ז) שלמה מלכא עבד ספרא ואוקים לי' על שבעה הבלי' דעלמא קיים עלייהו אינון שבעה עמודין סמכין, דעלמא לקבל שבעה רקיעים ואלין אינון וילו"ן רקי"ע שחקי"ם זבו"ל מכו"ן מעו"ן ערבו"ת ולקבלייהו אמר הבל הבלים אמר קהלת הבל הבלים הכל הבל והכא רזא דחכמתא אית בי' יש הבל דנפקא מאינון הבלים עלאין דעלמא קיימא עלייהו ודא נעשה על הארץ ואתקיים בקיומי ואתתקף בתוקפי בעובדי ארעא ובסליקו דסלקא מארעא ודא איהו על ארעא וכל תוקפא וקיומא דילי' באינון נשמתין דצדיקייא דאתלקיטו מארעא כד אינון זכאין, נמצא כל הצדיקים דזכו יש להן חלק בההוא הבל דנפיק מאינון הבלים עלאין כנ"ל וזהו שמסיים כי הכל הבל, כלומר זה הצדיק שמשים עצמו כבהמה הוא זוכה לאי"ן כנ"ל אבל הכל דהיינו כל שאר הצדיקים זוכין להבל מז' הבלים ודי למבין:

שם וקולה לא ישמע מכאן שאסור להגביה קולו בתפלתו, עיין ביומא (דף י"ט.) בם ולא בתפלה וברש"י ובשאלתות:

שם אלויי' לרב שימי בר אשי מפום נהרא כו', המשך הענין נר' דאיתא בסוטה (דף מ"ה:) ידינו לא שפכו את הדם הזה כו' לא בא כו' ופטרנוהו בלא לוי' וכל שאינו מלוה כאלו שופך דמים, ובשנהרג מבואר (פ' שופטים) שמביאין עגלה בנחל אשר לא עובד בה, לז"א מפום נהרא עד צניתא דבבל כו' איתנהו מאדם הראשון, ואם לא אלוה אותך יוכל להיות ח"ו שנצטרך למקום זה, אך בגמ' שם אמרו המהלך בדרך ואין לו לוי' יעסוק בתורה ע"כ הנפטר מחבירו אל יפטר אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו (וירמז תוך, שהתוך הוא בלך מאותיות דבר הלכה, והוא ר"ת לוי' ברכת כהנים) ויזכור הד"ת לעסוק בהם ומיושב הלשון כי הא דרב כהנא וק"ל:

שם בבית שיש בו חלונות, עמש"ל דף ט"ז, ובדרש ב' לימים נוראים: ברכות דף לא/א:

לישרי לן מר אמר להו וי לן דמיתנן וכו', להבין מאי חזו הנהו רבנן דאמרו לי' לשרי לן ואי שמצוה לשמח החתן יותר תמוה על רב המנונא שהפך השמחה לתוגה (ועיין אמרי שפר פ' במדבר) ב', כפלו ב"פ וי לן דמיתנן, ג', דאמאי לא אמר תלמודא בתר דאכלו ושתו או בתר דסעדו כדרך הש"ס, והמשמעות דקודם האכילה אמרו לי' לשרי להו וזו אינו מן הסדר, נ"ל דרך דרש דהנה כאן פירש"י לשרי היינו שירה, ולקמן (דף מ"ו.) איתא נמי התם ר' זירא חלש על לגבי' ר' אבהו קביל עלי' אי מתפח קטינא חריך שקי עבידנא יומא טבא לרבנן אתפח עביד סעודתא לכולהו רבנן כי מטא למשרי א"ל לר'

זירא לישרי לן מר א"ל לא סבר מר להא דר' יוחנן דאמר בעה"ב בוצע כי מטי לברוכי כו', ושם פירש"י לשרי לן מלשון שירותא לפרוס ברכת המוציא, א"כ נפרש הכא ג"כ על ברכת המוציא כמו שהוא מדרך על הסעודת הגדולות בסעודת מילה ונשואין שנותנין לברך ברכת המוציא להגדול (אבל אם עניינו שיר האיך יתכן לאמר לגדול שבהן לשורר להן) ולקמן (דף ל"ה.) איתא ר' לוי רמי כתיב לה' הארץ ומלואה וכתיב השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם ומשני לא קשי' כאן קודם ברכה כו', וביאור העניין עפ"י דאיתא בזוהר (ובשער הגלגולים) כשחטא אדה"ר בעץ הדעת נתערב רע בטוב ואין דבר בעולם שאין בו מסטרא דרע שהוא הביא כח הסט"א וזוהמא בכל הברואים שבעולם ואף בכל מיני צמחים ודשאין ורשות סט"א עלווי' וכדין אסור לב"נ למיכל עם ההוא זוהמא עד דמברך עלי' ברכת הנהנין שאז אתפשיט מיני' ההוא זוהמא וההיא סט' דשרי' עלוהי ואז כולו הוא טוב וכדין שרי למיכל מיני' ע"כ, וע"כ כל דבר שבלול מטוב ורע איכא פסולת וסובין ומורסנין משא"כ לעתיד לבא שיבוער הרע מן הארץ ויהי' רק טוב, וז"ש (שבת ל':) עתידה א"י להוציא גלוסקאות וכלי מילת, והיינו בלא פסולת, ולפ"ז יש לפרש הגמ' בהיפוך מפירש"י כאן קודם ברכה השמים שמים לה' שהוא כולו טוב אבל הארץ נתן לבני האדם היינו שכל מה שבארץ יש בהן חלק רע מנגעי בני אדם שהוא בא מחטא אדה"ר (וכן מפרש הזוהר בכל מקום שבני אדם קאי על אותן החוטאים שהם מסט' דאדם קדמאה, וכן וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל אשר בנו בני האדם, היינו בני אדם קדמאה) כנודע ולא שרי' עלי' קדושה וכאן לאחר ברכה שאז אזיל לי' הרוח מסאבא ואז לה' הארץ ומלואה, וזה שא' במשנה שם שעל הפת הוא אומר המוציא לחם מן הארץ, דקשה וכי לחם הוא מוציא מן הארץ, והלא הלחם נשתנה ונעשה בידי האדם והאיך יברך כך, וכמו שאמר הגמ' שם ע"ב גבי זית האיך נברך נברך בורא פרי הזית פירא גופי' זית אקרי, ונמצא שאין פרי הזית בריאת שמים כי בידי האדם היא בריאה זו ע"ש ברש"י וכן נמי הכי, וגם נשתנה ברכה זו מכל הברכות שהם בלשון בריאה וכאן מברך לשון המוציא, אבל הפי' הוא המוציא לחם מן הארץ היינו מכח הארץ החומריי שבו שהוא החלק זוהמא מהרע שבו, ועיין בסנהדרין (דף ק"ב:) במנשה מלך יהודה בח"א והבן, ויפורש בזה (זכריה י"ג) ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ, שנודע כי המלאך המות והס"מ הוא מלאך הקדוש, ואעביר רוח הטומאה מן הארציי הרע ויהי' רק המלאך הקדוש וטהור, וזהו (ישעיה כ"ה) בלע המות לנצח שיבולע תיבת מות מהמלאך המות וישאר רק מלאך, ומסמא"ל ישאר רק אל, וזהו סם המות, שהוא מטיל טיפה בתוכו, וזו (סוכה נ"ב) שישחט הקב"ה ליצה"ר והבן:

והנה האלשיך פ' אחרי ופ' אמור האריך על מאמרם (אבות פ"ג) שלשה שאכלו על שולחן אחד ולא אמרו עליו ד"ת כו' כי העולם נברא בעשרה מאמרות טהורות עליונות וע"י חטא אדה"ר נמשך כח הזוהמא על הכל מעשרה כוחות החיצוני' ולולי חטא העגל כבר נתקן הכל ע"י העשרת הדברות רק ע"י חטא העגל חזר הזוהמא ליושנה ולכן צוה הקב"ה בעיקר המזון הוא הלחם לעשות בו עשר מצות קודם האכילה כאשר מנאום רז"ל מעת החרישה כו' וצריך לפרוס בעשר אצבעותיו אחר טהרת הנטילה לבל ישרו עשר כוחות החיצונים רק הקדושים וזהו הטעם דכתב בש"ע סי' קס"ז שלא יברך עד שיטול הפת בידו, ופי' המג"א שיהי' ברכה סמוך לעשייתה, ולהנ"ל א"ש שצריך שיקחם בי' אצבעותיו הטהורים ואח"כ סדרו רז"ל לברך עליו ברכת המוציא בעשרה תיבות, ומש"ה הובא בש"ע שם בשם המהרי"ל שכשאומר השם יגביה הפת והכל הוא משום טעם זה כדי להוציאו מזוהמת הסט"א ולהגביהו לזכותו לה' לבדו ומחמת טעם זה הושווה השולחן למזבח שהוא ממרק חלאת הזוהמא כמו המזבח, ובזה יש לבאר (משלי כ"ג) כי תשב ללחום את מושל בין תבין וגו', דהנה הבחיי (פ' אחרי) כתב ע"ז שבא לרמז על השגת חכמת אלהות שהנשמה נקרא לחם כשם שהלחם הוא מזון הגוף, וכן בעוללות אפרים ח"א (עמוד ג' מאמר ו') מכנה להשגת אכילה ע"פ (פ' בראשית) מכל עץ הגן אכל תאכל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו ע"ש, והנה הקב"ה הוא עילת העילות למעלה מן המושג ולית מחשבה תפיסא בי' רק מכח דרכיו ופעולותיו כעניין שכתוב בו כי אראה שמיך וגו' ונק' הקב"ה מושל ע"ד כי לה' המלוכה ומושל וגו' וכן ואתה מושל בכל, וז"ש כי תשב להשיג את מושל תבינו ממה שהוא לפניך שהיא מברואיו, והנה כתיב (פ' עקב) השמר לך פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת וגו' ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך וגו', להיות שרוב חטאי' והסרת איש מדרך הטוב הוא בא מרוב אכילה ושתי' ותענוג ע"ד (פ' האזינו) וישמן ישורון ויבעט וגו' שמנת עבית כשית וגו', וכן שלמה הע"ה התפלל (משלי ל') ראש ועושר אל תתן לי וגו' פן אשבע וכיחשתי ואמרתי מי ה' וגו', ובגמ' ברכות (דף ל"ג.) ודי זהב משל לא' שהי' לו פרה כחושה ובעלת איברים האכילה כרשינים והיתה מבעטת בו אמר לה מי גרם לך אלא כרשינים שהאכלתיך וכו ע"ש, ובמדרש שמואל על אבות (פ"ג מ"ד) ביאר הפסוק (פ' משפטים) ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך ואת מימיך, וז"ל השמיענו בעניין התפלה טובים המרובים מן היחיד כי ברוב עם וגו' ומעולם לא יתפלל ביחיד כעניין פנה אל תפלת הערער ע"כ אמר ועבדתם לשון רבים כי העבודה היא התפלה משא"כ בעניין המאכל טוב לעולם שלא יתקבעו יחד לאכול כי לעולם לא ימשך מזה דבר טוב

מהתחברם לאכול יחד וכו' ע"ש, וע"כ אפקי' בלשון יחיד וברך את לחמך ואת מימיך, וכן מצינו באיוב (א') ויהי כי הקיפו ז' ימי המשתה וגו' כי אמר איוב אולי חטאו בני וגו' ולכן כל המפרשים ובראשם חכמינו ז"ל האריכו למעניתם שלא יהי' שולחן בלי ד"ת עד שגזרו אומר ששולחן בלא ד"ת נקרא זבחי מתים וכו' זה כשיאכל לא יאכל להנאת גשמי גופני רק שיהי' לו כח לעבוד ה', וכמו ששמעתי אומרים על הגמ' (נדרים מ"ט.) הני בבלאי טפשאי דאכלי נהמא בנהמי, היינו שאוכלים כפשוטו כאורחא דעמא דארעא שאוכלים נהמי שיהיו בריאים ושלימים לעבוד עבודת האדם ועבודת משא, והנה מה תועלת יש בכח האדם במה שהוא בעל כח לעבוד עבודה הנה בזה יהי' התועלת שיהי' עבודתו להרוויח פרנסתו ברווח, והנה מה יהי' אח"ז שישתכר די פרנסתו בריוח הנה אז יאכל לשבעה ויהי' לו כח יותר ולעבוד מלאכת עבודה ביותר, וזהו הפי' דאכלי נהמא בכוונת התכלית שיהי' להם כח עוד לעבוד ולטרוח בנהמא וזה אין עיקר אלא העיקר שיהי' לו כח לעבוד ה' באמת ובתמים כל זמן שהנשמה באפיו, ועיין מזה בעוללות אפרים מאמר תצ"א בבר מצוה על מה שאמרו (אבות פ"ה) שלי שלך ושלך שלי עש"ב, והנה לקמן בפ' הרואה (דף נ"ה.) דרשו ע"פ והמזבח עץ ג' אמות גובה ואורכו שתי אמות וגו' וידבר אלי המלאך ויאמר זה השולחן אשר לפני ה', פתח במזבח וסיים בשולחן ר' יוחנן ור"א דאמרי תרווייהו בזמן שהבהמ"ק קיים מזבח מכפר אין בהמ"ק קיים שולחנו של אדם מכפר ע"ש, וכ"כ המג"א ריש הלכות בציעת הפת שהשולחן הוא המזבח, והמזבח הי' מכפר על החטא בשוגג וזה היום השולחן מכפר והנה האלשיך (ריש ויקרא) ע"פ אדם כי יקריב מכם וגו' שם ע"פ (תהלים כ"ה) לדוד אליך ה' נפשי אשא וגו' וכן ע"פ (שם נ"א) כי לא תחפוץ זבח ואתנה וגו' ע"ש באורך, ותכלית דבריו בעניין הקרבנות שהעיקר הוא הקרבת עצמו כי בראיי' שרואה מה שנעשה בהקרבן יבין וישכיל שראוי לו שחיטה וזריקת דמיו כי הדם הוא הנפש וראוי כל זה להיות בו בעצמו וזה לבד היא הכפרה אף בלא קרבן, וסוף דבריו דלהכי אין מסתפק קרבן על המזיד משום דבמזיד עושה מעשה ומחשבה היא מפאת הנפש לפיכך לא תספיק לו כפרה בקרבן לחוד עיי"ש, [ועאו"ח סי' תר"ה בבאה"ט שם] ובאלשיך (פ' אחרי) על המתני' דשלשה שאכלו על שולחן אחד כו' האריך ותוכן דבריו דהא דאסור לאכול עד שיתן לבהמתו ע"ד ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת הוא כדי לתקן כל הזוהמא מסט"א שנתמשך בחטא אדה"ר והוא כדי להעלות הצומח לחי וזהו עניין (לקמן דף מ'.) דמותר להפסיק בגביל לתורא בין נט"י להמוציא, דזה העיקר האכילה כמו המזבח המעלה כל הד' דברים דצח"מ לכוחות הקדושה לאיכותו כמקדם לחטא העגל כן השולחן מתקן

דבר זה ע"י טהרת עשר אצבעותיו בנטילה מקדם ועשר מצות שנעשו עם הפת ועשר תיבות בברכת המוציא כו' ועשר תיבות בפסוק עיני כל אליך ישברו וגו' וי' תיבות בפסוק מצמיח חציר לבהמה וגו' וי' תיבות בפסוק ארץ חטה ושעורה וגו', והכל להוציא מעשר כחות הטומאה לעשר דקדושה כנודע והתורה היא האש נגד האש מן השמים שהי' על המזבח לשרוף ולכלות כוחות החיצוני' כמו שהי' צריך בקרבן כנאמר בפ' ויקרא ע"ש באריכות ונמצא גם בשולחן צריך הכנעה גדולה ובפרט באוכל בשר שישוב ויזכור שזו היא חליפתו ותמורתו וראוי לעשות בו כמו בבשר הלז שזו היא הקרבן והוא המקריב וגם קצת הכנעה בהאכילה כתב האלשיך (פ' בא) ע"פ ואכלו את הבשר בלילה הזה על מצות ומרורים וגו' ע"ש, וגם בעוללות אפרים (ח"ב מאמר נ"ח) מעניין אכילת הפסח שזה הי' האכילה הראשונה של מצוה ע"ש, ונמצא יכול להיות לו כפרה בשולחנו כמו במזבח דהיינו על חטא של שוגג שלא חטא עם הנפש היא המחשבה, ובזה תבין מה שמכנה הגמ' שולחן למזבח שמעלין עליו קרבנות והוא מכפר, וזהו פי' הפסוק כי תשב ללחום את מושל, פי' אף כי תשב לאכול וללחום לחם כנודע כי כל סעודה יקרא ע"ש לחם כמו עבד לחם רב וזהו אף שתשב ללחום לא יהי' ח"ו אכילה שע"י תשכח את ה' אלהיך אלא יהי' את מושל עם הקב"ה כפי' הבחיי וכוונתך יהי' שע"י האכילה הזאת תתקרב אל ה' כמו בזמן שהי' הבהמ"ק קיים בקרבן, בין כלומר אם תרצה רק לפקוח עיניך ולהבין דבר זה בקל תבין את אשר לפניך פי' ממה שהוא מוקדם לפניך שהבהמה קודם לך שהרי אסור לאכול עד שיתן לבהמתו וכן גביל לתורא שרי להפסיק ובודאי תבין שאכילתך לא הורשה לך אלא להעלות הכל לה' לעשר כחות הקדושה ואמר העצה ושמת סכין בלועך זהו כוונת הקרבן לחשוב הסכין שחותך בבשר הבהמה כאלו נחתך בבלועיו בלחייו כפירש"י שזהו הכנעה ושבירת הלב ע"ד שכ' האלשיך ע"פ (פ' בא) וראיתם את הדם, שאת הוא הטפל לדם דהיינו הלב נשבר ובזה תתכפר ומסיים אם בעל נפש אתה בזה מרמז שיהי' לו כפרה אם עדיין לא חטא בנפש שעדיין הנפש לא אפגים דהיינו שלא עבר במזיד שהיא במחשבת הנפש שאז אין לו כפרה בהשלחן, כי אף המזבח לא כיפר רק על השוגג שלא חטא בנפש, ועיין מעניין זה באלשיך (ר"פ אמור) שהביא משל לשפחה שוולדה טינף פלטין של מלך כו' שמעת הטלת חלאת זוהמת הנחש בחוה לא יוכל הנפש להטהר מעוונה ע"י תשובה וייסורין כי באמת הגוף מעשה אלהים הוא והנפש חלק אלוהי ממעל אשר לא תפול בה גדר מיתה אך ע"י חלאת הזוהמא המיתה מוכרחת למען זכך חלאת החומר בכור הארץ ויעלה מן הארץ זך בלי שמרים הזוהמא ומוכן לקבל קדושת הנפש הטהורה בקשר קדוש שעוד לא יתפרדו כו'

וחשב מחשבות להתיך הזוהמא מן אברהם עד מ"ת כי היא היתה עיקר הגלות מצרים שהיתה כור הברזל וגם ימי התיצבות נגד ההר סיני לגמור מרק ולבון הזוהמא עד תומה, ולכן אמרו רז"ל ישראל שעמדו על הר סיני פסקו זוהמתן וע"כ הי' להם חירות ממלאך המות כי בביטול הזוהמא אין עוד מיתה אך אח"כ ע"י העגל חזרה הזוהמא למקומה ועי"כ חזרה המיתה הכתובה באדם ע"י הזוהמא ע"ש, ועיין בדבריו (פ' בראשית) ע"פ ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם, דבאם לא יהי' מיתה לא יהי' לאדם שום תיקון, וע"ש בדברינו עה"ת שם, והנה האלשיך (פ' אחרי) מבאר שם כי לפיכך אנו מברכין בכל מצוה אשר קדשנו במצוותיו וגו' והוא שהקב"ה מקדש איבריו של אדם מן הזוהמא רמ"ח איברים ע"י רמ"ח מ"ע ושס"ה גידין ע"י שס"ה מל"ת ע"ש העניין, נמצא בת"ח ע"י קיומו התורה והמצות הוסר מעליו חלאת זוהמת הנחש ולא שייך מיתה בת"ח וצדיק ולכן לא נאמר מיתה רק אצל רשע אבל על הצדיק נאמר עליו גוויעה שאין מיתתו כ"א העדר שנעדר מן העולם ע"י שרואה השכינה ומתדבק אות נפשו בהשורש שלה אור השכינה שהוא מקום חוצבה וזהו מיתת נשיקה שהוא התדבקות אור הנפש באור השכינה שהיא האור הכוללת כל נפשות ישראל כמ"ש בזוה"ק (פ' וישלח) ר"א אומר כל מאן דאשתדל באורייתא לשמה לאו מיתתי' על ידא דיצה"ר דאיהו נחש והוא מלאכא דמותא אלא מיתתי' תהא בנשיקה דכתיב ישקני מנשיקות פיהו כלומר עפ"י ה' והיא הנשיקה דהיא דביקותא דנפשא בעיקרא עכ"ל, וזו שאמרו (תנחומא תשא) חרות ממלאך המות, וז"ש במדרש (רבה תשא) בשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע אמר הקב"ה למלאך המות לכל האומות יש לך רשות חוץ מישראל, שדקדקו בלשון מלאך המות דבאמת הי' להם סילוק והעדר מן העולם ע"י נשיקה שהיא התדבקות אור באור השכינה רק המות שהיא ע"י מה"מ שהיא מסט' דזוהמא מזה היו בני חורין, וכן מצאתי בכלי יקר (פ' חוקת) בעניין הפרה אדומה, ועיין בס' בגדי אהרן (פ' ויחי) ביאור מאמרם בתענית יעקב אבינו לא מת, ומאמרם בכתובות (דף ק"ד.) כל האומר רבי מת ידקר בחרב ואמר אחים לי הספדאי ע"ש, ובזה יפורש המאמר שהתחלנו והוא שהם אמרו לי' לישרי לן מר היינו בברכת המוציא כמו שפירש"י גבי עובדא דר' זירא לחד פירושא אית להון, והנה מדרך הגדולים כאלו התנאים והאמוראים שכל עובדיהון להתיישב בלבם היטב ובפרט בברכות לכוין בהם על בוריים ועניינה שנתקנה ועל מה שנתקנה, נמצא שהם אמרו לי' לישרי לן מר היינו ברכת המוציא, וכמ"ש המהרש"א בח"א בפ' חלק (דף ק"ב.) מהיכא בעית למשרי המוציא כדפרישית התעורר מעצמו ואמר ווי לן דמיתנן וכו' כלומר ווי לן שאנו גרועין מכל בריות שבעולם שהמה ג"כ מצד הזוהמא נכללו בטוב ורע

ונתעבו בחומר ויש לכל דבר תיקון ע"י הברכה שמוציאין אותם מן הזוהמא ומכניסין אותן להקדושה ונעדר מיני הזוהמא ולנו עצמן ווי לן דלית לן תיקון אלא ההכרח המיתה הוא לן הכור לצרף זוהמתינו, ואמר שני פעמים ווי לן דמיתנן כו' היינו ע"ד שכתבנו שזה הי' מתחילה עד מתן תורה ואז נעשו חרות ממלאך המות ואח"כ ע"י העגל חזר הדבר כמו בראשונה להכרח המיתה ע"כ מרמז ב"פ ווי לן דמיתנן אמרו לי' אנן מה נענה בתרך אמר להו אי תורה וכו' איכא ב' לשונות לשון ראשון הוא אי תורה ואי מצות וכו' וקאי אקודם לכן ומצינו באדה"ר קודם החטא ויניחהו בג"ע לעבדה ולשמרה, ודרשו רז"ל (זוהר תרומה) לעבדה זו מ"ע ולשמרה זו מצות לא תעשה ואף שלא ניתנה אז התורה רק מצד שכלו ואמר אי תורה ואי מצות דבטלי מינן ע"י הזוהמא דמעיקרא בלא זוהמת הנחש התורה והמצות דבוק בנפשותינו והי' בן ממש בטבע בחי' רמ"ח איברים והשס"ה גידים הרוחניים שהמה הרמ"ח מ"ע והשס"ה מצות ל"ת כנ"ל וע"י הזוהמא בטלי מינן שהיינו צריכים להציווי ואף אחר הציווי בקושי הוא לקיימן נגד תגבורת היצר עלינו, וא"ד הוא הי תורה והי מצות דמגנא עלן והאי אעכשיו אתיקון כלומר הי וכו' הרי יש תורה ומצות דאגנא עלן [כמו הי לכם זרע] לקדש בהם אברים ולהתם חלאת זוהמת הנחש בלא מיתה, וז"ל הזוהר (פ' ויקהל) ת"ח כמה חביבין מילי דאורייתא קמי קב"ה דהא באורייתא ברא הקב"ה עלמא ואאורייתא קיימי דכתיב אם לא בריתי יומם ולילה וגו' וכל דעסיק באורייתא קב"ה קאים תמן ואצית לקלי' שנאמר ויקשב ה' וישמע וגו' וניצול מתלתא דיני ניצול מעונש העוה"ז ומדיני דמלאך המות ומדיני דגיהנם וה' יגין עלינו:

יכול יתפלל אדם כל היום כו' ישמיע. קולו בתפלתו כו' ישאל אדם צרכיו ואח"כ יתפלל, במדרש רבה (פ' ואתחנן) מסמיך לי' בפסוק ואתחנן אל ה' בעת ההוא לאמר ה"א אתה החילות כו' אעברה נא כו', השייכות לזה לרמז זה בפסוק ואתחנן אל ה', שלא ישמיע קולו בתפלתו שלא ידע רק אל ה' לבדו, בעת ההוא היינו הזמן המיוחד ערב ובוקר וצהרים לבד ולא כל היום כולו, לאמר מקודם ה"א אתה החילות לסדר שבחו של מקום ואח"כ לשאול צרכיו אעברה נא כו':

שם אמר להו ווי לן דמיתנן ווי לן דמיתנן, הכפל הענין, ע"ד הלצה, בכתובות (דף ט"ז:) כיצד מרקדין לפני הכלה בש"א כלה כמות שהיא וב"ה אומרים כלה נאה וחסודה אמרו להן ב"ש לב"ה הרי שהיתה חיגרת או סומא אומרים לה כלה נאה והתורה אמרה מדבר שקר תרחק, ולעיל (דף י"א.) עשה כדברי ב"ש חייב מיתה, ובסנהדרין (דף צ"ז.) לא הוו משנו בדיבורייהו ולא הוי מיית אינש מהתם בלא זימני' כמ"ש המהרש"א שבהסתלק

הא' מהאמת נשאר מת, א"כ בהלולא דמר ברי' דרבינא בקשו לר' המנונא זוטא לפתוח אמר להם ממ"נ אם אומר שקר א"כ ווי לן דמיתנן מחמת השקר אם אומר האמת אז ווי לן דמיתנן מחמת שאעבור על דברי ב"ה:

## דף לא:

שחיטה בזר כשירה אייתוהו לקמי' דעלי אמר לי' מנא לך הא אמר לי' מי כתיב. ושחט הכהן והקריבו הכהנים כתיב מקבלה ואילך מצות כהונה מכאן לשחיטה שכשרה בזר אמר לי' מימר שפיר קא אמרת מיהו מורה הלכה בפני רבך והמורה הלכה בפני רבו חייב מיתה, יש לדקדק למה האריך עלי בלישניה ואמר מימר שפיר קאמרת והוצרך לומר מיהו מורה הוראה לפני רבך, הי' לו לומר בקיצור מורה הלכה בפני רבך את ומחוייב מיתה, ונר' לתרץ דאיתא בזבחים (דף י"ג.) שהזבח נפסל בארבעה דברים בשחיטה ובקיבול ובהילוך ובזריקה ר' שמעון מכשיר בהילוך שהי' אומר אי אפשר שלא בשחיטה ושלא בקבלה ושלא בזריקה אבל אפשר בלא הילוך שוחט בצד המזבח וזורק כו', וכ' הרע"ב שם וחכ"א אע"ג דאפשר שלא בהילוך מחשבה פוסלת בה דעבודה שאפשר לבטלה שמה עבודה והולכת הדם עבודה היא שהרי פסולה בזר דכתיב ושחט והקריבו בני אהרן הכהנים מקבלה ואילך מצות כהונה, וכתב ע"ז בעץ חיים על המשנה שמע מינה דכל הכשר לזר לאו עבודה היא וקשיא שחיטה דכשירה כדתנן כל הפסולין ששחטו שחיטתן כשירה א"כ שחיטה לאו עבודה היא כו' וא"כ אמאי תפסל הזבח בשחיטה, נמצא אי ידעינן בודאי שהזבח נפסל בשחיטה דהיינו אם חישב בשעת שחיטה חוץ לזמנו או חוץ למקומו יש כמעט הוכחה שהשחיטה עבודה היא וראוי שתהי' דוקא ע"י כהן דאי לאו עבודה היא למה תפסל הזבח בשחיטה, אמנם י"ל לאידך גיסא דשחיטה לאו עבודה ולכך כשירה בזר מאי אמרת למה תפסל הזבח בשחיטה, י"ל דשאני שחיטה דבהנהו קראי דמעטי' רחמנא שלא לשמה בפסח וחטאת זביחה ושחיטה כתיב בהו בהדיא, וכ"כ התוי"ט לתרץ כן, והנה התוס' בעירובין (דף ס"ב:) בד"ה רב חסדא כו' כתבו דלא מקרי הוראה אלא בדבר שיש בו חידוש לשואל אבל בהוראה ידוע שהיא פשוטה לכל מותר, ועש"ך יו"ד סי' רמ"ב סקט"ו, והשתא א"ש שעלי השיב שלא יתנצל שמואל לומר שאין זו הוראה שהוא דבר מפורש לכך הקדים ואמר מימר שפיר קאמרת כלומר בודאי שפיר קאמרת וכן הוא האמת ומיהו מורה הלכה לפני רבך את לפי שיש סברא לאידך גיסא שהשחיטה צריכה להיות דוקא ע"י כהן דאי לאו עבודה היא למה תפסל הזבח בשחיטה אף שיש לתרץ כתי' התיו"ט מיהו לאו דבר פשוט היא

ולכך אמר מימר שפיר קאמרת לפי שאת אומר אמת ובאמת יש לטעות גם כאידך גיסא וא"כ מורה הלכה בפני רבך את והמורה הלכה לפני רבו חייב ודוק:

שם אלא מלמד שאם היתה יולדת בצער יולדת בריוח, התוס' בסוטה (דף כ"ו.) ד"ה אמר לו כו' הקשו לימא לי' לנפשי' יסתרו כל יולדות בצער וילדו בריוח וזו הואיל ולא נסתרה הפסידה, ונר' לתרץ דלכאורה מה מקשה ר' עקיבא א"כ יסתרו כל העקרות דלמא באמת כל העקרות שמסתרות יולדת ומה הוכחה יש לו שאינו כן אך דביבמות (דף ס"ד.) א"ר יצחק אבינו עקר הי' שנא' ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו, על אשתו לא נאמר, אלא לנכח מלמד ששניהם עקורים היו א"ה ויעתר לו ויעתר להם מיבעי לי' לפי שאינו דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע, א"ר יצחק מפני מה היו אבותינו עקורים מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים, א"ר יצחק למה נמשלה תפלתן של צדיקים כעתר מה עתר זה מהפך התבואה ממקום למקום כך תפלתם של צדיקים מהפכת מדותיו של הקב"ה ממדת רגזנות למדת רחמנות, וא"כ שפיר מקשה ר' עקיבא דאי איתא לדר' ישמעאל א"כ מה התועלת כי יהיו עקורים מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים, דהא יש להם תקנה שיסתתרו ואין הקב"ה עושה תורתו פלסתר, ולא יתפללו, ואין לומר דכיון שהוא מדבר בצדיקות בודאי עושה כל הפעולות טובות ולהתפלל ולפי שהיא תוחלת ממושכה א"ר ישמעאל כי על זה הדרך שתסתתר תלד, ולזה מסיק וזו ופירש"י הואיל כל אשה צנועה עקרה משום דלא נסתרה הפסידה, פי' כיון שגם זו התפללה כבר וכבר נעשה רצון השי"ת אמאי תפסיד הואיל והיא צנועה, אך דאיתא (סוטה י"ב.) צדקניות לא היו בפתקין של גזירת חוה בצער לידה, נמצא האי דיולדת בצער בודאי אינה צדיקת גמורה, ולכך לא קשה אליבי' יסתתרו כל היולדת בצער כדי שתלד בנחת דלמה לה להביא עצמה לצרה זאת תיטב מעשיה באופן שתהי' צדיקת ובלא"ה לא תסבול צער לידה, בודאי אם נעשית נחשדת עפ"י סיבה אין הקב"ה עושה תורתו פלסתר ויולדת אח"כ בריוח אך שהיא תביא עצמה לכך ולמחוק את השם ויש לה תרופה אחרת לחגור בעוז מתניה להטיב בודאי לא תעשה זאת וק"ל, וע' בחידושי לסוטה (דף ג') שדעת הרמב"ם דהגירסא דהכא הוי עיקר לגבי הך דסוטה בדרך נפלא:

ודרך אגב נר' לפרש מה שאמר ר' יצחק הנ' מאמרים יחד בכאן, דהנה המהרש"א ביבמות שם הקשה מאי מקשה אי הכי כלומר כיון שגם יצחק הי' עקר ויעתר להם מיבעיא לי' דעכשיו ודאי גם רבקה התפללה, משמע הא לפי הס"ד שרק רבקה היתה עקרה ולנוכח אשתו פי' על אשתו אמאי לא היתה רבקה מתפללת ועכצ"ל דאה"נ שגם היא היתה מתפללת, א"כ תקשי לי' למאי דס"ד מעיקרא נמי ויעתר לו ויעתר להם מיבעי' לי' ע"ש,

אך לעד"ן שר' יצחק בעצמו מתרץ הכל ובסגנון זה שהכל הוא מדברי ר' יצחק שהקשה בעצמו אי הכי, כדי להוציא הלימוד שאינו דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע, ובכדי שלא תקשה עליו קושי' המהרש"א הנ"ל לכך הסמיך המאמר השני, דאיתא (ב"ק צ"ב) המתפלל על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה, והענין נראה בזה דאיתא (שבת קנ"א:)

כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים וכל שאינו מרחם על הבריות אין מרחמין עליו מן השמים דכתיב ונתן לך רחמים ורחמך, והמתפלל על חבירו היא מחמת שנכמרו רחמיו עליו עד שמניח צער של עצמו ומתפלל בעד חבירו בכן מן הראוי שירחמו עליו מן השמים, ודוקא כשהוא צריך לאותו דבר ואעפ"כ מתפלל בעד חבירו אז תפלתו נשמעת מהרה שאז מתמלאין עליו רחמים מן השמים, וא"כ מיושב קו' המהרש"א הנ"ל דמעיקרא ס"ד שרבקה לא היתה מתפללת לפי שאבותינו היו עקורים הואיל והקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקי' ורבקה מחמת ענוותנתה לא החזיקה עצמה שהקב"ה יתאוה לתפלתה אלא שהקב"ה מתאוה לתפלת יצחק לפי שהוא צדיק בן צדיק, ולזה הוסיף ר' יצחק לומר יצחק אבינו עקר הי' שנא' לנכח אשתו על אשתו לא נאמר אלא כנ"ל וגם נשמע שאינו דומה תפלת צדיק ב"צ לתפלת צדיק בן רשע דאל"כ למה נאמר ויעתר לו ויעתר להם מיבעי' לי' וכדי שלא תקשה על ר' יצחק מאי דייק א"ה דמשמע כדס"ד דיצחק לא הי' עקר לא היתה רבקה מתפללת קשה קו' המהרש"א הנ"ל, לז"א דמפני מה היו אבותינו עקורים לפי שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים לכך ה"א דרבקה לא התפללה לפי שלא החזיקה עצמה שהקב"ה יתאוה לתפלתה אבל עכשיו ששניהם היו עקרים הי' מוכרח כ"א להתפלל על חבירו כדי שירחמו עליו מן השמים ולזה סיים ר' יצחק מפני מה תפלתן של צדיקים דומה לעתר מה עתר מהפך התבואה בגורן ממקום למקום כך תפלתן ש"צ מהפכת ממדת רגזנות למדת רחמנות וק"ל:

שם מלמד שהטיחה דברים כלפי מעלה, נר' דזה נמשך למאמרם לעיל ואם לאו אלך ואסתתר בפני אלקנה בעלי ומשקו לי מי סוטה, ונמצא נמחק שם שמים ח"ו, וזהו ותתפלל על ה' שלא יהא נמחק השם וזהו הטיחה דברים:

תוס' ד"ה מורה הלכה, גדול הדור הי' ובא ללמוד לפניו, עיין בתה"ד סי' קל"ח מ"ש דתרי שינויי הוא, ומדברי התוס' משמע דגדול הדור הוי כרבו מובהק דהי' חייב מיתה על הוראתו בפניו כנ"ל:

## דף לב.

בשביל כסף וזהב כו', יש לכוין עד"מ לאחד שלקח עלם מופלג לבתו ואחר הנישואין אמר לחתנו שעם כל או"א יוכל לדבר מלבד שיזהר לדבר עם פלוני, ובכל פעם נתן לו מתנות עבור זה שלא דיבר עם האיש פלוני, ונפל בדעת החתן מהס"ת כשנותן לי כמה מתנות עבור זה ודאי שאותו האיש הוא אדם מסויים וכל חפציו לא ישוו בו, ועבר ע"ז ודיבר עד שהסיתו לרע ויריב אתו, והתנצל חתנו שע"י הטובות שנתת לי טעיתי, כמו כן ע"י רוב הטובות וכסף וזהב שהשפעת להם לישראל טעו שיש בו ממש ח"ו:

שם עכשיו יאמרו אומות העולם תשש כחו כנקיבה, יש לרמז דאיתא (רבה בראשית) בראשית ברא אלהים. למה לא נאמר אלהים ברישא ללמוד על גאוה, טעם ב' דר"ת מן 'בראשית 'ברא 'אלהים בא"ת ב"ש ששת, לרמז דשית אלפי שנה הוי עלמא וחד חריב ללמד על תחיית המתים, וזה דוקא אי כתיב בראשית ברא אלהים, אבל אי הוי כתיב אלהים ברא בראשית הוי ר"ת בא"ת ב"ש תשש ח"ו תשש כחו, ובמגילה (דף ט'.) ששינו לתלמי המלך וכתבו אלהים ברא בראשית, וא"כ בשלמא אם אתה מוחל על כבודך א"כ הדין עמנו שכתוב בראשית ברא אלהים כמ"ש במדרש על וענוותך תרבני (פ' בראשית), אבל אם אין אתה מוחל ואין כאן לימוד על גאוה, א"כ יוכלו לומר כפי שיטתם אלהים ברא בראשית דהוא ח"ו תשש כחו, ובזה יש לפרש המדרש הרוצה לידע תחיית המתים יראה והנה מרים מצורעת כשלג, ונקדים דאיתא בפתח האוהל אלף זעירא שבויקרא ללמד שמשה חטא שפירש מן האשה, טעם אחר ללמד על גאוה, והשתא יובן שפיר והנה מרים מצורעת על שדברה במשה אודות הכושית וקשה והלא באמת חטא כדחזינן דלמה אלף זעירא, ועכצ"ל דהאלף זעירא לימד על גאוה וקשה דהא יש לימוד אחר על גאוה כדיליף מבראשית ברא אלהים כנ"ל, אע"כ מוכח דבראשית אתי לרמז על ששת וללמד על תחיית המתים ודוק, ובזה יש לפרש הסמיכות (פ' דברים) ואת יהושע צויתי בעת ההיא לאמר עיניך הרואת את כל אשר עשה ה' אלקיכם לשני המלכים האלה כן יעשה ה' לכל הממלכות אשר אתה עובר שמה וגו' ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר ה' אלקים אתה החילות להראות כו' את גדלך ואת ידך החזקה וגו' אעברה נא ואראה את הארץ, דאיתא במ' (רבה ויקרא) שאל האי מין כתיב בתורתכם אחרי רבים להטות ועע"ז הם רוב, ומתרץ דאז בתחיית המתים אנו רוב, א"כ אם יש לימוד על תחייה יש לימוד על אחדות ואין לטעות אחרי עע"ז משא"כ אי אמרי' דאין לימוד על תח"ה, וז"ש ואת יהושע צויתי וקשה למה לא נכנס בעצמו, וצ"ל כמ"ש (בפתח האוהל) דמשום שפירש מאשתו, ע"כ לא נכנס, וקשה מנלן זה וצ"ל משום אלף זעירא וקשה דלמא האלף זעירא ללמד

על גאוה כטעם הב', ועכצ"ל דזה ידעי' מדכתי' בראשית ברא אלקים, ולפ"ז ליכא לימוד על תחה"מ לפיכך ביקש אעברה נא וגו' דאיתא שהי' רוצה לכנס לארץ להראות אחדות, והשיבו הקב"ה שא עיניך וראה ימה צפונה ותימנה ומזרחה, ואז וראה בעיניך כי לא תעבור את הירדן הזה, דאיתא (ילקוט איוב כ"ו) למה התחילה התורה בב' לומר מה ב' יש לה ג' דפנות אף העולם יש לה ג' דפנות וכל שיבא ויאמר אלוה אנכי יגדור כותל הרביעית, א"כ מוכח מזה אחדות ומזה שתראה ג' דפנות לרמז על האחדות אז תבין כי א"צ ולא תעבור את הירדן כהנ"ל ודו"ק:

## דף לב:

שערי דמעה לא ננעלו, אמרנו בתוכחת מוסר, משל לנגיד שנתן לבניו כמה חתיכות בשר ויין ולחם מחותך על קערה נאה, ואח"כ העני ולא נשאר לו כי אם הלחם מעט שנתן לבניו, וצווחו כשנתת לנו בשר ויין לשובע הי' די לנו הלחם מעט עתה האיך אתה מצמצם הלחם שלא נשאר לנו כ"א מעט, והנמשל שלא נשאר לנו כ"א מעט לחם דמעה והאיך אנו מצמצמים הדמעות, ומלך יבשה נלחם על מלך ים ולקח ממנו כל טכסיסי מלחמה כשראה שכלתה אליו הרעה משך שביל מהים ושטף כל חיילות השונא, כן אנחנו צריכין לעשות שלא נשאר לנו שום דבר לכפר רק אל דמעתינו אל תחרש:

שם היינו עזובה היינו שכוחה, דהנה הרי"ף ז"ל בפ"ק דכתובות פי' (פ' בשלח) מקדש אדני כוננו ידיך,. לומר אף דשלמה והסרים למשמעתו הצדיקים היו בונים בהמ"ק אין מתקיים עד שיכוננו ויחזיקו הקב"ה בשתי ידים, וז"ש בכתובות שם גדולים מעשה צדיקים ממעשה שמים וארץ דכתי' אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, וכל א' מתקיימת ביד א' אבל בהמ"ק שהוא מעשה צדיקים דבר גדול יותר צריך חיזוק שיתחזק בשתי ידים ע"ש וכמ"ש (תהלים קכ"ז) אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו, וז"ש משה וב"י תביאמו ותטעמו וגו' פעלת ה' מקדש אדני כוננו ידיך, וארז"ל (לקמן ל"ג.) גדול מקדש שניתן בין ב' שמות, כי שם הוי' הוא מחסד ימין ושם אדני מקבל דין מגבור' יד שמאל ולפי שבהמ"ק הוא קיום ב' העולמות וכוונת הבריאה בתחלה שנתאוה להיות לו דירה בתחתונים בהבהמ"ק שלמטה והוא צריך חיזוק מלמעלה ולכך נברא מאז הבהמ"ק שלמעלה המכוון נגד של מטה ובב' ידים כדי שיושפע למטה ג"כ מב' ידים ובזה יתקיים, ויש לרמז מעשה צדיקים ביראה ואהבה בונין עצמן תמיד להיותן מוכנים כסא לשכינה כמ"ש באלשיך ע"פ ועשו לי מקדש וגו', וז"ש אם לא בריתי יומם ולילה וגו' רומז לדו"ר בעצתם יזכו לנר"נ ולהיות משכן לשכינה וימשיכו מקדש שלמעלה ויתקיימו

ג"כ שמים וארץ בב' ידים, ונודע בהמ"ק שלמעלה נק' אדנ"י מלכות ומקבלת מחו"ג, ובזה מובן שפיר הפסוק תביאמו ותטעמו וגו' שהתפללו שיביאם בהר נחלתך באותו מקדש שלמטה אשר הוא מכון לשבתך שארז"ל מכוון נגד בהמ"ק שלמעלה ומפרש לאיזה שבתך הוא אשר כבר פעלת ה' קודם שנברא עולם והוא מקדש שלמעלה הנק' מקדש אדני אשר כוננו ידיך המושפע מב' ידיך ובאותו שלמטה שהוא מכוון נגדו שבתך לאותו תביאם ותטעם נטיעה קיימא ולא יוחרב כי יודבק בשל מעלה, וז"ש והאר פניך על מקדשך השמם למען אדנ"י והוא שבהמ"ק שלמטה היכל לשלמעלה והוא שכינה הנק' אדנ"י שהוא ג"כ מקדש והיכל לשם הוי' ב"ה, וז"ש והאר פניך, רומז לצדיקים על המקדש למען שתהי' היכל לאדני, ועוד נקדים מ"ש רז"ל לעתיד תקרא ירושלים על שם הקב"ה שנא' ושם העיר מיום ה' שמה לשון שם, ופי' המפרשים היינו הוי' שלם ישרה בה משא"כ קודם שהיתה בה שכינ' הנק' אדנ"י, והאלשיך ז"ל פי' ותאמר ציון עזבני ה', השם הגדול עזבני היא תמי' קלה שהי' בשביל עון אך תמיה הוא על אדני השכינה שהיא בכותל מערבי ומ"מ שכחני ע"ש, ולפמ"ש י"ל ג"כ ע"ד שכ' בילקוט (הנ"ל) שם מה כתיב למעלה מן הענין כה אמר ה' בעת רצון עניתיך וגו' לאמר לאסורים צאו וגו' לא ירעבו וגו' הנה אלה מרחוק יבאו וגו' רנו שמים וגו' כי נחם ה' עמו וגו' לא הי' צ"ל אלא ותאמר ציון וגו' ואח"כ פ' מלך המשיח אלא כיון שראתה שגליות מתכנסים וכנ"י ושמים וארץ (מתכנסים) שמחים והיא אינה נזכרת התחילה או' עזבני ה' וגו' א"ל הקב"ה יש כלה בלא חופה שאי סביב עיניך וראי וגו', והמאמר כה אמר ה' וגו' שם זה מדת יעקב גואל ישראל וקדושו השורה בבית האחרון ע"י קדושי ישראל שמבזין נפש המתאוה ומתעבים כל מדות גוי' וזה הוא עבד להשפיע לכל מושלי' של מעלה על עוה"ז ועי"ז מלכים שלמטה אע"ג דאינהו לא חזו מזלייהו יראו וקמו שרים וישתחוו למען השם הגדול הוי' אשר נאמן כמ"ש אני ה' נאמן לשלם שכר ואז שם זה קדוש ישראל שרוי בבהמ"ק ויבחרוך ג"כ לשרות בתוכם ממש על ידי התקדשם גופם ונר"נ להיותם כלים מובחרים ומוכנים לקדושה ולכן כה אמר ה' בעת וגו' ע"י ריצוי עצת"ך לפניו בשלימותך אז עניתיך וביום ישועה וגו' כמש"ל כי נחם ה' עמו וגו' ועז"א אח"כ ותאמר ציון עזבני ה' השם הגדול עזבני כבר שלא הי' מעולם עמי אף קודם החורבן רק אדנ"י השכי' שהייתי היכל לה והיתה שורה שם איך עתה שכחני ובזה מובן מ"ש כאן עזובה וכאן שכוחה וע"ד שפי' האלשיך ז"ל לשיטתו וק"ל, ובאה התשובה התשכח אשה עולה, ע"ד שפירשנו (פ' פקודי) אלה פקודי המשכן משכן העדות וגו', זה שכינה היא תמיד למשכן וממושכנת בישראל בכ"מ שהולכי' ואף שהבהמ"ק חרב ולכך היא נמשכת אחר הצדיקים גם בגלות כי הכל נמשך

אחר הממשיך ומעורר בהשתלשלות כצל כו' ע"ש, וז"ל הזוה"ק (פ' תרומה) דף קמ"ו ע"א כד אסתלק ברעותא דסתרא כו' אנשיב רוחא מנקודה עלאה כו' לתתא ושוי תקוני בהאי עלמא כו' אתמלי מסטרא חדא לארקא להאי עלמא כו' סטר א' לארקא ומלאכי עלאי וכלא אתזנו מיני' כחדא שלימו דתקונא דהאי רוחא רוחיהון דצדיקיא בהאי עלמא כו' אמר קוב"ה רעותי לדיירא בינייכו אבל לא יכילנא עד דתתקנון ההוא דילי דישרי בגווייכו הה"ד ועשו לי מקדש וגו' וכמ"ש האלשיך ז"ל בפסוק ויטוש משכן שילה אהל שכן באדם, כי עיקר שכינתה באדם הצדיק ע"ש, והוא כמש"ל ע"י ההקדש גופם ונר"נ ואז היכל ה' המה שנשמתם הם משרשה כמ"ש אדנ"י ממקור ישראל וז"ש השוכן אתם בתוך טומאתם אף כשחוטאין אינה זזה לגמרי, וז"ש התשכח אשה כמו שאשה אינה שוכחת עולה לשון עולל שפירש"י, ז"ל ע"ש עוללתי בעפר, וז"א אף שהתינוק מלכלך עצמו מ"מ אינה ממאסת אותו מרחם עליו מאחר שהוא בן בטנה כך השכינה שם אדנ"י נוק' נק' אשה לי"ח וגם אלה תשכחנה אף אשה תשכח הלא אנכי לא אשכחך כיון שאין אני פורש מישראל ולמענם תזכרי ג"כ, ובזה מובן מאמר הגמ' כאן התשכח כלו' אשכח עולו' ופטרי רחם שהקב"ה קידש לו במדבר, אמרו ישראל הואיל ואין שכחה לפני כ"כ שמא לא תשכח מעשה עגל, אמר הקב"ה גם אלה תשכחנה דלכאו' קשה כיון שאמר שלא ישכח מלרחם למה אמר שישכח מעשה עגל, ולהנ"ל יובן שחלונות ציון הי' שנעזבה הן משכינה שנק' אדני הן משם הגדול ובאה התשובה תחילה התשכח אשה וגו' לומר שהשכינה לא תשכחם מאחר שהם בן בטנה משורשה, חזרה ואמרה אולי יזכור מעשה עגל וא"כ אף שהשכינה תזכור לגאול ישראל ולבנות להם בהמ"ק אולי יהי' כראשונים שלא שרתה עליהם שם בן ד' בשביל זוהמת העגל ואמר הקב"ה גם אלה וגו' שהכל יושכח חזרה ואמרה שמא תשכח כו' מתן תורה ששם נפסקה זוהמא והפיסוק יושכח ולא תזכה ג"כ להשראת שם הגדול לז"א ואנכי לא אשכחך שלא יושכח מ"ת כי הן על כפים חקותיך צורת שורש בהמ"ק חקוקה על שני כפים כף ימין וכף שמאל כמש"ל ולכך חומותיך נגדי תמיד לזכור ואני מתאוה שיובנה ומה שלא נבנה עד עכשיו בית הרוחני זה הי' בשביל כי מהרו בניך במ"ע מיד אחר מ"ת שרציתי לשכון ביניכם כמ"ש סרו מהר וגו' וחזרה הזוהמא וכאשר מהרסיך, החוטאים שבך ומחריביך המקטריגים ששלטו להחריבך ממך יצאו ויכלו אז שאי סביב עיניך וראי כי כלם נקבצו באו לך שלעתיד יבאו עמך כולם צדיקים לך ואז יהי' ייחוד הגמור חי אני:

תוס' ד"ה גדולה תפלה, שהרי משה, עיי' בשו"ת מהרשד"ם א"ח סי' ל', ובשו"ת מהרי"ט צהלון סי' קי"ב, ובהקדמת ווי העמודים פ"י ובעזרת יהודה סי' ב' מזה:

בתר"י רפ"ד העיד ר' יהודה בן בבא על תמיד של שחר שקרב בד' שעות ואומר במדרש שהמלך שלמה הי' ישן עד שלשה שעות כמו שדרך בני מלכים לעמוד בג' שעות ופעם אחת הטעתו בת פרעה וישן עד ד' שעות והקריבו תמיד של שחר בד' שעות ומזה היתה קבלה ביד ריב"ב והעיד שתמיד של שחר קרב בארבע שעות, עכ"ד, ועיי' בירושלמי שבימי מלכות יוחנן אירע מעשה זו, ומשם למדו העדות ע"ש, ותמוה על הד"ת שהקשה על דברי זה המפרש, שזה קשה גם על הירושלמי ועיין:

ברכות דף לב/ב:

אדם נושא אשה על אשתו ראשונה זוכר מעשה ראשונה אתה עזבתני ושכחתני, לכאו' הקו' במ"ע, גם אין המשל דומה. אך דאיתא (פסחים פ"ז.) העבירם באומה אחרת, היינו שאז יתוודע שבח ישראל, וז"ש אדם נושא אשה, אז ע"י מעשיה הרעים זוכר מעשה ראשונה ושבחה יותר, אבל אתה עזבתני לגרש ולא החלפתנו באומה אחרת עי"ז שכחתני:

ההוא דנחית קמי' דרבה ואמר אתה חסת על קן צפור כו' ורבה נמי לחדודי לאביי הוא דבעי, ומתמהין מהו לחדודי, ונר' דאיתא בזוה"ק (פ' ) דע"י שלוח הקן, מלמד השר של עופות רחמים עליהם ומתעורר מזה רחמים על שכינתא וישראל בגלותא ולזה כיון ההוא דנחית קמי' דרבה ואמר אתה חסת, היינו על ישראל, על קן צפור, ורבה הבין כוונתו, לשבחו, וכמ"ש ביד יוסף דרוש ט"ז י"ז:

## דף לג.

כל אדם שיש בו דיעה כאלו נבנה בהמ"ק בימיו, יבואר עפ"ד הזוה"ק (פ' שלח) ת"ח כד ברא קב"ה ב"נ בעלמא אתקין לי' בגוונא עילאה יקירא ויהב לי' חילי' ותוקפי' באמצעיתא דגופא דתמן שרי' לבא כו' כגוונא אתקין קוב"ה עלמא ועבד לי' חד גופא כו' ולבא שארי באמצעיתא כו' דהוא תוקפא דכלא וכלא בי' תליין כו' והיכל לבית קה"ק דתמן שכינה וכפורת וכרובים וארון והכא הוא לבא דכל ארעא ועלמא ומן הכא אתזני כו' ע"ש, נמצא שזהו עיקר הבנין בהמ"ק לעורר על כוונת הלב להיות ראוי ומוכן בהשראת הקדושה, וע"כ הי' מ"ח קרשים כמנין המ"ח דברים שהתורה נקנית בהם, וז"ש (פ' ויקהל) וכל חנה ל"ב בכם יבאו ויעשו את כל אשר ציוה ה', יראה מזה לעשות דוגמת המקדש לעשות כל אשר צוה ה' כנ"ל, ועיין בזוהר פ' פקודי מזה:

שם שאינה צריכה עובר משום לא תשא, עיין בתמורה (דף ד'.) ובר"ה (דף ל"ג.) בתוס' ד"ה הא ר"י ע"ש:

## דף לג:

אין לגבי משה מלתא זוטרתי היא עיי' בחי' עה"ת (פ' עקב) ופ' נשא מזה: שם הכל בידי שמים, עיין בחי' עה"ת (פ' בהעלותך) מזה:

ברכות דף לג/ב:

ההוא דנחית קמי' דרבה ואמר אתה חסת על קן צפור כו' ורבה נמי לחדודי לאביי הוא דבעי, ומתמהין מהו לחדודי, ונר' דאיתא בזוה"ק (פ' ) דע"י שלוח הקן, מלמד השר של עופות רחמים עליהם ומתעורר מזה רחמים על שכינתא וישראל בגלותא ולזה כיון ההוא דנחית קמי' דרבה ואמר אתה חסת, היינו על ישראל, על קן צפור, ורבה הבין כוונתו, לשבחו, וכמ"ש ביד יוסף דרוש ט"ז י"ז:

## דף לד.

ואומר זה חי וזה מת, עיי' בחי' עה"ת (ר"פ עקב) שם אם שגורה תפלתי בפי, עיי' בחי' עה"ת (פ' וישב) :

שם מקום שבעלי תשובה עומדין, להשקפה ראשונה הוא תמוה שמי שטעה בדרך ושב שיקדים וילך לפני מי שלא טעה כלל, ונר' לפרש כי ידוע שיש ב' מיני תשובה, א', שעשה עבירות גדולות ומעשים רעים ועשה תשובה לעזוב החטא ולהתחרט על מה שעשה עד הנה והרשיע נגד הקב"ה, ב', מה שמבואר ברמב"ם וכל מוני המצות מצות תשובה בכלל המ"ע, ולזה אפי' צדיק גמור שעשה מעש"ט כל ימיו מחוייב לקיים מצות תשובה בהיות שעשה חסרון באיזהו דבר קל, וע"ז יקיים מצות תשובה לזכור אביו שבשמים להיותו משתוקק לשוב למקור החיים הנצחיים, וזהו טוב מצדיק גמור שלא עשה שום חסרון, שחסר לו מ"ע של תשובה שעדיין לא קיימה אבל הבע"ת הלז כבר קיים מ"ע זו, ועמ"ש בחי' עה"ת פ' בראשית ובפ' וישב מזה:

שם צדיקים גמורים אינם עומדים, יש להבין הטעם (ועמ"ש פ' עקב) ועוד דהא לא משכחת לה צדיקים גמורים דהא כתיב בקהלת כי אדם אין צדיק בארץ וגו' א"כ כולם בעלי תשובה הם. אך קשה ג"כ על הפסוק שאמר כי אדם אין צדיק בארץ וגו' דהא מצינו ביומא (דף כ"ב) בן שנה שאול במלכו שלא טעם טעם חטא, וכן אמרו (רבה חיי) בשרה שהיתה כבת ק' וכבת ז' בלא חטא, וכן כמה צדיקים וישי שמתו רק בעטיו של נחש אלמא דיש צדיקים שלא חטאו, ועכצ"ל שאף שחטאו קצת נקראי' צדיקים גמורים, וצריך לחקור ג"כ טעם הדבר, גם יל"ד אומרו אשר יעשה טוב מיותר, רק כי אין צדיק בארץ אשר לא יחטא, ונר' לפרש דצדיקים גמורים אין חוטאין רק מה שנחשב אצל שאר

ב"א היתר גמור כמו שיחה בטילה או שהפסיק משנתו או שהלך ד"א בלא הרהור תורה או שלא יברך ברכה א' בדו"ר וז"ש כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב פי' בהטוב שעשה שלא יחטא כלל שלא יהי' בו חסרון כלל, ואצל הצדיק נחשב זה לעבירות גדולות כדאיתא ביומא (דף פ"ו.) ה"ד חילול השם ואמרו ביבמות (דף קכ"א) וסביביו נשערה מאד שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה, משא"כ אצל הרשעים אינם יכולין לחשוב זה לעבירה מה שלא עמד בחצות לילה לעסוק בתורה דאדרבה שהי' מכעיס ביותר כמ"ש (תהלים נ') ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חוקי כדאיתא בסנהדרין (דף ע"א) שינה לרשעים נאה להם כו' ולזה אינו מדקדק עמהם כ"כ, וא"כ אפי' צדיקים גמורים צריכין תמיד לעשות תשובה כמו הרשעים, אלא שהרשעי' בתשובתן יכולי' לעזוב הרע לגמרי לעשות טוב מעתה, אבל הצדיקים שמחוייבין לתקן מעשיהם הטובים שיהי' בכל עת דבוק בה', וזה א"א כי יותר ויותר שמתקשטים לה' יותר מדקדק עמהם הקב"ה, וכל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו ועליהם אמר יוסיף דעת יוסיף מכאוב לכך צריכים להיות נכנעים לפני ה', ולכך אמרו ביומא (דף פ"ז) העושה תשובה מאהבה זדונות נעשה לו כזכיות והטעם משום דבכל זמן שעוסק בתורה או בתפלה או במצות נותן אל לבו אתמול עשיתי בהבל וריק ועתה אני עומד לפני המלך ומספר שבחו ונמצא כל זמן ועת נולד לו שמחה ותענוג מהתורה, ועושה המצוה בשמחה ובהתלהבות ויגרמו העבירות לבא להארות המצות לכך זדונות נעשה לו כזכיות שכל מה שהזדמן גדול יותר נותן התעוררות לו, אבל התשובה מיראה שאין לו שמחה מזה הפרישות אין מגיע לו התעוררות, לכך אין להעבירה עליי' בתשובתו, אבל צדיקים גמורים שעוסקים תמיד בעבודת ה' ורואה כל יום יותר שלא עשה כלום מעבודת ה' ויש לו הכנעה יותר וקשה עליו לעשות בשמחה כ"כ כמו הבע"ת שיש לו שמחה אף אם משיג שלא עשה כלל בעבדות ה' מ"מ הוא טוב יותר מזה שעשה עד עתה ע"כ במקום שבע"ת עומדין אין צדיקים גמורים עומדים:

ועפי"ז יש לפרש לעיל (דף ה'.) אם רואה אדם ייסורים באים עליו יפשפש במעשיו פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה, דלכאו' יש להבין דבעירובין (דף י"ג:) אמרי לה יפשפש במעשיו ואמרי לה ימשמש במעשיו, א"כ הול"ל נמי הכא משמש ולא מצא, אך מבואר לפמ"ש הר"י ז"ל שזהו כוונת הברכה של מלביש ערומים ונותן ליעף כח, שמי שעשה איזו חטא ח"ו נפשט ממנו הלבוש של הנשמה, ואם עשה עבירה קלה הלבוש נעשה חלש, וה' בחסדו כל יום נותן לבוש חדש למי שהנשמה ערומה ח"ו, וזהו ברכת מלביש ערומים, ולמי שלבושו חלש, ה' בחסדו מחזק בכל יום וזהו ברכת הנותן ליעף כח

ע"ש, וזהו ההפרש בין יפשפש וימשמש, שיפשפש היינו אם הוא חולה באיזו חטא ח"ו, וימשמש במעשיו, הם הטובים אם הם כראוי, לזה ל"ש לומר משמש ולא מצא במעשיו הטובים שום דופי, דא"כ ל"ש לומר יתלה בביטול תורה אלא דזה א"א שלא ימצא כלל אם לא כשהם ע"ד ייסורין של אהבה כנ"ל: או יאמר דמבואר ביומא (דף פ"ו:) ה"ד בע"ת באותו מקום ובאותה אשה באותו זמן, וז"ש (הושע ב') והי' במקום אשר יאמר להם לא עמי יאמר בני אל חי, ירצה במקום שחטא יראה באותו מקום לעשות תשובה כנכון, וז"ש ביבמות (דף ק"ג.) כל טובתן של רשעים רעה היא אצל צדיקים שנא' השמר לך כו', היינו שהתשובה של הרשעים שעושין באותו מקום, רעה היא אצל צדיקים, שהצדיקי' אסורי' לעמוד שם מחמת איסור ייחוד, וז"ש מקום שבע"ת עומדין, היינו באותו מקום צדיקים גמורים אין יכולים לעמוד שם משום ייחוד לפי שאסור להביא א"ע לידי נסיון כנ"ל:

או יאמר עפ"י מארז"ל בפ"ק דע"א לא הי' דוד ראוי כו' אלא להורת תשובה וכן ישראל כו' הענין הוא דודאי תורה מגינה מן החטא וגם הקב"ה שומרינו ואפי' בהמתן של צדיקים כו' אלא שדהע"ה לכך לא הי' נשמר לפי שצריך כל אדם לקיים כל התרי"ג מצות ובתוכם מצות תשובה ואם לא שיחטא האיך יקיים תשובה לפיכך לא נשמר כ"א כדי שיוכל לקיים תשובה וכן ישראל באותו מעשה ומצאנו תקנה לקיום מצות תשובה אף בלא חטא היינו אם אחרים עשו תשובה על ידו שהוכיחם ונחשב לו התשובה, וז"ש (פ' קדושים) הוכח תוכיח וגו' ועי"כ לא תשא חטא שתנצל מחטא דאי לא"ה לא תוכל לקיים מצות התשובה, וז"ש (קהלת ז') אין אדם צדיק וגו' ולא יחטא, שאם יחטא לא יהי' צדיק גמור כיון שלא קיים כל התרי"ג מצות שחסר מהם מצות תשובה וז"ש (אבות פ"ה) כל המזכה רבים ע"י תוכחה שעשו תשובה על ידו ונחשבת לו עי"ז אין חטא בא על ידו כדי לקיים תשובה כיון דבלא"ה קיים כבר ע"י אחרים, וזהו מקום שבע"ת עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד, היינו צדיק גמור שלא חטא כל ימיו לא קיים מצות תשובה ואיך תחזור הנשמה תחת כסה"כ לעמוד שם שמשם חוצבה, וזהו תורת ה' תמימה שמקיים כל התורה אז משיבת נפש ותחזור לשרשה:

## דף לד:

הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, אפשר לפרש לפמ"ש המחקרים דהנה פעולת האדם היא עשיית המצות באיברים הגשמיים וראוי לקבל שכר גשמי עוה"ז ומה שמקבל שכר לע"ל שכר הרוחני שנהנה מזיו השכינה הוא על אור הרוחני המגיע ממצוה וזה אינו מצד בחירתו ומעשיו לפעול אור רוחני ובא לו ע"ז עזר משמים ואעפ"כ נותנין לו שכר

רוחני כאלו הוא פעל הכל, וז"ש הכל בי"ש חוץ מיראת שמים, היא על מעשיו ויראה גשמיית היא ביד אדם ומה שנתהוה מזה רוחני (שזה נק' הכל בידי שמים) הוא מצד שהקב"ה הוא עוזרו, וז"ש (פאה פ"א) אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב כיבוד אב ואם וכו' כולם במה שנח לשמים ולבריות אבל בשאר מצות שטוב לשמים בלבד כדאי' בשלוח הקן הרי שעלה כו', ארז"ל שעיקר שכרו לעוה"ב לבד לפי שעיקר המצוה היא הרוחניי לכך שכרו רוחני לבד, אבל כשעושה מצוה שפועל בה טוב לשמים ולבריות ראוי שיהי' שכרו כפול מצד פעולה גשמיי מקבל פירות עוה"ז שהוא גשמיי ונגד הרוחניי שבמצוה מקבל שכר רוחניי לעוה"ב, וז"ש (רש"י ואתחנן) אע"פ שיש להם לצדיקים לתלות ולבקש שכר גשמיי המגיע במעשיהם דייקא שהיא גשמיי הטובים אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם היינו שכר רוחניי על רוחני המצוה הבאה ע"י עזרתו ית"ש והוא בתורת חסד ולא ע"צ החיוב כיון שה' פעל כל זאת:

## דף לה.

כאן בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום, והקשה המהרש"א הא מפורש בו והי' אם שמוע תשמעו אל מצותי וגו' ועלה קאי ואספת דגנך, וי"ל דאיירי בעושין אבל אין עושין כ"כ כמ"ש התוס', והא ראי' דהא לא כתי' ובכל מאודכם עכ"ל (ועמ"ש פ' ברכה) וכן נראה מדברי הזוה"ק (פ' קדושים) א"ר חייא בקדמותא אנכי ה' אלקיך בלשון יחידאה, והכא אני ה' אלקיכם בלישנא דסגיאין אלא ת"ח מיומא דהוי ישראל שכיחן בעלמא לא אשתכחו קמי קב"ה בלבא חד כמה בההיא יומא דקיימי בטורא דסיני, א"כ מדכתיב הכא לשון רבים לאהבה את ה' אלקיכם בכל לבבכם ובכל נפשכם מוכח דמיירי בעושין ואין עושין כ"כ, והיינו שאין האהבה בכל מאודכם אבל אם הי' להם אחדות היתה מלאכתן נעשית ע"י אחרים ופירשנו בזה המ"ר (פ' בראשית) פ"ה ר' יוחנן סליק למשאל שלמי' דר' חנינא אשכחי' דיתיב ודריש בהדין פסוק בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה' א"ל רבי וכי מחזקת היא ירושלים כסא ה', א"ל הקב"ה אמר לה האריכי הרחיבי קבלי אוכלסיך כו', דקשה אכתי מ"מ וכי יכולה להחזיק כסא ה' הא כל העולם כולו היא כגרגיר חרדל לפני כסא כבודו, ועוד למה הוצרך לומר עוד קבלי אוכלוסיך, אך דבתחלה הוי סבר דירושלים תחזיק כסא ה' להכי מקשי וכי יכול כו' ומשני הקב"ה אמר לה כו' שיהיו כל ישראל באחדות גמור זה נקרא כסא ה' כשתהי' ירושלים מחזקת ישראל הוי כאלו מחזקת כסא ה', ועיי' בסנהדרין (דף ז'.) כד הוי רחימתין עזיזא כו' כנ"ל ועיי' בחי' עה"ת (פ' תרומה) מזה:

## דף לה:

אר"י משום ר"י בר"א בא וראה, עיי' בירושלמי מעשרות פ"ג (דף ז':) מזה המאמר: תוס' ד"ה כאן בזמן, אבל אין עושים רצונו כל כך, נר' לפרש דלעיל בפ"ק אמרי' מפני מה צדיק וטוב לו ומשני צדיק בן צדיק כו', ואבע"א צדיק גמור כו' ופי' המפרשים צדיק גמור היינו העושה מאהבה שלא ע"מ לקבל פרס וכ' שהנבחן אם עושה מאהבה אם יכבד הת"ח כי כן דרך אוהב את המלך לאהוב גם את עבדיו, ובזוהר (הק' תיקוני) איתא אית יראה ואית יראה העובד מחמת יראת התרוממת שמצייר כאלו ה' נגדו זה נקרא יראת ה' ועדיף כמו אהבה, אבל העובד מיראת עונש נק' יראת אלהים, ובמס' יבמות (דף מ"ח:) אמרי' מ"מ גרים מעונין מפני שאין עושין מאהבה אלא מיראה, וכתבו התוס' דהומ"ל איפכא שאין עושין מיראת ה' רק מאהבת שכר דאלו יראת ואהבת ה' שניהם שוין לשבח וכן אהבת שכר ויראת עונש שניהם שוין לגריעותא, וא"כ גם כאן י"ל דאם עושין מאהבה ויראת המקום מלאכתן נעשית ע"י אחרים ואם לאו לא די שעושין לעצמן אלא אפי' לפעמי' מלאכת אחרים נעשית על ידן וזו ולעבדו בכל לבבכם בחי' עבד ולא כבן, והענין מבואר ביומא פ' יוה"כ דרמי ר"י קראי אהדדי כתיב שובו בנים כו' וכתי' כי אנכי בעלתי בכם וגו' ופירש"י אלמא נק' עבדים ומשני כאן מאהבה ומיראת המקום קרויים בנים כו' ע"ש ואז מלאכתן נעשית ע"י אחרים, ובפ"ק דב"ב בשאלת טורנוסרופוס לר"ע השיב לו ר"ע כשעושי' רש"מ נק' בנים וכשאב אחר כועס על בנו משגר לו פרנסתו ע"י אחרים משא"כ כשעושי' שלא לשמה נק' עבדים ולכך אין אחרים עובדים להם וכמ"ש ולא עבדים לעבדים ואף דכתיב בהו דגנך שמגיע להם מצד מעשיהם כמארז"ל למשמאילי' עושר וכבוד מ"מ בעצמם הם מאספים ולא אחרים, וז"ש באבות כל המקבל עליו עול תורה מעבירין מעליו עול מלכות ועול דרך ארץ בעושין לשמה, אבל בעושין שלא לשמה צריך לעסוק ג"כ בעצמו במלאכה ומ"מ הוא טוב להתחיל בזה ומתוך שלא לשמה יבא לשמה, אבל בלא מלאכה תכליתה המבוקש שיבא לשמה תהי' בטילה, משא"כ. במקבל עליו העול הזה ללמוד מתוך ייסורין לשמה מעבירין ממנו עול ד"א זוכה שמלאכתו נעשית ע"י אחרים:

## דף לו:

בתו' ד"ה כל שיש, ואם לדבק בעלמא א"צ לברך במ"מ בתוך הסעודה, קאי אדלעיל בקלייריטא"ש וקמח שנותנים לתוך פולין עדשים כרישים, או בשקדים ולגמעו בתוך

הסעודה ולאכול מקודם ובסוף עם פת או לקבוע סעודתו ע"ז דנפטרו בברכת המוציא כמבואר בא"ח סי' קע"ז, דאל"כ אף בתוך הסעודה צריך לברך עליהם וק"ל:

## דף לח.

המוציא דמפיק משמע, עיי' במהרש"א עירובין (דף י"ט.) בח"א [והגרע"א בגליון הש"ס העיר כאן ג"כ מזה]:

## דף לח:

ראיתי את ר' יוחנן שאכל זית מליח, ופירש"י וקיי"ל מליח כרותח, עיי' חולין (דף קי"א:) מליח אינו כרותח:

בתוס' ד"ה חביצא דאית בי', לכך נ"ל חביצא היינו פרורין הנדבקים יחד ע"י מרק, עיי' בתר"י שכ' דבזה ניחא הא דמקשה לי' אביי מהך דליקט מכולן כזית דמברך עליו המוציא הה"נ בחביצא כיון שאין שם בישול אלא

חיברו בדבש או מרק אעפ"י שאין בהם כזית יברך עליהם המוציא עכ"ד, וסותר א"ע אח"ז למאי דמסיק לדינא דחיברו בדבש גרע ועכ"פ תואר לחם בעינן וצ"ע:

## דף לט.

ברש"י ד"ה דורמסקין, דא"כ הרי ברכתו בפה"ע, נר' מדבריו דפרונש אינו שלוק, ולא כמ"ש התוס' בד"ה דורמסקין, והגמ' לא איירי רק משלקות דכרוב, וא"כ ברכתו בפה"ע [ועיי' בפ"י, ובגליון הש"ס כאן ולהנ"ל לק"מ] וק"ל:

## דף לט:

בתוס' ד"ה אבל פרוסה, מברך על השלימין, ובתר"י כ' היכא דיש לו פת שלימה ופרוסה ושניהם של חטין אלא שהפרוסה היא מסולת נקיי' יותר אין לו לברך על השלימה כיון שאינה חשובה כ"כ אלא דינם כפרוסה של חטים ושלימה של שעורים כדכתבינן עכ"ד, והוא יחיד בזה נגד התוס' והרא"ש כאן:

## דף מא.

אבל בשאין ברכותיהן שוות דברי הכל מברך על זה, ופי' התוס' דאפי' ר' יהודה מודה דאין עדיפות אלא מברך על איזו שירצה תחלה החביב לו ואח"כ יברך על השני כו', הרמב"ם ז"ל בפ"ח מהלכות ברכות ה"ג היו לפניו מינין הרבה אם כו' אין ברכותיהם

שוות כו' אם יש ביניהם א' מז' המינים עליו הוא מברך תחלה כו' ועיין בכ"מ ובב"י סי' רי"א, והד"מ שם כ' שסובר כדעת המרדכי דבאין ברכותיהן שוות ג"כ מין ז' קודם שהוא מפרש דבאין ברכותיהן שוות ד"ה מברך ע"ז וחוזר ומברך ע"ז, והיינו דאז חכמים מודו לר' יהודה דמין ז' קודם, וזו היפך מד' התוס' וכל המפרשי' דלעיל דהסברא נותנת לומר שיחיד מודה לרבים מהס"ת ממה שנאמר שרבים מודים ליחיד וזהו באמת תימא עליהם. ונר' ליישב דהרמב"ם והמרדכי הכריחו דע"כ כ"ה הפשט בגמ' דבאין ברכותיהם שוות אזי מודים חכמים לר' יהודה דמין ז' קודם דבודאי גם אינה סברי דברכת בפה"ע הוא קודם לברכת בפה"א מטעם שהיא מבוררת יותר, וא"כ הוקשה להו האיך קאמר דבאין ברכותיהן שוות כו' דמברך על הצנון תחילה קודם לזית דחביב קודם, אמאי הא צריך להקדים בפה"ע שהוא מבורר יותר כמו שהקשה הרא"ש וכל הפוסקים ואין לומר דלא אתי לאשמעי' אלא שאין א' פוטר חבירו ולא דין קדימה דא"כ לא לימא אלא דאין אחד פוטר חבירו כמ"ש הרא"ש והב"י, אבל אי אמרינן דבאין ברכותיהן שוות מודים חכמים לר' יהודה דמין שבעה קודם, א"כ מברך קודם על הזית באמת ולא קשה קושי' הנ"ל, אך עדיין קשה דא"כ מה לאשמעי' והוי סגי לי' למימר דאין א' פוטר חבירו באין ברכותיהם שוות, ואי משום דאתי לאשמעי' דזית קודם שהוא מין ז', הא בל"ז קודם מטעם דבפה"ע היא מבורר טפי אך נראה דא"ש דהא הא דאין ברכותיהן שוות איירי ע"כ בכולהו גווני בין שברכת פה"ע הוא ממין ז' דהיינו צנון וזית ובין שברכת פה"א הוא ממין ז' דהיינו חטה ותפוח, דכוסס החטה אומר בפה"א כמבואר לעיל (דף ל"ז.) ואתי לאשמעי' בחטה ותפוח שצריך להקדים מין ז' דהיינו החטה אעפ"י שהוא בפה"א, ולא תקשי באמת אמאי הלא בפה"ע קודם מטעם שהוא מבורר אפי' נגד מין ז' כמ"ש המפרשים, די"ל דהא לעיל (דף מ') אית' הא דבירך על פירות האילן בפה"א דיצא הוא רק לר' יהודה דס"ל דמביא וקורא אבל לרבנן לא יצא והרמב"ם לשיטתי' [ולפי נוסחת הכ"מ פ"ח מהל' ברכות הל' יו"ד] פסק באמת כרבנן, וא"כ לרבנן אין בפה"ע קודם, ולא קשה אלא לר' יהודה דסבר דיצא וא"כ בפה"ע מבורר טפי, אך לר' יהודה בלא זה לא קשה דהא הטעם דבפה"ע מבורר טפי היינו משום שאם אמר על פרי העץ בפה"א יצא ואיפכא לא יצא והוי מבורר נגד בפה"א, והנה לעיל (דף ל"ז.) איתא הכוסס את החטה אומר בפה"א ור' יהודה אומר בורא מיני זרעים ע"ש, וא"כ לא שייך כלל ברכה מבוררת דמאי מבורר טפי ברכת בפה"ע מבורא מיני זרעים שמברך על החטה, וא"כ אליבא דכ"ע חטה קודם לתפוח בין לחכמים בין לר' יהודה ושפיר אשמעי' דבאין ברכותיהן שוות בכל גווני בין צנון וזית בין חטה ותפוח לעולם מין ז' קודמת דבצנון וזית מין ז' קודם

ומברך תחלה על הזית שהוא מין ז' וגם פה"ע ובחטה ותפוח ג"כ מין ז' קודם שהיא חטה אעפ"י שהוא בפה"ע בין לרבנן בין לר' יהודה כנ"ל ודין קדימה אתי לאשמעינן, אך כל זה י"ל אי באין ברכותיהן שוות חכמים מודים לר' יהודה דמין ז' קודם אז י"ל ככל הנ"ל, אבל אי אמרי' דבאין ברכותיהן שוות אז ר' יהודה מודה לחכמים דחביב קודם א"כ הק"ל דהאיך מודה ר' יהודה לחכמים באין ברכותיהן שוות דע"כ הוא בכל גווני בין שפה"ע הוא ממין שבעה ובין שפה"א הוא ממין שבעה, והיכא שפע"ה הוא ממין שבעה דהיינו צנון וזית א"כ סבר ר' יהודה ומודה לחכמים דצנון קודם אם הוא חביב אמאי הא פה"ע קודמת שהיא ברכה מבוררת טפי כנ"ל דהא על צנון בודאי אליבא דכ"ע ברכת בורא פה"א וא"כ ברכת בפה"ע קודמת דע"כ אייריי בכל גווני שיוכל להזדמן אין ברכותיהן שוות, אע"כ דבאין ברכותיהם שוות אז חכמים מודים לר' יהודה, ושפיר מתוקם דבכל גווני שאין ברכותיהן שוות בין צנון וזית ובין חטה ותפוח לעולם מין שבעה קודם בין לחכמים ובין לר' יהודה כנ"ל ומוכרח שפיר דין הרמב"ם והמרדכי ודוק:

ובענין זה מתורץ גם מה שמקשין על הרמב"ם ז"ל בפ"ח מהל' ברכות ה"י לפי נוסחת הכ"מ שם דבירך על פירות האילן בפה"א לא יצא משום דפסק כחכמים אמאי הא סתם מתני' היא כר' יהודא דיצא, ונ"ל דהנה מקשים על הבה"ג שפסק דבפה"ע קודם לברכת בפה"א משום דמבורר טפי, א"כ האיך אמר בגמ' כל המוקדם בפסוק מוקדם לברכה, דהאיך חטה ושעורה קודם לגפן ותאינה כו' דהא בפה"ע קודמת, אבל אי אמרי' דהלכה כחכמים דלא יצא שפיר חטה ושעורה קודמת לפי דברכת בפה"ע אינו מבורר נגד בפה"א דאם אמר על פרי העץ בורא פה"א לא יצא, ולא תיקשי לר' יהודה דכל המוקדם כו' קאי גם לר' יהודה, דלר' יהודה בלא"ה לא קשה דלר' יהודה בכוסס חטה אומר בורא מיני זרעים, א"כ לא הוי בפה"ע נגדו מבוררת כלל כנ"ל וא"כ מוכח דהלכה כחכמים ומתורץ פסק הרמב"ם הנ"ל ודוק היטב: שם כל המוקדם בפסוק זה מוקדם לברכה שנא' ארץ כו', הרמב"ם ז"ל בפ"ח מהל' ברכות הי"ג כ' ואיזה מהם שירצה להקדים מקדים ואם אינו רוצה בזה יותר מזה אם יש ביניהם אחד משבעת המינים עליו הוא מברך תחלה וכל הקודם בפסוק קודם בברכה, ופי' הב"י סי' רי"א דהא דכל המוקדם בפסוק מוקדם לברכה היינו באם אין האחרון חביב עליו, ועיי' בט"ז שם סק"ג, מקשין דא"כ מאי מקשה לקמן על ר' המנונא דבריך אתמרי ברישא ולית לי' כל המוקדם בפסוק מוקדם לברכה דלמא היו תמרים חביבין עליו, ונ"ל דידוע דהאיך דיכול לאכול שני דברים בברכה אחת ויכול ג"כ לאוכלם בשני ברכות אזי טוב יותר לאכלם בשני ברכות כדאיתא בירושלמי בפרקין בר סיסייא הוון אילין דנשיא משלחין לי' ניקלווסין (פירות) והוה שבק לון בתר

מזוני' ומברך עליהם תחלה וסוף ר"ה אכל תמרי ופיתא א"ל ר' חייא בר אשי פליג את על רבך שבקינהו בתר מזונך ואת מברך עליהן תחלה וסוף א"ל אינון עיקר נגיסתי, פי' עיקר הסעודה וברא"ש לקמן ע"ב, והנה הרשב"א בחידושיו לעיל (דף מ'.) כ' (והביאו הב"י סי' ר"ו) דדבר שאינו חשוב אינו יכול לפטור את החשוב אלא במתכווין עליו אבל שלא במתכווין עליו בפירוש איני פוטר ולהכי פסק דהיכא דבירך על מין שאינו משבעת המינים כגון אתרוג אינו יכול לפטור את הזית שהוא מז' מינים אלא במתכוין עליו אבל שלא במתכוין עליו בפירוש אינו פוטר, ולהכי פסק דהיכא דבירך על יין שאינו משבעת המינים אינו יכול לפטור את שהוא משבעת המינים רק במתכוין ע"ש והנה י"ל דה"ה בז' מינים גופייהו היכא שבירך על האחרון תחילה אזי אינו פוטר את המוקדם רק במתכוין עליו מפני שהוא חשוב יותר, ולפ"ז י"ל דרב הונא הכריח דר' המנונא ע"כ לית לי' הא דכל המוקדם בפסוק מוקדם לברכה, די"ל דר' הונא ראה מר' המנונא שבירך רק אתמרי וארימונים כלל לא, א"כ מוכח דלית ליה הכלל דאיכא חשיבות במה שמוקדם בפסוק, דאל"כ קשה אעפ"י שהי' תמרי חביב לו אפ"ה מאחר דאיכא חשיבות ברימונים מצד שהם קודמים בפסוק הי' לו לברך על התמרי ושלא להתכוין לפטור את הרימונים בפירוש, וא"כ הי' יכול לברך גם על הרימונים דדבר שאינו חשוב אינו פוטר החשוב רק במתכוין עליו בפירוש אע"כ דלא הוי חשוב אצלו כלל ושפיר הכריח דלית לי' הא דכל המוקדם בפסוק כו' ומתורץ קושי' הנ"ל ודוק:

תוס' ד"ה אבל בשאין ברכותיהן שוות, ומה שכתב בהלכות גדולות דבפה"ע תקדים לבפה"א דמבוררת טפי כו' להאי לישנא דאמרי' דלא פליגי בשאין ברכותיהן שוות לא מתוקם פסק דהלכות גדולות כו', ונר' ליישב פסק הבה"ג גם להאי לישנא דהנה י"ל דהא דאמר הכא בשאין ברכותיהן שוות מיירי כשזה שהוא מין שבעה הוא ברכת בפה"א וזה שאינו מין שבעה הוא ברכת פה"ע והיינו בחטה ותפוח דבכוסס החטה אמרי' לעיל (דף ל"ז.) דאומר בפה"א ועל התפוח אומר בפה"ע וקמ"ל דמקדים התפוח אם הוא חביב לו אעפ"י שאין מין ז' דר' יהודה מודה לחכמים דחביב עדיף היכא דאין ברכותיהן שוות, אך דקשה ל"ל מטעם חביב שמקדים התפוח תיפוק לי' דבלא"ה צריך להקדים התפוח מחמת ברכת פה"ע שהיא ברכה מבוררת ופשיטא דר' יהודה מודה ומאי קמ"ל, אך לק"מ דהא הטעם דברכת פה"ע הוא מבורר טפי מברכת פה"א משום דבפה"ע אינו רק על פרי העץ ובורא פה"א הוא גם על פרי העץ דאם אמר על פרי העץ בורא פה"א יצא והוי ברכה כוללת נגד ברכת פה"ע, והנה לעיל (דף ל"ז.) סובר ר' יהודה הכוסס את החטה אומר בורא מיני זרעים, וא"כ לר"י גם בכוסס החטה איכא ברכה מבוררת כמו ברכת

פה"ע וא"צ להקדים פה"ע מחמת ברכה מבוררת מאחר דזו ג"כ מבוררת וקמ"ל דמודה ר"י דמקדים התפוח מטעם חביב ולק"מ על פסק הבה"ג ודוק:

## דף מב.

בתוס' ד"ה הסיבו אחד, וא"ת מ"ש דבמוגמר אפי' לא הסיבו כו', עיין במהרש"א שכ' לא ידענא מהיכא פסיקא לי' דבמוגמר אפי' בלא הסיבו אחד מברך לכולן דהא משמע דהוא אומר על המוגמר וכו' דקתני קאי אאחר המזון אחד מברך כו' דאיירי בהסיבו עכ"ל, ולע"ד ראי' לזה מהא דלקמן (דף נ"ג.) בברייתא היו יושבין בב"ה והביאו אור בה"א אחד מברך לכולן ודוק:

## דף מג.

הנוטל ידיו תחלה, ופירש"י במים אחרונים הוא מזומן, ולקמן (דף מ"ו:) לא פירש"י כך ועיין:
תוס' ד"ה ועל ההדס, שאין עיקרן לריח אלא לאכול, פי' ואין מברכים בורא מיני בשמים אבל מברכים ברוך שנתן ריח טוב בפירות כדר"נ לקמן:

## דף מג:

האי מאן דנפיק ביומי ניסן וחזי אילני דקא מלבלבי אומר ברוך שלא חיסר, ופירש רש"י שעל הרי"ף וחזי אילני דמלבלבי פעם ראשונה בשנה כשהן מוציאין פרח, נראה דהוקשה לו מאי האי דנקיט ביומי ניסן, דהא פשיטא דאם רואה אח"כ נמי צריך לברך על חסדי המקום [וכ"כ הפמ"ג בא"ח סי' רכ"ו] ולזה כתב דקמ"ל דאין מברך אלא בפעם ראשונה והיינו כדרך רוב השנים שהיא בניסן, אבל בראה אח"כ אף שהי' ל' יום שלא ראה א"צ לברך, ולא דמי להרואה את חבירו דמברך אחר למ"ד יום כדאיתא לקמן (דף נ"ח:) ובראש ריש הרואה אף שכבר בירך בפעם א' וק"ל:
שם ואין הגוף נהנה ממנו הוי אומר זה הריח, ודאי שהאדם יש לו הנאה והנודר מהם אסור, אלא שבכל דבר הנאה נחסר מגוף הדבר אכילה מחסר המאכל וכן בכל הנאות, וזהו המעילה בקדשים שמחסר הדבר, ובקול ומראה וריח אמרו בפסחים (דף כ"ו.) דאין בהם משום מעילה, ואף שהנשמה נהנית מהריח איו חסרון והעדר בגוף הדבר וזהו (תהלים י"ט) תורת ה' תמימה משיבת נפש, והתורה היא בשלימותה ותמימותה, ובשבת (דף פ"ח:) נתמלא כל העולם בשמים כו' יצאה נשמתן כו' [ע' בני יששכר ר"ח אדר]:

שם וריח לו כלבנון, דומה למזבח שאמרו רז"ל (כתובות ט'.) מזין ומזיח כל העולם ניזונין ומתכפרים על ידו כן הוא ע"י הצדיק כמ"ש לעיל (דף י"ז:) כל העולם ניזון בשביל חנינא כו' ובב"מ (דף פ"ה) כל שני דהוי ייסורין דרבי לא לקה עולם (וגם הצדיק עצמו הוא כקרבן כמ"ש (פ' ויקרא) אדם כי יקריב את עצמו לה') וע"כ אמרו (יומא ע"א.) הרוצה לנסך על המזבח ימלא גרונם של ת"ח:

שם ואל יספר עם אשה בשוק, פירשנו (משלי י"ט) טוב רש הולך בתומו מעקש שפתים והוא כסיל, הי' ראוי לומר מעשיר והוא כסיל שזהו דבר והפוכו, אך כוונת החכם בכל משלי על התורה, לז"א טוב יותר האדם שהוא עני בתורה רק שהוא הולך בתום לבו, מעקש שפתים, שאומר בשפתיו ד"ת ותפלה, והוא מעקשם ומספר עם אשה, והוא כסיל שלא להשגיח על תכלית התורה כמ"ש ביומא (דף ע"ג.) זכה זר לא זכה זר כו' מחמת שהוא גנאי וחילול השם לפי שאין הכל בקיאין כנ"ל:

## דף מה.

מנין שאין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא שנא' משה ידבר והאלהים יעננו בקול שאין תלמוד לומר בקול ומה ת"ל בקול בקולו של משה, איתא בסוטה (דף ל"ה.) מפני מה נענש דוד מפני שקרא לדברי תורה זמירות שנא' זמירות היו לי חוקיך בבית מגורי אמר לו הקב"ה ד"ת שכתוב בהן התעיף עיניך בו ואיננו אתה קורא אותן זמירות הריני מכשילך בדבר שאפי' תשב"ר יודעין אותו דכתי' ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקודש וגו' ואיהי אתיי' בעגלתא ויש לדקדק מאין יצא לדוד שקרא לד"ת זמירות כיון שבאמת לא שפיר עביד, ונראה לתרץ דבעירובין (דף י"א.) מייתי מקרא משה ידבר והאלהים יעננו בקול על עסקי קול, ופי' רש"י שהי' מצוה לשורר לפי שמשה לוי הי' והראה להם קול של זמירות שישורו, אבל קשה דהא איצטריך לדרשא דהכא שאין רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא, ופירשו התוס' דהקב"ה לא הי' מדבר אלא למשה לבד ולא הי' צריך להרים קולו ואפ"ה הי' מגביה קולו כדי שלא יהא קולו של משה המתרגם רם יותר מקולו של הקב"ה שהיה קורא דמסתמא משה בכל כחו הי' עונה כדי להשמיע קולו, להכי הי' מדבר בקולו של משה והמהרש"א בח"א כתב עוד לתרץ דמשה הי' קורא והקב"ה הי' מתרגם בשבעים לשון, לפי שמשה הי' קורא בלשון הקודש וא"כ הקב"ה הי' מתורגמן בע' לשון וכפטיש יפוצץ סלע, ודייק הגמ' דאסור להגביה המתורגמן קולו יותר מהקורא משום דכתי' והאלהים יעננו בקול בקולו של משה ולא יותר, ולפ"ז מנ"ל לדוד שהי' קורא לדברי תורה זמירות דהא איצטריך והאלקים יעננו

בקול לדרשא דהכא ולא למידק מיני' שירות מדאורייתא כנ"ל אך דע"כ ליכא למימר דקרא דוהאלהים יעננו בקול אתי להכי דהא איתא (ספרי מטות) זה הדבר שהקב"ה דיבר מתוך גרונו של משה, וברבה בראשית (פ"ה) נעשה קולו של הקב"ה מיטטרון למשה, וא"כ מאי בקול שדיבר כקולו של משה פשיטא הא חד קול הוי, בשלמא אי לא אמרי' שדיבר מתוך גרונו שפיר כתיב והאלהים יעננו בקול דאע"פ שהי' יכול לדבר בקול רם יותר מ"מ כיון שהי' מתורגמן ואסור להגביה קול יותר מהקורא ומשה לא הי' יכול לדבר בקול חזק כהקב"ה, ומשה הי' הקורא כמ"ש המהרש"א, וברבה פ' בשלח (פרשה כ"א) אבל אי אמרינן שדיבר מתוך גרונו א"כ מה בקול, אבל אי אמרינן שדיבר מתוך גרונו א"כ מה יעננו בקול עכצ"ל שבא להראות על שירות מדאורייתא ובמדרש פ' וירא (פ' נ"ד) כמה יגיעות יגע עד שלימד שירה ללוים, ואיתא בזהר ואתחנן דאלו שמעו ישראל מפי הקב"ה היו חיים לעולם, וכתבו המפרשים דהשכחה הי' בא עי"ז שלמדו ממשה שאמר תורה לישראל ואלו הוי שמעו תורה מפי הקב"ה לא הוי שכחה בעולם וא"כ אם חזינן שיש שכחה ליכא למימר שהקב"ה דיבר מתוך גרונו של משה, והשתא א"ש דאמר הקב"ה לדוד אתה קורא לד"ת זמירות. קשה מנא לך שזמירות הן מדאורייתא, ואין לומר מדכתיב והאלהים יעננו בקול, כנ"ל, דהא איכא למימר דאתי להך דרשא שאסור. למתורגמן להגביה קולו יותר מהקורא ומשה הי' הקורא ואמר שהקב"ה דיבר בקול של משה כמ"ש המהרש"א כאן בח"א, וא"ת שהקב"ה הי' מדבר מתוך גרונו של משה וא"כ שפיר הוי מוכח שנקראו זמירות כנ"ל, קשה הא כתיב התעיף עיניך בו ואיננו, שהוא שכחה א"כ לא תוכל לומר שהקב"ה דיבר מתוך גרונו של משה, וקרא דזה הדבר י"ל דאירי לאחר שנתן התורה, אך קשה דהא בעירוכין שם מפיק עוד מדכתיב ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו ממשמע שנא' בכתף איני יודע שישאו מה ת"ל ישאו אין ישאו אלא לשון שירה, אמנם י"ל דזה לא הוי הוכחה דאי לא הוי כתיב ישאו אלא בכתף משמע שנשאו מעצמם על כתיפם בלא שום ציווי וה"ק ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקודש עליהם בכתף, כבר בלא שום ציווי, ולהכי כתיב ישאו שיהיו נושאין במצוה, ואם הי' ציווי שפיר נכשל דוד בדבר שהתינוקת יודעין, אבל בלא זה לא הי' נכשל דוד כלום שהי' נושאין על העגלות, והשתא א"ש כדי שלא יאמר דוד הא כתיב ישאו א"כ מוכח שהתורה נקרא זמירות ולהכי אמר הקב"ה חייך שאתה נכשל אפי' בדבר שהתינוקת יודעין משום שהיא ציווי ולא קאי ישאו ללמד למיני זמר ודוק:

או יאמר לפרש הגמ' הנ"ל, דאיתא לקמן (דף נ"ה.) א"ר שמואל בר. נחמני א"ר יונתן בצלאל על שם חכמתו נקרא בשעה שאמר הקב"ה למשה לך אמור לו לבצלאל עשה לי

משכן ארון וכלים הלך משה והפך ואמר לו עשה ארון וכלים ומשכן אמר לו משה רבינו מנהגו של עולם אדם בונה בית ואח"כ מכניס לתוכו כלים ואתה אומר עשה לי ארון וכלים ומשכן כלים שאני עושה להיכן אכניסם שמא כך אמר לך הקב"ה עשה משכן ארון וכלים אמר לו שמא בצל אל היית וידעת, ופירש"י שמשה אמר לו כסדר שהם סדורות בפ' תרומה ולא כמו שכתוב בפ' תשא, והנה בודאי מוכח שהקב"ה א"ל למשה על משקל שיכול לעשות כפי הסדר שיהי' יותר נכון, אבל לא דקדק עמו, שיעשה מתחלה דוקא משכן דא"כ האיך עבר משה על מצות השם, אלא דאפ"ה קשה מאיזהו טעם הפך משה לבצלאל אף שלפי דעתו הי' מותר לעשות מתחלה כלים אפ"ה אי לאו דחזי טעמא לא הוי הפך ונראה דאיתא במדרש דמשה ראה תבנית המקדש וכליו שעתיד שלמה לבנות, ולפי שהארון הי' רחב וארוך כמו פתח ההיכל ומשה לא ידע עדיין שהקב"ה יעשה נס בזכות דוד להכי סבר שע"כ מוכרח שלמה לעשות מתחלה ארון ואח"כ יבנה ההיכל סביב הארון לכך צוה משה גם עכשיו לעשות הארון והכלים מתחלה, אבל בצלאל השיבו כלים שאני עושה להיכן אכניסם ומכח זה הודה משה לדבריו, ואיתא בשבת (דף ל'.) כתיב עשה עמי אות לטובה ויראו שונאי ויבושו אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע מחול לי על אותו עון א"ל מחול לך א"ל עשה עמי אות בחיי אמר לו בחייך איני מודיע בחיי שלמה בנך אני מודיע כשבנה שלמה את הבהמ"ק ביקש להכניס ארון לבית ק"ק דבקו שערים זה בזה אמר שלמה כ"ד רננות ולא נענה כו' כיון שאמר ה"א אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה באותו שעה נהפכו פני כל שונאי דוד כשולי קדירה וידעו כל ישראל שמחל לו הקב"ה על אותו עון, וכ"ז לפי ששלמה בנה מתחלה בהמ"ק וההיכל והדר עשה הארון כפי שאמר הקב"ה למשה, ולא כמו שאמר משה לבצלאל דאם עשה שלמה מתחלה הארון ואח"כ בנה ההיכל סביב לא הי' אות, וזהו כוונת הפסוק (תהלים קי"ט) ואענה חורפי דבר כי בטחתי בדבריך, כלומר המחרפים אותי ואומרים דוד הבא על א"א דינו במה, ואענה אותם שאני בן עוה"ב שכבר מחול לי על אותו עון, ותעשה עמי אות לטובה כי בטחתי בדברי"ך דייקא וזה האות יהי' כפי דבריך שדברת עם משה לעשות מתחלה משכן, והנה המפרשים כתבו דלכך לא ניתנה התורה על הסדר שלא תהי' התורה בפי הבריות כשאר זמר לאחר שיקראו פעם ושתים ושלש ותהי' שגורה בפיהם, לכך נתן הקב"ה שלא על הסדר רק אין מוקדם ומאוחר בתורה עד שיש בקושי לאוקמי גירסא אף לאחר כמה יגיעות אם לא בסייעתא דשמיא, והנה הכותב שם בסוטה פי' זמירות היו לי חוקך בבית מגורי, כשהייתי בורח מפני אויבי ויגורתי מפניו הייתי משתעשע בחוקיך והיו לי זמירות, וזהו כוונת דוד שקרא לדברי תורה זמירות משום

שהי' ירא בשעת בריחה מעבירה שבידו אך כיון שהי' משתעשע אז בתורה וידע על הסדר כפי ציווי השי"ת האיך יהי' סדר הבנין ויעשה עמו אות לטובה ולכך אמר זמירות היו לי חוקיך, לי דייקא שאני יודע היו לי זמירות אבל לא לכל אדם לפי שאינן יודעין האיך לסדר את התורה לפי שלא ניתנה על הסדר, ולכך הכשילו הקב"ה בזה דאתיי' הארון בעגלה דאיתא בגמ' (סוטה ל"ה) כיון שעלה אחרון שבישראל מן הירדן חזרו המים למקומם שנא' ויהי בעלות הכהנים נשאי ארון ברית ה' מתוך הירדן נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה וישובו מי הירדן למקומם וילכו כתמול שלשום על כל גדותיו נמצא הארון ונושאיו הכהנים מצד א' וישראל מצד א' נשא ארון את נושאיו ועבר שנא' ויהי כאשר תמו כל העם לעבור, ויעבור ארון ה' והכהנים לפני העם ועל דבר זה נענש עוזה שנא' ויבאו עד גורן נכון וישלח עוזה אל ארון אלהים ויאחז בו כי שמטו הבקר אמר לו הקב"ה ארון נושאיו נשא הוא עצמו לא כש"כ, ופירש"י ואע"ג דהאי קרא דויהי כאשר תמו קדים דמשמע דהאי נתקו כפות רגלי הכהנים בעבר שני כתיב לא הוה הכי אלא אין מוקדם ומאוחר בתורה והאי עלו מן הירדן דקאמר להו הכי קאמר להו סלקו רגליכם לאחוריכם, והובא בשם הגאון מו' אביגדור חתן הבעל קיקיון דיונה דלמשה נרמז שהארון ישא את נושאיו ולכך לא נתן לבני קהת עגלה כי בכתף ישאו כלומר יהיו מנושאים, אמנם אי אמרינן שהמקראות כתובים כסדר לא נלמד מזה הפרט שנשא את נושאיו, והשתא א"ש שהקב"ה אמר לדוד ד"ת דכתיב בהו התעיף עיניך בו ואיננו, לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה והוי שכחה אתה קורא זמירות ומשתבח עצמך שאתה יודע לסדר התורה על סדרה חייך שאני מכשילך בדבר זה שאפי' תנוקת של בית רבן יודעין שנא' ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו, דהיינו שהארון ישא את נושאיו והא דכתיב ויהי כאשר תמו ברישא לפי שאין מוקדם ומאוחר ודוד נענש וסבר שהכתובים הי' כסדר ולא נשא הארון את נושאיו, ולפי פי' הג"מ אביגדור הנ"ל נלמד מהפסוק בכתף ישאו שהארון נשא את נושאיו, ונוכל לומר שזה הי' רק לפי שעה להראות הנס אך אי אמרי' שמן הפסוק ויהי כאשר תמו נלמד שהארון נשא את נושאיו, והמקרא לא נכתב על הסדר מוכח מהפסוק בכתף ישאו לעכב שמוכרחין דוקא לישא את הארון בכתף, ונמצא שדוד טעה שאיהו סבר שהפסוק בכתף ישאו הוא לרמז הנס שישא את נושאיו ולכך אייתי' בעגלה כנ"ל:

תוס' ד"ה שלשה שאכלו כו' וח"א אכלו כזית זהו בתחלה נתנו דעתם לאכול זהו בסוף ט"ס וכצ"ל גמרו אכילתם ביחד זהו בסוף, ועיי' בירושלמי: ד"ה אכל טבל, מכאן הי'

אור"י, המעיין יראה כי הדיוק הנ"ל אין כאן מקומו, כי הוא בהיפוך אבל הדיוק הוא מלישנא דהגמ' בערכין, ועיי' בב"ב (דף ל"ו.) אכלה ערלה, וברמב"ם וראב"ד פי"ב מטוען:

## דף מו.

בעה"ב בוצע כדי שיבצע בעין יפה ואורח מברך כו', יש לכוין (תלים י') ובוצע ברך נאץ ה', היינו שאם האורח המברך הוא בוצע ואינו בעין יפה הוא מנאץ ח"ו:

## דף מז:

לדבר מצוה שאני מצוה הב"ע היא מצוה דרבים שאני, הרמב"ם בפ"א מהל' תפלה כתב מ"ע להתפלל בכל יום שנא' ועבדתם את ה"א מפי השמועה למדו שעבודה זו היא תפלה שנא' ולעבדו כו' ואין מנין התפלות מה"ת ואין משנה התפלה הזאת מה"ת ואין לתפלה זמן קבוע מה"ת, והקשה עליו הרמב"ן מהגמ' לעיל (דף כ"א.) דתפלה היא רק מדרבנן, ונר' ליישב דהרמב"ם הוכיח מכאן זיהוי מה"ת ושפיר דחי העשה להל"ת דלא תחנם, אך דהוקשה לו מה דשינה הגמ' כאן דבגיטין (דף ל"ח:) לא מקשי הגמ' הך קושייא מהב"ע היא, ונר' דבלא"ה קשה דהכא מקשה והאמר ר' יהודה, והתם אמר ר' יהודה משמי' דשמואל, ועוד דמאי פריך הכא מהב"ע הוא, דא"כ האיך מצינו בכ"מ עשה דחי ל"ת שבתורה, ועכצ"ל דהכא עדיין צריך גט שחרור וקיי"ל דבעי' בעידנא דמיעקר לאו מקיים עשה, והרי בכתב גט שחרור עבר על הל"ת והעשה לא מקיים כ"א בעת התפלה ומש"ה פריך מהב"ע היא, וכ"ז לר' יהודה לשיטתי' בגיטין שם דצריך גט שחרור דוקא א"כ לא הוי בעידנא אבל התם דאמר משמי' דשמואל ואיהו סבר המפקיר עבדו יצא לחירות וא"צ גט שיחרור ושוב לא הוי מהב"ע דהא הוי ככל עשה דדחי ל"ת, אך דזה ליתא דהא אפי' בגט שחרור יוכל להתנות שלא יחול השחרור כ"א בעת התפלה וא"כ הק"ל מה מקשה הכא מהב"ע היא, לזה נראה דהנה בתפלה שנק' עבודה כמ"ש ועבדתם את ה"א, זו תפלה דמי לקרבן דקדשים דהלילה הולך אחר יום שעבר, וכן אחר יום שיבא, ולפ"ז בהתפלל ערבית אין חיוב מה"ת להתפלל ביום שאחריו, וכן בלא התפלל כל היום יוצא י"ח מה שיתפלל ערבית מה"ת, וא"כ הא דשחרר ר"א עבדו מטעם דעשה דחי ל"ת עכצ"ל דר"א סובר דתפלת ערבית רשות וביטל התפלה במקום מצוה, ע"כ למחרתו הוי עשה גמורה מה"ת ע"כ לא פריך בגיטין שם דהוי מהב"ע כיון דעשה דחי ל"ת משא"כ כאן אזיל לאביי דתפלת ערבית חובה א"כ ליכא עשה מה"ת כיון דהתפלל ערבית ע"כ שפיר מקשה מהב"ע היא ומשני מצוה דרבים שאני, ומעתה בהך דלעיל בספק קרא ק"ש ספק

לא קרא חוזר וקורא ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל שפיר ממנ"פ אם התפלל פ"א ביום ערבית או שחרית ונסתפק בתפלת המנחה א"כ יצא מדאורייתא והוי רק ספיקא דרבנן, ואם לא התפלל כלל הרי יוכל אח"ז להתפלל מנחה ויו"ח דאורייתא בהתפלה שיתפלל אח"כ, ואם לא התפלל והוא עומד בתפלה אחרונה דלא יקיים עוד המ"ע דאורייתא יהי' מחויב להתפלל לתשלומין בלא"ה אפי' נימא שכבר התפלל ויקיים המ"ע דאורייתא בתפלת התשלומין, ואפי' כשמסופק שמא התפלל ב' תפלות תפלת החיוב ותפלת התשלומין וא"כ לא יקיים המצוה דאורייתא כלל, י"ל דבזה הוי ס"ס שמא התפלל תפלה חיובית ואת"ל שלא התפלל מ"מ שמא התפלל תפלת התשלומין וע"כ אינו חוזר ומתפלל כנ"ל ודוק היטב:

שם שנים ושבת מצטרפין א"ל ר"נ ושבת גברא הוא אלא שני ת"ח המחדדין זא"ז בהלכה מצטרפין, הוא תמוה שאינו עניין כלל לדבר ראשון כלל, ויש לרמז שב"ת הוא ר"ת שני תלמידים בהלכה, וכן תשעה וארון, הוא אותיות ונראו, אבל נראה לכוין העניין כך דלעיל (דף מ"ה.) אית' דזימון צריך שלשה דוקא מטעם דבעינן כי שם ה' אקרא הבו גודל וכו' שהיחיד אומר לשנים הבו לשון רבים שנים תנו גודל כו' ובזוה"ק (פ' ויצא) ובעינן אנשים דוקא ולא נשים שאין מזמנין על נשים מטעם דזימון הוא מסטרא דדכורא דווקא ולא מסטרא דנוקבא, וזש"א שנים ושבת מצטרפין שבשבת יש לאדם נשמה יתירה אז ושייך הבו גודל כו' לשון רבים ומקשה ע"ז ושבת גברא הוא בתמי' הלא הנשמה יתירה שיש בשבת היא מסטרא דנוקבא ולא מסטרא דדכורא כידוע, וז"ש ושבת גברא היא בתמי' גברא קמדייק וע"ז משני אלא שני ת"ח המחדדין זה לזה בהלכה כו' העניין שגם ת"ח נקרא שבת כדאיתא בזוהר (ר"מ פ' צו) והם מצטרפין אפי' בחול ע"ד (פ' לך) ואת הנפש אשר עשו בחרן ומתרגם דשעבידו לאורייתא שמוסיף א' לאחד נפש יתירה בזה ואז שפיר מצטרפין ודוק:

## דף מח.

עד שיאכל כזית דגן, ההוא אפי' מדרבנן, וקשה דהא אמרי' שם דאם נשים בבהמ"ז דרבנן אין יכולות להוציא אחרים, דרש"י ע"כ דלא סבר כסברת הרא"ש פ"ג סי' י"ג דאיש אע"ג שלא אכל כלום דין שיפטור לאחרים מטעם ערבות ע"ש, דהא רש"י מתרץ להך דקטן באי אמרי' דההוא אינו מחויב אף מדרבנן הרי דאינו סובר כסברת הרא"ש ועיי' בפ"י מזה:

## דף מט.

אמר רבב"ח א"ר יוחנן הטוב והמטיב צריכה מלכות מאי קמ"ל, יש להקשות דלמא קמ"ל כר' דוסתאי דפליג ארבנן לעיל, ונר' לתרץ דהכי מקשה דל"ל צריכה מלכות הא בכל הברכות כך הוא, אלא מטעם דהיא דאורייתא א"צ מלכות, א"כ הול"ל דהטוב והמטיב לאו דאורייתא, בשלמא לעיל בפלוגתא דרבנן ור' יוסי אשמעי' דברכה בלא מלכות אינה ברכה אבל על ר"י אין לתרץ כך דהאר"י חדא זימנא, עוד נראה לתרץ דהנה רש"י כתב והא דפותח בברוך משום דחדא הוה פתיחתה וחתימתה וקשה לכאו' דהא לעיל (דף מ"ו.) אמר דהטוב והמטיב לאו דאורייתא והביא ברייתא ולא הוזכר שם מלכות, בשלמא ברכת השם לא הוצרך להזכיר דזה פשוט לכ"ע, ועכצ"ל דגם זה פשוט ולא הוצרכה להזכיר, רק דבן דוסתאי ורבנן דהוי תנאי מצינן למימר דפליגי אברייתא משא"כ ר' יוחנן דלא הוי תנא מה קמ"ל ודוק. מיהו לרש"י י"ל דהוקשה לו באמרו א"צ מלכות ולא אמר אינו. פותח בברוך דמזה משמע דפותח בברוך, ועוד דא"כ יקשה למ"ד א"צ מלכות מברייתא דכל הברכות, לזה כ' רש"י דלא תלי בהך דכ"ע מודו דפותח בברוך רק דפליגי אם צריך מלכות, ור' יצחק פליג אהך סברא דממחלקותו דאבא יוסי דפותח בברוך לפי שפתיחתה היא חתימתה דאי לא הוי פתח אף בברוך בלא מלכות בדהוי דאורייתא, א"כ מוכח דסברי דלאו דאורייתא וכן ר"י ורנב"י דלא הביאו מהך דהטוב והמטיב לאו דאורייתא ולא הביא מהך משום דסברי כאבא יוסי די"ל לפי שפתיחתה היא חתימתה, וכן רב לא הביא ראיית ר"י דסבר דיש כח ביד חכמים לעקור דבר מה"ת וכן לא הביא ראיית רנב"י משום דרבנן פליגי אדר"ע ודוק:

## דף מט:

תוס' ד"ה ר' מאיר, דהא קים לי' ר' יוחנן בשיטתו לעיל דאינו כו', תמוה דהא י"ל דמש"ה סובר ר' יוחנן דסגי בכזית, משום דאמר דמוחלפת השיטה וא"כ ר' יהודה הוא דסובר דסגי בכזית והלכה כר' יהודה, משא"כ לאביי דר"מ הוא דסבר הכי א"כ פסקי' כר' יהודה (עי' גינת וורדים כלל י' מזה] בא"ד אור"י, דיש להחמיר ולברך, אין כוונתם להחמיר מספק כ"א להחמיר שהוא חמור מאכילה ויש לנהוג בחומרא יותר מבאכילה ולברך אף בפחות, או כוונתם להחמיר מלשתות פחות ממלא לוגמיו דיש ספק אף בפחות ולברך דל"ד ליוה"כ, ואין זה בכלל ספק ברכות להקל:
בגמ' (לעיל) לפי שאין עושין מצות חבילות חבילות, עמ"ש בחי' לשבת (דף כ"ב) ובחי' עה"ת (פ' ויצא) :

## דף נא.

שלשה דברים סח לי כו' אל תטול חלוקך בשחרית מיד השמש ותלבש, יש לכוין העניין כך ידוע שאם אדם הולך אחר עצת היצ"ט ועושה מעש"ט בזה עושה מלבושים לבנים ונקיים לנשמתו כמ"ש שלמה (קהלת ט') בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך כו', פי' שלא תאמר בבחרותך אלך אחר עצת היצה"ר ובזקנותך תשוב ליליך אחר עצת היצ"ט כעניין שמח בחור בילדותך (וכמ"ש חסר נפשי' לשלמא נקיט) אלא תיכף בעודך בכחך בבחרותך תלך אחר עצת היצ"ט לעשות לך תיכף חלוק לבן ומלבושים לבנים לשמש לפני בוראך וכשהולך אחר עצת היצה"ר עושה מלבושים צואים ושחורות לנשמה כאמור ביהושע כה"ג (זכרי' ג') ויהושע לבוש בגדים צואים ועומד לפני המלאך, והנה שמש הוא היצה"ר הוא הנחש כדאיתא בסנהדרין (דף נ"ט:) חבל על שמש גדול שאבד מן העולם כו' ושחרית הם ימי הבחרות ע"ד (קהלת י"א) כי הילדות והשחרות הבל, וע"ז מוסר גדול דיברו בזה אל תטול חלוקך בשחרית מיד השמש שלא תעשה לך חלוק מיד היצה"ר שהוא השמש, שלא תלך אחר עצת היצה"ר בבחרותך ותלבש וזהו חלוקך בשחרית שהם ימי הבחרות אלא תיכף בבחרותך לא תלך אחר היצה"ר אלא אחר היצ"ט ובזה תעשה לך חלוק לבן חלוקא דרבנן ולעולם יהיו בגדיך לבנים ועמ"ש בהפטרה ליום ב' דשבועות, ובהפ' לשבת חנוכה מזה:

ברש"י ד"ה יחזור ויאכל, עמהרש"א ובשאילת שלום מה"ת סי' פ"ו, נ"ה:

## דף נב.

בתוס' ד"ה מניחו, תימא הא אמימר בת טוות, וכזה קשה על מקצת רבותיו שהביא הרי"ף דקשי' להו על הך דאמימר מש"ה כתב מתני' דקתני מברכת המוציא, דהתינח מתני', הך ברייתא דתני הנכנס לביתו ואין לו אלא כוס אחד מניחו עד לאחר המזון ומשלשלן כולן לאחריו הא דאמימר בת טוות האיך אכל קודם תפלה, וברייתא ליכא לאוקמי בברכת המוציא ובמ"ש ויו"ט וצ"ע:

## דף נג.

ומיעוטא נמי לגמר את הכלים, קשי' לי דלמה לי הך מיעוטא, דהא ר' יוסי חייש למיעוטא [ע' ראש אפרים סי' ב' (ד"ה אלא שלכאורה] ובאוהל דוד יבמות (דף ס"ז.) בתוס' ד"ה אין חוששין, ליישב זה]:

## דף נג:

גדול העונה אמן יותר מן המברך, בסוף נזיר איתא אח"ז א"ר אלעזר אר"ח ת"ח מרבים שלום בעולם שנא' וכל בניך למודי ה', פירשנו ע"ד דאיתא לעיל (דף מ"ה.) אין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא שנא' משה ידבר והאלהים יעננו בקול. ופי' התוס' שהקב"ה לא הי' צריך להרים קולו שדבר רק למשה אלא כדי שיוכל משה להגביה קולו שהי' מוכרח לדבר אל כל ישראל, ולזה בברכות ג"כ המברך מגביה קולו כדי שיוכל העונה ג"כ להגביה קולו, ועניית אמן ידוע שצריך בכל כחו, וזהו הסמיכות שהעניין השלום ג"כ למודי ה' שלומדים מדת ענווה מה' כעניין שפירשו משה קיבל תורה מסיני ממי שנגלה בסיני, היינו הקב"ה שהניח כל ההרים, ובחר בסיני מחמת קטנותו להודיע שאין התורה נמצאת אלא במקום נמוך, וע"כ משה שהי' עניו מכל זכה לקבלה וכן צריכים להיות למודי ה' בברכה כנ"ל:

## דף נד.

על בשורות טובות אומר ברוך כו', עיי' בחי' עה"ת פ' בראשית ופ' בשלח ופ' במדבר מזה באורך:

שם חייב אדם לברך על הרעה כו', עמ"ש מזה בביאור הגדה ש"פ על שנים מי יודע:

## דף נד:

ג"ד המאריך בהן מאריכין ימיו כו' הא דלא חשיב להך דלעיל (דף מ"ז.)

המאריך באמן מאריכין כו', נר' דהנה אמרו בחולין (דף ק"י:) כל שמתן שכרה בצידה אין לוקין עלי', וצ"ב דהא נאמר בכל התורה והא"ש תשמעו אל מצותי וגו' וכן בכל התורה אמר שכר קיום מצותיו, ועכצ"ל דבשאר מקומות נאמרו ג"כ עונשין בביטולם, אבל כשאין שם עונשים ע"כ זהו העונש שלא יהי' לו שכר, ולא יותר, וא"כ כאן אמר מאריכין ימיו, יותר מכפי מה שנגזר עליו בעת יצירתו, ואם לאו יהי' רק כפי שנגזר עליו ולא יותר, אבל לעיל חשב שאם לא יאריך יתקטפו, ויהו עונש שיפחתו לו מדת ימיו שנגזרו עליו, ולא דמי להנך וק"ל:

## דף נה.

ג"ד מזכירין עוונותיו של אדם ואלו הן קיר נטוי כו', עמ"ש בחי' עה"ת (פ' בראשית) מזה:

שם ועיון תפלה ומוסר וכו', עיון תפלה הוא אם יחשוב שראוי לעשות בקשתו, ולזה ארז"ל אע"פ שיש לצדיקים לתלות במעש"ט מבקשים מתנת חנם, ירצה שאין מתפללים שיעשו בקשתם שיתן להם על מעשיהם רק מתייראים שלא יזכר עוונם ומבקשים מתנת חנם, וז"ש באבות פ"ב הוי זהיר בק"ש כו' שתכין לבך ותקשיב אזניך מה שאתה מוצא מפיך ולא תניח את פיך דמדנפשי' יקרא כי אם אתה שולח שלוחך לפום רהיטא יזכור זכותך שאתה ראוי להעשות בקשתך ותסברא דמתרצתא היא ויזכרו עוונותיך או ינכו מזכיותיך אבל כשאתה מתפלל בלב צלול ובהיר בודאי תראה שאל תעש תפלתך קבע לחוק קבוע שהקב"ה בודאי ישמע לך ובקשתך קבוע לבא לך אלא רחמים ותחנונים כו' של חנם שאז ישמע הקב"ה וגם עוונותיך לא יזכרו ולא יפקדו לפניו ח"ו כ"א הרחמים לבדם יהיו זכורים לפני המקום לז"א שנא' כי אל חנון ורחום הוא וגו' ורב חסד חנם עושה וניחם על הרעה שאין מזכיר עוונות ורעות וארך אפים גם אז ואל תהי רשע ע"י הזכרת עוונות כשאתה בפ"ע תתפלל ולא ע"י שלוחך שהוא הפה יכשילך פתאום ויגרום לעשותך רשע לכן הוי זהיר כו' בנ"ל:

שם חלמא בישא עציבותי' מסתייה, עמ"ש בחי' עה"ת פ' לך ופ' וישב מזה: שם ועכשיו שולחנו של אדם מכפר, וזש"א מלאכי א') כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי, אף בחוץ לארץ שולחנם שאומרים עליו ד"ת ודומה לקרבן ומקטיר קטורת וכמ"ש לעיל והמאריך על שולחנו דלמא אתי ענייא ויהיב לי' דכתיב המזבח עץ ג' וגו' זה השולחן וגו' שולחן מכפר כמזבח ע"ד (פ' וישלח) אכפרה פניו ופירש"י ז"ל קנוח והעברת פני העון ומקבל פני אלהים ונתרצה וכן בשולחן ע"י הצדקה מכפר וצלם אלהים ע"פ וכמ"ש בזוהר (פ' תרומה) זכאה איהו מאן דאלין תרין קיימין על פתורי' מילי דאורייתא וחולקא למסכני' כו' עיי"ש, ועל דא כתי' זה השולחן אשר לפני ה' כו', שהשולחן זה גורם לאתחזר צלם אלהים ע"פ וזה אשר מביא לפני ה', וז"ש פתח במזבח וסיים בשולחן וז"ש שם ואתם מחללים אותו באמרכם שולחן ה' מגואל הוא וניבו נבזה אכלו, דכיון שאתם אומרים דהן מזבח הן שולחן שאומרים עליו ד"ת ובהמ"ז הכל נבזה ולכן אין ראוי עבורכם לישא פנים הן בשביל גאוותכם שאין אתם מעבירים על המדות והן בשביל שאתם מונעים ישראל מן קרבנות ומשולחן ה' של ד"ת או בהמ"ז שיוצאים בזה כנודע הישא מכם פנים ע"ד שאמרו לעיל (דף כ"א:) ישראל נושא להם פנים לפי שמברכין על כזית, לפי שעושים לפנים משוה"ד וכן ארז"ל המעביר על מדותיו ג"כ עושין לו לפנים משוה"ד להעביר פשעיו, הישא על ידכם פנים לבעלים למחול עוונם, ועמ"ש בחי' עה"ת פ' אחרי (דרוש ג') :

שם מפני שהנהיג עצמו ברבנות, עיי' בחידושי עה"ת (פ' קרח מזה) :

## דף נה:

השכים ונפל לו פסוק לתוך פיו הרי זו נבואה קטנה, לפי שנשמת הצדיק עולה למעלה ושומעת תורה במתיבתא דרקיעא ומתענגת ובהקיצו נופל אותו פסוק לפיו ומתענג הגוף, וז"ש (ישעי' מ') ה"א נתן לי לשון לימודים לדעת לעוף, מה שנתן לי לשון למודים לדעת דבר נבואה כי יעיר לי אוזן בבוקר וגו', ואפ"ל שרמז שמה שלמדה ולעי הנשמה בעפיפתה במרום זה הדבר תורה יעיר אותו משינתו בבוקר עם פסוק זה בעת הקיץ מהשינה נשמע לו כלימודים כאותו הלימוד שלמדה נשמתי בלילה שומעת אוזן גופני מפי בבוקר:

תוס' ד"ה פותרי, דמזל שעת הלידה גרים ואין הדבר תלוי בחכמה, וקשה דהא לקמן (דף נ"ו.) א"ל שבור מלכא לשמואל אמריתו דחכמיתו טובא אימא לי מאי חזינא בחלמאי, דהא אין תלוי בחכמה, ויש לחלק בין מה שכבר חלם לו דאז אין תלוי בחכמה, אבל מה שעתיד לראות בחלום תלוי בחכמה: שם וי"א אף חלום שנשנה שנא' ועל השנות החלום, הקשה המהרש"א בח"א דהא יוסף ג"כ חלם לו ב"פ שהוא מלך ולא הי' עד כ"ב שנה ע"ש, ונר' ליישב עפ"ד המהרש"א לעיל בגמ' דאמר אין חלום טוב לצדיק דדלמא מתוך חדוה מבטיל ליה, דהא יוסף חלם לו ג"כ חלום טוב ע"ש. והשתא א"ש דבאמת חלם לו ב' פעמים כי היכי דלא לבטיל לי' מחמת שהי' צדיק וא"כ אין הוכחה מזה שממהר לעשותו, אבל פרעה שהי' רשע ולא הוצרך להשנות וא"כ זה מופת חותך על שממהר לעשותו כנ"ל:

## דף נז.

הרואה אווז בחלום יצפה לחכמה שנאמר חכמות בחוץ תרונה כו', לכווין העניין בזוהר (פ' תולדת) מקשה על חכמות לשון רבים ומתרץ אלין חכמה עילאה וחכמתא זעירא כו' ומשניות תורה שבע"פ נק' חכמתא זעירא נגד התורה שבכתב, ונודע כי הת"ח הלומדין משניות בג"ע הם בצורת אווז (כמ"ש בחזיונת הרח"ו) ע"כ יצפה לחכמה כנ"ל, ועמ"ש בהפ' במדבר: שם הרואה נחש בחלום פרנסתו מזומנת לו נשכו נכפלה לו כו', העניין כי מקודם הי' היצה"ר נראה ואחר החטא מאדה"ר נתערב כו' ובא לו הקללה בזיעת אפך תאכל לחם, וכשרואהו ודאי שתיקן קצת ונתבטל לו הקללה בזיעת וכו' ופרנסתו מזומנת לו ואם נשכו אח"כ ניטל:

## דף נז:

ג' מעין העוה"ב אלו הן שבת כו', זהו (ישעי' נ"ח) אם תשיב משבת רגלך וגו' ירצה שישמור שבת כהלכתו אז תתענג על ה' שתהי' נהנה מזיו השכינה, ועמ"ש פ' קדושים מזה) :

## דף נח:

רש"י ד"ה מעדנות כימה, קשרים של כימה עקרב, עיי' פסחים (דף נ"ד.) בתוס' ד"ה מעלים, ועי' בשו"ת חות יאיר סי' רי"ט:

## דף ס.

אמר מובטח אני שאין זה בתוך ביתי, עמ"ש פ' וישלח:
שם הנכנס לבית המרחץ אומר יהר"מ, שתצילני מזה, ועיי' במס' ד"א רבה פ"י:

## דף ס:

לא נצרכא אלא לקבלינהו בשמחה, עמ"ש פ' בראשית ופ' בשלח ופ' במדבר מזה:
שם המעביר חבלי שינה מעיני ותנומה מעפעפי ויה"ר שתרגילני בתורתיך כו', ההמשך דאיתא בסנהדרין (דף ע"א:) שינה נאה לרשעים ונאה לעולם, ע"כ השבח הוא כשתרגילני בתורתיך:

## דף סא.

על כן יהיו דבריך מעטים, היינו כדאית' בעירובין (דף י"ג:) מיום שחרב בהמ"ק דיו לעולם שישתמש בב' אותיות, וז"ש לעולם היום שנסתלק הקב"ה בשמים ואנו היום על הארץ ע"כ יהיו דבריך מעטים רק בשם י"ה, ובל"ג אז יהי' השם שלם והכסא שלם:

## דף סא:

לידע אינש בנפשי', עמ"ש פ' אחרי דרוש ה':
שם כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה. עמ"ש ר"פ קדושים מזה:
ברש"י ד"ה הנפנה עד סוף ארץ ישראל, עת"ו בכורת נ"ה, ד"ה אין ירדן:

## דף סב.

העזת פניך ברבך, עמ"ש פ' וישב מזה:

## דף סג.

איזהו פרשה קטנה, עיי' בטא"ח סי' רל"א:

## דף סג:

אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו, עמ"ש ר"פ מצורע:
שם שילדו ששה ששה בכרס אחד, בירושלמי פ' החולץ (דף י"ב.) מפרש ששה בכרס אחד, כלומר שכל אחת ילדה ב"פ בחודש א' כיצד טמאה שבעה וטהורה שבעה וילדה כו', ובדה"א (י"ג י"ד) בתרגום ר"י תמניא תמניא בכריסא חד:

## דף סד.

כל הנהנה מסעודה שת"ח שרוי בתוכה, ואין כוונתו לשביעה אז הוא כאלו נהנה מזיו השכינה הנאה רוחניית:
שם זוכה ומקבל פני שכינה, פירשנו (תהלים מ"ה) אהבת צדק ותשנא רשע, כשאתה אוהב רק הצדק בלב לבד ע"כ משחתיך שמן ששון מחביריך ע"ד (חגיגה ה') זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע, וז"ש תהלים מ"ה) רחש לבי דבר טוב אומר אני מעשי למלך, פי' כשאני חושב דבר טוב אז תיכף אומר אני מעשי למלך, כאלו עשיתי כבר מעשי למלך מ"ה, וז"ש (שם ס"ב) ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, היינו אפי' במחשבה כמו שעשה הדבר, וא"כ מכש"כ כשהוא עוסק בתורה ובזה שומע למצוה מה שהוא עושה אז המצוה נותנת בו חיות ואור כמ"ש כי נר מצוה ותורה אור, עד שמביאו לקבל פני השכינה:
ת"ח מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך, נראה פי' הפסוק וכל בניך למודי ה' ורב שלום דהאיך תלי' זה בזה, ונראה עפ"י דאיתא (סנהדרין כ"ד.) ואקחה לי שתי מקלות. לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חובלים, נועם אלו ת"ח שבא"י שמנעימים זה לזה בהלכה, חובלים אלו ת"ח שבבבל שמחבלים זה לזה בהלכה. וגם בגמ' (פסחים, קי"ג.) שלשה שונאים זא"ז כו' יש אומרים גם ת"ח שבבבל, ולזה אמר הפסוק כאן, וכל בניך למודי ה' שיהי' כולם ת"ח אך שמא תאמר שיהי' כת"ח שבבבל שחובלים זה לזה בהלכה שונאים זה את זה כנ"ל, לכן אמר ורב שלום בניך שאעפ"י שיהיו כולם ת"ח, אפ"ה יהי' רב שלום ביניהם שיהי' כת"ח שבא"י שמנעימים זה לזה בהלכה ובהפטרה נח כ' ע"ד (שבת קי"ט:

לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביזו בה ת"ח, והטעם איתא בזוהר (פ' וישלח) ויגע בכף יריכו, זהו גיד הנשה שהיא נגד ט' באב, (א"ת, תשעה אב) שהתגבר ירך עשו, שהוא נחש ירכין, כדאיתא בתרגום (פ' תולדת) יודע ציד ואז חרב הבית, וזו (תהלים מ"ה) חגור חרבך על ירך גבור, שקאי על התורה שמכניע הירך הנ"ל, וזהו (מגילה ג':) שלן בעומקה של הלכה, בפלפולא דאורייתא שמשבר הקליפות, אבל אם מבזה ת"ח אז מתגבר הירך הנ"ל ונעלה וחרב הבית, וזו (רבה תולדת) הקול קול יעקב, ואם לאו הידים וגו', וכן ע"י הזנות ת"ו במעשה דזמרי, ופנחס תיקן הברית ויקח רמח בידו ותעצר המגפה (פ' בלק) וזו פנחס וגו' השיב חמתי לכן הנני נותן לו בריתי שלום (פ' פנחס) אך הי' שלום קטיעא (קדושין ס"ו:) שחטאו אח"ז, וזהו וכל בניך, הת"ת מכניעין הירך, ע"י תורה למודי ה' ואז ורב שלום בניך שלא יהא עוד שלום קטיעא, שתתבטל הקליפה בב"א אכי"ר:

סליק מסכת ברכות: